

Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre
**DİN GÖREVLİLERİ VE
CAMİ ETKİNLİKLERİ
YETERLİĞİ**
(Fransa Örneği)

Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre
**DİN GÖREVLİLERİ VE
CAMİ ETKİNLİKLERİ
YETERLİĞİ**
(Fransa Örneği)

Geçtiğimiz yüzyılda sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı, diğer ülkelerden işçilerin buraya akın etmesini tetiklemiştir. Meydana gelen bu göç dalgası, çok farklı dil, din ve kültüre sahip kitlelerin bir arada yaşamasını zorunlu kılmış ve “entegrasyon - asimilasyon” tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Birey, aile veya topluluk halinde Batı Avrupa’da yaşayan Müslümanların, ilk nesilden dördüncü nesle kadar “kişilik, eğitim, dil, dışlanmışlık, milli ve dinî değerleri koruma” gibi bir dizi problemle yüzleşmeleri, onları bu tartışmaların en önemli objesi haline getirmiştir.

İçerisinde bulunmuş olduğumuz dönem itibariyle Batı Avrupa’da yaşayan Türklere en önemli problemlerinden birisi de din eğitimi problemidir. Örgün bir yapıda din eğitimi sorununa kalıcı bir çözüm bulunamaması, yaygın din eğitiminin önemini daha fazla artırmakta ve beraberinde bu alandaki sorunları büyüteç altına almayı gerekli kılmaktadır. İşte bu eser, Batı Avrupa’daki yaygın din eğitiminin bir parçası olan “din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterliklerini” çeşitli yönleriyle ele almaya çalışmaktadır.

emin yayınları

Sertifika No:0507-16-008607

ISBN:978-9944-404-62-4

9 78 9944 404624

Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre

**DİN GÖREVLİLERİ VE
CAMİ ETKİNLİKLERİ
YETERLİĞİ**

(Fransa Örneği)

Doç. Dr. İsmail SAĞLAM

Doç. Dr. İSMAİL SAĞLAM

İlkokulu 1976 yılında, doğum yeri olan Erzurum-Narman-Tuztaşı Köyünde bitirdi. 1984'te Bursa İmam-Hatip Lisesinden, 1989'da U.Ü. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1995'te "*Okulöncesi Eğitimi*" isimli teziyle yüksek lisansını, 2002'de de "*İbadet Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar (7-14 yaş)*" isimli çalışmasıyla doktorasını, U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı ve 2011 yılında Doçent ünvanını aldı.

1989-1992 yılları arasında Diyanette görevliyken askerliğini de yaptı. 1992'den 1996'ya kadar öğretmen olarak çalıştı. 2007-2008 eğitim öğretim yılında alanıyla ilgili Fransa'da çalışmalar yaptı ve Batı Avrupa'da yaşayan Türklere yönelik tertip edilen birçok eğitim programına, konferansçı ve seminerci olarak katıldı. 1996'da başladığı U. Ü. İlahiyat Fakültesindeki görevi, halen Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalında devam etmekte olup, yurtiçi ve yurtdışında aile ve çocuk eğitimi konularında halka, öğretim ilke ve yöntemleri konularında da eğitimcilere yönelik seminerler vermeye devam etmektedir.

E-posta: isaglam@uludag.edu.tr

Gsm: 0090 224 543 663 10 49

Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre

DİN GÖREVLİLERİ VE CAMİ ETKİNLİKLERİ YETERLİĞİ

(Fransa Örneği)

Doç. Dr. İsmail SAĞLAM

Emin Yayınları: 68

**Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre
Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği
(Fransa Örneği)**

Doç. Dr. İsmail SAĞLAM

İkinci Baskı Bursa 2011

© Bütün yayın hakları yazarına aittir.

Tasarım: Emin ÖZDAMAR
Baskı: Bayrak Matbaası,
Davutpaşa Cd. No:14 K:2 Topkapı / İstanbul

E M İ N Y A Y I N L A R I
Fethiye Mah., Kurlangıç Sok. No:2 16140 Nilüfer / BURSA
Tel: (0224) 242 28 98, Fax: (0224) 241 25 69
www.eminyayinlari.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre
Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği
(Fransa Örneği)
İsmail SAĞLAM

1. Din Eğitimi 2. Eğitim 3. İslâm

ISBN: 978-9944-404-62-4

Sertifika No:0507-16-008607

Yıllardır akademik
çalışmalarımın zorluklarını
benimle paylaşan eşim
Saliha Hanım'a, çocuklarımız
M. Talha, M. Erkam,
M. Abdulmelik ve
Verdanur'a...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	7
TABLOLAR.....	11
KISALTMALAR	15
ÖNSÖZ	17
GİRİŞ	23
Araştırmanın Problemi	23
Araştırmanın Amacı.....	34
Araştırmanın Önemi	34
Araştırmanın Sınırları.....	36
Araştırmanın Kaynakları.....	37
Araştırmanın Metodu	39
Kavramlar.....	42
Araştırmanın Varsayımları	47

BİRİNCİ BÖLÜM

DENEKLERE AİT GENEL BİLGİLER

A. SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL BİLGİLER.....	55
1. Deneklerin Yaş Dağılımı	55
2. Deneklerin Doğum Yeri Dağılımı	56
3. Deneklerin Cinsiyet Dağılımı	56

4. Deneklerin Öğrenim Durumu	57
5. Deneklerin Meslek Durumu	60
6. Deneklerin Aylık Gelir Durumu	61
7. Deneklerin Refah Düzeyi	62
8. Deneklerin Medeni Durumu	63
B. DENEKLERİ TANITICI DİĞER BAZI BİLGİLER	64
1. Genel Olarak Cami Etkinlikleri Yeterliği Hakkında Görüşler	64
2. Deneklerin Beş Vakit Namazı Kılma Durumu.....	66
3. Deneklerin Cuma Namazını Kılma Durumu	68
4. Nikâhsız Beraber Yaşama Hakkındaki Görüşler	69
5. Deneklerin Allah Hakkındaki İnanç Durumu	71
6. Deneklerin Hz. Muhammed (sav) Hakkındaki İnanç Durumu	72
7. Deneklerin Kendilerini Fransızlarla Eşit Haklara Sahip Olarak Görebilme Durumu	74
8. Türkiye'ye Kesin Dönüşü Düşünme	75

İKİNCİ BÖLÜM

DİN GÖREVLİLERİ YETERLİKLERİ

A. DİNÎ BİLGİ VE DONANIM YETERLİĞİ	82
B. VAAZ VE SOHBET YAPMA YETERLİĞİ.....	90
C. GÜZEL KUR'AN OKUMA YETERLİĞİ	96
D. GENEL KÜLTÜR YETERLİĞİ.....	102
E. MÜSLÜMANLARI TEMSİL YETERLİĞİ	107
F. ETKİLEYİCİ KİŞİLİK YETERLİĞİ	114
G. YETİŞKİNLERLE İLETİŞİM KURMA YETERLİĞİ	120
H. GENÇLERLE İLETİŞİM KURMA YETERLİĞİ	126
I. ÇOCUKLARLA İLETİŞİM KURMA YETERLİĞİ.....	132
İ. CEMAATİN PROBLEMLERİYLE İLGİLENME YETERLİĞİ	138
J. TÜRKÇEYİ İYİ KULLANMA YETERLİĞİ.....	144

K. FRANSIZCAYI İYİ KULLANMA YETERLİĞİ	149
---	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAMİ ETKİNLİKLERİ YETERLİKLERİ

A. İNANÇ KONULARINI ANLATIM YETERLİĞİ.....	160
B. İBADET KONULARINI ANLATIM YETERLİĞİ.....	166
C. KUR'AN-I KERİMİ OKUMA VE ANLAMA ETKİNLİĞİ YETERLİĞİ.....	172
D. HZ. PEYGAMBERİN HAYATINI ANLATIM YETERLİĞİ.....	179
E. EŞLER ARASI İLETİŞİM KONUSUNU ANLATIM YETERLİĞİ.....	185
F. ÇOCUK VE GENÇ EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ	192
G. YETİŞKİN EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ.....	199
H. GENÇ KIZLARIN EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ	206
I. BAYANLARIN EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ	213
J. ÇOCUKLARIN OKUL BAŞARISINI YÜKSELTME KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ.....	225
K. İNSANLAR ARASI İLİŞKİLER KONUSUNU ANLATIM YETERLİĞİ.....	233
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	239
BİBLİYOGRAFYA	263
EKLER.....	279
Ek 1: İmam-Hatip Yeterlikleri.....	279
Ek 2: Yurtdışında Görevlendirilecek Bay/Bayan Din Görevlisi Sınav ve Mülakat Duyurusu	283

Ek 3: Bursa Nilüfer Eğitim Merkezi Müdürlüğü Mesleki ve Kültürel Seminer Programı	289
Ek 4: Ki-kare Bağımsızlık Testi	292
Ek 5: Likert Ölçeği	294
Ek 6: Anket Formu	295
DİZİN	301

TABLÖLAR

Tablo 1: Deneklerin Yaş Dağılımı.....	55
Tablo 2: Deneklerin Doğum Yeri Dağılımı	56
Tablo 3: Deneklerin Cinsiyet Dağılımı	57
Tablo 4: Deneklerin Öğrenim Durumu	58
Tablo 5: Öğrenim Durumunun Yaş Değişkenine Göre Dağılımı	59
Tablo 6: Deneklerin Meslek Durumu	60
Tablo 7: Deneklerin Aylık Gelir Durumu	62
Tablo 8: Deneklerin Refah Düzeyi	63
Tablo 9: Deneklerin Medeni Durumu	63
Tablo 10: Cami Etkinlikleri Yeterliği.....	64
Tablo 11: Cami Etkinlikleri Yeterliğinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı.....	65
Tablo 12: Deneklerin Beş Vakit Namazı Kılma Durumu	67
Tablo 13: Deneklerin Cuma Namazını Kılma Durumu	68
Tablo 14: Cuma Namazını Kılma Durumunun Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı.....	69
Tablo 15: Nikâhsız Beraber Yaşama Hakkındaki Görüşler .	70
Tablo 16: Deneklerin Allah Hakkındaki İnanç Durumu.....	72
Tablo 17: Deneklerin Hz. Muhammed (sav) Hakkındaki İnanç Durumu.....	73
Tablo 18: Fransızlarla Eşit Haklara Sahip Olarak Kendini Hissetme Durumu.....	75
Tablo 19: Türkiye'ye Kesin Dönüşü Düşünme	76
Tablo 20: Din Görevlisinin Dinî Bilgi ve Donanım Yeterliği.....	83
Tablo 21: Din Görevlisinin Dinî Bilgi ve Donanım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.....	86

Tablo 22: Din Görevlisinin Vaaz ve Sohbet Yapma Yeterliği.....	91
Tablo 23: Din Görevlisinin Vaaz ve Sohbet Yapma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı..	93
Tablo 24: Din Görevlisinin Güzel Kur'an Okuma Yeterliği	97
Tablo 25: Din Görevlisinin Güzel Kur'an Okuma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı...	99
Tablo 26: Din Görevlisinin Genel Kültür Yeterliği	103
Tablo 27: Din Görevlisinin Genel Kültür Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı	104
Tablo 28: Din Görevlisinin Müslümanları Temsil Yeterliği	109
Tablo 29: Din Görevlisinin Müslümanları Temsil Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.	110
Tablo 30: Din Görevlisinin Etkileyici Kişilik Yeterliği.....	115
Tablo 31: Din Görevlisinin Etkileyici Kişilik Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı	116
Tablo 32: Din Görevlisinin Yetişkinlerle İletişim Kurma Yeterliği.....	122
Tablo 33: Din Görevlisinin Yetişkinlerle İletişim Kurma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı...	123
Tablo 34: Din Görevlisinin Gençlerle İletişim Kurma Yeterliği.....	127
Tablo 35: Din Görevlisinin Gençlerle İletişim Kurma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı...	129
Tablo 36: Din Görevlisinin Çocuklarla İletişim Kurma Yeterliği.....	133
Tablo 37: Din Görevlisinin Çocuklarla İletişim Kurma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı...	135
Tablo 38: Din Görevlisinin Cemaatin Problemleriyle İlgilenme Yeterliği	139
Tablo 39: Din Görevlisinin Cemaatin Problemleriyle İlgilenme Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı	141

Tablo 40: Din Görevlisinin Türkçeyi İyi Kullanma Yeterliği.....	145
Tablo 41: Din Görevlisinin Türkçeyi İyi Kullanma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı...147	
Tablo 42: Din Görevlisinin Fransızcaıı İyi Kullanma Yeterliği.....	150
Tablo 43: Din Görevlisinin Fransızcaıı İyi Kullanma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı..152	
Tablo 44: İnanç Konularını Anlatım Yeterliği	162
Tablo 45: İnanç Konularını Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı.....	163
Tablo 46: İbadet Konularını Anlatım Yeterliği.....	167
Tablo 47: İbadet Konularını Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı.....	169
Tablo 48: Kur'an-ı Kerimi Okuma ve Anlama Etkinliği Yeterliği.....	174
Tablo 49: Kur'an-ı Kerimi Okuma ve Anlama Etkinliği Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı..175	
Tablo 50: Hz. Peygamberin Hayatını Anlatım Yeterliği	180
Tablo 51: Hz. Peygamberin Hayatını Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı	182
Tablo 52: Eşler Arası İletişim Konusunu Anlatım Yeterliği.....	187
Tablo 53: Eşler Arası İletişim Konusunu Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı...189	
Tablo 54: Çocuk ve Genç Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı	194
Tablo 55: Çocuk ve Genç Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılıımı	196
Tablo 56: Yetişkin Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği	202

Tablo 57: Yetişkin Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı..	204
Tablo 58: Genç Kızların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği	209
Tablo 59: Genç Kızların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.....	211
Tablo 60: Bayanların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği	215
Tablo 61: Bayanların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.....	217
Tablo 62: Toplum Tanıma Konusunu Anlatım Yeterliği ..	221
Tablo 63: Toplum Tanıma Konusunu Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.....	223
Tablo 64: Çocukların Okul Başarısını Yükseltme Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği.....	229
Tablo 65: Çocukların Okul Başarısını Yükseltme Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.....	230
Tablo 66: İnsanlar Arası İlişkiler Konusunu Anlatım Yeterliği.....	234
Tablo 67: İnsanlar Arası İlişkiler Konusunu Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı.....	236
Tablo 68 Din Görevlileri Yeterliği Likert Ölçeği Değerleri ..	241
Tablo 69: Din Görevlileri Yeterliği Ki-kare Bağımsızlık Testi Anlamlılık Değerleri.....	244
Tablo 70: Cami Etkinlikleri Yeterliği Likert Ölçeği Değerleri	248
Tablo 71: Cami Etkinlikleri Yeterliği Ki-kare Bağımsızlık Testi Anlamlılık Değerleri.....	251

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz., bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren, Tercüme eden
DAD	: Diyanet Aylık Dergi
DEAD	: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi
DED	: Değerler Eğitimi Dergisi
DEMY	: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
DHS	: Din Hizmetleri Sempozyumu
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DİD	: Diyanet İlmî Dergi
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği
DÖDHS	: Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Sempozyumu
DŞTM	: Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri
Edt.	: Editör
İBÜY	: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
İBVY	: İlahiyat Bilimleri Vakfı Yayınları
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
UABŞTM	: Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
V	: Varsayım
YDESS	: Yaygın Din Eğitimi Sorunları Sempozyumu

ÖNSÖZ

Çağımızda milletlerin ve kültürlerin birbirleriyle etkileşimi, şimdiye kadar görülmemiş bir yoğunlukta gerçekleşiyor. Orta çağda savaş ve ticaret bu konuda en önemli role sahipti, şimdi ise enformasyon ve bilgi iletişim, fiziki yer değişikliğine ihtiyaç kalmadan karşılıklı etkileşimi sağlıyor ve adeta dünyayı küçük bir köye dönüştürüyor. Bununla birlikte geçtiğimiz yüzyılda sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı, diğer ülkelerden işçilerin bu ülkelere akın etmesini tetiklemiş ve dünya büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Daha önceden sömürge ülkelerden getirilen insanlara ilave olarak, çeşitli anlaşmalarla iş gücü ihtiyacını karşılamak için diğer ülkelerden işçi talebinde bulunulması, bir sanayi kıtasına dönüşen Batı Avrupa'yı, çok farklı dil, din ve kültüre sahip kitlelerin beraber yaşamak zorunda kaldıkları bir yer haline dönüştürdü. Bu süreç, hala devam etmekte olan "*entegrasyon ve asimilasyon*" tartışmalarını da beraberinde getirdi.

Bu tartışmaların en önemli objesi Müslümanlar oldu. Bir rey, aile veya toplum halinde Batı Avrupa'da yaşamak, ilk nesilden dördüncü nesle kadar Müslümanların bir dizi problemle yüzleşmesi anlamına geliyordu. "*Kişilik, eğitim, dil, dışlanmışlık, milli ve dinî değerleri koruma*" bunlardan bazılarıdır. Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine göç eden işçiler de bu problemlerle yüzleşenler arasındadır.

İçerisinde bulunduğumuz dönem itibariyle Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin birçok problemi vardır. Bunların içerisinde en önemlilerinden birisi de din eğitimidir. Örgün bir yapıda din eğitimi sorununa kalıcı bir çözüm bulunamaması, yaygın din eğitiminin önemini daha fazla artırmakta ve beraberinde bu alandaki sorunları büyüteç altına almayı gerekli kılmaktadır. İşte bu çalışmada, Batı Avrupa'daki yaygın din eğitiminin bir parçası olan "din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterliklerini" ele almaya çalışıyoruz.

Batı Avrupa'da cami, Müslümanların hayatında İslâm ülkelerindekinden çok farklı bir konuma sahip olduğu için, hem din görevlisinin hem de burada icra edilen etkinliklerin ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte olması daha da önem arz etmektedir. Hatta bahsi geçen niteliklerin sağlanması, yaygın din eğitimi sorununa çözüm bulmanın başlangıç noktası olarak görülebilir.

Elinizdeki bu eser, giriş, sonuç ve öneriler haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te Fransa'nın Müslümanlarla ve Türklerle ilk münasebetlerine atıfta bulunarak, şu an Fransa'da yaşayan Müslümanların geçmişi hakkında kısaca bilgi verilip Türklerin göç serüvenine değinilmekte ve araştırma probleminin tarihi arka planı hatırlatılmaktadır. Böylece araştırma problemini ortaya koyup çalışmanın amacı, önemi, sınırları, kaynakları ve metodu hakkında bilgi verilmektedir. Giriş bölümü, araştırmada kullanılan bazı kavramların açıklaması ve varsayımlarla bitirilmektedir.

Birinci bölümde, ankete katılan deneklerin sosyo-kültürel durumları ve diğer bazı konulardaki tutumları hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler ışığında, araştırma

problemi hakkında görüşlerine baş vurulan denekleri, daha detaylı tanuma imkanı elde edilmiştir.

İkinci bölümde, Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin din görevlilerinde görmek istedikleri yeterlikler, on iki başlık altında ele alınmış, SPSS programı vasıtasıyla konu hakkında elde edilen rakamlar yorumlanmış ve cemaat tarafından ne denli yeterli görülüp görülmediği hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, araştırma probleminin diğer parçası olan cami etkinlikleri, yine on iki başlık altında toplanmış, adı geçen istatistik programı vasıtasıyla ulaşılan rakamlar yorumlanmıştır. Böylece cemaatin camilerde hangi etkinliklere yer verilmesini istediği ve halihazırda bu etkinliklerin gerçekleştirilmesini hangi düzeyde yeterli görüp görmedikleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Sonuç ve önerilerde de, araştırmada elde edilen bulguların Likert ölçeği ve Ki-kare (Chi-squara) bağımsızlık testi anlamlılık değerleri topluca yorumlanmakta ve varsayımların ne denli doğrulanıp doğrulanmadığı belirtilmektedir. Yine bu bölümde çalışmanın neticesinde, araştırma problemiyle ilgili çeşitli kişi ve kurumlara yapılan bazı önerilere yer verilmekte ve **bibliyografya** ile eser son bulmaktadır.

Ekler bölümü ise, araştırmadan bağımsız olmakla beraber, konumuzla yakından alakalı bazı bilgileri ve kullandığımız anket sorularını ihtiva etmektedir. Okuyucuya kolaylık sağlayacağı düşünülerek, yurtdışına gönderilen din görevlilerinin hangi aşamalardan ve eğitimden geçtiğini, ne tür yeterlikler istendiğini belirten belgelerin ve araştırmada kullandığımız bazı istatistik kavramları açıklayıcı bilgilerin bu bölümde bulunması uygun görülmüştür.

Bu çalışma, Batı Avrupa'daki yaygın din eğitimi sorununu bir kez daha gündeme getirebilir ve bu yönde sorunların çözümüne katkı sağlayabilirse, ayrıca bu alanda yeni bilimsel araştırmalara zemin hazırlayabilirse, bizim için büyük bir mutluluk vesilesi olacaktır.

Bursa, 2009

İsmail SAĞLAM

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ilk aşaması, bir yıl boyunca Fransa'da araştırma imkanına sahip oluőumuzla başlamıştır. Hiç őüphanesiz bu imkanı elde etmemizde fakülte dekanımız Prof. Dr. A. Saim KILAVUZ Bey ve Bursa İlâhiyat Vakfının desteğini őükranla burada anmak benim için önemli bir görevdir. Bu aőamada desteklerini gördüğüm Dr. İbrahim őAHİN, İlim Yayma Cemiyeti Genel Merkezi, Mensur SAğLAM ve Prof. Dr. Süleyman ULUDAğ Bey teşekkür etmem gerekenlerin başında yer almaktadır. Ayrıca bana akseptans gönderen Prof. Dr. François GEORGEON ve Fransa'da konaklama konusunda rehberlik eden Ahmet ÖZDEN ve Erhan ÖZCAN Beyler'i de burada őükranla yad etmek isterim. Paris Din Hizmetleri Müşavirliği ile Lyon Din Hizmetleri Ataşeliği görevlilerinin, özellikle anketlerin uygulanmasında esirgemedikleri yardım ve destekleri bende derin sayęı ve őükran duygusu uyandırmıőtır.

Öte yandan bu çalışmanın bilimsel manada desteklenmesine gelince, baőından sonuna kadar kurgulanmasında ve meydana gelmesinde desteklerini hep yanımda gördüğüm hocam Prof. Dr. Mehmet Emin AY Bey'i burada anmak benim için zevkli bir görevdir. Yine istatistiksel açıdan yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN ve bu çalışmayı dikkatli bir şekilde okuyup eleőtiride bulunan Prof. Dr. Mefail HIZLI Beyler'e özverili katkılarından dolayı minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Çeşitli vesilelerle görüşlerine başvurduğum hocalarım Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL ve Doç Dr. M. Akif KILAVUZ Beyler'e ve meslektaşlarım Yrd. Doç Dr. Mehmet ŞANVER ve Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ Beyler'e teşekkür etmek benim için mutluluk vesilesidir.

Gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında bu konuda bana destek olan ve isimlerini saymakla bitiremeyeceğim bütün dostlarımı saygı ve hürmetle anmak ve bu çalışmanın basımında büyük katkı ve titizlik gösteren Emin Yayınları çalışanlarına gönülden teşekkür etmek, gönlümden geçen duyguların tercümesidir.

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

Tarihte Fransızların, Müslümanlarla ilk teması Harun er-Reşid zamanında;¹ Müslüman Türklerle ilk karşılaşmaları da Fransızların çoğunlukta olduğu Birinci Haçlı Seferinde Anadolu'da olmuştur². Osmanlı döneminde ise II. Sultan Bayezid'in Fransa'ya bir elçi göndermesi ve Kanuni Sultan

---

¹ Bu resmi temaslar, Fransız kralı Charlemagne (742-804) ile Abbasi halifesi Harun er-Reşid (763-809) arasında olmuştur. Harun er-Reşid döneminde (786-809) Abbasiler en parlak dönemini yaşamış, doğuda ve Afrika'da birçok fetihler yapılmış, ilim ve sanata büyük önem verilmiş, Bağdat da dünyanın en ünlü şehirlerinden biri haline gelmiştir. Elde edilen bu başarı Avrupalıların dikkatini çekmiş ve Avrupalı kralar ile Halife arasında elçiler gelip gitmeye başlamıştır. İşte bu dönemde Fransa da, elçi gönderen ülkelerden biridir. Hatta bir seferinde halifenin kral Charlemagne'a bir çalar saat hediye ettiği ve saatin kendiliğinden çalmaya başlaması üzerine Fransızların büyük bir şaşkınlık yaşadığı anlatılır. (bkz. Boyer, Alain, L'Islam en France, Paris 1999, s.38-43, <http://www.scribd.com/doc/21050542/Turklere-Kar%C5%9F%C4%B1-Ha%C4%B1-Seferleri> (06.07.1009); <http://www.atib.org/dosyalar/turk.pdf> (06.07.2009))

² Birinci Haçlı Seferi Papa II. Urban tarafından 1095 yılında Clermont-Ferrand'da gerçekleştirilen konseyden sonra ilan edilmiş ve birçok Fransız beyi bu sefere (1096-1099) katılmıştır. Bu seferde Türklerle yapılan savaşlar hakkında geniş bilgi için bkz. Runciman, Steven (çev. Fikret Işıltan) Haçlı Seferleri Tarihi: Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998; http://tr.wikipedia.org/wiki/Birinci_Ha%C3%A7lı_Seferi _seferi#cite_note-runciman-1 (06.07.2009).

Süleyman'ın I. François ile antlaşma yapması ilişkilerin ilk nüvesini oluşturmuştur³. Yakın tarihimizde de Fransa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile ilk diplomatik temas kuran ülkelerden biri olmuştur⁴.

Fransa'nın, bugün ülkesinde bulunan Müslümanlarla ilişkisi ise Fransa'nın 1830'larda Cezayir'i işgaliyle başlamıştır⁵. 1965 yılında Fransa ile Türkiye arasında imzalanan ikili

---

³ II. Sultan Bayezid, kardeşi Cem Sultan hakkında bilgi almak üzere XI. Louis'e 1484 yılında Lemnoslu bir Yunan göndermiş. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de; 1525'te İtalya'da yenilgiye uğrayan I. François adına oğlu Louise de Savoie'e bir mektup göndererek yardım istemiş ve verilen meşhur cevapta:«*Fransa vilayetinin kralı François, (...) her şeyden haberdar oldum. Yenilmek ve hapsolünmek hayret edilecek bir şey değildir. Gönlünüzü hoş tutup üzülmesiniz. (...) Gece gündüz atımız daima eğrlenmiş ve kılıcımız belimizde kuşatılmıştır.*» denmiştir. Böylece başlayan iyi ilişkiler 1536'da bir antlaşma yapılmasına ve Fransızlara bazı ayrıcalıkların verilmesine sebep olmuştur. (<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article911> 07.07.2009).

⁴ 20 Ekim 1921'de, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon Ankara Anlaşmasını imzalamış ve Mustafa Kemal'le görüşmek amacıyla iki defa Türkiye'ye gelmiştir (<http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article911> 07.07.2009)

⁵ 1830 yılında Cezayir'i işgal eden Fransızların, 1962 yılına kadar süren 132 yıllık işgal süresince çok sayıda Müslüman'ı şehit ettikleri, bazı Müslüman mezarlıklarını kazarak buralardaki ölümlerin kemiklerini çıkarıp Maltalı tüccarlara sattıkları ve bu kemiklerin Marsilya'da şeker rafinesinde kullanıldığı, tarihi kaynaklarda belirtilmektedir. Fransızlar, Cezayir'i işgalleri esnasında verdikleri zayıata karşılık olarak ülkedeki camilerin çoğunu Katolik kilisesine çevirdiler. (Bkz. Martin, B.G., Afrika'da Sufi Direniş, (Çev. Fatih Tatlıoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 1988, s.71). Basit sebeplerden dolayı Müslümanları idam ettikleri, sadece 1954-1962 Cezayir Kurtuluş Savaşı esnasında 1.5 milyon Müslüman'ın şehit edildiği, direnişçilere göz dağı vermek için esirleri uçaklardan attıkları ve aynı şeylerin Tunus ve Fas'ta da gerçekleştirildiği bildirilmektedir. Avrupa tarafından Afrika'nın sömürgeleştirilmesinden sonra çok sayıda Afrikalının köle olarak ABD'ye ve Avrupa ülkelerine satıldığı, köle ticaretinin durmasından sonra da Afrikalıların asker olarak çeşitli savaşlarda kullanıldığı ve sadece Fransa'nın, I.

işgücü anlaşması da, Türklerin Fransa macerasının resmi başlangıcı olmuştur⁶.

Fransa'da Müslümanların bulunması, sosyo-kültürel ve dinî açıdan ihtiyaçların giderilmesi için bazı müesseseleri gerekli kılmıştır. 1917'de Paul Bourdarie'in ön ayak olmasıyla "İslâm'ın Kutsal Yerleri ve Vakıflar" cemiyeti kurulmuş, Paris Belediye Konseyinin 1921'de tahsis ettiği yere inşa edilen Paris Camii, 1926 yılında adı geçen cemiyet tarafından ibadete açılmıştır⁷.

Fransa nüfusunun dinlere göre dağılımı konusunda net rakamlar vermek güçtür. Çünkü bu ülkede, 1872'den beri kimseye dinî mensubiyetle ilgili soru sorulmamaktadır⁸. Bununla birlikte, Fransa'da Müslüman nüfusun 2002 yılı itibariyle 5.000.000 olup toplam nüfusa (61.384.000) oranı %8.1 olarak belirtilmektedir⁹. Ancak gerek Müslüman nüfu-

---

Dünya Savaşı'nda 900 bin Afrikalının ölümüne sebep olduğu kayıtlarda belirtilmektedir. (Gül, M. Hilmi, Afrika-Batı ve İslâm, İslâm, Nisan 1985, s. 23).

⁶ 12 Maddeden oluşan "Türkiye - Fransa İşgücü Anlaşması" 8 Nisan 1965 tarihinde Ankara'da dört nüsha olarak tanzim edilmiştir. Anlaşmaya Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Ü. Haluk Bayülken, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti adına ise Büyükelçi Bernard Hardion imza koymuşlardır (www.diyih.gov.tr/files/sayisal_bilgi/ikili_anlasma.../Fransa.doc. 08.07.2009).

⁷ Godard, Bernard ve Sylvie Taussing, *Les Musulmans en France*, Paris 2007, s. 163-165.

⁸ Godard, *Les Musulmans en France*, s. 23.

⁹ Şen, Faruk, "Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm'ın Gelişmesi ve Sorunları", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), s. 842; http://www.islamansiklopedisi.org/index.php/Avrupa%27daki_M%C3%BCsl%C3%BCman_N%C3%BCfus (09.08.2009). Yine aynı kaynaklarda 2002 yılına kadar Avrupa Birliğine dâhil olan ülkelerde toplam nüfus 378.200.591 ve Müslüman nüfus ise 13.401.600 olup % 3.5'e tekbül ettiği bildirilmektedir.

sun hızlı artışı ve gerek aradan geçen zaman dilimi dikkate alınınca %15 civarında Müslüman nüfus olduğunu tahmin etmek mümkün gözükmetedir¹⁰. Türklerin sayısı ile ilgili olarak da literatürde çok çeşitli rakamlar göze çarpmaktadır. Ancak resmi kaynaklarda, Fransa'daki Türk vatandaşların sayısı 423.471 olarak belirtilmektedir¹¹.

Fransa'da dinî hizmet gayesi güden ve Türklerin kurduğu dernek sayısının 2003 yılı itibariyle 209 olduğu kaydedilirken¹², 2007 sonu itibariyle çoğu cami derneği olmak üzere

---

¹⁰ Fransa'daki Müslüman nüfusun oranını tam olarak belirtme imkânı yoktur. Ortaya konan rakamlar Fransa'ya gelen göçmen işçilerin kayıtlarına ve aile fertlerine dayandırılarak tespit edilmeye çalışılıyor. Oysa ki bu kayıtların dışında Fransa'da yaşayan Müslümanlar vardır. Vaktiyle Afrika'dan gelerek buraya yerleşmiş insanlar ve onların birkaç kuşak çocukları bu rakamlara dâhil edilmiyor. Hatta çoğu kere onlar, asimile olmuş ve dinsiz (sans-religion) olarak kabul edilmekteler. Bu yaklaşımla Müslümanların ülke genelinde oranı %3 gibi çok düşük gösterilmektedir (Bkz. *Éléments D'analyse Géographique de L'implantation des Religions en France, Analyse de l'IFOP pour La vie, Décembre 2006*, [http://www.ifop.com/?option=com_publication &type=poll&id=629](http://www.ifop.com/?option=com_publication&type=poll&id=629) 08.08.2009). Fransa'da halk arasında gezip, Müslümanların oluşturduğu kurumları ve bunların hizmet sunmaya çalıştıkları hedef kitleyi düşününce, tahminen ortaya konan Müslüman nüfus oranının çok düşük olduğu kanaati uyanmaktadır. İnsanların kendi beyanı olmadıkça, bu konuda kesin bilgiye ulaşmak zor görünmektedir. <http://www.csgeb.gov.tr/images/articles/editor/YURTDISINDAKI%20VATANDASLARIMIZLA%20ILGILI%20SAYISAL%20BILGILER.doc>

¹¹ 31.12.2006 tarihi itibariyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Yurtdışı teşkilatlarına ve Dışişleri Bakanlığ'na istinaden elde ettiği verilere göre, çifte uyruklu vatandaşlarla beraber bu rakam verilmektedir. Bkz. <http://www.csgeb.gov.tr/images/articles/editor/YURTDISINDAKI%20VATANDASLARIMIZLA%20ILGILI%20SAYISAL%20BILGILER.doc> 09.08.2009.

¹² Bu derneklerin %58'inin DİTİB'e ve %28'inin Milli Görüş'e ve geriye kalan %14'lük oranın da diğer görüşlere mensup kişilere ait olduğu bildirilmektedir. Bkz. Akgönül, Samim, "Din Çok Bağımlılık ve Kimlik Korkusu Ekseninde Fransa Türkleri" , Entegrasyon Ötesinde Tür-

bu rakamın 330'a ulaştığı rapor edilmiştir¹³. Şu an (2009 yılı) itibariyle elde ettiğimiz bilgilere göre, DİTİB'e bağlı ve 110 tanesinde kadrolu din görevlisi bulunmak üzere toplam 214 ve Milli Görüşe bağlı 56 cami mevcuttur¹⁴. Fransa'da Türklerin dernekleşmesinde DİTİB'in payının %47-58 arasında olduğu hatırlanırsa¹⁵, Türklere ait toplam cami sayısının yaklaşık 350 civarında olduğu tahmin edilebilir¹⁶.

---

kiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008, s. 102. Araştırmacı 2002 ve 2003 yıllarında yaptığı araştırmasında tespit edemediği derneklerin de varlığından bahsetmektedir (Akgönül, Samim, "Dini ve Kültürel Perspektifler Açısından Avrupa Birliğinin İnşası: Din-Devlet-Devlet Üstü Kurumlar", III. DŞTM 20-24 Eylül 2004, Ankara, 2005, s. 98-99).

¹³ Paris Din Hizmetleri Müşavirliği ile Çalışma Müşavirliğinin tespitine göre bu derneklerin 109'u Paris bölgesinde, 103'ü Lyon bölgesinde, 78'i Strasbourg bölgesinde ve 40'ı da Marsilya bölgesindedir. Bkz. Harman, Ömer Faruk, "Fransa'da İslâm ve Müslümanlar", Avrupa Diyanet Aylık Dergi, Şubat 2008, Sayı 106, s. 11.

¹⁴ DİTİB'e bağlı camiler için bkz. Harman, Ömer Faruk, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Fransa'daki Faaliyetleri", Avrupa Diyanet Aylık Dergi, Şubat 2008, Sayı 106, s. 19. Milli Görüşün cami sayısı, Lyon bölge başkanlığından elektronik posta ile öğrenilmiştir. Verilen bilgide 56 caminin 17'i Lyon bölgesinde, 14'ü Strasbourg bölgesinde ve 11 de Paris bölgesinde bulunmaktadır.

¹⁵ Akgönül, Samim, "Dini ve Kültürel Perspektifler Açısından Avrupa Birliğinin İnşası: Din-Devlet-Devlet Üstü Kurumlar", III. DŞTM 20-24 Eylül 2004, s. 98-99.

¹⁶ Vaktiyle pek elverişli olmayan mekânlar mescit olarak kullanılırken, şimdi yavaş yavaş dernekler geniş mekânlarda büyük camiler yapma eğilimindedir. Nitekim Le Monde gazetesinden Henri Tinq bu durumu köşesine taşımış ve "Fransa'da Müslümanların ibadet yaptıkları küçük mekanlar, gösterişli camilere dönüşüyor..." şeklinde ifade etmiştir (Le Monde 01/12/1989). Fransa İçişler Bakanlığı'na göre cami sayısı 1680, le Conseil Français du Culte Musulman'a göre ise (CFCM), 2000 civarında ve ancak %0.01'i minarelidir Bu camilerin %40'ı 100 m²'nin ve %86'sı 500 m²'nin altında, %4'ü de 1000 m² 'nin üstündedir. Bazı Avrupa ülkelerinde bulunan Müslüman nüfusa oranla sahip oldukları cami sayısı karşılaştırılınca Fransa'nın geride olduğu anlaşıl-

Her ne kadar tarihte diğer Batı Avrupa ülkelerinin Müslümanlarla ve Türlerle karşılaşma ve ilişki kurma biçimleri Fransa'ya göre bazı farklılıklar içerse de, günümüzde Türklerin iş göçü sebebiyle Batı Avrupa ülkelerine yerleşmeleri ve karşılaştıkları sosyo-kültürel sorunlar birbirine çok benzerdir. Sorunlara çözüm üretmede alınan mesafenin biraz farklı olması haricinde, Batı Avrupa'daki Türklerin yaygın din eğitimi sorunlarının karakterinde büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır¹⁷.

Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Müslüman sayısı 2002 yılından önceki verilere göre 13,5 milyon¹⁸, 2006 yılındaki verilere göre bazı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşı sayısı ise 2.954.607'dir¹⁹. Bu rakamlar Avrupa

---

maktadır. Şöyle ki, yaklaşık rakamlara göre, Hollanda'da 400 bin Müslüman 300 cami, İngiltere'de 2 milyon Müslüman 1600 cami, Almanya'da 3,5 milyon Müslüman 2600 cami ve İspanya'da 1,5 milyon Müslüman 800 cami olduğu belirtilmektedir. Oysa ki Fransa'da en az 5 milyon Müslüman olmasına karşın en fazla 2000 caminin varlığından bahsedilmektedir (<http://oumma.com/Les-mosquees-de-France-un-etat-des>). Daha önce verdiğimiz rakamlar dikkate alınınca, bu camilerin yaklaşık 1/5'inin Türklere tarafından açıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁷ Her ne kadar alan araştırmasını Fransa'da gerçekleştirmiş olsak da, diğer Avrupa ülkelerinde yaptığımız gözlemler ve literatürde konunun tartışılmasındaki benzerlik bizde bu kanaatin oluşmasına sebep olmuştur. Araştırma başlığının "Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre..." diye başlaması da bu sebepten dolayıdır.

¹⁸ Şen, Faruk, "Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm'ın Gelişmesi ve Sorunları", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), s. 842; http://www.islamansiklopedisi.org/index.php/Avrupa%27daki_M%C3%BCsl%C3%BCman_N%C3%BCfus (09.08.2009).

¹⁹ Bu Avrupa ülkeleri ve yaşayan Türk sayısı şöyledir: Almanya 1.738.831, Fransa 423.471, Hollanda 364.333, İngiltere 52.893, Avusturya 113.635, İsviçre 73.861, Danimarka 54.859, Belçika 39.664, İsveç 63.580, Norveç 15.356 ve İtalya 14.124 kişidir.

kıtasında İslâm gerçeğinin varlığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu insanların inançlarının gereği olarak, hem yaygın eğitimde hem de örgün eğitimde bir arayış içerisinde olmaları doğaldır. Sosyal devlet anlayışı bu arayışları dikkate almayı ve çözüm noktasında katkıda bulunmayı gerekli kılmaktadır.

Batı Avrupa'daki Türkler de, bu sorunları yaşayan Müslümanların bir parçasını oluşturmaktadır. Anadolu coğrafyasından edindikleri İslâm tecrübesiyle kendi aralarında teşkilatlanmakta ve camiler açarak dinî ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Açılan bu camilerde dinî konularda kendilerine hizmet verecek ve rehberlik edecek din görevlilerini Türkiye'den karşılamaktan başka bir alternatifleri, en azından şimdilik gözükmemektedir. DİTİB'in ve diğer cemiyetlerin camilerinde görev yapan din görevlileri Türkiye orijinlidir. DİTİB, Diyanet İşleri Başkanlığının belli esaslara göre seçip gönderdiği din görevlilerinden hizmet alırken²⁰, diğer gruplar genellikle Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan veya Milli Eğitim Bakanlığı'ndan emekli ve dinî tahsil yapmış kişilerden bu hizmeti almaktadır. Çok az da olsa, Türkiye dışında dinî tahsil görmüş Türk din görevlileri de mevcuttur.

Dil, din ve sosyal yapının farklı olduğu bir ortamda, yaygın din eğitiminin kendine has sorunları olacağı kaçınılmazdır. Yine bu ortamda hizmet alan cemaatin kendine özgü beklentiler içerisine girmesi doğaldır. Bu beklentilerin yaygın din eğitimi sorunları bağlamında, Türkiye'de İlâhiyat

---

Bkz. <http://www.csgb.gov.tr/images/articles/editor/YURTDISINDAKI%20VATANDASLARIMIZLA%20ILGILI%20SAYISAL%20BILGILER.doc> 09.08.2009.

²⁰ Geniş bilgi için bkz. "Dini Bilgi ve Donanım Yeterliği" başlığı s. 82.

Fakültelerindeki Din Eğitimi Anabilim Dalı çalışma alanına dâhil edilmesi ve üzerinde bilimsel araştırmalar yapılması zarureti ortaya çıkmaktadır.

Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji ve Eğitim gibi alanlarda birçok sosyal bilimci Batı Avrupa’da yaşayan Türklerin sorunları üzerine araştırmalar yapmıştır²¹. Bunlar arasında Türkiye’deki ilâhiyatçı akademisyenlerin çalışmaları da önemli bir boşluğu doldurma niteliğindedir. Bu araştırmalar Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi ve Din Eğitimi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Ancak Avrupa’da yaşayan Türklerin sorunlarının her yönüyle ve her Avrupa ülkesini kapsayacak şekilde ortaya konabilmesi için bu tür çalışmaların sayısının artması gerektiği de bir gerçektir. Din Eğitimi alanında Batı Avrupa’da yaşayan Türklerin sorunları üzerine bazı önemli araştırmalar yapılmıştır²². “Din görevlilerinin yetiştirilmesi ve problemleri, din dersi öğretmenlerinin durumu, çocukların camide ve okulda din eğitimi, yetişkinlerin eğitimi ve dindarlık algılamaları” vb. konuları kapsayan çeşitli araştırmalar yapılmış ve sahalarında ilk akla gelen çalışmalar olarak literatürde yerlerini almışlardır.

Bizim araştırmamız ise, Fransa’da yaşayan Türklerin görüşlerine başvurarak, din görevlilerinin ve cami etkinliklerinin yeterliği üzerinde yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda araştırmamızın problemini; “din görevlilerinin sahip oldukları niteliklerin ve camilerde uygulanan etkinliklerin

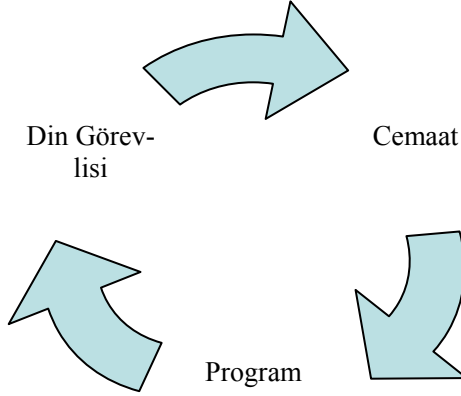
---

²¹ Çeşitli disiplinlerde Fransa’daki Türklerle ilgili akademik çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Danış, Didem - Füsün Üstel, “Türkiye’den Fransa’ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutlar”, Entegrasyon Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 20-22.

²² Bu araştırmaların bazıları için, “Araştırmamızın Kaynakları” başlığına bkz. s. 37.

beklentileri karşılamada ne kadar yeterli olduğu hakkında, cemaatin düşüncelerini tespit etmek” şeklinde belirtebiliriz. Elde edilecek sonuçlar, sorunların benzerliği ölçüsünde diğer Batı Avrupa ülkelerindeki din görevlilerinin ve cami etkinliklerinin yeterliğine de ışık tutacaktır.

Camide Yaygın Din Eğitimi

Batı Avrupa’da cami ve mescitlerde uygulanan yaygın din eğitimi; “cemaat, din görevlisi ve etkinlik (uygulanmış program)” üçlüsünden oluşmaktadır. Cemaatin tanınması, yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel olarak hangi görüntüye sahip olduğunun bilinmesi, uygulanacak program tespiti açısından büyük önem taşır. Çünkü yapılacak eğitimin hedef kitlesini cemaat oluşturur. Bu eğitimi uygulamada liderlik veya yerine göre rehberlik ve danışmanlık rolü ise din görevlilerindedir. Öyle ise meselenin diğer önemli bir yanı da, din görevlilerinin mesleki ve kişilik özellikleri açısından hangi niteliklere sahip olmaları gerektiği konusudur. Çünkü cemaati tanıyıp strateji geliştirerek beklentilere uygun ve uygulanabilir

etkinlikler tespit etmede ve gerçekleştirmede, din görevlileri anahtar rol üstlenmektedir.

Hedef kitle olan cemaatin, din görevlilerinin ve camilerde gerçekleştirilen etkinliklerin yeterliği hakkında ne düşündüklerini tespit etme, aynı zamanda bir geri bildirim niteliği taşımaktadır. Elde edilecek bu geri bildirim ilgili kişi ve kurumlarca değerlendirilmesi, gerçekleştirilecek din eğitimi hizmetinde isabetli sonuçlara ulaşmada katkı sağlanması beklenebilir.

Batı Avrupa'da cemaatin beklentilerini karşılayabilmek için, bu beklentileri gerçekleştirebilecek donanuma sahip din görevlilerini istihdam etmek gerekecektir. Bu yönüyle cemaatin beklentilerinin, din görevlisi yetiştiren veya hizmet içi eğitim veren kurumlar tarafından bilinmesi büyük bir öneme sahiptir. Aynı şekilde din görevlilerinin de, camilerde uygulanan etkinlikler hakkında cemaatin düşüncelerini dikkate alması, onları isabetli sonuçlara götürecektir. Bu yönüyle "*cemaat, din görevlisi ve program*" üçlüsü birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde olan ve birbirinden ayrı düşünülmeyen unsurlardır.

Batı Avrupa'da, Türkiye şartlarında bir din görevlisinden beklenen hizmetlerin ötesinde bir beklenti söz konusudur²³. Batı Avrupa'daki cemaatin ihtiyaçlarını belirlemede, dinî hizmet ihtiyacını dikkate alma yanında, sosyo-kültürel açıdan farklı ortamda bulunmanın doğurduğu ihtiyaçlar da kendini gösterir. Neticede camilerde, din görevlilerinden din

---

²³ Yurt dışındaki din görevlilerinden devletin, Diyanet İşleri Başkanlığının, üst kuruluşların, mahalli derneklerin, yurtdışındaki Türklerin, yerel makamların ve toplumun beklentileri konusunda geniş bilgi için bkz. Çekin, Ahmet, "*Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği*", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), Ankara, 2005, s.214-230.

hizmetlerinin yanında, çok çeşitli sosyal ve kültürel aktiviteler, hatta rehberlik ve psikolojik danışmanlık gibi görevler beklenmektedir. Bu durum ise din görevlilerinin sahip olacakları nitelikleri ve uygulayacakları programı doğrudan etkilemektedir. Öte yandan din görevlisinin bilgi ve donanımı, kişiliği ve uygulayacağı program, cemaat üzerinde sosyal bir etki oluşturacak ve onların beklentilerini gözden geçirip daha gerçekçi hedefler oluşturmalarına yardım edecektir. Doğru bilgi ve yöntemden beslenmesi durumunda bu etkileşim sürekli pozitif bir seyir izleyerek gelişimini sürdürecektir.

Bir yıl boyunca Batı Avrupa'da bu etkileşimi gözlemleme fırsatımız oldu. Bu fırsattan yararlanarak, din görevliliği misyonuna ve cami ortamına teorik olarak ters düşmeyen ve cemaatin din görevlilerinde görmek istediği niteliklerin neler olduğunu onlardan öğrenmeye çalıştık. Yine cemaatin camilerde yapılması gereğine inandıkları etkinliklerin neler olduğunu anlamaya çalıştık. Bu iki husus araştırmanın problemi üzerine çalışmamızı kolaylaştıracak, alt problemler olarak değerlendirilebilir. İleride de görüleceği gibi bahsi geçen cemaatin beklentilerinin boyutu, sosyo-kültürel ve dinî içeriklidir. Tespit ettiğimiz bu beklentiler anket sorusu şekline getirilerek cemaate sorulmuş ve asıl araştırmanın problemi hakkında veriler elde edilmiştir. Şimdiye kadar Fransa'daki cemaate uygulanan anket verilerine dayanarak yaygın din eğitiminin sorunlarıyla ilgili bir araştırma yapılmamıştır. Batı Avrupa'daki yaygın din eğitimi sorununun bir parçası olan, din görevlilerinin sahip olması gereken niteliklerin ve cami etkinliklerinin neler olduğunu tespit etme, ayrıca cemaatin bunları ne denli yeterli gördüklerini tespit

etme bu açıdan önemliydi. İşte araştırmamızın bu problem üzerine eğilmesinin gereği bu önemden doğmuştur.

Araştırmanın Amacı

Önceki başlıkta ifade edildiği gibi, *din görevlisi-cemaat-program* üçlüsü yaygın din eğitiminin ayrılmaz parçalarıdır. Din görevlisinin sahip olacağı özellikler, cemaatin yapısı ve beklentileri, programı şekillendiren önemli belirleyicilerdir. İçerisinde bulunulan sosyo-kültürel ortama göre, bunlarda bazı farklılıklar görülebilir.

Araştırmanın amaçlarından biri, Batı Avrupa'da yaşayan Türklere hizmet vermekte olan din görevlilerinin genelde ve özelde hangi niteliklere sahip olması gerektiğini ve bu açıdan performanslarını, cemaate uygulanan anket verilerine dayanarak ortaya koymaktır. Bir diğer amaç ise, cemaatin camilerde hangi etkinliklerin yapılmasını beklediklerini ve yine anket verilerinden hareketle bu etkinliklerin cemaat tarafından ne derecede yeterli bulunup bulunmadığını tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Araştırmanın Önemi

Din Eğitimi alanında Fransa'da yaşayan Türklere uygulanan anket verilerine dayanan bir araştırmaya rastlamadık. Bu yönüyle araştırmamız ilk olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca değerlendirmeye alınabilecek 706 gibi yüksek bir rakamda anket verisine dayanması, bu çalışmayı önemli kılan diğer bir husustur. Çünkü Batı Avrupa'da yaşayan Türklere anket uygulamak ve uygulanan anketleri geri almak büyük zorlukları aşmayı ve masraflara katlanmayı gerektirmektedir. Nitekim telefonla yapılan görüşmelere dayanan bir ça-

lışma haricinde, bu sayıda anket verisine dayanan bir araştırma bulamadık²⁴.

Daha önce diğer Avrupa ülkelerinde yapılan yaygın din eğitimi alanındaki çalışmalar, camide yetişkinlere ve çocuklara yönelik faaliyetlerle ilgili olarak din görevlilerine uygulanan anketleri esas almaktadır²⁵. Bu alışma ise cemaate uygulanan anketlere dayanmaktadır. Bu iki farklı çalışma alanı Batı Avrupa'da yaygın din eğitiminin sorunlarını tespit etmede, bir bütünün parçaları niteliğindedir.

Bu araştırmanın anketleri, Fransa'nın farklı bölgelerinden seçilmiş, camisi bulunan 30 yerleşim yerinde yaşayan Türklere uygulanmıştır. Araştırma konusu gereği deneklerin fikir beyan edebilmeleri için çoğunluğu cami ile bir Şekilde irtibatı olan ve cami etkinliklerine katılan kişilerden oluşmaktadır. Yine de gerek anket uygulanan kişi sayısı, gerekse yerleşim sayısı yüksek tutularak çok farklı profilden deneiğin görüşünün alınmasına gayret edilmiştir. Bunun nedeni ele alınan örneklerin Fransa'da yaşayan Türklere görüşünü

---

²⁴ Almanya'da bulunan Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı tarafından gerçekleştirilen ve dindarlık konulu bir araştırma 2000 kişi ile telefon aracılığı ile yapılan anket verilerine dayanmaktadır (bkz. Şen, Faruk, "Avrupa Birliği Sınırları İçinde İşlm'm Gelişmesi ve Sorunları", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), s. 843).

²⁵ Bu çalışmalara örnek olarak Őunları verebiliriz: Tosun, Cemal, Din ve Kimlik, TDVY, Ankara, 1993 (Almanya'da yapılmıştır, hem din görevlilerine hem de cemaate anket uygulanmıştır); Tavukçuoğlu, Mustafa, Avusturya'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2000 (Avusturya'da din görevlilerine uygulanan anket verilerine dayanmaktadır); Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk ocuklarının Din Eğitimi, TDVY, Ankara, 1993 (Almanya'da öğretmenlere uygulanan anket verilerine dayanarak yapılmıştır); Tavukçuoğlu, Mustafa, Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2000 (Belçika'da öğretmenlere uygulanan anket verilerine dayanarak yapılmıştır).

yansıtmasını sağlamaktı. Ayrıca elde edilen sonuçlar, Fransa'daki yaygın din eğitimi sorunlarına benzerliği ölçüsünde diğer Avrupa ülkelerindeki sorunlara da ışık tutacaktır. Çalışmayı önemli kılan diğer bir hususta bu yönüdür.

Araştırmanın Sınırları

Bu araştırmanın örneklemini Fransa'nın çeşitli bölgelerinden seçilmiş irili ufaklı 30 yerleşim yerinde ikamet eden 706 Türk oluşturmaktadır. Anket uygulanan yerleşim yerlerini tespit etmede gerek Paris Din Hizmetleri Müşavirliğinin, gerekse Lyon Din Hizmetleri Ataşeliğinin görüş ve yardımlarına başvurulmuştur. Ayrıca Türklere hizmet vermek amacıyla kurulmuş çeşitli derneklere müracaat edilerek, söz konusu anketin uygulanması talebinde bulunulmuş, prensipte ilgi gösterilmesine ve anketlerin dağıtılmasına olumlu bakılmasına rağmen, araştırmacıya doldurulmuş anket dönüşünde önemli bir başarı sağlanamamıştır. Bu manada Paris Din Hizmetleri Müşavirliği ve Lyon Din Ataşeliği nezdinde DİTİB'e bağlı camilerin bulunduğu yerleşim yerlerinde anket uygulamasının gerçekleşmesinde, söz konusu teşkilatın özveri ve disiplinli çalışma şekli takdire şayandır.

Bununla beraber araştırmacının şahsi gayretleriyle DİTİB'e bağlı camilerin haricinde çeşitli ortamlar gezilerek, bazı deneklere ulaşılmış ve anketler uygulanmıştır. Değerlendirmeye tabi tutulan ve çalışmaya esas teşkil eden 706 adet doldurulmuş anketin 150 adedi DİTİB'e bağlı olmayan cami ve derneklere elde edilmiş, ancak değerlendirmede anketler bütün olarak ele alınmıştır. İlk basamakta araştırmanın evrenini Fransa'da, ikinci basamakta da Batı Avrupa'da yaşayan Türkler oluşturmaktadır. Örnekleme ise yuka-

rıda belirtildiği gibi 706 denek oluşturmaktadır. Deneklere ait bilgiler bölümünde de görüleceği üzere, bunların çok farklı sosyo-kültürel, yaş ve cinsiyet durumuna sahip olmaları ve yaşadıkları problemlerin benzerliği, örneklemin, araştırma evrenini temsilde yeterli olacağı fikrini doğrulamaktadır.

Araştırmanın Kaynakları

Araştırmada birinci derecede kaynak, Fransa'nın çeşitli yerleşim yerlerinden seçilen 706 deneğe uygulanan anketlerdeki bulgulardır.

Bununla beraber farklı açılardan, genelde Avrupa'daki özelde Fransa'daki yaygın din eğitimi sorununu ele alan çalışmalar, gerek Avrupa Müslümanlarının tümü, gerekse Türkiye kökenli Müslümanların sorunları üzerine yapılmış sosyolojik, psikolojik, antropolojik, ekonomik vb. alanlardaki çalışmalar da yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Yukarıda bahsettiğimiz bu kaynaklardan bazıları şunlardır:

- **Arabacı, Fazlı**, "Fransa'da Müslüman Toplumun Örgütlenmesi ve Türk-İslâm Kimliğini Korumada Cami ve Derneklerin Fonksiyonu".
- **Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar**, "Diyanet İşleri Başkanlığının AB Ülkelerindeki Türklere Yönelik Hedef ve Politikaları Üzerine" ve "Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi",
- **Ay, Mehmet Emin**, "Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türk İşçi Çocuklarının Kimlik Problemi ve Çözümü İçin Bazı Teklifler",

- **Aydın, Mehmet Zeki**, "Batı Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türkler İçin Din Görevlisi ve Din Dersi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi",
- **Başkurt, İrfan**, "Federal Almanya'da Din Eğitimi",
- **El Battiui, Mohamed ve Meryem Kanmaz**, Mosquées, imams et professeurs de religion islamique en Belgique,
- **Heine, Susanne**, "Avrupa'da İslâm: Bir Hıristiyan Perspektifinden, Önyargıları Giderme ve Karşılıklı Anlayış Zemini Oluşturma",
- **Husson, Jean-François**, "Pour une Formation des Imams en Belgique" ve "La Formation des Imams en Europe"
- **Kalkan, Yusuf**, "Diyanet İşleri Başkanlığının AB Sürecinde Hedef ve Politikaları Ne Olmalıdır?",
- **Kayadibi, Fahri**, "Fransa, İsviçre ve Benellux Ülkelerinde Vatandaşlarımızın Din Eğitimi ve Öğretimi" ve "Diyanet İşleri Başkanlığının AB Sürecinde Hedef ve Politikaları Ne Olmalıdır?",
- **Öztürk, Veli**, "Avusturya'daki Türk İşçilerinin Örgün ve Yaygın Din Eğitimi Sorunları ve Bazı Çözüm Önerileri",
- **Tavukçuoğlu, Mustafa**, "Avusturya İslâm Diyanet Teşkilatı Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri", "Belçika'da Eğitim ve Din", "Belçika'da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış", "Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)" ve "Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi",
- **Tosun, Cemal**, Din ve Kimlik,

- **Ugurlu, Semsettin**, “L’enseignement Religieux et les Problèmes des Enseignants de Religion Islâmique En Belgique”.

Araştırmada yararlanılan diğerk kaynaklar ise bibliyografyada genişçe belirtilmiştir.

Araştırmmanın Metodu

Batı Avrupa’daki Türklerle ilgili yapılmış araştırmaları inceleyince, özellikle din eğitiminde camilerin kurum olarak çok önemli bir yere sahip olduklarını görmek, bir de Fransa’da geniş cemaat kitlesinin görüşlerine dayanan bir araştırmanın olmadığını fark etmek mümkündür. Buradan yola çıkarak, camilerdeki eğitimin iki önemli unsuru olan; din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterliği üzerine elinizdeki bu araştırmayı yapmaya karar verdik.

Bir yandan, derinlemesine literatür taramasıyla konu hakkında yazılı bilgilere ulaşılmaya çalışılırken, öte yandan Batı Avrupa’daki Türklerin camilerine ziyaretler yapıldı, doğal ortamlarda, din görevlilerinden ve cami etkinliklerinden neler bekledikleri, cemaatten öğrenilmeye çalışıldı. Gerek literatürden ve gerekse cami cemaatinden elde ettiğimiz veriler ışığında anket soruları taslak haline getirildi. Bu taslağı din eğitimi ve istatistik alanlarında çalışan akademisyenlerle tartıştık. Sonra Fransa’daki sosyal yapıyı tanıyan, sivil toplum kuruluşları ve Din Hizmetleri Müşavirliği ile Din Hizmetleri Ataşeliği yetkililerinin görüşlerine başvurduk. Elde edilen geri bildirimler doğrultusunda tekrar gözden geçirilen anket soruları, 50 adet çoğaltılarak Lyon’da çeşitli Türk derneklerinde deneme mahiyetinde uygulandı. Bu uygulamada görülen aksaklıklar dikkate alınarak, anket metinlerine son şekli verildi ve çoğaltıldı.

Çoğaltılan 3000 adet anket formu, Lyon Din ataşeliği ve DİTİB yardımıyla, din görevlileri aracılığıyla deneklere ulaştırıldı ve geri toplanması sağlandı. Araştırmacı din görevlileri toplantısına katılarak konunun ehemmiyeti ve anket uygulamasında dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bilgi verdi. Araştırmacının imkânlar ölçüsünde camileri gezerek kendisinin de bizzat uyguladığı anketlerle beraber, değerlendirmeye alınabilecek toplam 706 doldurulmuş anket formu elde edildi.

Bu anket formları teker teker araştırmacı tarafından SPSS istatistik programına girildi ve gerek soruların “Başka” şıklarına verilen cevaplar, gerekse denekler tarafından anket formuna yazılarak araştırmacıya iletilmek istenen mesajlar not edildi. Anketimizdeki bütün soruların yüzdelerinin ve ilgili soruların da bağımsız değişkenlere göre yapılan “iki değişkenli analiz” (çapraz) tabloların Ki-kare değerleriyle beraber dökümü alındı²⁶. Hem okuyucu tarafından kolay anlaşılması hem de hacim olarak fazla yer işgal etmelerini önlemek için tablolar üzerinde çalışılarak, şekilsel olarak sade bir görüntü elde edilmeye çalışıldı. Çünkü soru sayısı

---

²⁶ Bu araştırma bulgularından, çeşitli araştırmacıların, kurum ve kişilerin yaralanması yanında, özellikle yurtdışındaki cemiyetlerin ve din görevlilerinin yaralanması beklenmektedir. Bu açıdan SPSS programı çerçevesinde gerçekleştirilmesi mümkün olan (Mann-Whitney U Testi, Wilcoxon İlişkili İki Örneklem Testi, Varyans Analizi, Faktör Analizi, Anova testi gibi) çok çeşitli testler incelenerek, bunlar arasından “İki Değişkenli Analiz” yönteminden oluşan çapraz tabloların kullanılması uygun görüldü. Çünkü bu yöntemle elde edilen sonuçların kolay okunması ve istatistik açıdan ileri bilgiyi gerektirmemesi, hedef okuyucu kitle açısından daha elverişli bulunmuştur. Bununla beraber “Ki-kare Bağımsızlık Testi” anlamlılık değerleri toplu olarak iki tablo şekline getirilerek “Sonuç ve Öneriler” bölümünde yorumlanarak verilmiştir.

ve çapraz tablo elde etme ihtiyacı fazla olduğundan, dökümü alınan tabloları olduğu gibi vermek, yer tasarrufu açısından uygun değildi.

Daha sonra elde ettiğimiz, sonuçların yorumlanması yapılmış, araştırmanın ulaştığı sonuçlar analiz edilmiş ve önerilerle tamamlanmıştır.

Yukarıda anlattığımız araştırmanın hikâyesinden de anlaşılacağı gibi; yapılan bir alan araştırmasıdır ve metot olarak tarama modeli kullanılmıştır. Problemler kısmında belirtilen alt problemlerin gözlem ve mülakat yoluyla tespit edilmesi, anket uygulama tekniğiyle mevcut durumun fotoğrafı çekilerek yorumlanması, sonunda ele alınan problemin çözümü için önerilerde bulunulması hedeflendiğinden, tarama metodu kullanılması uygun görülmüştür. Çünkü tarama metoduyla yürütülen araştırmalarda, objelerin, olayların, varlıkların, grupların ve çeşitli alanların mevcut durumlarını, şartlarını ve özelliklerini gerçekteki görünüşüyle tasvir etmeye çalışmak esastır. Böylece ilişkiler, insanlar, görüşler, davranışlar ve gelişmekte olan yön ve eğilimler üzerinde durulur. Ayrıca mevcut olayların daha önceki olay ve şartlarla ilişkileri de dikkate alınarak, durumlar arasındaki etkileşimler açıklanmaya çalışılır. Bu şekilde elde edilen verilerin analizi, yorumlanması, değerlendirilmesi, yeni durumlara uygulanabilecek genellemelere varılması ve mevcut probleme çözüm üretilmesi gibi işlemler gerçekleştirmeye çalışılır²⁷.

---

²⁷ Kaptan, Saim, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Ankara, 1984, s.73-68; Karataş, Birgül, Araştırma Teknikleri, İstanbul, 1984, s. 93-107; Gökçe, Birsen, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Ankara, 1988, s. 55-57; Aslantürk, Zeki, Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 101; Karasar, Niyazi, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara, 1994, s.192.

Çalışmamızın amacına uygun düşen bu araştırma metodunun birçok çeşidi vardır. Biz araştırmamızda anket tekniğini kullandık. Deneklerimiz olan Fransa’da yaşayan Türklere uyguladığımız anketler, araştırma konusuyla ilgili oldukça geniş bilgi toplamamızı sağlamıştır.

Bilimsel araştırma metotlarından olan “dolaylı gözlem” ve “dolaysız gözlem” metotları da bu araştırmada kullanılmıştır. Dolaylı gözlem, araştırma konusuyla ilgili yayınlanmış her türlü kaynağın taranması, seminer, sempozyum ve konferans gibi etkinliklerin takip edilmesiyle gerçekleştirilen bir çalışma metodu iken; dolaysız gözlem, araştırmacının günlük hayatta tanık olduğu olayları, araştırma konusu birey ve objeleri, araya her hangi bir araç koymadan, doğrudan gözlemleyerek yaptığı çalışma metodudur²⁸. Gerek Bursa’da DİB Nilüfer Eğitim Merkezinde seminerci olarak yurtdışına gidecek olan din görevlilerine yönelik faaliyetlere katılarak, gerekse Batı Avrupa’da görev yapan birçok din görevlisini cami ortamında gözleme ve cemaatle görüşüp beklentilerini öğrenme imkânı bularak, “dolaysız gözlem” yapma metodunu kullanma yoluna gidilmiştir.

Kavramlar

Bu başlık altında, araştırmada geçen bazı kavramları hangi anlamda kullandığımızı açıklamak istiyoruz.

Batı Avrupa; Avrupa kıtasının batısında yer alan, güneyde İspanya ve Akdeniz, doğuda Almanya, İsviçre ve İtalya, kuzeyde Kuzey Denizi, batıda ise Atlas Okyanusu ile çevrili olan bölgeye verilen isimdir. Bu bölgede bulunan

---

²⁸ Aziz, Aysel, Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim, Ankara, 1994, s. 73.

ülkeler; Belçika, Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, Lüksemburg, Lihtenştayn, Almanya ve İsviçre'dir²⁹.

Araştırmamız açısından bu bölgenin özelliği, 1960'lı yıllardan itibaren işçi olarak Türk vatandaşlarının göç etmesi ve orada yerleşmesidir. Göç eden Türk vatandaşlarının sosyo-kültürel profili benzer olduğu gibi, bu ülkelerin kültürel ve tarihi geçmişleri de birbirine benzemektedir³⁰.

Coğrafi olarak Batı Avrupa sınırlarına giren veya girmeyip de; siyasi, ekonomik, sosyal hatta hukuki alanlarda birbirlerine benzer olan ülkelerde, işçi olarak çalışmaya başlayan ve yerleşen Türklerin karşılaştıkları sosyal, kültürel ve dinî problemler birçok açıdan birbirine benzer olması kaçınılmazdır. Bu sebepten "Fransa Örneği"nden hareketle, ilgili ülkelerde görev yapan din görevlilerinin ve cami etkinliklerinin yeterliği, araştırma konusu yapılmıştır.

Batı Avrupa'da din eğitimi / yaygın din eğitimi kavramı bütün dinlerle ilgili eğitimi çağrıştırmaktadır. Biz çalışmamızda bu ifadeden İslam din eğitimini, hatta sadece

---

²⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1_Avrupa 15.09.2009.

³⁰ Batı Avrupa'daki ülkeler liberal demokrasi yönetimine sahiptir. Bu ülkelerde kapitalist ekonomi modeli uygulanmaktadır. Bölge ülkeleri Batı Avrupa'nın siyasi ekonomik ve kültürel özelliklerini, kurdukları sömürge imparatorlukları ve göçlerle dünyanın değişik bölgelerine taşıdılar. ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda halkının büyük bir kısmı Batı Avrupa kökenlidir. Bölge ülkeleri Avrupa Konseyinin üyesidir. Ayrıca Andorra dışındaki ülkeler Avrupa Birliği'ne; Andorra ve İrlanda dışındaki ülkeler de NATO'ya üyedir. Bölgede yükselti fazla değildir ve okyanus iklimi görülmektedir. Yıllık sıcaklık farkları azdır ve her mevsimde nem yüksektir. Tarım alanlarının dışında bitki örtüsü bol yapraklı ormanlar ve çayırlardan oluşur.

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1_Avrupa 15.09.2009).

Türklerin gerçekleştirmiş oldukları din eğitimi faaliyetlerini kastetmekteyiz.

Batı Avrupa’da yaşayan Türkler derken; etnik ve mezhebi farklılık gözetmeksizin, Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine, herhangi bir sebeple göç etmiş ve orada yaşayan kişiler kastedilmektedir. Araştırmamız esnasında deneklerle yaptığımız görüşmelerde ve anket metninde kullandığımız dilin Türkçe olması hasebiyle, araştırmanın geniş manada evrenini oluşturan kitleyi “Batı Avrupa’da yaşayan Türkler” olarak isimlendirmeyi uygun gördük. Bu tabir, bazen araştırmamızda “Batı Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli Müslümanlar” olarak da kullanılmıştır³¹.

Din görevlileri; geçmişte “hademe-i hayrât (hayır işleri görevlileri)”, yani din hizmetlerinde istihdam edilen kişilere, bu gün Türkiye’de verilen addır. Halka din hizmetini doğrudan sunan; müezzin-kayyım, imam-hatip, vaiz, din hizmetleri uzmanı, müftü gibi unvanlara sahip Diyanet personeli bu kategoride saymak mümkündür³².

Araştırmamızda ise Batı Avrupa ülkelerinde Türklerin açtığı camilerde din hizmetinde görevli kişiler kastedilmektedir. İster DİTİB’e bağlı camilerde, isterse diğer derneklerin

---

³¹ Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine göç edenlere “Türk göçmen” veya “Türkiye kökenli göçmen” tabirlerinin kullanılması hakkında tartışmalar için bkz. Danış, Didem - Füsun Üstel, “Türkiye’den Fransa’ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutları”, Entegrasyon Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 5.

³² Bu unvanlara sahip kişilerin görevleri ve sahip olmaları gereken yeterlikler hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, Hüseyin, Camilerin Eğitim Fonksiyonu, DEMY, İstanbul, 2005, s. 52-70; <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp> (personel yeterlikleri15.09.2009).

camilerinde olsun, fiilen görev yapan ve beklenen hizmetleri vermek durumunda olan kişiler, araştırmadaki “din görevlileri” kavramına dâhil edilmiştir.

Din görevlileri yeterliği; ilgili kurum ve kişilerin din görevlilerinden bekledikleri hizmetleri yerine getirebilmek için, sahip olmaları gereken nitelikleri kapsamaktadır. Diyanet her din görevlisi sınıfı için ayrı ayrı yeterlikler belirlemiştir³³. Bunlardan imam-hatip yeterlikleri Ek 1’de mevcuttur. Söz konusu yeterlikleri göz önünde bulundurmakla beraber, araştırmada “din görevlileri yeterliğinden” kastedilen, cemaatin din görevlilerinde görmek istediği özelliklerdir.

Bu özellikler; *“dinî bilgi ve donanım, vaaz ve sohbet yapma, güzel Kur’an okuma, genel kültür, Müslümanları temsil, etkileyici kişilik, yetişkinlerle iletişim kurma, gençlerle iletişim kurma, çocuklarla iletişim kurma, cemaatin problemleriyle ilgilenme, Türkçeyi iyi kullanma ve yabancı dili (Fransızca) iyi kullanma”* şeklinde sıralanmış ve ikinci bölümde konu başlıkları olarak ele alınmıştır.

Cemaat; sosyolojik olarak, belirli inanç ve amaca sahip, birbiriyle irtibatlı ve organize bir topluluk olarak tarif edilse de³⁴, din eğitiminde camilerdeki din hizmetinden faydalanan, diğer bir ifadeyle din hizmetlerinin hedef kitlesi olan topluluğu ifade etmektedir. Bunun içerisinde; çocuklar, gençler, yetişkinler, kadınlar veya toplumun her kesiminden hizmet almak isteyen insan girmektedir.

---

³³ Bkz. <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp> (12.10.2009).

³⁴ Gündüz, Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 79.

Cami etkinlikleri; din hizmetleri kapsamında, cami ve müştemilatında din görevlilerince, cemaat hedef alınarak yapılan etkinliklerdir. Bu etkinliklerin Türkiye şartlarında, “İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarıyla ilgili konuları anlatmak ve toplumu din konusunda aydınlatmak...” şeklinde özetlemek mümkündür³⁵. Ancak Türkiye’de diğer kurumlardan alınan bazı hizmetler, Batı Avrupa’da camilerden ve din görevlilerinden beklenmektedir.

İşte araştırmamızda, cemaatin cami ve müştemilatı içerisinde gerçekleştirilmesini veya rehberlik edilmesini beklediği faaliyetler, cami etkinlikleri olarak adlandırılmaktadır. Din görevlileri bu faaliyetlerin bazılarını bizzat icra ederken, bazılarına rehberlik ve teşvik etmek yoluyla, gerçekleşmesine katkıda bulunmak durumundadır.

Bunlar cemaatle yaptığımız görüşmelerle tespit ettğimiz; *inanç, ibadet, Kur’an-ı Kerimi okuma ve anlama, Hz. Peygamberin hayatı, eşler arası iletişim, çocuk ve genç eğitimi, yetişkin eğitimi, genç kızların eğitimi, bayanların eğitimi, içerisinde yaşanılan toplumu tanıma, çocukların okul başarısını yükseltme ve insanlar arası ilişki*” başlıklarında toplanan etkinliklerdir. Bu

---

³⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 22.06.1965 gün ve 633 sayılı kanunda, Başkanlığın görev ve yetkileri belirtilirken, “İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.” denilmektedir (Koca, Ferhat, *Din Görevlisi Cemaat İlişkisi*, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2008, s.17). Dolayısıyla din görevlileri de, başkanlığa yüklenen bu hizmetleri yerine getirecektir. Ancak 13/07/2010 tarihli ve 27640 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 6002 sayılı Kanun ile **633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun**’da geniş çapta değişiklikler yapılmış, ayrıca bölüm başlıkları ve alt başlıkları ile bazı maddeleri iptal edilmiştir (geniş bilgi için bkz. http://www.diyaret.gov.tr/fovyolant/1_kanunlar/01.pdf).

başlıklarda toplanan etkinliklerin bazıları, din görevlilerinin vaazlarda, sohbetlerde veya özel derslerde yerine getirilebileceği, bazıları da cemiyet olarak gerçekleştirilecek organizasyonlarla başarılabacak etkinliklerdir.

Cami etkinlikleri yeterliği ise; yukarıda bahsedilen etkinliklerin cemaat tarafından ne denli yeterli görülüp görülmediğidir. Araştırmamızın üçüncü bölümünde bu etkinliklerin neler olduğu ve cemaat tarafından ne denli yeterli görülüp görülmediği ele alınmaktadır.

Araştırmanın Varsayımları

Yapacağımız varsayımlar, Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin din eğitimleriyle ilgili yapılan akademik çalışmalara ve cami cemaatiyle yaptığımız görüşmelere dayanmaktadır. Bu konudaki temel varsayımımız; gerek din görevlileri yeterlikleri ve gerekse cami etkinlikleri yeterlikleri cemaat tarafından çoğunlukla kısmen yeterli görülmekte şeklindedir. Bu varsayımımızı iki başlık altında şu şekilde detaylandırabiliriz.

A. Din görevlileri yeterlikleriyle ilgili varsayımlar:

1. Dinî bilgi ve donanım açısından, kendini yenileyen din görevlisi, cemaatin bu konudaki beklentisine cevap verememektedir. Dolayısıyla cemaat, pratik hayatta karşılaştığı dinî problemlerini çözmede din görevlilerini kısmen yeterli görüyor diye düşünüyoruz.
2. Yapılan vaaz ve sohbetin anlaşılır ve eğitim açısından verimli olması için uygun teknik ve yöntemlerin seçilmesine yeterince dikkat edilmediğinden hare-

ketle, cemaatin din görevlilerini bu konuda kısmen yeterli gördüğünü varsayıyoruz.

3. Yurtdışına gönderilecek din görevlilerini seçerken güzel Kur'an okumalarına dikkat edildiğinden, diğer yeterliklere göre bu yeterliğin cemaat tarafından daha yüksek oranlarda yeterli görüldüğü tahminlerimiz arasındadır.
4. Batı Avrupa'da görev yapan din görevlilerinin genel kültür açısından, gerekli donanımına sahip olmaları gerekir. Cemaatin din görevlilerini bu konuda yetersiz gördüğünü varsayıyoruz.
5. Batı Avrupa'da cemaat, din görevlilerinin Müslümanları temsiline gereksinim duymaktadır. Ancak din görevlilerinin, cemaat tarafından bu konuda yetersiz görüldüğü düşüncesindeyiz.
6. Cemaatin, din görevlilerini etkileyici kişilik açısından yetersiz gördüğünü varsayıyoruz.
7. Yetişkin eğitimi ve yetişkinliklerle iletişim, Batı Avrupa'da camilerin gündeminde olan bir konudur. Ancak din görevlilerinin yetişkinlerle iletişim kurmada kısmen yeterli görüldüklerini tahmin ediyoruz.
8. Cemaat, din görevlilerinin gençlerle iletişim kurmasında yüksek beklenti içerisindedir. Buna mukabil konuyla ilgili varsayımımız, din görevlilerinin bu iletişimin kurulmasında kısmen yeterli görüldüğü şeklindedir.

9. Çocukların camilerde diğer yaş kategorilerine göre daha fazla eğitim görmesi, cemaatte, din görevlilerinin çocuklarla iletişim kurmada kısmen yeterli oldukları fikrini doğurmaktadır.
10. Batı Avrupa'da yaşayan Türkler, Türkiye'de bir din görevlisinden beklenilmeyecek tarzda, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenmesini beklemektedir. Bu konudaki varsayımımız ise; din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme ve çözüm üretebilmede kısmen yeterli gördükleri şeklindedir.
11. Bazı din görevlilerinin Türkçeyi yöresel aksanla kullandıklarını gözlemlemekle beraber, cemaatin Türkçeyi kullanmasını göz önüne alarak, din görevlilerinin bu konuda ileri seviyede yeterli görülebileceğini varsayıyoruz.
12. Gözlemlerimiz din görevlilerinin yabancı dili (Fransızca'yı) kullanmada çok geri durumda oldukları yönünde olduğundan; cemaatin, din görevlilerini bu konuda yetersiz göreceklarini tahmin ediyoruz.

B. Cami etkinlikleri yeterlikleriyle ilgili varsayımlar:

1. Cami etkinlikleri içerisinde inanç konularının anlatımı hakkındaki varsayımımız; cemaatin bu konuyu yüksek oranlarda yeterli gördüğü yönündedir.
2. Cami etkinlikleri içerisinde ibadet konularının anlatımı da, inanç konularının anlatımı gibi yüksek oranlarda, cemaat tarafından yeterli görülmektedir diye düşünüyoruz.

3. Kur'an'ın okunması ve anlaşılması yönünde yapılan etkinliklerin, cemaat tarafından kısmen yeterli görüldüğünü varsayıyoruz.
4. Hz. Peygamberin tanıtılması yönünde yapılan etkinliklerin, cemaat tarafından kısmen yeterli görüldüğünü tahmin ediyoruz.
5. Eşler arası iletişim konusunda beklentilerin yüksek olduğunu gözlemlediğimizden, bu yöndeki mevcut etkinliklerin yetersiz görüldüğü kanaatine sahibiz.
6. Çocuk ve gençlerin eğitimi konusu sürekli gündemde olan bir konudur. Ancak köklü çözümler üretilmediğinden, bu konuda yapılan etkinliklerin kısmen yeterli görüldüğünü düşünüyoruz.
7. Cami eğitim programlarında yetişkin eğitiminin, özellikle dikkate alınması konusunda yüksek bir beklenti vardır. Ancak gerçekleştirilen etkinliklerin cemaatin bu beklentisini tam olarak karşılamadığını düşünerek, söz konusu etkinliklerin kısmen yeterli görüldüğünü varsayıyoruz.
8. Genç kızların cami eğitim programlarından yararlanması için özel etkinliklerin düzenlenmesi arzu edildiğinden hareketle, bu konudaki etkinliklerin şu an yetersiz görüldüğünü tahmin ediyoruz.
9. Bayanlar gitgide mevcut bilgilerinin yeterli olmadığını farkına varmaktadır. Eğitim seviyelerini yükseltmek ve sosyal hayatın daha fazla içine girmek eğiliminde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla her ne kadar camilerde bayanlara yönelik bazı etkinlikler

gerçekleştirilse de, bu etkinliklerin kısmen yeterli görüldüğünü düşünüyoruz.

10. Batı Avrupa'da yaşayan Türkler, cami etkinliklerinde diğer faaliyetler yanında, içerisinde yaşadıkları toplumu tanımaya yönelik etkinliklerin de olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak bu konuda gerçekleştirilen etkinliklerin yetersiz görüldüğünü varsayıyoruz.
11. Batı Avrupa'da yaşayan Türkler, çocuklarının okullarda başarılı olması için camilerde eğitim organizasyonları yapılmasını istemektedir ve bu yönde yapılan etkinliklerin yetersiz görüldüğünü düşünüyoruz.
12. İnsanlar arası ilişki konusu, zaman zaman cami etkinliklerinde gündeme gelse de, cemaatin bu konudaki etkinlikleri yetersiz gördüğünü varsayıyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

DENEKLERE AİT GENEL BİLGİLER

A. SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL BİLGİLER

Giriş bölümünde de ifade edildiği üzere, anket uygulamasına katılan deneklerden 706'sının anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Şimdi bu deneklerin verdikleri bilgiler doğrultusunda, çeşitli yönlerden dağılımlarını incelemek istiyoruz.

1. Deneklerin Yaş Dağılımı

İnsanların görüş ve fikirlerinin oluşmasında yaş önemli bir faktördür. Araştırma konumuz hakkında görüşlerine başvurduğumuz deneklerin yaş dağılımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Deneklerin Yaş Dağılımı

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
20-29 yaş arası	208	29.5	29.5	29.5
30-39 yaş arası	212	30.0	30.0	59.5
40-49 yaş arası	129	18.3	18.3	77.8
50-59 yaş arası	118	16.7	16.7	94.5
60 yaş ve +	39	5.5	5.5	100.0
Toplam	706	100.0	100.0	

Tablo 1'de de görüldüğü gibi deneklerin yaşları beş kategoriye ayrılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Bunlar; 20-29 arası, 30-39 arası, 40-49 arası, 50-59 arası, 60 ve daha yukarı yaş şeklindedir. En yüksek rakamdan aşağıya doğru sıralayacak olursak, deneklerin %30'ü 30-39 arası, %29.5'i 20-29 arası, %18.3'ü 40-49 arası, %16.7'si 50-59 arası, %5.5'i ise

60 ve daha yukarı yaşlardadır. Bu duruma göre deneklerin (%29.5 + %30=) %59.5'ini 40 yaş ve daha aşağısı temsil etmektedir.

2. Deneklerin Doğum Yeri Dağılımı

Yurtdışında yaşayan Türklerin, nerede doğdukları ve hangi yaştan itibaren yurtdışında yaşadıkları, onların edindikleri kültür ve dolayısıyla meseleleri değerlendirmeleri açısından önemlidir. Doğum yeriyle ilgili deneklerin Tablo 2'de verdikleri bilgilere göre; %85.4 gibi yüksek bir oranda "Türkiye", %13.9 oranında "Fransa" ve %0.7 oranında da "Diğer" seçeneği işaretlenmiştir. Bu durumda deneklerin yaklaşık 9/10'una yakın bir kısmını (%85.4), Türkiye doğumlarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Deneklerin büyük bir çoğunluluğunun iki farklı kültürle karşılaşmaları anlamına gelen bu durum, araştırma problemi açısından dikkate değer görülebilir.

Tablo 2: Deneklerin Doğum Yeri Dağılımı

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Fransa	98	13.9	13.9	13.9
Türkiye	603	85.4	85.4	99.3
Diğer	5	0.7	0.7	100.0
Toplam	706	100.0	100.0	

3. Deneklerin Cinsiyet Dağılımı

Yaygın din eğitimi gibi bir konuda alınan hizmetin, dolayısıyla karşılaşılan problemlerin ve oluşacak görüş ve fikirlerin cinsiyete göre farklılığı beklenen bir durumdur. İleride detay analizlerde de görüleceği gibi araştırma konusunun, "kadın" ve "erkek" denekler tarafından nasıl değerlendirildiğini öğrenmek, araştırma problemi açısından daha isabetli sonuçlara ulaşmayı sağlayabilir. Anket uygulama planlamasındaki hedefimiz, yaklaşık yarı yarıya kadın ve erkek de-

neklere ulaşmaktı. Ancak çeşitli zorluklar nedeniyle değerlendirmeye alınan anketlerin %67.6'sı erkek deneklere ve %32.4'ü de kadın deneklere ait olarak gerçekleşmiştir. 706 denekten 229'unun kadın olması, her iki kesimin görüşlerinin de çalışmamıza yansımaları açısından tereddütleri ortadan kaldırmıştır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi deneklerin yaklaşık 7/10'u erkek ve 3/10'u kadındır.

Tablo 3: Deneklerin Cinsiyet Dağılımı

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Kadın	229	32.4	32.4	32.4
Erkek	477	67.6	67.6	100.0
Toplam	706	100.0	100.0	

4. Deneklerin Öğrenim Durumu

Avrupa'daki Türklerin en büyük sorunlarından birisi öğrenim seviyelerinin düşük olmasıdır. Yapılan görüşmelerde çocuklarının ve kendilerinin yeterli ve gerekli öğrenim alma konusunda bir çok problemden bahsettikleri görülmüştür. Yine her çalışmada olduğu gibi, bizim çalışmamızda da önemli değişkenlerden birisi öğrenim durumudur. Araştırma problemi açısından deneklerin eğitim seviyelerine göre farklı görüş ve kanaat belirtecekleri varsayımlarımız asında da yer almaktadır. Öğrenim seviyelerini belirtmeleri için deneklere sorduğumuz soruya verdikleri cevaplar aşağıda Tablo 4'de belirtilmiştir.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi; denekler %39.6 oranıyla ilkökul, %34.0 oranıyla lise, 15.9 oranıyla ilköğretim/ortaokul, %8.3 oranıyla üniversite ve %2.3 oranıyla da lisansüstü eğitim seviyesine sahiptir. Kümülatif olarak ilkökul ve ortaokul mezunlarının oranının %55.4 olması, deneklerin yarıdan fazlasının çok alt seviyede tahsile sahip olduk-

larını göstermektedir³⁶. Bu sonuç, işçi sınıfının Batı Avrupa'ya göç etmesi gerçeğiyle örtüşen bir durumdur. Liseyi bitirenlerle beraber bu oran %89.4'ü bulmaktadır ki; yaklaşık olarak deneklerin 9/10'unun orta öğretim seviyesinde eğitim almış olduklarını göstermektedir. Lisans ve lisansüstü eğitim görmüş olanların toplam oranı ise (%8.3+%2.3=) %10,5'tir³⁷.

Tablo 4: Deneklerin Öğrenim Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
İlkokul	277	39.2	39.6	39.6
İlköğretim/Ortaokul	111	15.7	15.9	55.4
Lise	238	33.7	34.0	89.4
Üniversite	58	8.2	8.3	97.7
Lisansüstü	16	2.3	2.3	100.0
Ara toplam	700	99.2	100.0	
Cevapsız	6	0.8		
Toplam	706	100.0		

³⁶ Fransa'da yapılan başka bir araştırmada, anne babalarının eğitim durumu ile ilgili soruya Türk gençlerinin verdiği cevapta; erkeklerin %51'i, kadınların ise %52'si ilkokul mezunu olarak belirtilmiştir. Yine erkeklerin %17'si, kadınların da %13'ü ortaokul mezunu olarak tespit edilmiştir. Gerek sözkonusu araştırmada ve gerekse bizim yaptığımız araştırmada elde edilen veriler, Fransa'da yaşayan Türklerin öğrenim seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir (Bkz. İrtiş, Verda, "Fransa'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler ve Kimlik Stratejileri", Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 239).

³⁷ Fransa'da üniversite mezunu olma oranı, Fransızlarda %35, Afrika kökenlilerde %22 ve Türklerde %6'dır (Ensaroğlu, Sevim, Fransa'da Türk Toplumu: Zorluklar Avantajlar ve Beklentiler, Avrupa Diyanet Aylık Dergi, Şubat 2008, Sayı 106, s. 15). Bizim elde ettiğimiz sonuçta, Türkler arasında üniversite mezunlarının %10,5 olmasını, anketin cami çevresinde yapılmasından dolayı, cemiyetlerin bir başarısı olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü cami çevresinde çocukların yüksek tahsil yapması önemli gündem maddelerinden birisidir.

Özellikle yeni yetişen nesildeki eğitim seviyesinin yükseliş grafiğini görmek açısından yaş değişkenine göre, eğitim durumunun detay analizlerini yapmak istedik. Elde ettiğimiz sonuçlar şöyledir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere, yaş ile eğitim seviyesi arasında ters orantı vardır. Yaş artıkça eğitim seviyesi düşmekte, yaş azaldıkça eğitim seviyesi yükselmektedir. Sözelimi ilkokul mezunu olma oranı 20-29 yaş arasında %10.2 iken, 30-39 yaş arasında %31.9, 40-49 yaş arasında %52.0, 50-59 yaş arasında %75.4 olup, 60 yaş ve yukarısı için ise 87.2'ye kadar çıkmaktadır. Bu sonuçlardan anlaşılmaktadır ki, ilk nesil göçmenlerin büyük çoğunluğu ilkokul seviyesinde tahsil sahibi insanlardan oluşmaktadır.

Yine Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere, 20-29 yaş arasındaki denekler arasında üniversite mezunu sayısı %18 iken, yaşın artmasıyla beraber bu oran düşmekte olup 60 yaş ve daha yukarı grupta sıfırlanmaktadır.

Tablo 5: Öğrenim Durumunun Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

Öğr. Du.		İlk-okul	İlköğ./Ortao.	Lise	Üni- versite	Lisans- üstü	Top- lam
Yaş							
20-29 yaş	Sayı	21	39	103	37	6	206
	%	10.2	18.9	50.0	18.0	2.9	100.0
30-39 yaş	Sayı	67	28	92	16	7	210
	%	31.9	13.3	43.8	7.6	3.3	100.0
40-49 yaş	Sayı	66	21	35	4	1	127
	%	52.0	16.5	27.6	3.1	0,8	100.0
50-59 yaş	Sayı	89	22	5	1	1	118
	%	75.4	18.6	4.2	0,8	0,8	100.0
60 yaş ve +	Sayı	34	1	3	0	1	39
	%	87.2	2.6	7.7	,0	2.6	100.0
Toplam	Sayı	277	111	238	58	16	700
	%	39.6	15.9	34.0	8.3	2.3	100.0

5. Deneklerin Meslek Durumu

Bu çalışmamız Fransa’da yaşayan Türklerin görüşlerine dayanmaktadır ve bu insanlar oraya başlangıçta işçi olarak göç etmişlerdir. Dolayısıyla başlangıç itibariyle işçi statüsünde hayata tutunmaya çalışmışlardır. Ne var ki, gerek arkadan gelen nesiller ve gerekse farklı sektörlere yapılan geçişler, bu kitlenin meslek dağılımını etkilemiştir. Deneklerin ilgili soruya verdikleri cevaplar Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6: Deneklerin Meslek Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Müteşebbis	106	15.0	15.4	15.4
İşçi	304	43.1	44.1	59.4
Emekli	26	3.7	3.8	63.2
Ev hanımı	156	22.1	22.6	85.8
Öğrenci	24	3.4	3.5	89.3
Teknik eleman	30	4.2	4.3	93.6
İşsiz	28	4.0	4.1	97.7
Diğer	16	2.3	2.3	100.0
Ara toplam	690	97.7	100.0	
Cevapsız	16	2.3		
Toplam	706	100.0		

Anlaşıldığına göre denekler; %44.1 gibi yüksek bir oranda işçi, %22.6 oranında ev hanımı, %15.4 oranında müteşebbis, %4.3 oranında teknik eleman, %4.1 oranında işsiz, %3.5 oranında öğrenci ve %2.3 oranında da “diğer” seçeneğini işaretlemiştir. Dolayısıyla yine söz konusu kitlenin yaklaşık yarısı (%44.1) işçi olarak meslek hayatını sürdürmektedir. Bunlar arasında müteşebbis olanların oranının %15.4

- Anketteki meslek sorusunda “Diğer” seçeneği açık uçlu olarak bırakılmıştır. “Diğer” seçeneğini işaretleyen denekler ilgili yere “*sekreter, tercüman, öğretmen, mühendis, hemşire, bankacı*” gibi meslekleri yazmışlardır. Bundan sonra gelecek olan tablolarda meslekle ilgili sorularda “diğer” seçeneğinden yukarıda bahsedilen mesleklerin kastedildiği hatırlanmalıdır.

gibi bir rakama çıkması yavaş yavaş kendi işlerini kurma yolunda olduklarının göstergesi olarak kabul edilebilir³⁹.

6. Deneklerin Aylık Gelir Durumu

İnsanların sahip oldukları maddî imkânlar, onların hayat tarzlarını ve sosyal meselelere bakışlarını etkileyebilir. Gelir durumunun araştırma problemi bulgularında ne denli etkiye sahip olduğunu, ileride detay analizlerde belirtmeye çalışacağız. Deneklerin gelir durumuyla ilgili soruya verdikleri cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 7’de de görüldüğü üzere, beş kategoriye ayrılan seçeneklerde en yüksek oran %45.9 ile 1000€-2000€ arasındaki gelir grubuna aittir. Diğer gelir grupları oranı ise sırasıyla %23.6 ile 2000€-3000€, %18.4 ile 100€ ve daha aşağı, %7.8 ile 4000€ ve üzeri, %4.4 ile de 3000€-4000€ arası olarak belirtilmiştir⁴⁰.

³⁹ Fransa’da yapılan bir araştırmaya göre; Türklerin %36’sı işçi, %25’i ev hanımı, % 11’i kendi işinde çalışan, %8’i geçici bir işte çalışan ve %7’i işsiz olarak tespit edilmiştir (Kaya, A. - F. Kentel, Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü? Engel mi?, İBÜY, İstanbul, 2005, aktaran Ayhan Kaya, “Fransa Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyonun Eleştirisi”, Entegrasyon Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 39). İşçiler ve geçici çalışanlar toplam olarak (%36+%8=) %44’dür. Bu durumda işçi ve ev hanımı oranı bizim elde ettiğimiz sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Ancak kendi işini kuran müteşebbisler bizim çalışmamızda %15.4, adı geçen çalışmada ise %8 olarak belirtilmiştir. Aradaki farkın müteşebbis oranının ilerlemesinden olabileceği gibi, anket uyguladığımız cami çevresindeki deneklerin farklılığından da kaynaklanması mümkündür.

⁴⁰ Anketin uygulandığı dönemde deneklerin sahip oldukları aylık gelir durumlarının ne anlama geldiğini bilmek için, Mart 2008 tarihi itibarıyla bazı temel maddelerin fiyatlarını vermek istiyoruz. Buna göre Fransa’da 250 gr ekmeğin 55-75 centimes/cents arasında, 1 kg seker 1 Euro, 24 ayar altının gramı 20 Euro, 1 litre motorin 1.278 Euro ve 1 litre normal benzin 1.288 Euro’dan satılmakta idi.

Tablo 7: Deneklerin Aylık Gelir Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
1000 € -	121	17.1	18.4	18.4
1000€ -2000€	302	42.8	45.9	64.3
2000€ -3000€	155	22.0	23.6	87.8
3000€ -4000€	29	4.1	4.4	92.2
4000€ +	51	7.2	7.8	100.0
Ara toplam	658	93.2	100.0	
Cevapsız	48	6.8		
Toplam	706	100.0		

7. Deneklerin Refah Düzeyi

Deneklerin gelir durumlarını tespit paralelinde, onlardan içerisinde yaşadıkları Fransız toplumunun refah düzeyine göre, kendilerini hangi düzeyde gördüklerini öğrenmek istedik. Her ne kadar aylık gelir durumunu gösteren rakamlar bize bir değerlendirme imkânı verse de, maddî açıdan kendilerini hangi refah seviyesinde gördüklerini onlardan öğrenmek daha sağlıklı olacaktır. Deneklerin bu yöndeki soruya verdikleri cevaplar Tablo 8’de görülmektedir.

Anlaşıldığına göre, denekler %42.3 oranıyla refah düzeylerini “orta” olarak belirtmişlerdir. Geriye kalanlar ise; %39.3 oranıyla “iyi”, %10.7 oranıyla “çok iyi”, %5.1 oranıyla “kötü” ve %2.6 oranıyla da “çok kötü” refah düzeyine sahip olduklarını ifade etmekteledir. Tablo 8’de en dikkat çeken durum ise, “çok kötü”, “kötü” ve “orta” seçeneklerinin kümülâtif yüzdesinin 50.0 olmasıdır. Bunun diğer bir anlamı; geriye kalan iyi ve çok iyi şıklarını işaretleyenlerin toplam yüzdesinin de 50.0 olmasıdır. Öyle ise, işçi olarak Avrupa’ya giden ve para kazanmak isteyen Türkler, bu hedeflerine kısmen de olsa ulaştıkları veya yarısının ulaştığı ama diğer yarısının da ulaşamadığı söylenebilir.

Tablo 8: Deneklerin Refah Düzeyi

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Çok kötü	18	2.5	2.6	2.6
Kötü	35	5.0	5.1	7.7
Orta	292	41.4	42.3	50.0
İyi	271	38.4	39.3	89.3
Çok iyi	74	10.5	10.7	100.0
Ara toplam	690	97.7	100.0	
Cevapsız	16	2.3		
Toplam	706	100.0		

8. Deneklerin Medeni Durumu

Öğrenmek istediğimiz hususlardan birisi de, deneklerin medeni durum olarak nasıl bir dağılıma sahip olduklarıdır. Tablo 9’da ankete katılanların bu yöndeki soruya verdikleri cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 9: Deneklerin Medeni Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evli	625	88.5	89.4	89.4
Boşanmış	26	3.7	3.7	93.1
Bekâr	44	6.2	6.3	99.4
Dul	4	0.6	0.6	100.0
Ara toplam	699	99.0	100.0	
Cevapsız	7	1.0		
Toplam	706	100.0		

Deneklerin %86.4’ü evli, %6.3’ü bekâr ve %3.7’si de boşanmış şıklarını işaretledikleri görülmektedir. Evli olanların, ilgili soruyu cevaplandırانların yaklaşık 9/10 gibi yüksek bir oranda çıkması doğal bir sonuç olarak karşılanabilir. Tablo 1’de de belirtildiği gibi yaş ile ilgili soruda en alt kategori 20-29 yaş idi. Çünkü anket kapsamına 20 ve daha yukarı yaş kategorilerini dâhil etmiştik.

B. DENEKLERİ TANITICI DİĞER BAZI BİLGİLER

Bu başlık altında deneklerin dinî ve sosyal içerikli bazı sorulara verdikleri cevapları değerlendirmek istiyoruz. Hem deneklerin dinî alt yapısını tanımada, hem bazı sosyal içerikli meselelere bakışlarını öğrenmede, hem de ileride araştırma problemiyle ilgili bazı değerlendirmelerde, söz konusu cevaplardan yararlanma düşüncesindeyiz.

1. Genel Olarak Cami Etkinlikleri Yeterliği Hakkında Görüşler

Araştırmanın temel probleminin bir ayağının, camilerde uygulanan programlarla ilgili olduğunu “araştırmanın problemi” başlığı altında daha önce belirtmiştik. İleride de daha teferruatlı bir şekilde bu konu ele alınacaktır. Şimdi ise detaya inmeden sadece genel olarak camilerdeki programlardan memnuniyet durumunu tespit etmeye çalışacağız. Bu yöndeki soruya verilen cevaplar aşağıda Tablo 10’da görülmektedir.

Tablo 10: Cami Etkinlikleri Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Yeterli	295	41.8	44.9	44.9
Kısmen yeterli	252	35.7	38.4	83.3
Yetersiz	110	15.6	16.7	100.0
Ara toplam	657	93.1	100.0	
Cevapsız	49	6.9		
Toplam	706	100.0		

Anlaşıldığına göre, ilgili soruya cevap veren deneklerin %44.9'ü cami etkinliklerini yeterli görürken, geriye kalanların %38.4'ü kısmen yeterli ve %16.7'si de yetersiz gördüklerini belirtmektedirler. Değişik bir açıdan Tablo 10 değerlendirilecek olursa; yeterli şikkını işaretlemeyenlerin oranı (%38.4+%16.7=) %55.1'i bulmaktadır. Dolayısıyla deneklerin yarıdan fazlasının camilerde uygulanan programlarla ilgili olarak memnuniyetsizliği var demektir. Bu tespiti yaptıktan sonra camilerde uygulanan programlardan memnun olanların eğitim durumuna göre detay analizlerini yapacak olursak, elde edilen sonuçlar şöyledir:

Tablo 11: Cami Etkinlikleri Yeterliğinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

Seçenekler		Cami Etkinlikleri Yeterliği			Toplam
		Yeterli	Kısmen yeterli	Yetersiz	
Eğitim Durumu	Sayı				
	İlkokul	Sayı	141	82	35
%		54.7	31.8	13.6	100.0
İlköğretim/ Ortaokul	Sayı	52	35	19	106
	%	49.1	33.0	17.9	100.0
Lise	Sayı	73	107	41	221
	%	33.0	48.4	18.6	100.0
Üniversite	Sayı	20	20	11	51
	%	39.2	39.2	21.6	100.0
Lisansüstü	Sayı	5	7	4	16
	%	31.3	43.8	25.0	100.0
Toplam	Sayı	291	251	110	652
	%	44.6	38.5	16.9	100.0

Camide düzenlenen programların yeterliliğiyle ilgili soruya verilen cevapların **eğitim durumu** değişkenine göre detay analizi yapılırca, her eğitim seviyesindeki deneklerin kendi içinde dağılımları Tablo 11'de görülmektedir. Buna göre "yeterli" diye cevap verenler, ilkokul mezunu olanlar

arasında %54.7 ve ilköğretim/ortaokul mezunu olanlar arasında ise %49.1'dir. Söz konusu iki kategoride de yaklaşık deneklerin yarısı programları “*yeterli*” bulmaktadır. Oysa ki lise (%33), üniversite (%39.2) ve lisansüstü (%31.3) eğitim alanların içerisinde “*yeterli*” şikkını işaretleyenler, yaklaşık 3/10 ile 2/5 arasında değişmektedir. Bütün bunlardan; eğitim seviyesi yüksek olan denekler, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul seviyesinde eğitim görmüş olanlara göre daha fazla beklenti içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Yine Tablo 11'in geneline bakarak camilerde uygulanan programlardan memnuniyetin yükseltilmesi için gayret sarf edilmesi gerektiği görülmektedir. İleride cami etkinlikleri tek tek ele alınarak, deneklerin ne denli yeterli görüp görmedikleri çerçevesinde işlenecektir.

2. Deneklerin Beş Vakit Namazı Kılma Durumu

Çalışmamız “*din görevlisi yeterliği*” ve “*camii etkinliği yeterliği*” hakkında deneklerin verdikleri cevaplar üzerine yoğunlaşacağından, dinî davranış açısından denekleri tanımamızı sağlayacak bazı soruların onlara yöneltilmesinin faydalı olacağını düşündük. İşte bu sorulardan birisi de, onların beş vakit namazı kılma durumlarıyla ilgili sorudur. İleride araştırma problemiyle ilgili bazı değerlendirmelerde de kullanılabilecek bu soruya, verilen cevaplar Tablo 12'de görülmektedir.

Anlaşıldığına göre seçeneklerin yüzdelik dağılımı şöyledir; “1. seçenek” %43.8. “2. seçenek” %20.6. “4. seçenek” %16.5. “3. seçenek” %10.4 ve “5. seçenek” %8.8'dir. Bu durumda “*Hiç aksatmadan düzenli kılarım, nadiren kılamasam da hemen kazasını yaparım*” şikkını işaretleyenlerin oranının %43.8 olması, daha

önce Türkiye’de yapılan bir çalışmada benzer soruya verilen cevabın oranından yüksek çıktığı anlaşılmaktadır⁴¹.

Tablo 12: Deneklerin Beş Vakit Namazı Kılma Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
1. Seçenek	295	41.8	43.8	43.8
2. Seçenek	139	19.7	20.6	64.4
3. Seçenek	70	9.9	10.4	74.8
4. Seçenek	111	15.7	16.5	91.2
5. Seçenek	59	8.4	8.8	100.0
Ara toplam	674	95.5	100.0	
Cevapsız	32	4.5		
Toplam	706	100.0		

Seçenekler

1. Seçenek: Hiç aksatmadan düzenli kılarım, nadiren kılamasam da hemen kazasını yaparım.
2. Seçenek: Günün bazı vakitlerini kılamadığım olur.
3. Seçenek: Bazen birkaç gün kılamadığım olur.
4. Seçenek: Kıldığım çok nadirdir.
5. Seçenek: Hiç beş vakit namazı kılmam.

Elde edilen sonuçlara rakamsal olarak bakılacak olursa, Avrupa’da yaşayan Türklerin, Türkiye’deki yetişkinlere göre, daha yüksek oranda düzenli namaz kıldıkları söylenebilir. Bu oranın yüksekliği, farklı kültürel ortamlarda bulunmadan kaynaklanan bir arayış neticesinde, dinî değerlere yönelme eğilimi olarak yorumlanabilir. Ancak her ne kadar

⁴¹ Bkz. Sağlam, İsmail, Çocuk ve İbadet 7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s.176. Söz konusu çalışmada çocukların velilerine de bir anket uygulanmış ve bu ankette velilerin namaz kılma durumları ile ilgili bir soruya da yer verilmiştir. “Beş vakit namazı düzenli kılarım, Ramazan orucunu sürekli tutarım” şıkkını işaretleyenlerin oranı, bu çalışmada %25,4 olarak tespit edilmiştir. İzmir’de yapılan araştırmada da yetişkinlerin ortalama %20.8’i düzenli olarak beş vakit namaz kıldığını belirtmiştir (bkz. Köktaş, M. Emin, Türkiye’de Dini Hayat, İstanbul, 1993, s. 107, 113).

çok farklı kesimlere ulaşma gayreti gösterilmiş olsa da, bu anket çalışmasının cami/mescit çevresinde yapılmasının, düzenli namaz kılan deneklerin yüzdesinin yüksek çıkmasında (%43.8) payı olabileceğini düşünüyoruz.

Öte yandan "1. seçenektan 4. seçeneğe kadarki kümülâtif yüzdenin %91.2 olması, araştırma problemiyle ilgili soruları cevaplandırabilecek denek grubuna ulaşıldığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Çünkü deneklerin %91.2'sinin bir şekilde namaz kıldığını ifade etmesi, din görevlisi ve cami etkinlikleriyle ilgili değerlendirme yapmasına imkan sağlayacak tecrübeye sahip olarak görülebilir.

3. Deneklerin Cuma Namazını Kılma Durumu

Yukarıdaki beş vakit namazı kılmayla ilgili sorunun paralelindeki Cuma namazını kılmayla ilgili soru da sorduk. Deneklerin bu soruya verdikleri cevapların dağılımı aşağıdadır.

Tablo 13: Deneklerin Cuma Namazını Kılma Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Hiç aksatmadan kılarım	272	38.5	49.5	49.5
Bazen kılarım	239	33.9	43.5	92.9
Kılmam	39	5.5	7.1	100.0
Ara toplam	550	77.9	100.0	
Cevapsız	156	22.1		
Toplam	706	100.0		

Tablo 13'te görüldüğü üzere deneklerin %49.5'i "Hiç aksatmadan kılarım", %43.5'i "Bazen kılarım" ve %7.1'i de "Kılmam" şıkkını işaretleyerek Cuma namazıyla ilgili durumlarını belirtmişlerdir. Söz konusu tabloda dikkat çeken diğer bir durum ise toplam 706 denekten 156'sının bu soruyu cevapsız bırakmalarındır. Bunun da doğal olduğu düşünülebi-

lır. Çünkü her yerde bayanların Cuma namazı kılabilme imkânı mevcut değildir. Nitekim cinsiyet değişkenine göre bu sorunun detay analizleri yapılmış ortaya şu sonuç çıkmıştır:

Tablo 14: Cuma Namazını Kılma Durumunun Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Seçenekler		Cuma Namazını Kılma Durumu			Toplam
		Hiç aksatmadan kılarım	Bazen kılarım	Kılmam	
Kadın	Sayı	24	38	27	89
	%	27.0	42.7	30.3	100.0
Erkek	Sayı	248	201	12	461
	%	53.8	43.6	2.6	100.0
Toplam	Sayı	272	239	39	550
	%	49.5	43.5	7.1	100.0

Tablo 14’de de görüldüğü gibi, ilgili soruya cevap veren 550 denekten, 461’i erkek ve 89’u kadındır. Erkeklerin %2.6’sı “Kılmam” şikkını işaretlemişlerdir. Yaptığımız görüşmelerde “Bazen kılarım” veya “Kılmam” şikkalarını işaretleyenlerin birçoğu kılmama nedenleri olarak, mesaide oluşmasını göstermişlerdir. Yine bayanlardan “Kılmam” şikkını işaretleyenler, anket sorusunda gerekçe için yer açılmamasına rağmen, ilgili şikkın kenarına “çünkü bayanlara Cuma namazı kılma imkânı yok” notunu düşmüşlerdir.

4. Nikâhsız Beraber Yaşama Hakkındaki Görüşler

Fransız toplumunda yaygın bir şekilde çiftler nikâhsız olarak beraber yaşama eğilimindedirler. Resmi evlilik yerine, 1999 yılından bu yana uygulamaya konulan “pacs/anlaşarak nikâhsız birlikte yaşama” gitgide hız kazanmaktadır. 2007 yılındaki evliliklerin yaklaşık 2/3’ünün bu

şekilde (*pacs*) gerçekleştiği belirtilmektedir⁴². Fransızlar bu durumu, resmi evlilik formalitelerinin çokluğuna ve mevcut kanunlara göre gerektiğinde boşanmanın zorluğuna bağlamaktadır.

İşte böyle bir sosyal ortamda yaşayan Türklere konu hakkında ne düşündüklerini sorduk. Alınan cevapların dağılımı Tablo 15'deki gibidir.

Tablo 15: Nikâhsız Beraber Yaşama Hakkındaki Görüşler

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Olabilir bir sakınca görmüyorum	58	8.2	8.5	8.5
Fikrime uygun değil, sakıncalı görüyorum	558	79.0	82.2	90.7
Bu konuda kararsızım	63	8.9	9.3	100.0
Ara toplam	679	96.2	100.0	
Cevapsız	27	3.8		
Toplam	706	100.0		

Anlaşıldığına göre ilgili soruyu cevaplayan deneklerin %82.2 si “Fikrime uygun değil, sakıncalı görüyorum”, %9.3’ü “Bu konuda kararsızım” ve %8.5’i de “Olabilir bir sakınca görmüyorum” şıklarını işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi ankete katılanların büyük bir çoğunluğu (82.2), normal evlilik dışında çiftlerin birlikte yaşamalarını uygun bulmaktadır. Söz konusu insanların yetiştiği kültürel ve dinî değerler neticesinde böyle bir sonucun çıkması beklenen bir durumdur. Ancak gerek “kararsız” olanlar (9.3) ve gerekse “olabilir bir sakınca görmüyorum” diyenler (%8.5), evlilikte

⁴² Un Pacs plutôt qu’un mariage? Bilan démographique 2007”, Institut national de la statistique et des études économiques,
http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1170#inter5
 (16/06/2009).

nikâha ve herhangi bir değere saygı duymayanlar şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü yaptığımız görüşmelerde, Müslüman bir kadın ve erkeğin, resmen evliliği tescil ettirmeseler bile, anlaşarak İslâm dinine uygun nikâh kıyıp ve evlilik hukukuna riayet ederek beraber yaşamalarının doğruluğunu savunanlar olduğu tespit edilmiştir.

5. Deneklerin Allah Hakkındaki İnanç Durumu

Türkiye kökenli Müslümanlar Fransa'daki Müslümanların önemli unsurlarından biridir. Bir kişinin hangi dine mensup olduğunun teorik plandaki en önemli göstergesi o dinin öngördüğü inanç yapısına sahip olmasıdır. Deneklerin, İslâm inancına uygun Allah İnancı şikkını içerisinde barındıran soruya verdikleri cevaplar şöyledir.

Tablo 16'den anlaşıldığına göre; %98.4 oranında "1. seçenek", %1 oranında "2. seçenek" , %0.4 oranında "3. seçenek" ve " %0.1 oranında da "4. seçenek" işaretlenmiştir.

Bu durumda ilgili soruya cevap verenlerin çok büyük bir çoğunluğu (%98.4), İslâm dini açısından öngörülen doğru Allah inancına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Daha önce Türkiye'de yetişkinlere uygulanan anketlerde aynı sorunun "Her şeyi yaratan, bilen, her şeye gücü yeten, hiçbir şeye muhtaç olmayan, eşi ve benzeri bulunmayan, her an kâinata ve yaratıklarına müdahalede bulunabilen, bir tek Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum" şikkını işaretleyenlerin oranı Bursa'da %87.6 iken⁴³, İzmir'de ise %83.7 olarak⁴⁴ kaydedilmiştir. Türkiye'de bahsi geçen yapılmış çalışmalara göre, bu çalışmamızda ilgili şikkı işaretleyen deneklerin oranının yüksek oluşunu izah ederken, Fransa'da uygulanan

⁴³ Sağlam, Çocuk ve İbadet, s.152.

⁴⁴ Köktaş, Türkiye'de Dinî Hayat, s. 78

anketin cami/mescit çevresinde gerçekleşmesine dikkat çekmek uygun olur. Ancak yaptığımız gözlemler, farklı kültür ve inanç çevresinde yaşamının, kişiyi kendi inancının ne olup olmadığını sorgulamaya götürme gibi pozitif bir etkisi olduğunu da hatırlatma ihtiyacı hissettiriyor.

Tablo 16: Deneklerin Allah Hakkındaki İnanç Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
1. Seçenek	656	92.9	98.4	98.4
2. Seçenek	7	1.0	1.0	99.4
3. Seçenek	3	0.4	0.4	99.9
4. Seçenek	1	0.1	0.1	100.0
Ara toplam	667	94.5	100.0	
Cevapsız	39	5.5		
Toplam	706	100.0		

Seçenekler

1. Seçenek: Her şeyi yaratan, bilen, her şeye gücü yeten, hiçbir şeye muhtaç olmayan, eşi ve benzeri bulunmayan, her an kâinata ve yaratıklarına müdahalede bulunabilen, bir tek Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum.
2. Seçenek: Bizleri ve kâinatı Allah'ın yarattığına inanıyorum. Fakat daha sonra bunlara müdahale ettiğini düşünmüyorum.
3. Seçenek: Allah'ın varlığına inanıyorum. Fakat O'un nasıl olduğu konusunda bilgi eksikliğim var.
4. Seçenek: Bu konuda net bir fikrim yok.

6. Deneklerin Hz. Muhammed (sav) Hakkındaki İnanç Durumu

Allah inancıyla ilgili sorunun yanında, bir de Hz. Muhammed (sav) hakkında bir soruya yer verdik. Çünkü İslâm inancında Kelime-i Şahadette de belirtildiği gibi Allah inancıyla beraber Peygamber inancı önemli bir yer tutar. Ankete katılanların ilgili soruya verdikleri cevaplar Tablo 17'de görülmektedir.

Anlaşıldığına göre, denekler %97.7 oranında "1. seçeneği" işaretleyerek, İslâm dini açısından uygun diyebileceğimiz

peygamber inancına sahip olduklarını göstermişlerdir. Diğerleri ise; %1.5 oranında “2. seçeneği”, %0.6 oranında “3. seçeneği” ve %0.2 oranında da “4. seçeneği” işaretleyerek cevap vermişlerdir.

Tablo 17: Deneklerin Hz. Muhammed (sav) Hakkındaki İnanç Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
1. Seçenek	651	92.2	97.7	97.7
2. Seçenek	4	0.6	0.6	98.3
3. Seçenek	10	1.4	1.5	99.8
4. Seçenek	1	0.1	0.2	100.0
Ara toplam	666	94.3	100.0	
Cevapsız	40	5.7		
Toplam	706	100.0		

Seçenekler

1. Seçenek: Allah'ın kulu ve resulüdür. En çok sevdiğim ve kendisine yakın olmayı istediğim insandır.
2. Seçenek: Allah'ın kulu ve resulüdür. Ancak kendisine çok fazla ilgi duymuyorum
3. Seçenek: Allah'ın kulu ve resulüdür. Ancak kendisini çok fazla tanımıyorum.
4. Seçenek: Farklı özellikleri olan, tarihte yaşamış ünlü bir şahıs olarak algılıyorum.

Aynen Tablo 16'da doğru Allah inancıyla ilgili seçenekte olduğu gibi (%98.4), Tablo 17'de de doğru peygamber inancını işaretleme oranının yüksek olması (%97.7) dikkat çekici bir durumdur. Nitekim daha önce yapılan araştırmalarda, aynı sorunun ilgili şıkkını işaretleyenlerin oranı Bursa'da %92.4 iken⁴⁵, İzmir %86.5 olarak⁴⁶ bulunmuştur. Doğru peygamber inancının bahsi geçen çalışmalara göre, burada yüksek çıkmasını yorumlamada da; bir önceki başlık altında dile getirilen gerekçeler tekrarlanabilir.

⁴⁵ Sağlam, Çocuk ve İbadet, s. 154.

⁴⁶ Köktaş, Türkiye'de Dinî Hayat, s. 83

7. Deneklerin Kendilerini Fransızlarla Eşit Haklara Sahip Olarak Görebilme Durumu

Avrupa'nın birçok yerinde olduğu gibi, Fransa'da da göçmenlerin yaşadıkları toplumda kendilerini nasıl hissettikleri, sosyal, siyasal vb. haklar açısından içerisinde buldukları toplumun fertleriyle eşit statüde görüp görmedikleri önemlidir⁴⁷. Teorik planda, prensip olarak herkese aynı hakların verilmesinin deklare edilmiş olması, uygulamada bazı güçlüklerle karşılaşmayı engellemeye yetmeyebilir⁴⁸. Dolayısıyla Türkiye'den gelip Fransa'ya yerleşen Müslümanların kendilerinden bu durumu öğrenmek daha sağlıklı bir sonu-

⁴⁷ Genelde bütün göçmenlerin, özelde Türklerin Fransa'da siyasal yaşama katılımları ve Fransızların bu konuya bakışı hakkında tartışmalar için bkz. Petek, Gaye, "Türkiye Kökenli Göçmenlerin Fransa'da Siyasi Katılımı ve Temsiliyeti" Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 73-89.

⁴⁸ Söz gelimi Fransa'da vatandaşlık hakkını elde etme, "jus sanguinis" (kan bağı:fransız anne babadan doğanlara verilen vatandaşlık) ve "jus soli" (toprak bağı:Fransa'da yaşayan ve Fransız değerlerine sahip olanlara verilen vatandaşlık) olmak üzere iki şekilde mümkündür. Ancak özellikle 1990'lı yıllardan sonra Fransız milliyetçiler, göçmenlerin "Français de coeur" (kalben Fransız olma) durumuna gelmeden, kağıt üzerinde vatandaşlık elde etmelerinin fazla bir öneme sahip olmadığını seslendirmektedir. Vatandaşlık tartışmaları yanı sıra gündelik hayatta insanların karşılaştığı sorunlar, asıl kendilerini gerçek bir vatandaş olarak hissedip etmemelerini beraberinde getirmektedir. Nitekim 20-29 yaşlarındaki işsiz gençlerin %80'ini göçmen çocuklarının oluşturduğu, üniversite mezunu gençlerde ise işsizlik oranının beyaz Fransızlarda %5, Afrika kökenli Fransız vatandaşlarında da %27 olduğu belirtilmektedir. Fransa'daki göçmenlerle konuşulduğunda, konuya olumlu yaklaşanlar olduğu gibi, göçmen olduğundan dolayı yaşadığı olumsuz hatıraları sıralayanları görmek, oldukça kolaydır. Bu konudaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Kaya, Ayhan, "Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi", Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 35-72.

ca ulaşmayı sağlayabilir. Deneklerin konuyla ilgili soruya verdikleri cevapların dağılımı şöyledir:

Tablo 18: Fransızlarla Eşit Haklara Sahip Olarak Kendini Hissetme Durumu

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet	164	23.2	23.9	23.9
Kısmen	262	37.1	38.2	62.2
Hayır	259	36.7	37.8	100.0
Ara toplam	685	97.0	100.0	
Cevapsız	21	3.0		
Toplam	706	100.0		

Tablo 18’de görüldüğü üzere, “Bu toplumda kendinizi Fransızların sahip oldukları bütün haklara sahip bir Fransız vatandaşı gibi görebiliyor musunuz?” sorusuna deneklerin %38.2’si “Kısmen”, %37.8’i “Hayır” derken sadece %23.9’ü “Evet” diye cevap vermiştir. Öyle ise Fransa’da yaşayan Türklerin sadece ¼’üne yakını kendini bir Fransız’ın sahip olduğu bütün haklara sahip olarak görürken, geriye kalan ¾’üne yakını böyle bir kanaate sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

8. Türkiye’ye Kesin Dönüşü Düşünme

Bir kişinin bir yerde daimi olarak kalmaya karar vermesiyle geçici olarak bulunması onun sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin niteliğinde belirleyici bir faktördür. Bu düşünceden hareketle deneklere daimi olarak Türkiye’ye geri dönmeyi düşünüp düşünmediklerini sorduk ve verilen cevaplar Tablo 19’da görülmektedir.

İlgili soruya cevap verenlerin %35.5’i “Bazen düşünüyorum”, %32.3’ü “Hayır düşünmüyorum” ve %32.2’si de “Evet düşünüyorum” diyerek bu konudaki fikirlerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, deneklerin yaklaşık 1/3’ü Türkiye’ye dönüp

dönmemekte kararsız, 1/3'ü dönmekte ve 1/3'ü de dönmekte kararlı diye yorumlanabilir. Elde edilen söz konusu veriler ışığında, artık Türklerin Avrupa'da daimi olarak varlığı bir realitedir diyebiliriz.

Tablo 19: Türkiye'ye Kesin Dönüşü Düşünme

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet düşünüyorum	222	31.4	32.2	32.2
Bazen düşünüyorum	245	34.7	35.5	67.7
Hayır düşünmüyorum	223	31.6	32.3	100.0
Ara toplam	690	97.7	100.0	
Cevapsız	16	2.3		
Toplam	706	100.0		

İKİNCİ BÖLÜM

DİN GÖREVLİLERİ YETERLİKLERİ

Din görevlisinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği geçmişten günümüze çeşitli eserlerde ve yapılan çalışmalarda ele alınmıştır. Klasik eserlerde *“imam olacak kişilerin hangi niteliklere sahip olmaları gerektiği”*, içerisinde bulunan şartlar çerçevesinde teferruatlı bir şekilde dile getirilmiştir⁴⁹. Günümüzde ise; birçok alan araştırması, makale, kitap, yönetmelik çeşitli açılardan konuya yaklaşarak, din görevlisi yeterliklerinin ne olması gerektiği üzerinde teferruatlı bir şekilde durmaktadır⁵⁰. Yine T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, imam-hatip yeterliklerini; alan yeterlikleri (35 madde), genel kültür yeterlikleri (10 madde), eğitime-öğretme yeterlikleri

---

⁴⁹ Zihni, Elhac Mehmet, *Nimet-i İslâm Mufassal İlmihâl*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 220-222 ve 263-241; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 129-132; Akseki, Ahmet Hamdi, *“Medresetü'l-İrşad”*, Sebilürreşad, XXI, Sayı 538-589 (Cemaziyel-ahir 1339), s. 142.

⁵⁰ Buyrukçu, Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleği Temsil Gücü*, TDVY, Ankara, 1995, s. 53-415; *Din Görevlisi El Kitabı* (Komisyon), 3. Baskı, DİBY, Ankara, 2001. s. 9-23; Yılmaz, Hüseyin, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, DEMY, İstanbul, 2005, s. 133-181; Öcal, Mustafa, *Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlikleri*, YDESS (28-29 Mayıs 2002), İBYVY, Kayseri, 2003, s.45-69; Özek, Ali, *İmam-Hatip Liseleri ve Ehliyetli Din İşleri Görevlisi Yetiştirme İş*, DÖDHS (8-10 Nisan 1988), DİBY, Ankara, 1991. s. 213-216; Sancaklı, Saffet, *Değişen ve Gelişen Toplumsal Hayatta Din Hizmetlerini Yürütenlerin Misyonu ve Nitelikleri*, I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c. 2, s. 345-371.

(19 madde) ve özel yeterlikler (13 madde) başlıkları altında toplam 57 maddede belirtmiştir⁵¹.

Anket sorularını hazırlarken, bahsi geçen literatürdeki yeterlikleri göz önünde bulundurmakla beraber, Fransa'da camileri gezip cemaatle yaptığımız görüşmelerde onların din görevlilerinde görmek istedikleri özellikler, sorduğumuz sorularda asıl belirleyici unsur olmuştur.

Bu çalışma tarzından, din görevlilerinin yeterliklerini belirlemede cemaatin tek mercii olduğu anlaşılmalıdır. Teorik olarak belirlenen yeterliklerin her birinin veya bir kaçının cemaatte farklı yansımaları vardır. Örneğin dinî sorulara doyurucu cevap veren, ikna edici üslup ve argümanlar kullanabilen din görevlisi cemaat tarafından, dinî bilgi ve donanım açısından yeterli olarak vasıflandırılmaktadır. Cemaatten din görevlisi yeterliklerini teknik manada değerlendirmesini beklemek, zaten gerçekçi olmaz. Çünkü böyle bir değerlendirme ancak ilgili jüri heyetinin veya uzman komisyonun yapabileceği bir iştir. Cemaatin konuya bakışı ise daha ziyade kendi ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmaması açısından olmaktadır ki; zaten bizim çalışmamız da bu konu üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sonuçta söz konusu dinî hizmeti alan cemaat olduğuna göre, onların din görevlisinde görmek istedikleri nitelikleri tespit etmek bir yönüyle önemlidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; din görevlisinin mesleki bilgi, genel kültür, olumlu kişilik ve din hizmetini yerine getirmede, ilgi kurabilecek özellikleri hakkında cemaatin düşüncelerini almaktır. Sözelimi yabancı dil (Batı Avrupa ülkelerinin konuştuğu dili) bilmek, teorik olarak din görevlilerinin yeterliği

---

⁵¹ Bkz. <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp> (12.10.2009).

içerisinde değerlendirilmeyen bir özellikken, çeşitli çevrelerle iletişim açısından görev yapılan ülkenin dilini bilmek ihtiyaç olarak belirmektedir. Doğrudan olmasa da dolaylı olarak yabancı dil bilmek, din hizmetlerini yerine getirmede rol üstlenmektedir⁵².

İşte bütün bu değerlendirmeler neticesinde cemaatin din görevlisinde görmek istediği yeterlikleri; *“dinî bilgi ve donanım, vaaz ve sohbet yapma, güzel Kur’an okuma, genel kültür, Müslümanları temsil, etkileyici kişilik, yetişkinlerle iletişim kurma, gençlerle iletişim kurma, çocuklarla iletişim kurma, cemaatin problemleriyle ilgilenme, Türkçeyi iyi kullanma ve yabancı dili (Fransızca) iyi kullanma”* şeklinde sıralayabiliriz. Şimdi sırasıyla bahsi geçen konularda cemaatin din görevlilerini nasıl gördüğünü, elde ettiğimiz veriler doğrultusunda açıklamaya çalışalım.

---

⁵² Yurt dışındaki din görevlilerinden, kurumların ve şahısların neler beklediği ve bu beklentilerin karşılanabilmesi için hangi niteliklere sahip olmak gerektiği konusunda geniş bilgi için bkz. Çekin, Ahmet, *“Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurt Dışı Din görevliliği”* III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, Ankara, 2005, s. 214-232.

A. DİNÎ BİLGİ VE DONANIM YETERLİĞİ

Bazı istisnalarla beraber Batı Avrupa'da yaşayan Türklere din hizmeti veren görevliler, Türkiye'de eğitim görmüş ve Türkiye'den gitmiş kişilerdir⁵³. Özellikle DİTİB'e bağlı camilerde görev yapanların Diyanet İşleri Başkanlığı personelin-den seçilip, çeşitli kurslara tabii tutulduktan sonra gönderildiği bilinen bir durumdur⁵⁴. Yine diğer derneklere bağlı ca-

---

⁵³ Yurt dışında görev yapan din görevlilerinin ülkelere göre sayı ve eğitim durumları için bkz. Doğan, Recai, "Avrupa'da Kur'ân-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları: Problemler ve Çözümler (Almanya Örneği)" III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, Ankara, 2005, s. 397.

⁵⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, 17 Eğitim Merkezinde (Eğitim Merkezleri için bkz. [http://www.diyaret.gov.tr /turkish/dinegitimi /egitim-merkezlerimiz.asp?id=3 "13.10.2009"](http://www.diyaret.gov.tr /turkish/dinegitimi /egitim-merkezlerimiz.asp?id=3)) çeşitli kademedeki personeline ihtiyaç duyulan konularda hizmet içi eğitim vermektedir. Yurt dışına gönderilecek din görevlilerine de bu merkezlerde eğitim verilmekte idi. Bu eğitim 2003 yılında 200 saat yabancı dil, 60 saat Kur'ân-ı Kerim, ve 84 saat meslek dersleri idi. Meslek dersleri ise; Halkla İlişkiler, İrşad ve Tebliğ Metodu, Hutbe ve Hazırlama Metodu, Dini Bilgiler, Güncel Dini Konular, Dinlerarası Diyalog, Hitabet ve Diksiyon'dan müteşekkil idi. Ayrıca Türkiye'nin jeopolitiği, yıkıcı ve bölücü faaliyetleri tanıtıcı konferanslar düzenlenerek, din görevlileri bilgilendirilmekte idi. 2004 yılında ise bu kurslar; 250 saat Yabancı Dil, 100 saat Kur'ân-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Güncel Dini Meseleler gibi derslerle beraber, yine Türkiye'nin jeopolitiği, yıkıcı ve bölücü faaliyetleri tanıtıcı konferanslardan oluşmakta idi. 2005 yılından itibaren ise bu kurslar sadece Ankara ve Bursa Nilüfer Eğitim Merkezinde düzenlenmektedir. Şu anki eğitim programı ise; Almanca, Fransızca, İngilizce ve Flamenkçe dillerinden ilgili dilin konuşulduğu ülkeye veya bölgeye gidecek olan din görevlisine 400 saat dil kursu verilmektedir.

milerde görev yapanların büyük çoğunluğu Diyanet İşleri Başkanlığı veya Milli Eğitim Bakanlığından emekli olmuş çeşitli seviyelerde dinî tahsil yapmış kişilerden oluştuğu, yaptığımız gözlemlerden anlaşılmıştır. İstisna kabilinden karşılaştığımız bazı din görevlileri ise çeşitli İslâm ülkelerinde dinî tahsil gördüklerini beyan etmişlerdir.

Hâlihazırdaki din görevlilerinin, “*dinî bilgi ve donanım*” açısından cemaat tarafından değerlendirilmesi Tablo 20’deki gibidir.

Tablo 20: Din Görevlisinin Dinî Bilgi ve Donanım Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	368	52.1	57.7	57.7
Kısmen yeterli	213	30.2	33.4	91.1
Hayır yetersiz	57	8.1	8.9	100.0
Ara toplam	638	90.4	100.0	
Cevapsız	68	9.6		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği ⁵⁵ =2.48, Sonuç= Kısmen yeterli				

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, ilgili soruya cevap veren 638 kişinin %57.7’si din görevlilerini “*dinî bilgi ve donanım*” açısından yeterli görmektedir. Bu konuda deneklerin %33.4’ü kısmen yeterli, %8.9’u da hayır yetersiz şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Din görevlilerini “*dinî bilgi ve donanım*” açısından yeterli ve kısmen yeterli gördüğünü beyan eden deneklerin toplam oranının (%57.7+%33.4=) %91.1 rakamını bulması, söz konu-

---

Bunun yanında toplam 76 saatlik “Mesleki ve Kültürel Seminer” ismi altında çeşitli konularla ilgili bilgi verilmektedir (Seminer programının tamamı Ek 3’de mevcuttur).

⁵⁵ Likert ölçeğinin hesaplanması ve anlamlandırılması hakkında geniş bilgi için bkz. Ek 5.

su özellik açısından ciddi bir problemin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışı din görevliği sınav ve mülakatına katılacak personelinden tahsil durumlarına göre farklı hizmet yılı/tecrübe istemektedir⁵⁶. Öte yandan sınav ve mülakatlarda adaylardan yeterli derecede bilgi birikimi istendiği, sorumlu tutulan konulardan anlaşılmaktadır⁵⁷.

Bu iyimser değerlendirmenin yanında unutmamak gerekir ki; din görevlilerinin dinî bilgi ve donanım açısından yeterlikleri, deneklerin yaklaşık 1/3'ü tarafından (%33.4)

⁵⁶ 16/03/2009 tarihi itibariyle Lisansüstü diploması olanlar için 2 yıl; İlahiyat Fakültesi ve Y. İslâm Enstitüsü mezunları için 3 yıl; İlahiyat Meslek Yüksek Okulu, AÖF İlahiyat Ön Lisans ve İlahiyat alanı dışı lisans mezunları için 6 yıl fiili olarak (askerlik hariç) görev yapmış olmak şartı aranmaktadır (Bkz. <http://www.diyanetpersoneli.com/haber/2916/yurtdisi-din-gorevlisi-sinav-ve-mulakat-duyurusu-haberi.htm> "13.10.2009")

⁵⁷ **Yazılı sınav konuları;** Kur'ân-ı Kerim (Ayet Meali), Tefsir ve Hadis Usûlü, Hadis (Riyazu's-Sâlihîn), Peygamberimizin Hayatı, İslâm Medeniyeti Tarihi, İslâm İlmihali, Güncel Dini Meseleler, İslâma Giriş, Yaşayan Dinler Tarihi, Milli Tarih ve Coğrafya, gibi alanlarla, AÖF İlahiyat Programında okutulan: İslâm Dininin Temel Kaynakları, Ana Konularıyla Kur'ân, İslâm Düşünce Tarihi, Dine Yeni Yaklaşımlar ile Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler kitaplarının içeriğini; **Sözlü sınav konuları;** 1. Kur'ân-ı Kerim (tecvid kuralları ve uygulaması, maharic-i hurûf, ezber olarak Yâsin, Mülk, Fetih, Hucurât, Rahmân ve Amme cüzü süreleri), 2. Temel İslâm Bilimleri (Ana Konularıyla Kur'ân, Meâl, Kur'ân Yolu Tefsiri, Tefsir ve Hadis Usûlü, Hadis (Riyazu's-Sâlihîn), İslâm İlmihali, İslâm Dininin Temel Kaynakları, Güncel Dini Meseleler, Peygamberimizin Hayatı, İslâm Medeniyeti ve Düşünce Tarihi), 3. Diyanet İşleri Başkanlığı Yapısı ve Hizmet Alanları, Başkanlığımız Yayınları, İslâm'a Giriş Seti, Yaşayan Dünya Dinleri, Dinlerarası Diyalog, Hitabet, Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler, Avrupa ile Avrasya'nın Aktüel ve Sosyo-Kültürel Yapısı, Milli Tarih ve Coğrafya ile Genel Kültür konularını kapsamaktadır (Bkz. <http://www.diyanetpersoneli.com/haber /2916/ yurtdisi-din-gorevlisi-sinav-ve-mulakat-duyurusu-haberi.htm> "13.10.2009").

kısmen ve 1/10'ü (%8.9) tarafından da tamamen yetersiz görülmektedir. Söz konusu bulguyu dikkate alarak, din görevlilerinin %100'lük bir başarı elde edebilmeleri için gerek yetiştikleri ve gerekse istihdam edildikleri kurumlar açısından, yapılması gereken çalışmalar olduğu söylenebilir.

Nitekim yurtdışında (Avusturya'da) görev yapan Din görevlilerine uygulanan bir ankette "*mesleki bakımdan kendinizi yeterli görüyor musunuz?*" sorusuna %68 oranında evet, %25 oranında kısmen ve %1.4 oranında da hayır cevabı verilmiştir⁵⁸. Her ne kadar bizim anketi uyguladığımız yer (Fransa) ve kitle (cemaat) farklı olsa da, bir karşılaştırma yaptığımızda; din görevlilerin kendini yeterli görmeleri (%68) ile, cemaatin din görevlilerini yeterli görme oranları (%57.7) arasında %10.3'lük fark olduğunu tespit etmemiz yerinde olacaktır.

Cemaatin din görevlilerini "*dinî bilgi ve donanım*" açısından ne denli yeterli görüp görmediklerini Tablo 20'de tespit ettikten sonra, şimdi de Tablo 21'deki verilere dayanarak detay analizlerini yapmaktayız.

Tablo 21'in geneline baktığımızda din görevlilerini "*dinî bilgi ve donanım*" açısından yeterli olarak görenlerin, değişkenlere göre detay analizlerinde önemli bir farklılaşma olmadığı dikkat çekmektedir. Söz gelimi yaş değişkeninde "*Evet yeterli*" diye cevap veren deneklerin oranı 40-49 yaş arası %61.5, 20-29 yaş arası %57.8, 50-59 yaş arası %57.0, 60 ve üzeri yaş %57.0 ve 30-39 yaş arası ise %52.6'dır. Bu değerler ortalama değer olan %57.7 ile beraber düşünüldüğünde en yüksek değer (%61.5) ile arada %3.8 ve

---

⁵⁸ Bkz. Tavukçuoğlu, Mustafa, Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği), Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2000, s. 252 ve 291.

Tablo 21: Din Görevlisinin Dinî Bilgi ve Donanım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Dinî Bilgi ve Donanım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	104	57.8	66	36.7	10	5.6	180	100.0
	30-39 yaş a.	101	52.6	64	33.3	27	14.1	192	100.0
	40-49 yaş a.	75	61.5	37	30.3	10	8.2	122	100.0
	50-59 yaş a.	61	57.0	37	34.6	9	8.4	107	100.0
	60 yaş ve +	27	57.0	9	34.6	1	8.4	37	100.0
	Toplam	368	57.7	213	33.4	57	8.9	638	100.0
Doğum yeri	Fransa	53	60.9	28	32.2	6	6.9	87	100.0
	Türkiye	313	57.2	183	33.5	51	9.3	547	100.0
	Diğer	2	50.0	2	50.0	0	,0	4	100.0
	Toplam	368	57.7	213	33.4	57	8.9	638	100.0
Cinsiyet	Kadın	115	60.8	60	31.7	14	7.4	189	100.0
	Erkek	253	56.3	153	34.1	43	9.6	449	100.0
	Toplam	368	57.7	213	33.4	57	8.9	638	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	152	59.8	82	32.3	20	7.9	254	100.0
	İlköğ/Ortao.	64	65.3	29	29.6	5	5.1	98	100.0
	Lise	114	53.0	79	36.7	22	10.2	215	100.0
	Üniversite	25	51.0	15	30.6	9	18.4	49	100.0
	Lisansüstü	8	50.0	7	43.8	1	6.3	16	100.0
	Toplam	363	57.4	212	33.5	57	9.0	632	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	54	52.9	35	34.3	13	12.7	102	100.0
	İşçi	156	56.5	97	35.1	23	8.3	276	100.0
	Emekli	14	60.9	8	34.8	1	4.3	23	100.0
	Ev hanımı	86	64.2	40	29.9	8	6.0	134	100.0
	Öğrenci	12	63.2	6	31.6	1	5.3	19	100.0
	Teknik eleman	15	51.7	10	34.5	4	13.8	29	100.0
	İşsiz	16	61.5	8	30.8	2	7.7	26	100.0
	Diğer	7	43.8	5	31.3	4	25.0	16	100.0
Toplam	360	57.6	209	33.4	56	9.0	625	100.0	
Gelir durumu	1000€ ve -	68	61.8	34	30.9	8	7.3	110	100.0
	1000€-2000€	148	55.0	90	33.5	31	11.5	269	100.0
	2000€-3000€	78	54.2	54	37.5	12	8.3	144	100.0
	3000€-4000€	18	66.7	7	25.9	2	7.4	27	100.0
	4000€ ve +	32	66.7	15	31.3	1	2.1	48	100.0
	Toplam	344	57.5	200	33.4	54	9.0	598	100.0

en düşük değer (%52.6) ile de %5.1 oranında bir fark olduğu görülmektedir. Yaş değişkeninde göze çarpan diğer bir farklılaşma ise “*Hayır yetersiz*” diye cevap verenler arasında 30-39 yaş grubunun %14.1 oranla, %8.9 olan ortalama değerin %5.2 oranında üstüne çıkararak, diğer yaş grupları arasında en yüksek değere sahip olmasıdır. Yaptığımız gözlemlere dayanarak cami derneklerinde ve diğer sosyal kuruluşlarda yoğun olarak 30-39 yaş dilimindeki deneklerin görev aldıklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla gerek din görevlileriyle sıkı ilişkileri ve yüksek beklentileri, gerekse Batı Avrupa’daki Müslümanların sorunlarıyla yüzleşmeleri söz konusu yaş dilimindeki denekleri %14.1 oranında din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından “*Hayır yetersiz*” şeklinde görüş bildirmeye sevk etmiş olabilir.

Doğum yeri değişkeninde ise Fransa’da doğanlarla Türkiye’de doğanlar arasında fazla bir fark olmasa da, Fransa’da doğanların din görevlilerine dinî bilgi ve donanım açısından daha olumlu baktıkları söylenebilir. Nitekim Fransa doğumluların %60.9’u bu konuda “*Evet yeterli*” diye görüş bildirirken, bu oran Türkiye doğumlularda % 57.2’dir. Yine aynı konuda Fransa doğumlular %6.9 oranında, Türkiye doğumlular ise %9.3 oranında “*Hayır yetersiz*” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu sonuç Türkiye tecrübesi yaşayanların diğerlerine nazaran daha fazla dinî alt yapıya sahip olmadan kaynaklanabilecek yüksek bir beklenti içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Rakamsal olarak doğum yeri değişkenine benzer bir durum **cinsiyet** değişkeninde de görülmektedir. Burada da kadınlar erkeklere oranla daha fazla iyimser bir tablo sergilemektedir. Din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından “*Evet yeterli*” görme oranı kadınlarda %60.8. erkekler ise

%56.3 iken; “Hayır yetersiz” görme oranı kadınlarda %7.4, erkeklerde %9.6’dır. Kadın cemaatin, erkek cemaate nispetle din görevlilerin dinî bilgi ve donanımlarını tanıma olanaklarınının daha az olduğu düşünülürse, aradaki rakamsal farkın kadınların daha iyimser bakış açılarından kaynaklanabileceği yorumuna ulaşılabilir.

Öğrenim durumu değişkenine gelince, din görevlilerinin dinî bilgi ve donanımı hakkında deneklerin “Evet yeterli” şeklindeki görüşleri, ilköğretim/ortaokul mezunları (%65.5) ve ilkokul mezunlarında (%59.8), ortalama oranın (%57.4) üstündedir. Oysa ki aynı konuda lise mezunlarınının (%53.0), üniversite mezunlarınının (%51.0) ve lisansüstü mezunlarınının (50.0) oranları, ortalama oranın (%57.4) altındadır. Demek ki öğrenim seviyesi yüksek olanlar, diğer deneklere göre din görevlilerini daha az yeterli görmektedir. Nitekim dinî bilgi ve donanım açısından din görevlilerini “Hayır yetersiz” görme ortalaması %9.0 iken, üniversite mezunlarında bu oran %18.4’e çıkmaktadır.

Meslek durumu değişkeninde ise din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından “Evet yeterli” görmede ev hanımları %64.2 oranıyla en yüksek seviyededir. Geriye kalan meslek grupları ise sırasıyla, öğrenci %63.2, işsiz %61.5, emekli %60.9, işçi % 56.5, müteşebbis %52.9, teknik eleman %51.7 ve “diğer” %43.8 oranlarında “Evet yeterli” şıkkını işaretlemişlerdir. Bu konuda din görevlilerini yeterli görme ortalama oranı %57.6’dır ve bu oranın en altında %43.8 rakamıyla “diğer” meslek grubu dikkat çekmektedir. Açık uçlu olarak sorulan “diğer” şıkkına “sekreter, tercüman, öğretmen, mühendis, hemşire, bankacı gibi” meslekler yazılmıştır. Bu meslekleri icra eden kişilerin genellikle yüksek eğitim görmüş kişiler olabileceği düşünülürse, din görevlilerini dinî bilgi ve dona-

nım açısından en düşük oranda (%43.8) yeterli görenlerin ortak özelliğinin yüksek eğitim almış kişiler olduğu yorumu yapılabilir.

Gelir durumu değişkeninde ilk göze çarpan bulgu, çok yüksek ve çok düşük gelir grupları, ortalama oranın (%57.5) üstünde, orta seviyede gelire sahip olanlar ise altında “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeleridir. Diğer bir ifadeyle 3000€ - 4000€ arasıyla 4000€ ve üstü aylık gelire sahip gruplar din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından %66.7 oranında, 1000€ ve altı %61.8 oranında yeterli görmüşdürler. Buna mukabil, aylık geliri 1000€-2000€ arası olanlar %55.0 ve 2000€-3000€ arası olanlar %54.2 oranında aynı konuda olumlu görüş bildirmişlerdir. Gerek Fransa’da gerekse diğer Batı Avrupa ülkelerinde yaptığımız gözlemler, cami cemaati ve dernek üyeleri daha ziyade orta gelir grubuna dâhil kişilerden oluştuğu yönündedir. Bu gözlemlerle yukarıdaki rakamsal bulguyu beraber değerlendirdiğimizde, orta gelir grubundaki deneklerin din görevlilerinin dinî bilgi ve donanımı hususunda daha yüksek beklenti içinde olduklarını söylememize imkân vermektedir.

B. VAAZ VE SOHBET YAPMA YETERLİĞİ

Avrupa'da din hizmetini yürütürken Türkiye'de olduğu gibi "vaizlik" kadrosu veya merkezi sistemden vaaz dinleme gibi bir imkân yoktur. Her din görevlisi bulunmuş olduğu yerde imam ve hatiplik yanında, Cuma, bayram ve diğer özel gün ve gecelerde vaaz veya sohbet yapmak durumundadır. Diğer din hizmetleri yanında "vaaz ve sohbet" hizmeti cemaatin beklediği ve önem verdiği bir hizmet olmakla beraber, din görevlisinin bu konuda yetkin olması onun saygınlığını ve etkinliğini artırıcı bir unsurdur. Bu yetkinlik ise hiç şüphesiz vaaz ve sohbet yapma birikimine sahip olmayı ve uygun teknikleri kullanmayı gerektirmektedir⁵⁹.

---

⁵⁹ Vaaz ve sohbet yapma yeterliği, tekniği ve sorunları konusunda geniş bilgi için bkz. Bakkal, Ali, "Vaaz Tekniği", I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.1 s. 119-135; Soysaldı, Mehmet, "Cami İçi Din Hizmetlerinden Vaazın Hazırlanışı ve Sunuluşunda Dikkat Edilecek Hususlar" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.1 s. 137-150; Koç, Ahmet, "Etkili İletişim ve Öğretim Teknikleri Açısından Vaaz" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.1 s. 151-170; Arık, Selim, "Cami İçi Din Hizmetleri Bağlamında Vaizlik" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.1 s. 171-193; Arpacı, Mücahit, "Diyabet İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.1 s. 194-216; Cemal, Tosun, "İslâm Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Modern Eğitim Yöntemleri Işığında Vaazda Yöntem" AÜİFD, Ankara, 1997, , c. XXXVI, s. 179-221; Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Vaazlerde Aranacak Temel Yeterlikler Üzerine" CÜİFD, Sivas 2004, c. VIII/2, s. 17-24; Selçuk, Mualla, "2000'li Yıllara Girerken İrşad Anlayışımız Üzerine Bazı İlk Düşünceler", II. DŞTM, Ankara, 2003, s. 458-

Yapmış olduğumuz ankette deneklere din görevlilerinin vaaz ve sohbet yapmada ne denli başarılı bulduklarını sorduk. İlgili soruya verilen cevaplar aşağıda Tablo 22’de görülmektedir.

Tablo 22: Din Görevlisinin Vaaz ve Sohbet Yapma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	352	49.9	55.9	55.9
Kısmen yeterli	210	29.7	33.3	89.2
Hayır yetersiz	68	9.6	10.8	100.0
Ara toplam	630	89.2	100.0	
Cevapsız	76	10.8		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.45, Sonuç= Kısmen yeterli				

Tablo 22’den anlaşıldığına göre deneklerin %55.9’u evet yeterli, %33.3’ü kısmen yeterli ve %10.8’i de hayır yetersiz diyerek, din görevlilerin “*vaaz ve sohbet*” yapmaları hakkında görüşlerini açıklamışlardır. Bu durumda deneklerin yaklaşık 3/5’inin, din görevlilerini bu konuda başarılı buldukları anlaşılmaktadır. Deneklerden geriye kalanların yine yaklaşık 3/10’u din görevlilerini bahsi geçen konuda kısmen başarılı bulurken, 1/10’u da başarısız bulduklarını belirtmektedir.

467; Bayraktar, Mehmet Faruk, Türkiye’de Vaizlik (Tarihçesi ve Problemleri), MÜİFVY, İstanbul, 1997; Özbek, Abdullah, “Vaazların Fonksiyonelliği” YDESS (28-29 Mayıs 2002), Kayseri 2003, s. 165-186; Kayadibi, Fahri, “Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik”, DEAD, Sayı 6, İstanbul, 1999, s. 145-180; Ağırman, Mustafa, “Hz. Peygamberin Mescidde Yaptığı Sohbetler”, I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.2 s. 372-391; Puzmaz, Durak, “Cami Derslerini Verimli Kılmak İçin Bazı Mülâhazalar” I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008, c.2 s. 392-404.

Bağımsız değişkenlere göre detay analizlerini yaparak, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan deneklerin içerisinde bulunmuş oldukları durumun, din görevlilerini “*vaaz ve sohbet*” yapmada başarılı veya başarısız görmelerinde bir etkiye sahip olup olmadığını tespit etmek istiyoruz. Yapılan detay analizlerde ortaya çıkan durum, Tablo 23’te belirtilmiştir.

Tablo 23’ün geneline bakılınca %66.7 (meslek durumu/öğrenci) ile %40.0 (meslek durumu/diğer) arasında değişen çeşitli oranlarda din görevlileri, vaaz ve sohbet yapmada başarılı görülmektedir. Aynı konuda din görevlilerinin başarısız görülmeleri ise en yüksek %19.1 (öğrenim durumu/üniversite) oranındadır. Yine de çeşitli değişkenlere göre elde edilen sonuçları yorumlamak gerekirse yaş değişkeninde ortalama %55.9 oranında “*Evet yeterli*” sıklığı işaretlenmiştir. 20-29 yaş arası (%57.1), 50-59 yaş arası (%57.4), 60 yaş ve üzeri yaştaki denekler (%63.6), din görevlilerinin vaaz ve sohbet yapma yeterliğini bu konudaki ortalama oranın üstünde oranlarda yeterli görürken; 30-39 yaş arası (%52.6) ve 40-49 yaş arası (%55.8) ortalamasının altında yeterli görmüşdürler. Özellikle 30-39 yaş arası deneklerin diğer yaş gruplarına göre en alt seviyede (%52.6), din görevlilerini vaaz ve sohbet yapmada başarılı görmeleri, bir önceki konuda aynı yaş dilimiyle ilgili yaptığımız yorumu burada da hatırlamamızı gerekli kılmaktadır.

• Bkz. din görevlilerinin dini bilgi ve donanım açısından değerlendirilmesi konusu, Tablo 21’in yorumu, s. 85 vd.

Tablo 23: Din Görevlisinin Vaaz ve Sohbet Yapma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Vaaz ve Sohbet Yapma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	100	57.1	56	32.0	19	10.9	175	100.0
	30-39 yaş a.	102	52.6	72	37.1	20	10.3	194	100.0
	40-49 yaş a.	67	55.8	37	30.8	16	13.3	120	100.0
	50-59 yaş a.	62	57.4	34	31.5	12	11.1	108	100.0
	60 yaş ve +	21	63.6	11	33.3	1	3.0	33	100.0
	Toplam	352	55.9	210	33.3	68	10.8	630	100.0
Doğum yeri	Fransa	44	53.7	31	37.8	7	8.5	82	100.0
	Türkiye	306	56.3	177	32.5	61	11.2	544	100.0
	Diğer	2	50.0	2	50.0	0	0	4	100.0
	Toplam	352	55.9	210	33.3	68	10.8	630	100.0
Cinsiyet	Kadın	101	54.3	67	36.0	18	9.7	186	100.0
	Erkek	251	56.5	143	32.2	50	11.3	444	100.0
	Toplam	352	55.9	210	33.3	68	10.8	630	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	154	61.6	73	29.2	23	9.2	250	100.0
	İlköğ/Ortao.	54	56.3	40	41.7	2	2.1	96	100.0
	Lise	106	48.8	78	35.9	33	15.2	217	100.0
	Üniversite	25	53.2	13	27.7	9	19.1	47	100.0
	Lisansüstü	8	57.1	6	42.9	0	0	14	100.0
	Toplam	347	55.6	210	33.7	67	10.7	624	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	51	51.5	34	34.3	14	14.1	99	100.0
	İşçi	157	56.9	89	32.2	30	10.9	276	100.0
	Emekli	12	52.2	10	43.5	1	4.3	23	100.0
	Ev hanımı	76	57.6	46	34.8	10	7.6	132	100.0
	Öğrenci	12	66.7	6	33.3	0	0	18	100.0
	Teknik eleman	17	58.6	8	27.6	4	13.8	29	100.0
	İşsiz	15	57.7	8	30.8	3	11.5	26	100.0
	Diğer	6	40.0	4	26.7	5	33.3	15	100.0
Toplam	346	56.0	205	33.2	67	10.8	618	100.0	
Gelir durumu	1000€ ve -	63	57.8	34	31.2	12	11.0	109	100.0
	1000€ 2000€	154	57.7	86	32.2	27	10.1	267	100.0
	2000€ 3000€	74	51.7	50	35.0	19	13.3	143	100.0
	3000€-4000€	11	40.7	11	40.7	5	18.5	27	100.0
	4000€ ve +	29	65.9	13	29.5	2	4.5	44	100.0
	Toplam	331	56.1	194	32.9	65	11.0	590	100.0

Doğum yeri değişkeninde “*Evet yeterli*” şikkını işaretleyenler Türkiye doğumlularda %56.3 iken, Fransa doğumlularda %53.7’dir. “*Kısmen yeterli*” şikkını işaretleyenler ise Fransa doğumlularda %37.8 iken, Türkiye doğumlularda %32.5 oranındadır. Buna mukabil “*Hayır yetersiz*” şikkını işaretleyenler Türkiye doğumlularda %11.3 iken, Fransa doğumlularda %8.5 oranında gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre Türkiye doğumlular hem “*Evet yeterli*” (%56.3) hem de “*Hayır yetersiz*” (%11.3) şıklarında yüksek oranlara sahipken, Fransa doğumlular “*Kısmen yeterli*” (%37.8) şikkını işaretlemede yüksek orana sahiptir. Mevcut tabloya bakarak Türkiye doğumluların daha keskin fikir beyan ettiklerini, buna mukabil Fransa doğumluların din görevlilerinin vaaz ve sohbet yapma başarılarını değerlendirirken daha ılımlı davrandıkları sonucuna ulaşabiliriz.

Öğrenim durumu değişkeninde ise, katılım sayısı az olan lisansüstü eğitime sahip olanları dışarıda tutarsak, lise (%48.8) ve üniversite (%53.2) mezunları, “*Evet yeterli*” şeklinde görüş bildirmede %55.6 olan ortalama oranın altındadır. Oysa ki ilkokul (%61.6) ve ilköğretim/ortaokul (%56.3) mezunu olanlar söz konusu ortalama oranın üstünde yer almaktadır. Öyle ise, din görevlileri vaaz ve sohbetlerinde diğer tahsil seviyelerine sahip olan deneklere nazaran, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunlarını daha fazla memnun edebilmektedir diyebiliriz. Özellikle lise mezunlarının memnuniyet seviyesinin (%48.8) diğer öğrenim durumlarına göre en alt seviyede olması, onların daha fazla arayış içerisinde olabilecekleri şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan aynı konuda üniversite mezunlarının, diğer öğrenim gruplarına göre en yüksek seviyede (%19.1) “*Hayır yetersiz*” şikkını işaretlemeleri dikkat çekilmesi gereken başka bir husustur.

Meslek durumu değişkeninde de, katılım sayısı çok az olan “öğrenci” ve “diğer” kategorisindeki denekleri hariç tutarsak, “*Evet yeterli*” şikkını işaretleyenler arasında ortalama % 56.0 oranın en altında müteşebbisler (%51.5) yer almaktadır. Öte yandan “*Hayır yetersiz*” şeklinde görüş bildirenler arasında %14.1 ile müteşebbisler en yüksek orana sahiptir. Buna mukabil “*Kısmen yeterli*” şikkını en fazla işaretleleyen meslek grubu emeklilerdir (%43.5). Mevcut veriler ışığında, kendi işini kuran ve aktif bir sosyal hayata sahip olan müteşebbisler, din görevlilerini vaaz ve sohbet yapmada, diğer meslek gruplarına göre daha az başarılı bulmaktadır denilebilir.

Gelir durumu değişkeninde, 2000€ ve altı ile 4000€ ve üstü aylık gelir grubuna dâhil olan denekler ortalama oran olan %56.1’in üstünde, 2000€-4000€ arasında aylık gelire sahip olanlar ise ortalama oranın (%56.1) altında, “*Evet yeterli*” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öte yandan “*Hayır yetersiz*” şeklinde fikir beyan eden denekler arasında, 3000€-4000€ arası aylık gelire sahip olanlar %18.5 oranıyla en yüksek düzeyde iken, 2000€-3000€ arası gelire sahip olan denek grubu %13.3 oranındadır. Elde edilen bu veriler doğrultusunda, orta gelir grubuna dâhil olan deneklerin din görevlilerinin vaaz ve sohbetlerinden memnuniyetleri, diğer gelir gruplarından azdır denilebilir.

C. GÜZEL KUR'AN OKUMA YETERLİĞİ

Din görevlilerinde aranan önemli özelliklerden birisi de gerek yüzünden gerekse ezber olarak, tecvid kurallarına uygun bir tarzda yanlışsız ve etkileyici şekilde güzel Kur'an okumalarıdır⁶⁰. İster namaz içerisinde ve mihrabiye şeklinde, isterse çeşitli cemiyetlerde, din görevlilerinin güzel Kur'an okumaları, onların saygınlığını artırmakla beraber, cemaatin memnuniyetini sağlamaktadır. Böylece din görevlilerinin güzel Kur'an okuma becerisine sahip olmaları, onların toplumla etkili iletişim kurmalarına yardım ettiği gibi görevlerinde başarılı olmalarına da imkân tanımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı belirlediği imam hatiplik yeterliklerinde *"Kur'an'ı, cemaat önünde tecvid üzere okur. Dinî özel gün ve gecelerde Kur'an okur. Yasin, Mülk, Hucurat, Fetih, Rahman ve Nebe sureleri ile Duha suresinden Nas suresine kadar ezbere okur. Kur'an'dan, okunması mutad olan kısımları (mihrabiye/aşr) okur."*⁶¹ kriterleri bulunmaktadır. Öte yandan din görevlilerinin Kur'an okuyuşlarını güzelleştirmeleri için hizmet içi eğitim de verilmektedir. Özellikle yurtdışına gönderilecek

---

⁶⁰ Kur'ân-ı Kerimi kurallarına uygun bir şekilde okumanın gereği ve önemi hakkında bkz. Karaçam, İsmail, Kur'ân-ı Kerim'in Fazileti ve Okuma Kaideleri, MÜİFVY, İstanbul, 1984, s. 61-69; Keskiöglü, Osman, Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri, TDVY, Ankara, 1987, s.157-171. Baltacı, Cahit, *"Cumhuriyet Döneminde Kur'ân Kursları"*, DEAD, Yıl 1999, Sayı 6, İstanbul, s. 181,182.

⁶¹ Bkz. Ek 1: İmam Hatiplik Yeterlikleri.

din görevlilerinin seçiminde yapılan sözlü sınavda “Kur’an-ı Kerim (tecvid kuralları ve uygulaması), meharic-i hurûf, ezber olarak Yâsin, Mülk, Fetih, Hucurât, Rahmân ve Amme cüzü süreleri” istendiği belirtilmektedir⁶².

Deneklere uygulanan ankette, din görevlilerinin güzel Kur’an okumalarını değerlendirmelerine imkân veren bir soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplar Tablo 24’te görülmektedir.

Tablo 24: Din Görevlisinin Güzel Kur’an Okuma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	423	59.9	67.2	67.2
Kısmen yeterli	146	20.7	23.2	90.5
Hayır yetersiz	60	8.5	9.5	100.0
Ara toplam	629	89.1	100.0	
Cevapsız	77	10.9		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.57, Sonuç= Evet yeterli				

Tablo 24’te de görüldüğü gibi din görevlileri, %67.2 oranında güzel Kur’an okumada yeterli ve %23.2 oranında kısmen yeterli görülürken, sadece %9.5 oranında yetersiz görülmektedir. Anketimizde sorgulanan din görevlilerinin özellikleri arasında güzel Kur’an okuma en yüksek oranda yeterli görülen özelliktir⁶³.

Yurtdışına gönderilen din görevlilerinin seçiminde güzel Kur’an okumaya verilen önem ve Diyanet eğitim merkezlerinde kadrolu Kur’an-ı Kerim okutmanlarının bulundurul-

⁶² Bkz. Ek 2: Yurtdışında Görevlendirilecek Bay/Bayan Din Görevlisi Sınav ve Mülakat Duyurusu.

⁶³ Türkiye’de müftüler üzerine yapılan anketli bir araştırmada, müftülerin %75,3’ü din görevlilerini güzel Kur’an okuma (kıraat) açısından yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir (bkz. Özdemir, Şuayip, Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri, DEMY, İstanbul, 2007, s. 82-85).

ması, bu başarıyı elde etmede pay sahibi olduğu düşünülebilir. Nitekim gezip gördüğümüz ve gözlemlediğimiz camilerde, özellikle DİTİB'e bağlı camilerdeki din görevlileri, güzel Kur'an okumada başarılı oldukları fark edilmiştir*.

Söz konusu başarının farklı değişkenlere göre nasıl bir dağılım gösterdiği aşağıda Tablo 25'te detay analizlerle belirtilmeye çalışılmıştır.

Tablo 25'te bütün değişkenlerde, denekler din görevlilerini güzel Kur'an okumada ortalama olarak %67 ve üzeri bir oranda yeterli görmektedir. Yine aynı konuda yetersiz görenlerin oranı ise ortalama 1/10 seviyesindedir. Değişkenleri teker teker değerlendirmek gerekirse, **yaş** değişkeninde 60 ve üzeri yaş grubundaki denekler %72.2 oranla en yüksek seviyede, din görevlilerini bu konuda yeterli olarak görmektedir. Buna mukabil %12.5'lik oranla en yüksek seviyede aynı konuda din görevlilerini yetersiz görenler de 40-49 yaş arası deneklerdir. Ancak bütün yaş grupları arasında önemli bir farklılaşma olmadığı ve ortalama değerlerin (*Evet yeterli=%67.2, Kısmen yeterli=%23.2 ve Hayır yetersiz=%9.5*) etrafında kümeleşme meydana geldiği görülmektedir.

-
- Diyanet İşleri Başkanlığının eğitim ve sınavları dışında yurtdışına giden ve çeşitli cemiyetlere bağlı camilerde görev yapan din görevlilerinin güzel Kur'an okumada aynı başarıyı gösteremediklerini, yine gözlemlerimize dayanarak söyleyebiliriz. Dolayısıyla yurtdışına din görevlisi gönderirken veya seçerken aynı hassasiyeti diğer kuruluşların da göstermesi uygun olacaktır diyebiliriz.

Tablo 25: Din Görevlisinin Güzel Kur'an Okuma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Güzel Kur'an Okuma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	117	65.7	45	25.3	16	9.0	178	100.0
	30-39 yaş a.	135	69.9	41	21.2	17	8.8	193	100.0
	40-49 yaş a.	82	68.3	23	19.2	15	12.5	120	100.0
	50-59 yaş a.	63	61.8	30	29.4	9	8.8	102	100.0
	60 yaş ve +	26	72.2	7	19.4	3	8.3	36	100.0
	Toplam	423	67.2	146	23.2	60	9.5	629	100.0
Doğum yeri	Fransa	58	68.2	21	24.7	6	7.1	85	100.0
	Türkiye	363	67.2	123	22.8	54	10.0	540	100.0
	Diğer	2	50.0	2	50.0	0	0	4	100.0
	Toplam	423	67.2	146	23.2	60	9.5	629	100.0
Cinsiyet	Kadın	137	73.7	40	21.5	9	4.8	186	100.0
	Erkek	286	64.6	106	23.9	51	11.5	443	100.0
	Toplam	423	67.2	146	23.2	60	9.5	629	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	169	69.0	55	22.4	21	8.6	245	100.0
	İlköğ/Ortao.	72	73.5	20	20.4	6	6.1	98	100.0
	Lise	135	62.2	51	23.5	31	14.3	217	100.0
	Üniversite	33	68.8	14	29.2	1	2.1	48	100.0
	Lisansüstü	9	60.0	6	40.0	0	0	15	100.0
	Toplam	418	67.1	146	23.4	59	9.5	623	100.0
Meslek durumu	Müşşebbis	63	63.0	23	23.0	14	14.0	100	100.0
	İşçi	179	64.6	66	23.8	32	11.6	277	100.0
	Emekli	15	65.2	7	30.4	1	4.3	23	100.0
	Ev hanımı	100	76.9	25	19.2	5	3.8	130	100.0
	Öğrenci	14	73.7	5	26.3	0	0	19	100.0
	Teknik eleman	21	72.4	6	20.7	2	6.9	29	100.0
	İşsiz	13	52.0	9	36.0	3	12.0	25	100.0
	Diğer	9	60.0	4	26.7	2	13.3	15	100.0
	Toplam	414	67.0	145	23.5	59	9.5	618	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	75	67.6	22	19.8	14	12.6	111	100.0
	1000€-2000€	182	69.5	55	21.0	25	9.5	262	100.0
	2000€-3000€	87	60.4	45	31.3	12	8.3	144	100.0
	3000€-4000€	17	60.7	9	32.1	2	7.1	28	100.0
	4000€ ve +	36	76.6	6	12.8	5	10.6	47	100.0
	Toplam	397	67.1	137	23.1	58	9.8	592	100.0

Aynı değerlendirmeleri **doğum yeri** değişkeninde de görmek mümkündür. Fransa’da doğanlar %68.2, Türkiye’de doğanlar ise 67.2 oranlarında din görevlilerini güzel Kur’an okumada yeterli görmektedir. Aynı konuda din görevlilerini yetersiz görmeye ise Türkiye doğumlular %10.0, Fransa doğumlular da %7.1 oranına sahiptir.

Cinsiyet değişkenine gelince, “*Evet yeterli*” şikkını işaretlemeye kadın (%73.7) ve erkek (64.6) denekler arasında %9.1 oranında fark olduğu görülmektedir. “*Hayır yetersiz*” şikkını işaretlemeye de erkeklerin %11.5 ve kadınların %4.8 oranına sahip olmaları, din görevlilerinin güzel Kur’an okumaları konusunda kadınların daha iyimser oldukları sonucunu doğurmakta ve önemli bir farklılaşma meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Öğrenim durumu değişkeninde ise lisansüstü öğrenim görenler %60.0, lise mezunu olanlarda %62.2, üniversite mezunu olanlar %68.8, ilköğretim mezunu olanlar %69.0 ve ilköğretim/ortaokul mezunu olanlar %73.5 oranlarında “*Evet yeterli*” şikkını işaretleyerek din görevlilerinin güzel Kur’an okumaları konusunda görüş bildirmişlerdir. Katılan sayısı az olan lisansüstü öğrenim görenleri saymazsak, lise mezunları (%62.2) ortalama orandan (%67.1) %4.9 daha az, ilköğretim/ortaokul mezunları da (%73.5) %5.4 daha çok orana sahip oldukları görülmektedir. Yine öğrenim durumu değişkeninde elde edilen diğer bir veri, lise mezunlarının “*Hayır yetersiz*” şikkında %14.3 oranıyla ilk sırada yer almalarıdır.

Meslek durumu değişkeninde de, “*Evet yeterli*” şikkını işaretleyenlerin ortalama değeri olan %67.0’ın en üstünde %76.9 oranıyla ev hanımları yer alırken, %52.0 oranıyla işsizler en alt seviyede yer almaktadır. İşsizlerin katılım sayısının

az olması yorum yapmayı güçleştirirken, ev hanımlarının yüksek orana (%76.9) sahip olmaları, din görevlilerin güzel Kur'an okumaları konusunda biraz önce cinsiyet değişkenindeki yorumu burada da düşünmemizi gerektirmektedir.

Gelir durumu değişkeninde, 2000€ ile 4000€ arasında aylık gelire sahip olanların ortalama oran olan %67.1'in altında yer alması, Tablo 23'teki gelir durumu verilerinin paralelinde bir durumun burada da söz konusu olduğunu göstermektedir. Demek ki din görevlilerinin "vaaz ve sohbet yapma yeterliliği" ile "güzel Kur'an okuma yeterliliğini" değerlendirmede, gelir durumu değişkenine göre Tablo 23 ile Tablo 25 arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Yine din görevlilerini güzel Kur'an okumada yetersiz görenler, ortalama oran olan % 9.5'in etrafında kümelenerek yaklaşık 1/10 seviyesinde bulunmaktadır.

D. GENEL KÜLTÜR YETERLİĞİ

Mesleki bilgi yanında, genel kültür açısından yeterli donanımına sahip olmak, ister örgün din eğitiminde olsun ister yaygın din eğitiminde olsun, başarıyı artırıcı önemli bir unsurdur⁶⁴. Özellikle çok kültürlülüğün üzerinde durulduğu Batı Avrupa'da din görevlisi olarak görev yapacak kişilerin bu konuda zengin donanımına sahip olmaları, onların hem cemaatleriyle hem de içerisinde yaşadıkları toplumla iletişim kurmalarını kolaylaştırıcı bir fonksiyon icra edecektir. İnterdisipliner anlayışla yüzeysel de olsa hayati ilgilendiren çeşitli konularda bilgi sahibi olmadan, mesleki alanda derinlemesine bilgi sahibi olmak her zaman kişiyi mesleğini icra etmede başarıya götüremeyebilir.

---

⁶⁴ Din eğitiminde genel kültürün önemi için bkz. Öcal, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, TDVY, Ankara, 1999, s. 16-20. Diyanet İşleri Başkanlığı, belirlediği imam hatiplik yeterliklerinde "Genel Kültür Yeterlikleri" diye bir başlık açmış ve şu maddeleri sıralamıştır: "*Cumhuriyetin, demokrasinin ve laikliğin bireye ve topluma sağladığı kazanımları bilir. Türkiye'nin sosyo-kültürel ve dinî yapısını tanır. Din bilimleriyle diğer bilimler arasında gerekli ilişkileri kurar. Din hizmetlerinin daha etkili yapılabilmesi için insan bilimlerinden yararlanır. Din-kültür ilişkisini açıklar. Din-birey ilişkisini açıklar. Din-toplum ilişkisini açıklar. Görevinin gerektirdiği düzeyde yabancı dil bilir. Yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel aktüaliteyi takip eder. Tarihi ve güncel dinî akım ve oluşumları tanır.*" (bkz. Ek 1). Konu yurtdışında din görevliliği olunca, genel kültürün önemi ve mahiyeti daha farklı bir boyut kazanarak, en azından ilgili ülkenin sosyo-kültürel dokusunun bilinmesi zarureti ortaya çıkmaktadır.

Batı Avrupa'da görev yapan din görevlilerinin genel kültür açısından cemaat tarafından nasıl değerlendirildiklerini bilmemiz, bu konuda onların nasıl algılandıklarını öğrenmemizi sağlayacaktır. Din görevlilerinin genel kültür açısından değerlendirilmesi Tablo 26'da görülmektedir.

Tablo 26: Din Görevlisinin Genel Kültür Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	285	40.4	47.4	47.4
Kısmen yeterli	233	33.0	38.8	86.2
Hayır yetersiz	83	11.8	13.8	100.0
Ara toplam	601	85.1	100.0	
Cevapsız	105	14.9		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.33, Sonuç= Kısmen yeterli				

Yukarıda Tablo 26'da da görüldüğü gibi deneklerin %47.4'ü evet yeterli, %38.8'i kısmen yeterli ve %13.8'i de hayır yetersiz şeklinde görüş bildirmişlerdir. Daha önce de-ğindiğimiz "*dinî bilgi ve donanım* (%57.7 bkz. Tablo 20), *vaaz ve sohbet yapma* (% bkz. Tablo 22) ve *güzel Kur'an okuma* (%55.9 bkz. Tablo 24)" konularında elde edilen rakamlar, Tablo 26'da ki "*evet yeterli*" şıkında elde edilen rakamdan (%47.4) yüksek oldukları anlaşılmaktadır. Demek ki deneklerin, din görevlilerini genel kültür açısından yeterli görme seviyeleri, onları mesleki açıdan yeterli görme seviyelerinden düşüktür.

Elde ettiğimiz bu verileri bir de farklı değişkenlere göre test ederek detay analizlerini yapmak istedik. Ortaya çıkan sonuç Tablo 27'de görülmektedir.

Tablo 27: Din Görevlisinin Genel Kültür Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Genel Kültür						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	77	45.0	73	42.7	21	12.3	171	100.0
	30-39 yaş a.	79	42.5	78	41.9	29	15.6	186	100.0
	40-49 yaş a.	60	53.6	37	33.0	15	13.4	112	100.0
	50-59 yaş a.	47	47.5	36	36.4	16	16.2	99	100.0
	60 yaş ve +	22	66.7	9	27.3	2	6.1	33	100.0
	Toplam	285	47.4	233	38.8	83	13.8	601	100.0
Doğum yeri	Fransa	37	43.5	37	43.5	11	12.9	85	100.0
	Türkiye	246	48.0	195	38.1	71	13.9	512	100.0
	Diğer	2	50.0	1	25.0	1	25.0	4	100.0
	Toplam	285	47.4	233	38.8	83	13.8	601	100.0
Cinsiyet	Kadın	81	46.3	70	40.0	24	13.7	175	100.0
	Erkek	204	47.9	163	38.3	59	13.8	426	100.0
	Toplam	285	47.4	233	38.8	83	13.8	601	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	123	53.9	77	33.8	28	12.3	228	100.0
	İlköğ/Ortao.	49	51.6	36	37.9	10	10.5	95	100.0
	Lise	85	40.7	95	45.5	29	13.9	209	100.0
	Üniversite	19	40.4	18	38.3	10	21.3	47	100.0
	Lisansüstü	5	31.3	5	31.3	6	37.5	16	100.0
	Toplam	281	47.2	231	38.8	83	13.9	595	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	37	38.5	41	42.7	18	18.8	96	100.0
	İşçi	129	49.6	96	36.9	35	13.5	260	100.0
	Emekli	12	54.5	9	40.9	1	4.5	22	100.0
	Ev hanımı	60	48.8	52	42.3	11	8.9	123	100.0
	Öğrenci	10	52.6	6	31.6	3	15.8	19	100.0
	Teknik eleman	13	46.4	11	39.3	4	14.3	28	100.0
	İşsiz	15	57.7	7	26.9	4	15.4	26	100.0
	Diğer	4	26.7	5	33.3	6	40.0	15	100.0
	Toplam	280	47.5	227	38.5	82	13.9	589	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	48	47.1	41	40.2	13	12.7	102	100.0
	1000€-2000€	115	44.9	101	39.5	40	15.6	256	100.0
	2000€-3000€	66	47.5	55	39.6	18	12.9	139	100.0
	3000€-4000€	11	40.7	12	44.4	4	14.8	27	100.0
	4000€ ve +	25	58.1	14	32.6	4	9.3	43	100.0
	Toplam	265	46.7	223	39.3	79	13.9	567	100.0

Tablo 27'yi incelediğimizde **yaş** değişkeninde din görevlilerini genel kültür açısından en yüksek oranda yeterli görme, %66.7 oranıyla 60 ve üzeri yaş dilimine aittir. Din görevlilerini aynı konuda en düşük seviyede yeterli görme ise %42.5 oranıyla 30-40 yaş dilimine aittir.

Denekler arasında 60 ve üzeri yaş diliminin öğrenim seviyesini dikkate alınca (ilkokul mezunu olma oranı %87.2 bkz. Tablo 5), genel kültür açısından yüksek bir oranda (%66.7) din görevlilerini yeterli görülme oranının eğitim seviyesiyle alakalı olduğu fikrini akla getirmektedir.

Doğum yeri değişkeninde de fazla bir farklılaşma olmasa da Türkiye doğumlular (%48.0), Fransa doğumlulara (%43.5) nazaran, din görevlilerini genel kültür açısından daha yeterli görmektedir. Bunda Fransa'da doğup büyüyenlerin diğerlerine göre, daha farklı kültür içerisinde yetişmelerinin etkisi olabilir.

Cinsiyet değişkenine baktığımızda kadınlar %46.3, erkekler ise %47.9 oranlarında "*Evet yeterli*" şikkını işaretlemişlerdir. Demek ki din görevlilerini genel kültür açısından yeterli görmede, kadınlarla erkekler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır.

Öğrenim durumu değişkenine gelince, din görevlilerini genel kültür açısından yeterli görmede, öğrenim seviyesi yükseldikçe sistematik bir düşüşün olduğu dikkat çekmekte ve anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuda ilköğretim mezunları %53.9'luk oranla ilk sırada iken, lisansüstü öğrenim görenler %31.3'luk oranla en düşük seviyededir. Yine ilköğretim/ortaokul mezunları %10.5 oranında "*Hayır yetersiz*" şikkını işaretlerken, lisansüstü mezunları %37.5 oranında bu şikkı işaretleyerek, din görevlilerinin genel kültür açısından yetersizliklerini bildirmişlerdir. Söz

konusu sonuca bakarak, din görevlilerinin her öğrenim seviyesindeki cemaat nezdinde genel kültür açısından yeterli olarak algılanabilmeleri için, zengin kültürel birikime sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır denilebilir.

Meslek durumu değişkeninde ise, katılım sayısı çok az olan öğrenci ile “diğer” değişkenlerini hariç tutarsak, din görevlilerini genel kültür açısından yeteli görmede sıralama; işsiz (%57.7), emekli (%54.5), işçi (%49.6), ev hanımı (%48.8), teknik eleman (%46.4) ve müteşebbis (%38.5) şeklindedir. Özellikle müteşebbis deneklerin din görevlilerini genel kültür açısından, %38.5’lik oranla en düşük seviyede yeterli ve %18.8’lik oranla en üst sırada yetersiz görmeleri dikkat çekmektedir. Müteşebbis olan deneklerin diğer meslek gruplarına göre toplumla daha fazla haşır neşir oldukları göz önüne alınırsa, din görevlilerini genel kültür açısından en üst seviyede yetersiz görmelerini doğal karşılamak gerektiği söylenebilir.

Gelir durumu değişkenini değerlendirecek olursak, 3000€ ve altı gelir grubuna dâhil olan denekler, gelir durumu değişkeninin ortalama oranı olan %47.5’in etrafında kümelenmişlerdir. Öte yandan 3000€-4000€ arası aylık gelire sahip olanlar %40.7’lik oranla en alt seviyede ve 4000€ ve üstü gelir grubu ise % 58.1’lik oranla en üst seviyede, din görevlilerini genel kültür açısından yeterli görmektedir. Bu sonuca göre gelir durumunun azalıp çoğalmasıyla din görevlilerini genel kültür açısında yeterli görme arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı anlaşılmaktadır.

E. MÜSLÜMANLARI TEMSİL YETERLİĞİ

Din görevlisinin bilgi, kültür ve davranış açısından, yaşadığı ortamda Müslümanları temsil etmesi ve örnek olması beklenen bir durumdur. Bunun için ilmi, fikri ve ahlaki açıdan olduğu kadar sosyal, kültürel ve metodik açıdan da gerekli birikime sahip olmak kaçınılmazdır. Diğer bir ifadeyle ilmi, fikri ve ahlaki açıdan hem teorik hem de pratik birikim ve tecrübe gerekmektedir⁶⁵. Müslümanları temsil iki türlü anlaşılabilir. Bunlardan birisi Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerde, diğeri ise farklı inanç gruplarıyla ilişkilerindeki temsildir. Her ikisinin de önemli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerde örnek edinecekleri bir numune bulunması, dinin pratiğe nasıl yansımaları gerektiğini görme ve tecrübe etme açısından önemlidir. Farklı inanç gruplarıyla ilişkilerde de buna ilaveten, İslâm'ın dışa dönük yüzünün yansıtılması ve ortak insani değerlerin paylaşılması söz konusudur.

Farklı din ve kültürlerin bir arada yaşadığı Batı Avrupa'da, dinler ve kültürler arası çok çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Eğer Müslümanların bir yerleşim yerinde camileri/mescitleri varsa, İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgi

---

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Karaman, Fikret, "İmam Hatipler, Toplumla Can Suyu Veren Görevlilerdir" Diyanet Aylık Dergi, Haziran 2009, s. 30-33 (<http://www.diyenet.gov.tr/turkish/DIYANET/2009aylik/haziran/aylik/Diyenet.html> "17.10.2009"); Buyrukçu, Ramazan, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, TDVY, Ankara, 1995, s. 13, 339-350.

almak isteyen kişi ya da kuruluşların müracaat etlikleri ilk merci, cami ve oradaki din görevlisidir. Özellikle orta öğretim öğrencileri bazen öğretmenleriyle beraber camileri ziyaret edip din görevlilerinden bilgi aldıkları gibi, bazen de üniversitelere din görevlilerini çağırıp ilgi duydukları bir konuda seminer aldıkları da olmaktadır•.

Yine gerek Yahudilerle, gerekse Hıristiyanlarla ortaklaşa çeşitli sosyal ve kültürel konularda görüşme ve tartışma yapılmak üzere toplantılar düzenlenmektedir. Bu tür toplantılarda Müslümanları temsil eden Türkiye kökenli din görevlilerini görmek pek mümkün olmamaktadır. Türkiye kökenli Müslümanların kurmuş olduğu ve camisi olan derneklerden bu tür faaliyetlere ilgi duyanlar da, yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla Müslümanları entelektüel manada, ortaklaşa düzenlenen ilmi toplantılarda, basın yayın kuruluşlarına çeşitli konularda açıklamalar yapacak şekilde temsil edecek, Türkiye kökenli din görevlisi bulmak pek mümkün değildir. Bunun çok çeşitli nedenlerinden bahsedilebilir.

Batı Avrupa'da yaşayan Müslümanların zihninde, içerisinde yaşadıkları toplumda kendilerini her alanda temsil edecek kurum ve kişilerin bulunması fikri pek yaygın olmadığı gibi, dinî konularda temsil edilme de yaygın değildir. Genellikle cami içerisinde ve kendi topluluklarının içe dönük icraatlarında din görevlisinden beklentilerin yerine getirilmesi, tatmin edici bulunmaktadır. Yine de az da olsa din görevlisinden dışa dönük faaliyetlerde temsil beklentisi olan insanların varlığını da belirtmemiz yerinde olacaktır. Bu

---

• 2007–2008 öğretim yılında Lyon Katolik Üniversitesi Tıp Fakültesi, Fransızca bilen Afrika kökenli bir din görevlisini çağırarak, İslâm'da cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi hakkında öğrencilerine ve öğretim üyelerine seminer verdirmiştir.

değerlendirmeler bizim gözlemlerimize dayanarak yaptığımız değerlendirmelerdir.

Şimdi ise cemaatin bu konuda ne düşündüğünü açıklamaya çalışalım. Cemaat, ankette sorduğumuz “*din görevlilerinin Müslümanları temsil yeteneğini*” daha çok kendi aralarında dinî açıdan temsil edilme şeklinde anlamışlardır. Dolayısıyla ilgili soruya deneklerin Tablo 28’de verdikleri cevapları değerlendirirken bu hususu göz önünde bulundurmamız gerekecektir.

Tablo 28: Din Görevlisinin Müslümanları Temsil Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	315	44.6	52.5	52.5
Kısmen yeterli	184	26.1	30.7	83.2
Hayır yetersiz	101	14.3	16.8	100.0
Ara toplam	600	85.0	100.0	
Cevapsız	106	15.0		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.35, Sonuç= Kısmen yeterli				

Anlaşıldığına göre deneklerin %52.5’i “*Evet yeterli*”, %30.7’si “*Kısmen yeterli*” ve %16.8’i de “*Hayır yetersiz*” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu durumda yaklaşık olarak deneklerin 1/2’si din görevlilerini anladıkları tarzda Müslümanları temsilde yeterli görmektedir.

Belirtilen bu sonucun farklı değişkenlere göre detay analizlerini yaparak konunun denekler tarafından nasıl değerlendirildiğini öğrenmemiz faydalı olacaktır. Elde ettiğimiz sonuçlar Tablo 29’da görülmektedir.

Tablo 29: Din Görevlisinin Müslümanları Temsil Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Müslümanları Temsil						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	89	52.7	52	30.8	28	16.6	169	100.0
	30-39 yaş a.	80	43.2	67	36.2	38	20.5	185	100.0
	40-49 yaş a.	64	57.7	28	25.2	19	17.1	111	100.0
	50-59 yaş a.	54	54.5	30	30.3	15	15.2	99	100.0
	60 yaş ve +	28	77.8	7	19.4	1	2.8	36	100.0
	Toplam	315	52.5	184	30.7	101	16.8	600	100.0
Doğum yeri	Fransa	42	50.6	24	28.9	17	20.5	83	100.0
	Türkiye	272	53.0	158	30.8	83	16.2	513	100.0
	Diğer	1	25.0	2	50.0	1	25.0	4	100.0
	Toplam	315	52.5	184	30.7	101	16.8	600	100.0
Cinsiyet	Kadın	95	55.2	46	26.7	31	18.0	172	100.0
	Erkek	220	51.4	138	32.2	70	16.4	428	100.0
	Toplam	315	52.5	184	30.7	101	16.8	600	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	143	60.3	68	28.7	26	11.0	237	100.0
	İlköğ/Ortao.	49	53.3	31	33.7	12	13.0	92	100.0
	Lise	95	45.9	70	33.8	42	20.3	207	100.0
	Üniversite	22	48.9	10	22.2	13	28.9	45	100.0
	Lisansüstü	2	14.3	5	35.7	7	50.0	14	100.0
	Toplam	311	52.3	184	30.9	100	16.8	595	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	42	42.9	33	33.7	23	23.5	98	100.0
	İşçi	139	53.3	84	32.2	38	14.6	261	100.0
	Emekli	16	64.0	7	28.0	2	8.0	25	100.0
	Ev hanımı	72	60.0	32	26.7	16	13.3	120	100.0
	Öğrenci	11	61.1	5	27.8	2	11.1	18	100.0
	Teknik eleman	13	46.4	7	25.0	8	28.6	28	100.0
	İşsiz	12	46.2	7	26.9	7	26.9	26	100.0
	Diğer	4	28.6	6	42.9	4	28.6	14	100.0
	Toplam	309	52.4	181	30.7	100	16.9	590	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	52	49.5	33	31.4	20	19.0	105	100.0
	1000€-2000€	140	54.7	73	28.5	43	16.8	256	100.0
	2000€-3000€	70	50.4	48	34.5	21	15.1	139	100.0
	3000€-4000€	9	34.6	10	38.5	7	26.9	26	100.0
	4000€ ve +	26	60.5	9	20.9	8	18.6	43	100.0
	Toplam	297	52.2	173	30.4	99	17.4	569	100.0

Din görevlilerinin Müslümanları temsil etmede yeterliklerini farklı değişkenlere göre ortaya koyan Tablo 29'u incelediğimizde, **yaş** değişkeninde 60 ve üzeri yaş grubuna dâhil olan denekler "*Evet yeterli*" şıkkını %77.8 gibi yüksek bir oranında işaretledikleri anlaşılmaktadır. Aynı şıkkı en düşük oranda (%43.2) işaretleyen yaş grubu ise 30-39 yaş arasıdır. Yine en yüksek oranda (%20.5) "*Hayır yetersiz*" şıkkını aynı yaş grubu (30-40 yaş) işaretlemiştir. Bu durumda 30-39 yaş grubunun, din görevlilerini Müslümanları temsilde diğer yaş gruplarına göre, daha fazla beklenti içerisinde olduğu ve dikkate değer bir farklılaşma görüldüğü söylenebilir.

Doğum yeri değişkeninde ise, önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Türkiye doğumlular %53.0, Fransa doğumlular ise %50.6 oranında, din görevlilerini Müslümanları temsilde tereli görmektedir. Aynı konuda din görevlilerini yetersiz görmekte ise, Fransa doğumlular %20.5, Türkiye doğumlular %16.2 oranına sahiptir. Demek ki arada çok fazla fark olmasa da, Fransa doğumlular Türkiye doğumlular kadar, din görevlilerinin Müslümanları temsilde yeterli olduklarını düşünmemektedir.

Cinsiyet değişkeninde de doğum yeri değişkenine bezer bir durum söz konusudur. Kadınlar %55.2, erkekler ise 51.4 oranında din görevlilerini Müslümanları temsilde yeterli görmekte; yine kadınlar %18.0, erkekler ise %16.8 oranında yetersiz görmektedir. Cinsiyet değişkeninde ilginç olan durum; kadınlar hem yeterli (%55.2) hem de yetersiz %18.0 görmede, erkeklerden yüksek oranlara sahip olmalarıdır. Buna mukabil kısmen yeterli görmede erkekler %32.2 orana sahipken, kadınlar 26.7 oranına sahiptir.

Öğrenim durumu değişkenine gelince, ilkokul mezunları %60.3, lisansüstü öğrenim görenler ise %14.3 oranında din

görevlilerini Müslümanları temsilde yeterli görmektedir. Din görevlilerinin Müslümanları temsil yeterlikleri konusunda, deneklerin *“Hayır yetersiz”* şikkını işaretlemeleri ilkökul mezunlarında %11.0, ilköğretim/ortaokul mezunlarında %13.0, lise mezunlarında %20.3, üniversite mezunlarında %28.9 ve lisansüstü mezunlarında da %50.0 oranlarında gerçekleşmiştir. Bu durumda, deneklerin öğrenim seviyesi yükseldikçe, din görevlilerini temsil konusunda yetersiz görme oranlarının da yükseldiği anlaşılmaktadır. Demek ki öğrenim seviyesine göre deneklerin, temsil konusundaki değerlendirmeleri önemli farklılıklar arz etmektedir.

Meslek durumu değişkenine göre konuya bakınca, emekliler %64.0, *“diğer”* kategorisindeki denekler de %28.6’lık oranlarla en üst ve en alt sınırlarda *“Evet yeterli”* şikkını işaretlemişlerdir. Meslek durumu değişkeninde katılım sayısı en çok olan işçi (261), ev hanımı (120) ve müteşebbis (98) kategorilerindeki denekleri kendi aralarında değerlendirdiğimizde, ev hanımları %60.0, işçiler %53.3 ve müteşebbisler %42.9 oranlarında *“Evet yeterli”* şikkından yana görüş bildirmişlerdir. Meslek durumu değişkeninde, din görevlilerini Müslümanları temsil konusunda yeterli görme ortalamasına (%52.4), işçiler (%53.3) çok yakinken, ev hanımlarının %60.0’ı, müteşebbisler ise %42.9’u yeterli gördüğünü belirtmiştir. Söz konusu üç denek kategorisinin, *“Hayır yetersiz”* şikkını işaretlemeleri de, müteşebbislerde %23.5, işçilerde %14.6 ve ev hanımlarında %13.3 oranında gerçekleşmiştir.

Müteşebbis deneklerin diğerlerine göre, Batı Avrupa’da sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın daha fazla içerisinde oldukları varsayılarak, din görevlilerin Müslümanları temsilde %42.9 *“Evet yeterli”*, %33.7 *“Kısmen yeterli”* ve %23.5

“Hayır yetersiz” şeklinde görüş bildirmeleri dikkate alınmadır. Bu durumda kısmen ve tamamen yetersiz görenlerin toplam oranı (%33.7 +%23.5=) %57.2’yi bulmaktadır. Dolayısıyla Batı Avrupa’ya gönderilecek din görevlilerinin mesleki açıdan olduğu kadar, Müslümanları temsil açısından da yetiştirilerek gönderilmeleri ihtiyaç olarak görülmektedir diyebiliriz.

Gelir durumu değişkeninde katılan sayısı en çok olan, aylık geliri 3000€ ve altı kategorisinde ki denekler, yeterli görme ortalama oranı olan %52.2’nin etrafında kümelenmişlerdir. Buna göre din görevlilerini Müslümanları temsilde yeterli görme aylık geliri 1000€-2000€ arasında olanlarda %54.7, 2000€-3000€ olanlarda %50.4, 1000€ ve daha düşük olanlarda %49.5 oranında gerçekleşmiştir. Özellikle bu üç kategoriyi ele alınca, gelir durumu değişkeninin, din görevlilerinin Müslümanları temsilde yeterlikleri konusunda, önemli bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

F. ETKİLEYİCİ KİŞİLİK YETERLİĞİ

Din görevliliği için mesleki bilgi, genel kültür ve pedagojik yetkinlik ve iletişim becerisiyle beraber etkileyici kişilik sahibi olmak, din hizmetlerinde başarıyı beraberinde getirmektedir. Kişilik açısından zaaf içerisinde olan bir görevli, hizmet üretmede zorlanacağı gibi, cemaat nezdinde saygınlık da kazanamamaktadır. Gerek sosyal ilişkilerde ve görgü kurallarında, gerekse giyim kuşam, hitabet gibi özellikler açısından, etkileyici bir kişiliğe sahip olmak din görevlisi için beklenen bir durumdur. Diğer bir ifadeyle, bilgiyle beraber nezaket ve zarafet sahibi olmak, özellikle dinî davranışları özümseyip, etrafına bu konuda örneklik yapabilmek din görevlisini kişilik olarak saygın kılmaktadır⁶⁶.

Uyguladığımız ankette, deneklere din görevlilerinin etkileyici kişilikleri hakkında sorduğumuz soruya verdikleri cevaplar Tablo 30'da görülmektedir.

---

⁶⁶ Din eğitiminde etkileyici kişiliğin önemi konusunda bkz. Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s.31-37; Öcal, Mustafa, *Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlikleri*, YDESS (28-29 Mayıs 2002), İBVY, Kayseri 2003, s. 57-59; Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 80-81; Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 292.

Tablo 30: Din Görevlisinin Etkileyici Kişilik Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	213	30.2	37.6	37.6
Kısmen yeterli	257	36.4	45.3	82.9
Hayır yetersiz	97	13.7	17.1	100.0
Ara toplam	567	80.3	100.0	
Cevapsız	139	19.7		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.20, Sonuç= Kısmen yeterli				

Tablo 30'dan anlaşıldığına göre, ilgili soruyu deneklerin %37.6'sı evet yeterli, %45.3'ü kısmen yeterli ve %17.1'i hayır yetersiz şeklinde cevaplamışlardır. Elde edilen bu sonuçlara göre, din görevlilerinin etkileyici kişiliğe sahip olmada yeterli görülme oranının (%37.6) daha önce işlediğimiz konulardaki yeterliklerden düşük olduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi din görevlilerinin yeterli görülme oranı, "dinî bilgi ve donanımda % 57.7 (bkz. Tablo 20), vaaz ve sohbet yapmada %49.9 (bkz. Tablo 22), güzel Kur'an okumada %59.9 (bkz. Tablo 24) genel kültürde %40.4 (bkz. Tablo 26), Müslümanları temsil de %52.5 (bkz. Tablo 28)" oranında gerçekleşmiştir. Din görevlilerinin etkileyici kişiliğe sahip olmada kısmen yeterli ve yetersiz görülme oranının toplam değeri (%45.3+%17.1=) %62.4 rakamını bulmakta olup, deneklerin 3/5'inden fazlasının bu konuda din görevlilerini yeterli görmediği anlaşılmaktadır. Batı Avrupa'ya gönderilecek din görevlilerine etkileyici kişilik konusunda çeşitli bilgilendirme seminerlerinin yapılmasının uygun olacağını söyleyebiliriz.

Şimdi de farklı değişkenlere göre, deneklerin din görevlilerini etkileyici kişilik açısından nasıl gördüklerinin detay analizlerini Tablo 31'den incelemeye çalışalım.

Tablo 31: Din Görevlisinin Etkileyici Kişilik Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Etkileyici Kişilik						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	67	40.1	74	44.3	26	15.6	167	100.0
	30-39 yaş a.	50	29.4	90	52.9	30	17.6	170	100.0
	40-49 yaş a.	41	38.3	42	39.3	24	22.4	107	100.0
	50-59 yaş a.	36	39.1	41	44.6	15	16.3	92	100.0
	60 yaş ve +	19	61.3	10	32.3	2	6.5	31	100.0
	Toplam	213	37.6	257	45.3	97	17.1	567	100.0
Doğum yeri	Fransa	33	41.3	36	45.0	11	13.8	80	100.0
	Türkiye	180	37.3	218	45.1	85	17.6	483	100.0
	Diğer	0	0	3	75.0	1	25.0	4	100.0
	Toplam	213	37.6	257	45.3	97	17.1	567	100.0
Cinsiyet	Kadın	63	40.1	69	43.9	25	15.9	157	100.0
	Erkek	150	36.6	188	45.9	72	17.6	410	100.0
	Toplam	213	37.6	257	45.3	97	17.1	567	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	107	48.6	84	38.2	29	13.2	220	100.0
	İlköğ/Ortao.	27	31.0	48	55.2	12	13.8	87	100.0
	Lise	57	29.2	98	50.3	40	20.5	195	100.0
	Üniversite	16	34.8	17	37.0	13	28.3	46	100.0
	Lisansüstü	2	14.3	10	71.4	2	14.3	14	100.0
	Toplam	209	37.2	257	45.7	96	17.1	562	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	32	33.0	45	46.4	20	20.6	97	100.0
	İşçi	94	37.9	109	44.0	45	18.1	248	100.0
	Emekli	10	47.6	8	38.1	3	14.3	21	100.0
	Ev hanımı	45	42.5	49	46.2	12	11.3	106	100.0
	Öğrenci	7	36.8	9	47.4	3	15.8	19	100.0
	Teknik eleman	9	32.1	14	50.0	5	17.9	28	100.0
	İşsiz	10	40.0	10	40.0	5	20.0	25	100.0
	Diğer	2	15.4	8	61.5	3	23.1	13	100.0
	Toplam	209	37.5	252	45.2	96	17.2	557	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	43	43.4	34	34.3	22	22.2	99	100.0
	1000€-2000€	93	38.9	102	42.7	44	18.4	239	100.0
	2000€-3000€	48	36.1	69	51.9	16	12.0	133	100.0
	3000€-4000€	4	16.0	17	68.0	4	16.0	25	100.0
	4000€ ve +	13	33.3	20	51.3	6	15.4	39	100.0
	Toplam	201	37.6	242	45.2	92	17.2	535	100.0

Tablo 31'in geneline baktığımızda “*Evet yeterli*” şikkını işaretleme oranının “*Kısmen yeterli*” şikkını işaretlemeden, genel olarak düşük oranlarda gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Söz gelimi yaş değişkeninde “*Evet yeterli*” şikkını işaretleme oranı %37.6 iken, “*Kısmen yeterli*” şikkında 45.3'e yükselmektedir. Yaş kategorilerine göre verileri incelediğimizde, 20-29 yaş grubu hariç diğerlerinde yaş ilerledikçe, din görevlilerini etkileyici kişilik açısından yeterli görme oranı yükselmektedir. Nitekim 30-39 yaş arasında %29.4 olan “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleme oranı, 60 yaş ve üzeri grupta %61.3'e çıkmaktadır. 30-39 yaş arası deneklerin din görevlilerini etkileyici kişilik açısında en düşük düzeyde (%29.4) yeterli ve en yüksek düzeyde de (%52.9) kısmen yeterli görmeleri dikkat çekici bir durumdur. Bu konuda en yüksek düzeyde (%22.4) “*Hayır yetersiz*” şeklinde görüş bildirenler ise 40-49 yaş grubu deneklerdir. Elde edilen bu sonuçlara göre, yaş bağımsız değişkeninin ilgili konuda önemli bir farklılaşma oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Doğum yeri değişkeninde ise, bu konuda kısmen yeterli görme bir birine eşit gibi (%45.0 ve %45.1) iken, yeterli görme Fransa doğumlularda %41.3 ve Türkiye doğumlularda %37.3 oranlarındadır. Çok büyük farklılık arz etmese de, din görevlilerini etkileyici kişilik açısından yeterli görmeye Fransa doğumluların, Türkiye doğumlulardan daha yüksek orana sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Cinsiyet değişkeninde de kadınlar erkeklere göre, din görevlilerini etkileyici kişilik açısından daha başarılı görmektedir. Bu konuda “*Evet yeterli*” şikkını işaretlemede kadınların oranı %40.1, erkeklerin ise %36.6'dır. Ancak burada da önemli bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır.

Öğrenim durumu değişkenine gelince, etkileyici kişilik yönünden din görevlilerini ilkökul mezunları %48.6 oranında en yüksek, lisansüstü eğitim görenler ise %14.3 oranında en düşük seviyede yeterli görmektedir. Öğrenim durumu değişkeninde, rakamlarda sistematik bir iniş çıkış olmasa da, din görevlilerini etkileyici kişilik açısından ortalama oran olan %37.2'in üzerinde yeterli gören, sadece ilkökul mezunlardır. Yine aynı konuda yetersiz görüş bildirenler arasında %28.3 oranla ilk sırada üniversite mezunları, %71.4'lik oranla kısmen yeterli şeklinde ilk sırada görüş bildirenler ise lisansüstü öğrenim görenlerdir. Öğrenim durumu değişkeninde, tahsil seviyesinin rakamlara yansıdığı hissedilse de, sistematik bir yapı arz etmemesi, "etkileyici kişiliğin" farklı şekillerde algılanma olasılığını akla getirmektedir. Ancak öğrenim durumu değişkenindeki rakamlara topluca bakınca önemli bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

Meslek durumu değişkeninde ortalama oranın (%37.5) üstünde "Evet yeterli" şeklinde görüş bildirenler sırasıyla, emekliler (%47.6), ev hanımları (%42.5) ve işsizlerdir (%40.0). Din görevlilerini bahsi geçen konuda, "diğer" şıkkını hariç tutarsak en yüksek seviyede (20.6) yetersiz gören meslek grubu ise müteşebbislerdir. Meslek durumu değişkeninde emekli ve "diğer" kategorilerini hariç tutarak, "Evet yeterli" ve "Kısmen yeterli" seçeneklerindeki rakamlara bakınca, her iki seçenekte de genellikle ortalama oranın etrafında kümeleşmeler olduğu söyleyebiliriz. Bu durumda meslek durumu değişkeninin din görevlilerinin etkileyici kişilik açısından yeterli ve kısmen yeterli görmede, önemli bir etkisi olmadığını ifade edebiliriz.

Gelir durumu değişkeninde ise; 3000€-4000€ arası gelir grubu hariç diğerlerinde aylık gelir durumu yükseldikçe,

din görevlilerini etkileyici kişilik açısından yeterli görme oranı düşmektedir. Bununla birlikte 2000€ ve aşağı miktarda aylık gelire sahip olan denekler, ortalama yeterli görme oranı olan % 37.6'nın üstünde, 2000€ ve üstü gelire sahip olanlar da ortalama oranın altında, bu konuda din görevlilerinin yeterliği hakkında görüş bildirmişlerdir. Bundan çıkaracağımız sonuç; gelir durumunun yükselmesiyle din görevlilerini etkileyici kişilik açısından yeterli görmede az da olsa bir düşüşün olduğu şeklindedir.

G. YETİŞKİNLERLE İLETİŞİM KURMA YETERLİĞİ

Yetişkinlerle iletişim konusuna, yetişkin kavramını açıklayarak başlayabiliriz. Bilimsel olarak yetişkinliğin sınırları ve tanımı konusunda bir mutabakattan bahsedemiyoruz. Çünkü psikologlar ve gerontologlar (yaşlılık bilimiyle uğraşan bilim adamları) arasında yetişkinlik dönemi sınırları ve tanımı konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur⁶⁷. Çoğunluk tarafından kabul gören tasnif ise 20-35 yaş ilk yetişkinlik, 35-55 yaş orta yetişkinlik, 55 ve yukarı yaş da son yetişkinlik şeklindedir.

Yetişkinliğin en belirgin özellikleri; bedensel, zihinsel ve duygusal yönden olgunlaşmadır⁶⁸. Bu da genellikle 20 yaş ve sonrasını ifade etmektedir. Bizim burada yetişkinden kastımız ise öğrenim çağında olmayan cami cemaatidir. Bunlar genellikle ekonomik ve sosyal açıdan sorumluluk sahibi olan ve din görevlisinin etrafındaki kimselerdir. İşte din görevli-

---

⁶⁷ Yetişkinlik dönemi sınırlarını tespit etmede ve tanımını yapmada neyin temel alınacağı konusunda görüş farklılıkları olduğundan, sınır belirleme ve tanım yapma güçleşmektedir. Tanımlar semantik (andragogy kelimesinin anlamı), biyolojik, psikolojik, sosyolojik, hukuki, dini ve kültürel açıdan farklılık göstermektedir. Geniş bilgi için bkz. Köylü, Mustafa, Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri, Etüt Yayınları, Samsun, 2000, s. 35-43.

⁶⁸ Bkz. Öncül, Remzi, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, MEBY, İstanbul, 2000, s. 1194.

sinin yetişkinlerle iletişim yeterliği derken söz konusu kit-
leyle olan iletişimdeki başarısı kastedilmektedir.

İletişimi, bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci olarak tanımlarsak⁶⁹, din görevlisinin bu konularda göstereceği başarı, yetişkinlerle iletişim kurmadaki yeterliğinin ölçüsü olacaktır.

Din görevlisinin yetişkini çeşitli yönleriyle eğitim açısından tanınması ve iletişim konusunda bilgiye sahip olması⁷⁰, onlarla iletişimde başarının ön şartı olarak görülebilir. İletişimde başarı birçok konuda olduğu gibi, din eğitiminde de anahtar rol oynamaktadır. Camilerde din görevlilerinin muhatap olduğu kitlenin büyük bir çoğunluğunu yetişkinler oluşturmaktadır. Dolayısıyla din görevlisi önce yetişkinlere din eğitimi vermek, hatta çocuklara ve gençlere ulaşmada da bunlardan yararlanmak durumundadır.

Tablo 32'den anlaşıldığına göre deneklerin % 52.8'i evet yeterli, %35.8'i kısmen yeterli ve %11.4'ü de hayır yetersiz şeklinde cevap vermişlerdir. Demek ki deneklerin yarısından biraz fazlası (%52.8), din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada yeterli görmektedir.

Araştırmamızda deneklere, din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada ne denli yeterli görüp görmediklerini sorduk. Bu yöndeki soruya verilen cevaplar Tablo 32'de görülmektedir.

---

⁶⁹ Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, 12. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.19.

⁷⁰ Din görevlilerinin özellikle dini iletişim alanlarını, ilkelerini ve diğer teknik konular tanımları ve ona göre strateji geliştirmeleri önem arz etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Cebeci, Suat, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İstanbul, 2003, s.75 vd.

Tablo 32: Din Görevlisinin Yetişkinlerle İletişim Kurma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	324	45.9	52.8	52.8
Kısmen yeterli	220	31.2	35.8	88.6
Hayır yetersiz	70	9.9	11.4	100.0
Ara toplam	614	87.0	100.0	
Cevapsız	92	13.0		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.41, Sonuç= Kısmen yeterli				

Etkileyici kişilik (%37.6 bkz. Tablo 31) konusuna göre, yetişkinlerle iletişim kurmada din görevlileri daha başarılı görülmektedir. Ancak kısmen yeterli görülme ve tamamen yetersiz görülme oranlarını beraber düşündüğümüzde toplam (%35.8 +%11.4=) %47.2 oranını bulmaktadır. Bu rakamda ilgili soruyu cevaplandıran deneklerin ½'sine yakın bir sayıyı temsil etmektedir. Sonuç olarak, deneklerin %47.2'sinin bir şekilde, din görevlilerini yetişkinlerle iletişim konusunda arzu edilen düzeyde başarılı bulmadığını anlamaktayız.

Konunun farklı değişkenlere göre değerlendirilmesi ise, Tablo 33'te görülmektedir.

Tablo 33'den anlaşıldığına göre yaş değişkeninde din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada 60 yaş ve üzeri kategoride olanlar %77.1'lik oranla en yüksek, 30-39 yaş arası grup da %48.9'lik oranla en düşük seviyede yeterli görmektedir. 60 yaş ve üzeri grup hariç diğer yaş grupları ortalama yeterli görme oranı olan %52.8'in etrafında kümelenmişlerdir. Bu durumda yaş değişkeninde, din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada yeterli görme konusunda anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı söylenebilir.

Tablo 33: Din Görevlisinin Yetişkinlerle İletişim Kurma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Yetişkinlerle İletişim Kurma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	90	51.4	69	39.4	16	9.1	175	100.0
	30-39 yaş a.	91	48.9	71	38.2	24	12.9	186	100.0
	40-49 yaş a.	64	54.2	39	33.1	15	12.7	118	100.0
	50-59 yaş a.	52	52.0	34	34.0	14	14.0	100	100.0
	60 yaş ve +	27	77.1	7	20.0	1	2.9	35	100.0
	Toplam	324	52.8	220	35.8	70	11.4	614	100.0
Doğum yeri	Fransa	44	52.4	31	36.9	9	10.7	84	100.0
	Türkiye	278	52.9	188	35.7	60	11.4	526	100.0
	Diğer	2	50.0	1	25.0	1	25.0	4	100.0
	Toplam	324	52.8	220	35.8	70	11.4	614	100.0
Cinsiyet	Kadın	93	52.5	69	39.0	15	8.5	177	100.0
	Erkek	231	52.9	151	34.6	55	12.6	437	100.0
	Toplam	324	52.8	220	35.8	70	11.4	614	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	146	60.6	71	29.5	24	10.0	241	100.0
	İlköğ/Ortao.	55	57.9	36	37.9	4	4.2	95	100.0
	Lise	87	41.4	94	44.8	29	13.8	210	100.0
	Üniversite	27	57.4	10	21.3	10	21.3	47	100.0
	Lisansüstü	5	33.3	7	46.7	3	20.0	15	100.0
	Toplam	320	52.6	218	35.9	70	11.5	608	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	50	51.0	29	29.6	19	19.4	98	100.0
	İşçi	140	51.7	103	38.0	28	10.3	271	100.0
	Emekli	16	66.7	7	29.2	1	4.2	24	100.0
	Ev hanımı	65	52.8	50	40.7	8	6.5	123	100.0
	Öğrenci	11	57.9	5	26.3	3	15.8	19	100.0
	Teknik eleman	14	48.3	13	44.8	2	6.9	29	100.0
	İşsiz	15	60.0	6	24.0	4	16.0	25	100.0
	Diğer	7	46.7	4	26.7	4	26.7	15	100.0
	Toplam	318	52.6	217	35.9	69	11.4	604	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	60	56.1	33	30.8	14	13.1	107	100.0
	1000€-2000€	133	51.2	93	35.8	34	13.1	260	100.0
	2000€-3000€	68	47.9	62	43.7	12	8.5	142	100.0
	3000€-4000€	11	42.3	13	50.0	2	7.7	26	100.0
	4000€ ve +	33	71.7	8	17.4	5	10.9	46	100.0
	Toplam	305	52.5	209	36.0	67	11.5	581	100.0

Aynı değerlendirmeyi, yaş değişkeninin diğer seçenekleri olan “*Kısmen yeterli*” ve “*Hayır yetersiz*” rakamları için de yapmak mümkündür.

Doğum yeri değişkeninde de, bahsi geçen konuda önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir. Çünkü Fransa doğumlularda din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada yeterli görme oranı %52.4 iken, Türkiye doğumlularda bu oran %52.9’dur. Benzer oranlardaki değerlendirmeler “*Kısmen yeterli*” ve “*Hayır yetersiz*” seçeneklerinde de görülmektedir.

Cinsiyet değişkeninde, din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada kadınlar %52.5, erkekler ise %52.9 oranlarında yeterli görmektedir. Dikkat edilirse doğum yeri değişkeninde olduğu gibi, burada da önemli bir farklılaşma olmamıştır.

Öğrenim durumu değişkenine gelince, ilkokul mezunları %60.6, lisansüstü mezunları ise %33.3 oranında bahsi geçen konuda din görevlilerini yeterli görmekte iken, yetersiz görmede ilköğretim/ortaokul mezunları %4.2, üniversite mezunları da %21.3 oranlarında yetersiz gördüklerini bildirmişlerdir. Öğrenim durumu değişkeninde, öğrenim seviyesinin yükselmesine paralel olarak sistematik bir azalma veya çoğalma söz konusu olmasa da, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunları ile üniversite ve lisansüstü mezunları arasında önemli farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır.

Meslek durumu değişkenini incelediğimizde, din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada yeterli görmede bazı meslek grupları ortalama oran olan %52.6’ın altında, bazıları da üstünde görüş bildirmişlerdir. Söz gelimi “diğer” kategorisinde olanlar %46.7, teknik elemanlar %48.3, müteşebbisler %51.0 ve işçiler %51.7’lik oranla ortalama oran olan

%52.6'nın altındadır. Ev hanımları %52.8, öğrenciler %57.9, işsizler %60.0 ve emekliler %66.7'lik oranla ortalama oranın üstündedir.

Katılan sayısı en fazla olan üç meslek grubunu (işçi=271. ev hanımı=123. müteşebbis=98) ele aldığımızda (ki diğer meslek gruplarında katılım sayısı çok az, bkz. Tablo 33) bunların oranlarının, bahsi geçen konuda din görevlilerini yeterli görmeleri, ortalama oran olan %52.6'ya çok yakın olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut meslek kategorileri içerisinde din görevlilerinin yetişkinlerle iletişim kurma yeterlikleri hususunda, önemli bir farklılaşmanın olduğundan bahsetmek zor gözükmektedir. Ancak %66.7'lik oranla emeklilerin en yüksek düzeyde olumlu görüş bildirmeleri, belki cami ortamında din görevlileriyle daha fazla vakit geçirme imkânına sahip oluşlarıyla açıklanabilir.

Gelir durumu değişkeninde ise, 4000€ ve aşağı gelir gruplarında, gelir düzeyi yükseldikçe, din görevlilerini yetişkinlerle iletişim kurmada yeterli görme oranı anlamlı bir şekilde düşmektedir. 1000€ ve aşağı gelir grubunda %56.1 olan yeterli görme oranı, 3000€-4000€ gelir grubunda %42.3'e kadar düşmektedir. Ancak 4000€ ve üstü gelir grubuna dâhil olanlarda bu oran %71.7'ye yükselmektedir. Söz konusu gelir grubunda din görevlilerini yetişkinlerle iletişimde yeterli görme oranının bu denli yükselişini anlamlandırmak zor olsa da, diğer gelir gruplarına (4000€ ve daha aşağı) bakarak, genellikle gelir durumu düştükçe bu konuda daha iyimser görüş bildirme oranının arttığı söylenebilir.

H. GENÇLERLE İLETİŞİM KURMA YETERLİĞİ

Batı Avrupa'daki camilerde ve cemiyetlerde, din görevlilerinden beklenen başlıca hizmetlerden birisi de gençlerle⁷¹ etkili iletişim kurarak onlara rehberlik etmeleridir. İçerisinde yaşadıkları toplumun olumsuz etkilerinden korunabilmek için, gençlerin cami etrafında yoğunlaşan sosyal ve kültürel etkinliklere çekilmesi gayreti ve arzusu hemen hemen bütün camilerde/cemiyetlerde mevcuttur⁷². Sözgelimi Türkiye'de belki yadırganacak bilardo, tavlâ, satranç, atari gibi oyun salonlarının burada bazı cami müştemilatı içerisinde açılarak gençlerin hizmetine sunulduğunu görmek mümkündür. Bütün bu yapılanlar, cami ve çevresini gençler için cazip hale getirmek ve içki, kumar, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara düşebilecekleri ortamlardan onları uzak tutmak, milli ve manevî duygulara sahip olarak yetişmelerini temin etmek içindir. İşte bu düşünceden hareketle gençlerin eğitiminde kendisinden en fazla yardım ve destek görmek istenilen kişi,

---

⁷¹ Birleşmiş Milletler 15-24 yaş gruplarını genç olarak kabul etmiştir. (Bkz. http://209.85.135.132/search?q=cache:c_STZfj7EikJ:www.habitaticingenclik.org.tr/dl/Genclik_Haklari.ppt+%22gen%C3%A7lik+tan%C4%B1m%C4%B1%22&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr 18.10.2009). Biz de yaklaşık olarak bu yaş dilimindeki grupları genç olarak değerlendiriyoruz. Zaten birçok caminin gençlik birimi bulunmakta ve doğal olarak, bu birimin ilgi sahasına giren kişiler "genç" kategorisinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çok keskin çizgilerle sınırları belirlemek pratikte pek mümkün değildir.

⁷² Kaymakcan, Recep, "Diyanet Hizmetleri Bağlamında Avrupa'daki Türk Gençlerinin Eğitimi", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), s. 487-489.

hiç şüphesiz din görevlileridir. Beklenen bu hizmetleri yerine getirebilmesi için din görevlilerinin, etkili bir şekilde gençlerle iletişim kurabilmeleri kaçınılmazdır. Biz de deneklere din görevlilerini bu konuda ne denli yeterli gördüklerini sorduk. Verilen cevaplar aşağıda Tablo 34’de görülmektedir.

Tablo 34: Din Görevlisinin Gençlerle İletişim Kurma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	277	39.2	44.6	44.6
Kısmen yeterli	211	29.9	34.0	78.6
Hayır yetersiz	133	18.8	21.4	100.0
Ara toplam	621	88.0	100.0	
Cevapsız	85	12.0		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.23, Sonuç= Kısmen yeterli				

Yukarıdaki Tablo 34’den anlaşıldığına göre, denekler %44.6 oranında evet yeterli, %34.0 oranında kısmen yeterli ve %21.4 oranında da hayır yetersiz şeklinde görüş bildirmişlerdir. Din görevlilerinin yeterlikleri bağlamında ele aldığımız konular içerisinde Tablo 34’e kadar incelediğimiz hiçbir tabloda yüzdelik olarak “Hayır yetersiz” seçeneği %21.4 oranına ulaşmamıştır*. Yine ileride Tablo 36’da görüleceği üzere “çocuklarla iletişim” konusunda da “Hayır yetersiz” seçeneği bu orandan oldukça düşük olarak (%13.7) işaretlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuçlardan, gençliğin eğitimi ve gençlikle etkili iletişim kurabilme yönünde, din görevlilerinin daha etkin olmalarını sağlamak için çalışmalar yapıl-

* Daha önceki tablolarda “Hayır yetersiz” seçeneğinin işaretlenme oranları şöyledir: Dini bilgi ve donanım %8,9 (bkz. Tablo 20), vaaz ve sohbet etme %10,8 (bkz. Tablo 22), güzel Kur’ân okuma %9,5 (bkz. Tablo 24), genel kültür %13,8 (bkz. Tablo 26), Müslümanları temsil %16,8 (bkz. Tablo 28), etkileyici kişilik %17,1 (bkz. Tablo 30), yetişkinlerle iletişim %11,4 (bkz. Tablo 32).

ması gerektiğini söyleyebiliriz. Nitekim *“Kısmen yeterli”* ve *“Hayır yetersiz”* seçeneklerini işaretleyen deneklerin toplam oranı (%34.0 + %21.4=) %55.4’ü bulmaktadır ki, bu rakam gençlerle iletişim kurabilmede ciddi eksikliklerin olduğu şeklinde yorumlanabilir. Şimdi konuyla ilgili detay analizleri görebilmek için Tablo 35’i inceleyebiliriz.

Yaş değişkeni açısından Tablo 35’e baktığımızda, 60 ve üzeri yaş grubu hariç diğerlerinde az da olsa, yaş düştükçe din görevlilerini yetersiz görme oranı da düşmektedir. Söz gelimi 50-59 yaş arası %24.8 olan yetersiz görme oranı, 20-29 yaş kategorisinde %19.8’e inmektedir. *“Evet yeterli”* seçeneğinde ise, 60 ve üzeri yaş grubunun %72.2 oranıyla, ortalama oranının (%44.6) oldukça üzerinde olması dikkat çekmektedir. Sonuç olarak din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada yeterli veya yetersiz görme de, yaş değişkeninde önemli sayılabilecek dalgalanmalar olduğunu söyleyebiliriz.

Doğum yeri değişkeninde, Fransa doğumlular %46.4 ve Türkiye doğumlular %44.4 oranında *“Evet yeterli”* şikkını işaretleyerek, Fransa doğumluların az bir farkla bahsi geçen konuda daha iyimser oldukları anlaşılmaktadır. *“Hayır yetersiz”* şikkını işaretlemede ise, Fransa doğumlular %21.4 ve Türkiye doğumlularda %21.3 oranla birbirlerine benzer şekilde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 35: Din Görevlisinin Gençlerle İletişim Kurma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Gençlerle İletişim Kurma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	79	44.6	63	35.6	35	19.8	177	100.0
	30-39 yaş a.	72	37.7	74	38.7	45	23.6	191	100.0
	40-49 yaş a.	55	47.4	34	29.3	27	23.3	116	100.0
	50-59 yaş a.	45	44.6	31	30.7	25	24.8	101	100.0
	60 yaş ve +	26	72.2	9	25.0	1	2.8	36	100.0
	Toplam	277	44.6	211	34.0	133	21.4	621	100.0
Doğum yeri	Fransa	39	46.4	27	32.1	18	21.4	84	100.0
	Türkiye	237	44.4	183	34.3	114	21.3	534	100.0
	Diğer	1	33.3	1	33.3	1	33.3	3	100.0
	Toplam	277	44.6	211	34.0	133	21.4	621	100.0
Cinsiyet	Kadın	80	44.0	69	37.9	33	18.1	182	100.0
	Erkek	197	44.9	142	32.3	100	22.8	439	100.0
	Toplam	277	44.6	211	34.0	133	21.4	621	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	133	53.8	71	28.7	43	17.4	247	100.0
	İlköğ/Ortao.	41	43.6	36	38.3	17	18.1	94	100.0
	Lise	74	34.9	86	40.6	52	24.5	212	100.0
	Üniversite	21	43.8	13	27.1	14	29.2	48	100.0
	Lisansüstü	4	26.7	4	26.7	7	46.7	15	100.0
	Toplam	273	44.3	210	34.1	133	21.6	616	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	43	43.9	24	24.5	31	31.6	98	100.0
	İşçi	120	44.0	94	34.4	59	21.6	273	100.0
	Emekli	13	54.2	8	33.3	3	12.5	24	100.0
	Ev hanımı	55	43.3	53	41.7	19	15.0	127	100.0
	Öğrenci	10	55.6	4	22.2	4	22.2	18	100.0
	Teknik eleman	13	44.8	9	31.0	7	24.1	29	100.0
	İşsiz	14	53.8	8	30.8	4	15.4	26	100.0
	Diğer	4	26.7	7	46.7	4	26.7	15	100.0
	Toplam	272	44.6	207	33.9	131	21.5	610	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	52	46.8	38	34.2	21	18.9	111	100.0
	1000€-2000€	111	42.0	93	35.2	60	22.7	264	100.0
	2000€-3000€	59	42.4	50	36.0	30	21.6	139	100.0
	3000€-4000€	10	38.5	11	42.3	5	19.2	26	100.0
	4000€ ve +	27	57.4	11	23.4	9	19.1	47	100.0
	Toplam	259	44.1	203	34.6	125	21.3	587	100.0

Cinsiyet değişkeninde de kadınlar (%44.0) ve erkekler (%44.9) “*Evet yeterli*” şikkını işaretlemekte birbirlerine çok yakın oranlara sahipken, “*Hayır yetersiz*” şikkını işaretlemekte kadınlar %18.1 ve erkekler %22.8’lik oranlarla, din görevlilerinin gençlerle iletişim kurmaları hakkında görüşlerini ifade etmişlerdir. Demek ki gençlerle iletişimde din görevlilerini yetersiz görmeye, erkekler (%22.8) kadınlardan (%18.1) daha ileri durumdadır.

Öğrenim durumu değişkenine gelince, din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada yetersiz görmeye öğrenim seviyesine paralel bir artışın olduğu görülmektedir. Şöyle ki, ilkokul mezunları %17.4, ilköğretim/ortaokul mezunları 18.1, lise mezunları %24.5, üniversite mezunları %29.2 ve lisansüstü mezunları %46.7’lik oranlarla “*Hayır yetersiz*” şikkını işaretleyerek, konu hakkında fikirlerini beyan etmişlerdir. Bu durumda, din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada yeterli görmeye öğrenim değişkeni önemli bir etkiye sahiptir diyebiliriz.

Meslek durumu değişkeninde ise, din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada yetersiz görme ortalama oranı olan %21.5’in üstünde orana sahip olan meslek gruplarının, müteşebbisler (%31.6), “diğer” şikkını işaretleyenler (%26.7), teknik elemanlar (%24.1), öğrenciler (22.2) ve işçiler (%21.6) olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu ortalama oranın altında “*Hayır yetersiz*” şeklinde görüş bildirenler ise, işsizler (%15.4), ev hanımları (%15.0) ve emeklilerdir (%12.5). Meslek durumu değişkeninde en yüksek oranda (%31.6) müteşebbislerin, din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada yetersiz görmeleri, söz konusu meslek grubunun yüksek beklenti içerisinde olduklarını göstermektedir.

Gelir durumu değişkeninde de ilginç bir sonuçla karşı karşıyayız. En düşük gelir grubu olan 1000€ ve altı gelir grubu (%46.6) ile, en yüksek gelir grubu olan 4000€ ve üstü gelir grubu (57.4), din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada yeterli görme ortalama oranı olan %44.1'in üstünde orana sahipken, diğer gelir grupları (1000€-2000€ %42.0. 2000€-3000€ %42.4 ve 3000€-4000€ % 38.5) daha az orana sahiptir. Yine benzer bir değerlendirme yaparsak, aynı konuda yetersiz görme ortalama oranı olan %21.3'ün altında ve üstünde orana sahip gelir gruplarını incelediğimizde, 1000€-2000€ arası (%22.7) ile 2000€-3000€ arası gelir grubuna dâhil olan denekler yüksek orana sahip oldukları görülmektedir. 1000€ ve altı (%18.9), 3000€-4000€ arası (%19.2) ve 4000€ ve üstü (%19.1) gelir grubuna dâhil olanlar ise söz konusu yetersiz görme ortalama oranının (%21.3) altında oldukları görülmektedir. Bunun anlamı, 1000€-3000€ arasında gelir grubuna dâhil olan ve orta gelir grubu diyebileceğimiz denekler, kendilerinden daha az ve daha çok aylık gelire sahip olan gruplara göre, din görevlilerini gençlerle iletişim kurmada daha fazla yetersiz görüyorlar demektir.

I. ÇOCUKLARLA İLETİŞİM KURMA YETERLİĞİ

Gerek yaz kurslarında ve hafta sonlarında, gerekse yıl içindeki diğer tatil günlerinde camilerde en fazla eğitim görenler, yaklaşık olarak 7-15 yaş grubundaki çocuklardır. 15 yaşını aşmış lise ve üniversite öğrenimi görmekte olan veya çalışan öteki yaş gruplarına göre, çocukların camilerdeki eğitim programlarına katılmaları daha kolaydır. Bu çocuklar velilerinin isteği ve teşviki doğrultusunda, okuldan artakalan vakitlerini camilerde din görevlisiyle beraber geçirmek durumundadır. Hem vakitlerinin müsait olması, hem de diğer yaşlardakilere göre veliler tarafından daha kolay yönlendirilmeleri, 7-15 yaş arasındaki çocukların camilerde eğitim görmelerini elverişli kılmaktadır.

Velilerin çocuklarını camiye göndermeleri, özellikle din eğitimi konusunda bir beklenti içerisinde olduklarının göstergesidir. Bu beklentinin yerine getirilmesinde, her ne kadar caminin/cemiyetin yönetimine eğitim öğretim için gerekli idari, fiziki vb. şartları yerine getirme gibi görevler düşse de, din görevlisinin eğitim açısından oynayacağı rol çok önemlidir. Mesleki açıdan gerekli bilgi ve donanımına sahip olan din görevlisini, çocukların eğitimi konusunda başarıya götürecektir. Onlarla etkili iletişim kurabilmektir⁷³.

---

⁷³ Kaymakcan, Recep, "Diyanet Hizmetleri Bağlamında Avrupa'daki Türk Gençlerinin Eğitimi", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), s. 485.

Çocuklarla etkili iletişim kurabilmek için her eğitimci gibi, din görevlileri de gerekli donanımına sahip olmak durumundadır. İletişimde kaynak durumunda olan din görevlisi kendinde, vereceği mesajda, kullanacağı kanalda ve alıcı durumundaki çocukta hangi özelliklerin bulunması gerektiğine dikkat etmelidir.⁷⁴ Çocuk gelişimi, eğitimi ve psikolojisi konularında bilgi sahibi olmalıdır.

Gördüğümüz kadarıyla din görevlilerinden burada beklenen, çocuklarını camiye göndermeleri için velileri ikna etmesi ve camiye gelen çocuklarla etkili bir iletişim kurarak onların din eğitimi alma konusunda motivasyonlarını canlı tutmasıdır. İşte bizim anketimizdeki ilgili soru, deneklerin din görevlilerini bu konuda nasıl değerlendirdiklerini ölçmeye yönelikti ve aldığımız cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 36):

Tablo 36: Din Görevlisinin Çocuklarla İletişim Kurma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	313	44.3	49.8	49.8
Kısmen yeterli	229	32.4	36.5	86.3
Hayır yetersiz	86	12.2	13.7	100.0
Ara toplam	628	89.0	100.0	
Cevapsız	78	11.0		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.36, Sonuç= Kısmen yeterli				

⁷⁴ İletişim ve çocuklarla etkili iletişim kurabilme konusunda geniş bilgi için bkz. Mountrose, Philip, Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi, s. 33 vd.; Özer, A. Kadir, İletişimsizlik Becerisi, İstanbul, ts. s. 49 vd.; Dökmen, Üstün, İletişim Çatışmaları ve Empati, s. 21 vd. Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 1998, s. 522; Cebeci, Suat, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim, s. 76-77; Köylü, Mustafa, Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri, s. 30-39.

Tablo 36'da görüldüğü gibi bu konuda deneklerin seçenekleri işaretleme oranları *"Evet yeterli"* %49.8, *"Kısmen yeterli"* %36.5 ve *"Hayır yetersiz"* %13.7'dir. Bu sonuçlara bakarak din görevlilerinin çocuklarla iletişim kurma yeterliklerini, deneklerin yaklaşık 1/2'sinin *"Evet yeterli"* ve diğer yarısının da *"Kısmen yeterli"* ve *"Hayır yetersiz"* olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşabiliriz. *"Kısmen yeterli"* ve *"Hayır yetersiz"* seçeneklerinin toplamı (%36.5 + %13.7=) %50.2 olup bu rakam, din görevlilerinin çocuklarla iletişimde bir şekilde sorun olduğunu düşünen denekleri ifade etmektedir. Elde edilen bu bulgu, din görevlilerinin çocuk eğitimi ve psikolojisi konularında gerekli formasyona sahip olmaları zarureti ortaya çıkarmaktadır diyebiliriz. Özellikle pedagojik formasyona sahip olmayan din görevlilerinin, yurtdışına gönderilmeden önce çocuklarla etkili iletişim konusunda yeterli derecede seminere tabi tutulması faydalı olacaktır. Tablo 36'da görülen sonuçların detay analizleri ise şöyledir (bkz. Tablo 37).

Tablo 37'den de izlenebileceği gibi, yaş değişkeninde 60 yaş ve üzeri (%72.2) kategorisi hariç, diğer yaş grupları din görevlilerini çocuklarla iletişim kurmada yeterli görme ortalama oranı olan %49.8'in etrafında kümelenmişlerdir. 60 yaş ve üzeri kategorideki denekler, birçok konuda olduğu gibi burada da diğer yaş gruplarına göre aşırı iyimserlik göstermişlerdir. 30-39 yaş arası grup ise, %44.2'lik oranla *"Evet yeterli"* seçeneğini en az işaretlemişlerdir. Diğer bir bakış açısıyla, 60 ve üzeri yaş grubu hariç, diğer yaş grupları %10.7 ile % 17.1 aralıklarındaki oranlarda, din görevlilerinin çocuklarla iletişim kurmalarını yetersiz görmektedir diyebiliriz.

Tablo 37: Din Görevlisinin Çocuklarla İletişim Kurma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Çocuklarla İletişim Kurma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	87	49.7	66	37.7	22	12.6	175	100.0
	30-39 yaş a.	84	44.2	74	38.9	32	16.8	190	100.0
	40-49 yaş a.	65	53.3	44	36.1	13	10.7	122	100.0
	50-59 yaş a.	51	48.6	36	34.3	18	17.1	105	100.0
	60 yaş ve +	26	72.2	9	25.0	1	2.8	36	100.0
	Toplam	313	49.8	229	36.5	86	13.7	628	100.0
Doğum yeri	Fransa	40	48.2	31	37.3	12	14.5	83	100.0
	Türkiye	272	50.2	197	36.3	73	13.5	542	100.0
	Diğer	1	33.3	1	33.3	1	33.3	3	100.0
	Toplam	313	49.8	229	36.5	86	13.7	628	100.0
Cinsiyet	Kadın	96	51.6	69	37.1	21	11.3	186	100.0
	Erkek	217	49.1	160	36.2	65	14.7	442	100.0
	Toplam	313	49.8	229	36.5	86	13.7	628	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	142	57.0	81	32.5	26	10.4	249	100.0
	İlköğ/Ortao.	50	50.5	37	37.4	12	12.1	99	100.0
	Lise	92	43.4	88	41.5	32	15.1	212	100.0
	Üniversite	22	45.8	16	33.3	10	20.8	48	100.0
	Lisansüstü	3	21.4	5	35.7	6	42.9	14	100.0
	Toplam	309	49.7	227	36.5	86	13.8	622	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	44	44.0	35	35.0	21	21.0	100	100.0
	İşçi	136	49.6	100	36.5	38	13.9	274	100.0
	Emekli	16	66.7	7	29.2	1	4.2	24	100.0
	Ev hanımı	71	54.2	49	37.4	11	8.4	131	100.0
	Öğrenci	9	50.0	6	33.3	3	16.7	18	100.0
	Teknik eleman	13	44.8	10	34.5	6	20.7	29	100.0
	İşsiz	14	53.8	10	38.5	2	7.7	26	100.0
	Diğer	6	40.0	5	33.3	4	26.7	15	100.0
	Toplam	309	50.1	222	36.0	86	13.9	617	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	55	50.9	39	36.1	14	13.0	108	100.0
	1000€-2000€	127	48.1	99	37.5	38	14.4	264	100.0
	2000€-3000€	70	48.6	57	39.6	17	11.8	144	100.0
	3000€-4000€	14	51.9	11	40.7	2	7.4	27	100.0
	4000€ ve +	28	59.6	10	21.3	9	19.1	47	100.0
	Toplam	294	49.8	216	36.6	80	13.6	590	100.0

Doğum yeri değişkeninde aynı konuda Fransa doğumlular %48.2, Türkiye doğumlular ise %50.2 oranlarında din görevlilerini yeterli görmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye doğumlular (%50.2) yeterli görmede az da olsa Fransa doğumlulardan (%48.2) fazla orana sahiptir.

Cinsiyet değişkeninde de doğum yeri değişkenine benzer bir durum söz konusudur. Kadınlar % 51.6'lık oranla, erkekler ise % 49.1'lik oranla din görevlilerini çocuklarla iletişimde yeterli görmektedir. Anketteki ilgili soru açısından, istatistiksel olarak önemli bir farklılaşmanın olmadığı anlaşılmaktadır.

Öğrenim durumu değişkeninde ise ilkokul mezunları % 57.0'lık oranla en yüksek, lisansüstü mezunları ise 21.4'lük oranla en düşük seviyede din görevlilerini çocuklarla iletişim konusunda yeterli görmektedir. Yine aynı konuda "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretlemeye, lisansüstü (%42.9), üniversite (%20.8), lise (%15.1), ilköğretim/ortaokul (%12.1) ve ilkokul (%10.4) sıralaması mevcuttur. Bu durumda öğrenim değişkeni, din görevlilerinin çocuklarla iletişim kurabilme yeterlikleri konusunda önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Meslek durumu değişkeninde emekliler %66.7'lik oranla en yüksek, "*diğer*" şıkkını işaretleyenler de % 40.0'lık oranla en düşük seviyede din görevlilerini çocuklarla iletişimde yeterli görmektedir. Emeklilerin %66.7'lik oranı, yukarıda yaş değişkeninde 60 ve üzeri yaş grubunun %72.2'lik oranıyla büyük ölçüde yükseklik açısından benzerlik göstermektedir. Emeklilerin genellikle 60 ve üzeri yaş grubuna dâhil olmaları dikkate alınır, bu denek gruplarının din görevlilerini bahsi geçen konuda yüksek oranda yeterli görmeleri, yaşlarının yüksekliğinden kaynaklanıyor denilebilir. Meslek

durumu değişkeninde dikkat çeken diğer bir husus da, “diğer” şikkını işaretleyenleri hariç tutarsak, hem din görevlilerini çocuklarla iletişim kurmada yeterli görmede an düşük oran (%44.0), hem de yetersiz görmede en yüksek oran müteşebbislere aittir. Din görevlilerinin birçok yeterliğinde olduğu gibi, burada da müteşebbislerin yüksek beklenti içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Gelir durumu değişkenine baktığımızda, 4000€ ve üstü gelir grubu (%59.6) hariç, diğer gelir grupları bu konudaki ortalama oran olan %49.8’in etrafında kümelenmişlerdir. Yine ilginç olan “*Kısmen yeterli*” seçeneğinde diğer gelir grupları arasında 4000€ ve üstü gelir grubu %21.3’lük oranla en düşük gözükürken, “*Hayır yetersiz*” şikkını en yüksek oranda (%19.1) işaretlemişlerdir. Demek ki söz konusu gelir grubundaki denekler, diğer gelir gruplarına göre, ilgili soruya müspet ve menfi olarak daha net cevap vermeyi tercih etmişlerdir.

İ. CEMAATİN PROBLEMLERİYLE İLGİLENME YETERLİĞİ

Batı Avrupa'da yaşayan Türkler sosyal, kültürel ve ailevi birçok problemle karşı karşıyadır. Kendilerini yabancı kültürün içerisinde hissedilen bu insanlar, problemlerini çözme konusunda çoğu kere kendilerini çaresizlik içerisinde hissediler. Kendilerini rahatça ifade edebilecekleri dil, din, kültür ve sosyal yaşantı yönünden anlaşılacaklarını düşündükleri rehber veya psikolojik danışman bulmaları oldukça zor görünmektedir. Dolayısıyla bu insanlar, bir psikolojik danışmandan veya rehberlik uzmanından almaları gereken desteği, din görevlilerinden alma eğilimindedir. Dinî konularda hizmet vermek durumunda olan din görevlileri, bazen hiç beklemedikleri ve hazırlıklı olmadıkları bir alanda hizmet verme durumunda kalabilmekteler. Cemaat kendisine yakın hissettiği din görevlisine, özel problemlerini açarak ilgi ve yardım bekleyebilmektedir. Beklentilere belli ölçülerde cevap verebilen din görevlileri, sevgi ve saygı kazanmakta ve diğer hizmetlerinde başarılı olmasına katkı sağlamaktadır.⁷⁵ İşte bu nedenlerden dolayı deneklere din görevlileri-

---

⁷⁵ Din görevlisinin cemaatin problemleriyle ilgilenip onlara rehberlik etmesinin önemi ve bu hizmeti yapabilmek için din görevlilerinde hangi özelliklerin olması gerektiği hususunda geniş bilgi için bkz. Önkal, Ahmet, "Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Çerçevesinde İmam-Cemaat İlişkisi", I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, c. 2, s. 575-588.

nin cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterliğini sorduk ve aldığımız cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 38).

Tablo 38: Din Görevlisinin Cemaatin Problemleriyle İlgilenme Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	215	30.5	36.3	36.3
Kısmen yeterli	227	32.2	38.3	74.5
Hayır yetersiz	151	21.4	25.5	100.0
Ara toplam	593	84.0	100.0	
Cevapsız	113	16.0		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.10, Sonuç= Kısmen yeterli				

Yukarıda Tablo 38’de görüldüğü gibi deneklerin %36.3’ü “Evet yeterli” şikkını, %38.3’ü “Kısmen yeterli” şikkını ve %25.5’i de “Hayır yetersiz” şikkını işaretlemişlerdir. Deneklerin yaklaşık ¼’ü din görevlilerini cemaatin problemleriyle ilgilenme konusunda yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır. “Kısmen yeterli” ve “Hayır yetersiz” seçeneklerini işaretleyen deneklerin toplamı (%38.3 + %25.5=) %63,8’i bulmaktadır. Bu durum din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme diğer bir ifadeyle rehberlik etme konusunda arzu edilen seviyede olmadıklarını göstermektedir.

Öte yandan %36.3 oranında deneklerin, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle yeterli şekilde ilgilendiğini belirtmesi, özel problemlerin din görevlileriyle paylaşıldığının ve çözüm için başvurulduğunun bir kanıtı olarak da yorumlanabilir. Bunun anlamı, yaklaşık 2/5 oranındaki denek, hâlihazırda din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilendiği kanaatini taşımasıdır. Bu sonuçtan hareketle din görevlilerinin rehberlik ve psikolojik danışmanlık konusunda bilgilendirilmelerinin ve literatürden haberdar edilmelerinin

yerinde olacağı söylenebilir⁷⁶. Şimdi ise, farklı değişkenlere göre din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme durumlarını inceleyelim (bkz. Tablo 39).

Yukarıda Tablo 39'da görüldüğü üzere **yaş** değişkeninde 20-29 yaş arası %32.7'lik oranla, 30-39 yaş arası 29.5'lik oranla ortalama oran olan %36.3'ün altında olup, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenmeleri konusunda diğer yaş gruplarına göre, fazla iyimser görüş bildirmemişlerdir. Yine özellikle 30-39 yaş grubu en düşük oranla (%29.5) bu konuda dikkat çekmekte ve önemli diyebileceğimiz bir farklılık oluşturmaktadır.

Doğum yeri değişkeninde ise Türkiye doğumlular (%37.7) Fransa doğumlulara (%29.3), göre, din görevlilerini cemaatin problemleriyle ilgilenmede daha yeterli görmektedir. Türkiye doğumlular kültürel olarak Fransa doğumlulardan, din görevlilerini kendilerine daha yakın hissetmiş olmaları bu sonucu doğurmuş olabilir.

---

⁷⁶ Rehberlik ve psikolojik danışma kavramları ve din eğitiminde bunlara duyulan ihtiyaç hakkında geniş bilgi için bkz. Bulut, Aytekin, *Din Eğitimi'nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*, DİBY, Ankara, 2002, s. 39-62; Ay, Mehmet Emin, *Eğitim-Öğretim Açısından İlahiyat Fakültelerinde Rehberlik*, Bursa 2000, s. 34-45. Yine geliştirilen dinî danışma teknikleri ve uygulama örnekleri için bkz. Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar, "Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dinî Danışmanlık" I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, c. 2 , s. 547-549 Ayrıca yaygın din eğitiminde hizmet verecek olan din görevlilerini yetiştirirken "Dinî Danışma ve Rehberlik" dersi okumaları gereğinden bahsedilmekte (Aşıkoğlu, Nevzat, "Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım" YDESS (28-29 Mayıs 2002), Kayseri 2003, s. 97), hatta ilâhiyat lisans eğitiminden sonra, dinî danışmanlık konusunda uzmanların yetiştirilmesi için program taslağı önerilmektedir (Ok, Üzeyir, "İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi" I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, c. 2 , s. 54567-568).

Tablo 39: Din Görevlisinin Cemaatin Problemleriyle İlgilenme Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Cemaatin Problemleriyle İlgilenme						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	55	32.7	75	44.6	38	22.6	168	100.0
	30-39 yaş a.	54	29.5	71	38.8	58	31.7	183	100.0
	40-49 yaş a.	49	43.4	33	29.2	31	27.4	113	100.0
	50-59 yaş a.	42	44.2	31	32.6	22	23.2	95	100.0
	60 yaş ve +	15	44.1	17	50.0	2	5.9	34	100.0
	Toplam	215	36.3	227	38.3	151	25.5	593	100.0
Doğum yeri	Fransa	24	29.3	32	39.0	26	31.7	82	100.0
	Türkiye	191	37.7	193	38.1	123	24.3	507	100.0
	Diğer	0	0	2	50.0	2	50.0	4	100.0
	Toplam	215	36.3	227	38.3	151	25.5	593	100.0
Cinsiyet	Kadın	59	34.3	69	40.1	44	25.6	172	100.0
	Erkek	156	37.1	158	37.5	107	25.4	421	100.0
	Toplam	215	36.3	227	38.3	151	25.5	593	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	108	46.8	83	35.9	40	17.3	231	100.0
	İlköğ/Ortao.	32	35.6	38	42.2	20	22.2	90	100.0
	Lise	58	28.0	82	39.6	67	32.4	207	100.0
	Üniversite	11	23.9	18	39.1	17	37.0	46	100.0
	Lisansüstü	2	14.3	6	42.9	6	42.9	14	100.0
	Toplam	211	35.9	227	38.6	150	25.5	588	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	29	29.9	38	39.2	30	30.9	97	100.0
	İşçi	98	38.4	93	36.5	64	25.1	255	100.0
	Emekli	8	33.3	13	54.2	3	12.5	24	100.0
	Ev hanımı	45	38.1	47	39.8	26	22.0	118	100.0
	Öğrenci	11	57.9	7	36.8	1	5.3	19	100.0
	Teknik eleman	8	27.6	12	41.4	9	31.0	29	100.0
	İşsiz	9	34.6	10	38.5	7	26.9	26	100.0
	Diğer	1	7.1	4	28.6	9	64.3	14	100.0
	Toplam	209	35.9	224	38.5	149	25.6	582	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	39	37.1	40	38.1	26	24.8	105	100.0
	1000€-2000€	80	31.9	107	42.6	64	25.5	251	100.0
	2000€-3000€	48	35.3	51	37.5	37	27.2	136	100.0
	3000€-4000€	12	44.4	8	29.6	7	25.9	27	100.0
	4000€ ve +	18	41.9	14	32.6	11	25.6	43	100.0
	Toplam	197	35.1	220	39.1	145	25.8	562	100.0

Cinsiyet değişkeninde de “*Hayır yetersiz*” şıkkını işaretlemede kadınlar (%25.6) ile erkekler (%25.4) birbirine benzerken, “*Evet yeterli*” şıkkını işaretlemede erkeklerin oranı (%37.1) kadınlardan (%34.3) birkaç oran önde görölmektedir. Erkek cemaatin, çoğunluğu erkek olan din görevlilerle iletişim imkânlarının daha fazla olması, bu sonucun doğmasını beraberinde getirmiştir denilebilir.

Öğrenim durumu değişkenine baktığımızda, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterlikleri hakkında, öğrenim durumu yüksek olan denekler diğerlerine göre daha kötümser görüş bildirmişler ve önemli bir farklılığın doğmasına neden olmuşlardır. Şöyle ki, söz konusu yeterlik hakkında, lisansüstü mezunları %14.3, üniversite mezunları %29.9, lise mezunları %28.0, ilköğretim/ortaokul mezunları %35.6 ve ilkokul mezunları %46.8 oranlarında görüşlerini dile getirmişlerdir. Dikkat edilirse sistematik bir şekilde deneklerde öğrenim düzeyi yükseldikçe, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenmesi kanaati düşmektedir. Bu sonuç, öğrenim düzeyi daha düşük deneklerin problemlerini din görevleriyle daha çok paylaşabileceği şeklinde yorumlanacağı gibi, problem ve cüzümü konusundaki algı farkından da kaynaklanabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Meslek durumu değişkenini incelediğimizde, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme ortalama oranı olan % 35.9’dan çok yüksek olan öğrenci (%57.9) grubuyla, çok düşük olan “diğer” şıkkını işaretleyen meslek grubu (%7.1) dikkat çekmektedir. Geriye kalan meslek grupları ise küçük farklarla ortalama yeterlik oranının (%35.9) etrafında kümelenmişlerdir. Öğrenci grubunun bu konuda yüksek oranda (%57.9) olumlu görüş bildirmesi, problemleri eğitim

öğretim eksenli düşünerek, bu konularda din görevlilerine başvurup onlardan rehberlik hizmeti almalarına bağlanabilir. “Diğer” kategorisine giren meslek sahiplerinin %7.1 gibi çok düşük oranda görüş bildirmeleri ise, din görevlileriyle irtibatlarının az olabileceği şeklinde yorumlanabilir. İlgili değişkendeki rakamlara topluca bakınca önemli bir farklılık olduğu dikkat çekmektedir.

Gelir durumu değişkenine gelince, 1000€-2000€ arası gelir grubuna dâhil olanlar % 31.9’lik oranla en düşük, 3000€-4000€ arası gelir grubuna dâhil olanlar ise %44.4’lik oranla en yüksek seviyede ilgili soru hakkında görüş bildirmişlerdir. Diğer gelir grupları da bu konuda ortalama oran olan %35.1’in etrafında kümelenmişlerdir. Din görevlilerini cemaatin problemleriyle ilgilenmede yetersiz görmede de, çok standart bir durum ortaya çıkarak, bütün gelir grupları ortalama oran olan %25.8’in bir-iki puan altında ve üstünde oranlara sahiptir. Bu sonuca göre gelir durumu değişkeninin, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterliği konusunda fazla bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

J. TÜRKÇEYİ İYİ KULLANMA YETERLİĞİ

Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin ağırlıklı olarak kendi aralarında konuştukları dil Türkçedir. Bunun yanında yeterli olmasa da buldukları ülkenin dilini en azından günlük işlerini görece kadar konuşma gayreti içerisinde oldukları söylenebilir. Ancak camilerde vaaz, sohbet, hutbe veya diğer zamanlarda seminer ve konferans türü etkinliklerde konuşulan dil tamamen Türkçedir. Dolayısıyla din görevlileri muhataplarına Türkçe hitap etmek durumundadır. Türkçeyi iyi kullanma açısından zaten örneklik sıkıntısı çeken Türk cemaat, en azından Türkiye'den hizmet etmek için gelen din görevlilerinin arı duru bir Türkçe kullanmalarını beklemektedir⁷⁷. Akıcı ve İstanbul aksanıyla konuşulan bir Türkçe, hem hitabeti etkili kılmakta hem de hatibin saygınlığını artırmaktadır. Dinî hitabette, hitabetin diğer tekniklerini kullanma ve hatibin donanımlı olması yanında, konuşulan dili doğru ve etkili kullanma ayrı bir öneme sahiptir⁷⁸. Nitekim

---

⁷⁷ Mısır'da en iyi Arapça bilenlerin Ezher mezunları, Fransa'da en iyi Fransızca bilenlerin papazlar olduğundan hareketle, Türkçeyi en iyi bilenlerin de Türkiye'de yetişen din görevlileri olması gerektiği söylenmektedir (Doğan, Lütfi, "Nevzat Yaşar Aşıkoglu'nun Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım isimli tebliğinin müzakeresi", YDESS (28-29 Mayıs 2002), Kayseri 2003, s. 111).

⁷⁸ Din görevlisinin konuştuğu dili doğru ve etkili kullanmasının önemi hakkında geniş bilgi için bkz. Ersöz, İsmet, "Üstün Vasıflı Din Görevlisi İhtiyacı ve Yetiştirilmesi" DÖDHS (8-10 Nisan 1988), DİBY, Ankara, 1991, s. 455; Selçuk, Mualla, Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla

Türk cemaatin din görevlilerinden beklentileri de bu yöndedir. Bahsi geçen konuyla ilgili deneklere sorduğumuz soruya verilen cevaplar aşağıda Tablo 40’da görülmektedir.

Tablo 40: Din Görevlisinin Türkçeyi İyi Kullanma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	414	58.6	67.1	67.1
Kısmen yeterli	151	21.4	24.5	91.6
Hayır yetersiz	52	7.4	8.4	100.0
Ara toplam	617	87.4	100.0	
Cevapsız	89	12.6		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.58, Sonuç=Evet yeterli				

Tablo 40’da görüldüğü üzere din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanmaları hususunda denekler %67.1 oranında “*Evet yeterli*”, %24.5 oranında “*Kısmen yeterli*”, ve %8.4 oranında da “*Hayır yetersiz*” şıklarını işaretlemişlerdir. Şimdiye kadar incelediğimiz tablolarda sadece, din görevlilerinin güzel Kur’an okuma yeterlikleriyle ilgili Tablo 24’de “*Evet yeterli*”, şikkının %67.2 oranında işaretlenerek, Tablo 40’dakine benzer bir durum ortaya çıkmıştı. Diğer bütün tablolarda %67.1 oranının çok altındaki rakamlarla “*Evet yeterli*” seçeneği işaretlenmişti. Bu açıdan Tablo 40’a baktığımızda, din görevlilerinin diğer yeterliklere göre Türkçeyi iyi kullanmada denekler tarafından başarılı bulduklarını söyleyebiliriz. Şimdi sırasıyla farklı değişkenlere göre, din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanmada ne denli yeterli görüldüklerini Tablo 41’den incelemeye çalışalım.

İlişkiler, Eskişehir, 2002, s.35; Çakan, İsmail Lütfi, Örnekleriyle Uygulamalı Dinî Hitabet, Ankara, 1975, s.134; Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, İstanbul, 1997, s. 127; Karataş, Mustafa, Hz. Peygamberin Beden Dili ve Davranış Modelleri, İstanbul, 2007, s. 57.

Tablo 41'den anlaşıldığına göre **yaş** değişkeninde ilgili anket sorusunu cevaplamada "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemeye ortalama oranı olan %67.1'in altında orana sahip olanlar 20-29 yaş grubu (%66.1) ile 30-39 yaş grubudur (60.8). Diğer yaş grupları söz konusu ortalama oranın (%67.1) üzerinde orana sahiptir, 60 ve üzeri yaş grubu ise %80.6 oranıyla en yüksek seviyede "*Evet yeterli*" şıkkını işaretlemişlerdir. Yine dikkat çeken başka bir durum ise diğer anket sorularının birçoğunda olduğu gibi burada da 30-39 yaş grubu %60.8'lik oranla en düşük seviyede "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyen yaş grubu olmuştur. Bütün bu değerlendirmelerle beraber 60 ve üzeri yaş grubu (%80.6) hariç diğer yaş kategorilerinde çok önemli farklılıkların oluşmadığı dikkat çekmektedir.

Doğum yeri değişkeninde ise, Fransa doğumlulara (%55.3) nazaran Türkiye doğumlular (%68.9) daha yüksek oranda ilgili soruya "*Evet yeterli*" diye cevap vermişlerdir. Türkiye doğumluların bu denli yüksek düzeyde "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemesi, din görevlilerinin kullandığı din diline Fransa doğumlulardan daha aşina oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Cinsiyet değişkenine baktığımızda kadınları %68.2, erkeklerin %66.7 oranında, din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanmada yeterli oldukları yönünde görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır. Kadınlar az farkla erkeklerden yüksek oranda din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanmaları hakkında olumlu görüş bildirirler de, cinsiyet değişkeni açısından kayda değer bir farklılaşma olmadığı söylenebilir.

Tablo 41: Din Görevlisinin Türkçeyi İyi Kullanma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Türkçeyi İyi Kullanma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	115	66.1	41	23.6	18	10.3	174	100.0
	30-39 yaş a.	115	60.8	58	30.7	16	8.5	189	100.0
	40-49 yaş a.	85	72.0	23	19.5	10	8.5	118	100.0
	50-59 yaş a.	70	70.0	23	23.0	7	7.0	100	100.0
	60 yaş ve +	29	80.6	6	16.7	1	2.8	36	100.0
	Toplam	414	67.1	151	24.5	52	8.4	617	100.0
Doğum yeri	Fransa	47	55.3	26	30.6	12	14.1	85	100.0
	Türkiye	364	68.9	124	23.5	40	7.6	528	100.0
	Diğer	3	75.0	1	25.0	0	0	4	100.0
	Toplam	414	67.1	151	24.5	52	8.4	617	100.0
Cinsiyet	Kadın	122	68.2	42	23.5	15	8.4	179	100.0
	Erkek	292	66.7	109	24.9	37	8.4	438	100.0
	Toplam	414	67.1	151	24.5	52	8.4	617	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	173	72.4	54	22.6	12	5.0	239	100.0
	İlköğ/Ortao.	68	71.6	20	21.1	7	7.4	95	100.0
	Lise	133	61.9	60	27.9	22	10.2	215	100.0
	Üniversite	29	60.4	11	22.9	8	16.7	48	100.0
	Lisansüstü	7	46.7	6	40.0	2	13.3	15	100.0
	Toplam	410	67.0	151	24.7	51	8.3	612	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	65	66.3	23	23.5	10	10.2	98	100.0
	İşçi	177	66.3	64	24.0	26	9.7	267	100.0
	Emekli	19	73.1	6	23.1	1	3.8	26	100.0
	Ev hanımı	87	69.6	33	26.4	5	4.0	125	100.0
	Öğrenci	15	78.9	4	21.1	0	0	19	100.0
	Teknik eleman	18	62.1	9	31.0	2	6.9	29	100.0
	İşsiz	17	68.0	6	24.0	2	8.0	25	100.0
	Diğer	6	40.0	4	26.7	5	33.3	15	100.0
	Toplam	404	66.9	149	24.7	51	8.4	604	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	77	70.0	23	20.9	10	9.1	110	100.0
	1000€-2000€	166	64.1	74	28.6	19	7.3	259	100.0
	2000€-3000€	92	64.8	35	24.6	15	10.6	142	100.0
	3000€-4000€	18	66.7	7	25.9	2	7.4	27	100.0
	4000€ ve +	37	82.2	5	11.1	3	6.7	45	100.0
	Toplam	390	66.9	144	24.7	49	8.4	583	100.0

Öğrenim durumu değişkeninde sırasıyla ilkokul mezunları %72.4, ilköğretim/ortaokul mezunları %71.6, lise mezunları % 61.9, üniversite mezunları %60.4 ve lisansüstü mezunları %46.7 oranlarında ilgili soruyu cevaplandırırken “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu sonuca göre öğrenim seviyesi yükseldikçe, din görevlilerini Türkçeyi iyi kullanmada yeterli görme oranı düşmektedir. Bu düşünüşe, din görevlilerinin yerel söylemlerden ziyade, dil bilgisi kurallarına ve etkili hitabet tekniklerine uygun bir dil kullanmalarını beklemenin sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Meslek durumu değişkeninde, %78.9’la öğrenciler en yüksek oranda ve “diğer” şıkkını işaretleyenler de %40.0’la en düşük oranda ilgili soruyu cevaplandırırken “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemişlerdir. Öğrencilerle beraber emekliler (%73.1) ve ev hanımları (%69.6) yüksek oranda din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanmada yeterli görmektedir. Diğer meslek grupları ise bu konuda ortalama oran olan % 66.9’a yakın düzeyde görüş bildirmişlerdir.

Gelir durumu değişkeninde, 1000€ ve altı gelir grubu (%70.0) ile 4000€ ve üstü gelir grubuna (%82.2) dâhil olan denekler, din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanma yeterliği konusunda yüksek oranda olumlu görüş bildirmişlerdir. Diğer gelir grupları ise bu konuda ortalama oran olan %66.9’a yakın düzeyde olumlu görüş bildirmişlerdir.

K. FRANSIZCAYI İYİ KULLANMA YETERLİĞİ

Din görevlilerinin Türkçeyi iyi kullanma konusunda belirttiğimiz gibi, Batı Avrupa'da yaşayan Türkler yaşadıkları ülkenin dilini, gündelik işlerini görme mecburiyeti haricinde pek kullanma eğiliminde değiller. Ancak yeni yetişen ve öğrenimini bulunduğu ülkede gören nesil, oranın dilini öğrenmek ve kullanmak durumundadır. Hata çoğu kere bu nesilde Türkçe konuşma problemi görülebilmektedir. Öyleyse Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin, dil sorunundan bahsedince bunun iki ucunun olduğunu düşünmek gerekir. Bunlardan birisi Türkçeyi, diğeri de yaşadığı ülkenin dilini başarılı bir şekilde kullanabilmedir. Bu dillerden birinde geri durumda kalmak, o kişinin sosyal ve kültürel hayattaki başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Batı Avrupa'da yaşayan ilk nesil, Türkiye'de kullandığı yöresel aksanda Türkçe konuşmaya devam etmekte ve yetişen nesil de bunların etkisinde kalarak aynı şekilde konuşmaktadır. Bu nesilden lise veya üniversite eğitimi almamış olanlar yaşadıkları ülkenin dilini etkin bir şekilde kullanmakta da arzu edilen başarıyı gösterememektedir.

Meseleye din görevlileri açısından bakacak olursak, her ne kadar çoğunlukla din hizmetlerinde Türkçeyi kullanmak söz konusu olsa da, bir entelektüel olarak buldukları ülkenin dilini bilmek zaruret olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zaruretin iki sebebi vardır. Bunlardan birisi yeni yetişen

nesille iletişim bağlarını kuvvetlendirmek, diğeri ise gerek Türkler dışındaki Müslümanlarla diyalog kurabilmek, gerekse yaşadıkları ülkenin insanlarıyla ve kurumlarıyla doğrudan iletişim gerçekleştirebilmektir. Nitekim zaman zaman diğer din ve kültürlerden insanlarla ortaklaşa düzenlenen sosyal ve kültürel etkinliklerde, Türkiyeli Müslümanları temsil eden ve o ülkenin dilini rahat bir şekilde kullanan din görevlisi bulmak pek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla Türkçenin yanında ilgili ülkenin dilini rahat kullanamayan bir din görevlisi, sadece Türk toplumuyla ilişki kurmaya mahkûm demektir. Deneklere Fransa örneğini dikkate alarak, din görevlilerinin Fransızca'yı kullanma yeterlikleriyle ilgili bir soru yönelttik. Aldığımız cevaplar Tablo 42'de görülmektedir.

Tablo 42: Din Görevlisinin Fransızca'yı İyi Kullanma Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	63	8.9	10.8	10.8
Kısmen yeterli	168	23.8	28.7	39.5
Hayır yetersiz	354	50.1	60.5	100.0
Ara toplam	585	82.9	100.0	
Cevapsız	121	17.1		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=1.50, Sonuç= Kısmen yeterli				

Tablo 42'de görüldüğü gibi, ilgili soruya deneklerin %10.8'i evet yeterli, %28.7'si kısmen yeterli ve %60.5'i de hayır yetersiz şeklinde cevap vermişlerdir. Deneklerin yaklaşık sadece 1/10'ü Fransızca'yı kullanma açısından, din görevlilerini yeterli görmektedir. Tabii ki deneklerin yeterli olarak gördükleri din görevlisinin gerektiğinde Fransızca vaaz, konferans vb. verebilmesini söylemek oldukça güçtür. Deneklerin çoğu, gündelik konuşmada bazı ihtiyaçları gidermeyi, dil konusunda yeterlilik olarak görmektedir diye-

biliriz⁷⁹. Çünkü ikili görüşmelerimizde Fransızca'yı rahat kullanabilen bir din görevlisine rastlamadık. Şimdi deneklerden aldığımız bu cevapların detay analizlerini Tablo 43'den inceleyip değerlendirmeye çalışalım.

Tablo 43'te de görüldüğü gibi yaş değişkeninde, %17.2 oranıyla 60 ve üzer yaş grubu en yüksek düzeyde ve 50-59 yaş grubu da %4.2 oranıyla en düşük düzeyde "Evet yeterli" sıklığını işaretlemişlerdir. Yine %14.0 oranında 40-49 yaş grubu, %12.2 oranıyla 20-29 yaş grubu ve %9.9 oranıyla da 30-39 yaş grubu "Evet yeterli" sıklığını işaretleyerek din görevlilerinin Fransızca yeterliği hakkında görüşlerini belirtmişlerdir. Dikkat edilirse yaş kategorileri arasında önemli farklılıklar olsa da yaş değişkenine bağlı anlamlı bir yorum çıkarmak oldukça güçtür. Çünkü yaş grupları arasında sistematik bir azalma veya çoğalma söz konusu değildir. Bu durum deneklerin Fransızca dilini değerlendirmede zorlandıkları anlamına gelebilir.

Doğum yeri değişkeninde de Fransa doğumlular %15.3. Türkiye doğumlular ise %10.1 oranında "Evet yeterli" sıklığını işaretlemişlerdir. Fransa doğumluların Türkiye doğumlulara göre daha iyi Fransızca bildikleri düşünülürse, böyle bir sonucun çıkması Fransa doğumluların din görevlilerin Fransızca yeterliği konusunda daha toleranslı davrandıkları söylenebilir.

---

⁷⁹ Din görevlilerinden öte, Fransa'da yaşayan Türklerinde öncelikli problemlerinden birisi Fransızca'yı yeterli şekilde kullanamamadır. Yapılan bir araştırmada Türklerin sadece %7.5'inin Fransızca bildiği rapor edilmiştir (bkz. Autant-Dorier, Claire, "Bilinmemekten Tanımaya: Fransa'daki Türkiye Kökenli Göçmenler", Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 189).

Tablo 43: Din Görevlisinin Fransızca İyi Kullanma Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Fransızca İyi Kullanma						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	20	12.2	46	28.0	98	59.8	164	100.0
	30-39 yaş a.	18	9.9	44	24.2	120	65.9	182	100.0
	40-49 yaş a.	16	14.0	32	28.1	66	57.9	114	100.0
	50-59 yaş a.	4	4.2	35	36.5	57	59.4	96	100.0
	60 yaş ve +	5	17.2	11	37.9	13	44.8	29	100.0
	Toplam	63	10.8	168	28.7	354	60.5	585	100.0
Doğum yeri	Fransa	13	15.3	25	29.4	47	55.3	85	100.0
	Türkiye	50	10.1	142	28.6	304	61.3	496	100.0
	Diğer	0	0	1	25.0	3	75.0	4	100.0
	Toplam	63	10.8	168	28.7	354	60.5	585	100.0
Cinsiyet	Kadın	14	8.3	60	35.7	94	56.0	168	100.0
	Erkek	49	11.8	108	25.9	260	62.4	417	100.0
	Toplam	63	10.8	168	28.7	354	60.5	585	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	22	10.1	76	34.9	120	55.0	218	100.0
	İlköğ/Ortao.	12	13.3	21	23.3	57	63.3	90	100.0
	Lise	24	11.5	60	28.7	125	59.8	209	100.0
	Üniversite	3	6.4	6	12.8	38	80.9	47	100.0
	Lisansüstü	2	12.5	5	31.3	9	56.3	16	100.0
	Toplam	63	10.9	168	29.0	349	60.2	580	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	12	12.5	22	22.9	62	64.6	96	100.0
	İşçi	30	11.8	69	27.2	155	61.0	254	100.0
	Emekli	0	0	9	42.9	12	57.1	21	100.0
	Ev hanımı	9	7.9	43	37.7	62	54.4	114	100.0
	Öğrenci	2	10.0	5	25.0	13	65.0	20	100.0
	Teknik eleman	5	17.2	6	20.7	18	62.1	29	100.0
	İşsiz	0	0	8	32.0	17	68.0	25	100.0
	Diğer	1	6.7	4	26.7	10	66.7	15	100.0
	Toplam	59	10.3	166	28.9	349	60.8	574	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	7	6.7	40	38.5	57	54.8	104	100.0
	1000€-2000€	25	10.3	65	26.7	153	63.0	243	100.0
	2000€-3000€	16	11.9	26	19.3	93	68.9	135	100.0
	3000€-4000€	4	14.3	8	28.6	16	57.1	28	100.0
	4000€ ve +	8	18.2	18	40.9	18	40.9	44	100.0
	Toplam	60	10.8	157	28.3	337	60.8	554	100.0

Cinsiyet değişkenine gelince, burada da kadınlar %8.3. erkekler %11.8 oranlarıyla “*Evet yeterli*” şikkını işaretleyerek ilgili soruyu cevaplamışlardır. Oysa ki “*Kısmen yeterli*” şikkını işaretlemekte kadınların oranı %35.7 iken, erkeklerin oranı %25.9’dur. Bu durumda erkekler kadınlara göre kısmen yeterli görmede yaklaşık 1/10 oranında geri durumdadır. Öyle ise erkekler kadınlara nispeten bu konuda daha net görüş bildirmişler ve önemli bir farklılık oluşmuştur diyebiliriz.

Öğrenim durumu değişkeninde üniversite mezunları hariç (%6.4) diğer öğrenim seviyesindeki deneklerin, din görevlilerinin Fransızca yeterliği konusunda “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleme oranları bir birine çok yakın gözükmektedir. Daha önce incelediğimiz birçok tabloda önemli farklılaşmaların olduğu öğrenim durumu değişkeninde, din görevlilerinin Fransızca yeterliği konusunda aynı farklılaşmayı göremiyoruz.

Meslek durumu değişkenine gelince, ilgili soruyu “*Evet yeterli*” şikkını işaretleyen meslek gruplarını yorumlayarak bir sonuca varmak güç, çünkü sıfırdan %17.2’ye kadar değişik oranlarda cevap bulmak mümkündür. Ancak “*Hayır yetersiz*” şikkının cevaplandırılmasında, %68.0’lik oranla işsizler en yüksek, %54.4’lük oranla ev hanımları en düşük oranda, din görevlilerinin Fransızca’yı iyi kullanmada tamamen yetersiz görmektedir. Diğer meslek grupları ise söz konusu bu iki oran arasında dağılım göstermektedir.

Gelir durumu değişkeninde din görevlilerini Fransızca’yı kullanmada yetersiz görmede, en yüksek oran %68.8’le 2000€-3000€, en düşük oran da %40.9’la 4000€ ve daha yukarı aylık gelire sahip olan deneklere aittir. Aynı konuda din görevlilerini yeterli görmede ise %6.7’lik oranla en düşük

oran 1000€ ve daha az gelire sahip olanlara, %18,2'lik oranla en yüksek oran da 4000€ ve daha fazla gelire sahip olanlara aittir. Diğer gelir gruplarının yeterli veya yetersiz görme oranları da, bahsi geçen rakamlar arasında muhtelif oranlarda gerçekleşmiştir. Elde edilen bu rakamlarla gelir durumu değişkeninin, din görevlilerinin Fransızca'yı kullanmalarını yeterli veya yetersiz görmede önemli bir farklılık oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Netice itibarıyla din görevlilerinin Fransızca'yı kullanma konusunda yeterli olmadıkları yüksek oranlarda denekler tarafından belirtilmiştir. Bu durumda Batı Avrupa'da din görevlisi olarak istihdam edilecek personelin, ilgili ülkenin dilini de öğrenebileceği eğitim programlarından geçmesinin önem arz ettiği anlaşılmaktadır diyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAMİ ETKİNLİKLERİ YETERLİKLERİ

İslâmiyet'in doğuşundan günümüze kadar camiler Müslümanların hayatında çok önemli bir yere sahip olmuştur⁸⁰. Günümüz dünyasında farklı coğrafyalarda bu önem varlığını sürdürdüğü gibi, Batı Avrupa'da da camiler çok yönlü olarak işlev görmektedir. Cami, içinde toplanan insanların ibadet hayatına olduğu kadar, sosyal ve kültürel hayatına da büyük katkılar sağlamaktadır. Hatta çoğu kere dinî ve millî dokunun korunmasında en büyük destek sağlayan mekân olarak algılandığını görmekteyiz. İnsanların sevinçlerini ve üzüntülerini paylaştıkları, kadın, erkek, genç, yaşlı her yaş ve kategorideki insana hizmet verilen ve çeşitli etkinliklerin yapıldığı bu mekânlar, sadece din görevlilerinin sevk ve idare ettikleri kurumlar olma sınırını aşmaktadır.

Din görevlileri birçok etkinliğin planlayıcısı ve uygulayıcısı olurken, bazı etkinliklerin de danışmanı veya destekçisi olma durumundadır. Özellikle güçlü derneklerin yapmış olduğu Batı Avrupa'daki birçok cami, ders salunu, çay ocağı, market, lokanta, düşün salonu gibi müstemilatıyla hizmet vermektedir⁸¹. Dolayısıyla cami ve müstemilatında icra

---

⁸⁰ Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar camilerin/mescitlerinin toplumsal hayatındaki yeri ve ne tür faaliyetlerin icra edildiği hakkında geniş bilgi için bkz. Yazıcı, Nesimi, "Din Hizmetlerinde Cami, Cami Hizmetlerinde Ramazan Üzerine Bazı Değerlendirmeler", I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, c. 2, s. 175-193.

⁸¹ Bahsedilen özelliklere sahip camilerin işleyişi Osmanlı dönemindeki külliyesi hatırlatmaktadır (bkz. Yediyıldız, Bahaettin, "Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Vakıf Külliyesi", Türk Kültürü, , Ankara,

edilebilecek bütün etkinlikleri, biz burada konu edinmeyeceğiz.

Araştırmamızın öncelikli veri kaynağı denekler olduğundan, din görevlilerinin yeterlikleri bağlamında ele aldığımız konuların tespitinde olduğu gibi, camilerde uygulanan etkinliklerde de, deneklerin görüşlerini esas alacağız. Bunun gereği olarak, din görevlilerinin yeterlikleriyle ilgili soruları belirlerken izlediğimiz yöntemi, cami programlarıyla ilgili soruları tespit ederken de uyguladık. Gerek Fransa'da kaldığımız sürede, gerekse çeşitli vesilelerle Batı Avrupa ülkelerindeki cemileri ziyaret edip Türk cemaatle yaptığımız görüşmelerde kendileri ve aileleri için hangi konuların camilerde din görevlileri tarafından işlenmesinin gerekli olduğunu sorduk. İşte bu görüşmelerimiz neticesinde elde ettiğimiz bilgilerden hareketle, camilerde işlenmesi beklenen konuların başlıklarını oluşturup anketimizde soru şekline getirdik.

Cemaatin camilerde işlenmesini arzu ettiği konuları; *inanç, ibadet, Kur'an-ı Kerimi okuma ve anlama, Hz. Peygamberin hayatı, eşler arası iletişim, çocuk ve genç eğitimi, yetişkin eğitimi, genç kızların eğitimi, bayanların eğitimi, içerisinde yaşanan toplumu tanıma, çocukların okul başarısını yükseltmeyle ilgili konular ve insanlar arası ilişki*" şeklinde sıralamamız mümkündür. Tıpkı din görevlilerinin yeterliklerinde olduğu gibi, burada

---

Mart-Nisan 1981, Sayı 219, Yıl 19, s. 262-271). Ancak bu görüntü içerisinde üretilen hizmetin niceliği ve niteliği ayrı bir konudur. İçerisinde bulunan şartlar doğrultusunda, insanların dinî, sosyal ve kültürel alanda ihtiyaçlarının belirlenmesi ve etkinliklerin icra edilmesi gerekmektedir. Burada şu iki husus önem arz etmektedir: Birisi ihtiyaç duyulan etkinliklerin doğru tespiti, ikincisi de bu etkinliğin nasıl icra edileceğinin bilinmesi, uygun yöntem ve teknikler kullanılarak yapılmasıdır.

da belki direkt olarak din görevlilerin camilerde işlemelerini gerektirecek konular arasında sayılmayacak maddeler görmek mümkündür. Ancak Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin en fazla içli-dışlı olduğu kurum ve görevli, camiler ve din görevlileridir. Bu manada Türkiye Cumhuriyeti devletinin farklı kurumlarından ve görevlilerinden beklenebilecek bazı hizmetler de, cami ve din görevlilerinden beklenebilmektedir.

Cemaatin din görevlilerinden camilerde icra etmelerini bekledikleri etkinliklerin yeterliğini onlara sormak, aynı zamanda bir geri bildirim anlamı taşımaktadır. Bu yönüyle, deneklerin icra edilen etkinlikler hakkındaki görüşleri, başka bir öneme sahiptir. Şimdi sırasıyla bu görüşleri incelemeye çalışalım.

A. İNANÇ KONULARINI ANLATIM YETERLİĞİ

Dinlerin temelinde inanç yatar. İnanç esasları olmayan bir din bulmak mümkün değildir. İslâm dini de kendine ait bir inanç sistemine sahiptir. İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Mekke'de nazil olan ayetler genellikle inanç konularına vurgu yapmaktaydı. Hz. Peygamber insanları İslâm'a çağırırken onlardan "Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanmalarını" istemekteydi. İslâm inancının temelini oluşturan bu cümleyi gönülden tasdik ederek söylemekle İslâm dinine adım atılmakta ve dinî mükellefiyetler ondan sonra başlamaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerle genel çerçevesi çizilen İslâm inanç yapısı, daha sonra İslâm bilginleri tarafından sistemleştirilmiş ve "akaid" ilmi doğmuştur⁸².

---

⁸² İslâm dininin inanç esasları ve sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Kılavuz. Ahmet Saim, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987; Hilmi, Şehbenderzâde Filibeli Ahmet, İslâm'ın Esası (Üss-i İslâm) (Sadeleştirenler: Adnan Bülent Baloğlu, ve Halife Keskin), TDVY, Ankara, 1997; Havva, Said, İslâm'da Allah İnancı (Tercüme: Ramazan Nazlı), Hilal Yayınları, İstanbul, 1980; Topaloğlu, Bekir, İslâm Kelamcıları ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacib), DİBY, 2. Baskı, Ankara, 1979; Akseki, Ahmet Hamdi, İslâm Dini İtikad İbadet Ahlak, Bahar Yayınları, 30. Baskı, Ankara, ts., s. 5-99. Ayrıca İnanç esaslarının öğretim yöntemleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Öcal, Mustafa, İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri, Düşünce Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 91-260.

İslâm dininin anlaşılması ve yapılacak bütün ibadetlerin, dinî davranışların anlam bulması, inançla direkt alakalı olarak görülür. Neye inanılacağı ve neyin reddedileceği ise, inanç konularının kavranmasına bağlıdır. Dolayısıyla din görevlilerinden beklenen konuların başında, hiç şüphesiz inanç konuları gelmektedir. Gerek Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden gerekse İslâm akaidi üzerine yazılmış kaynaklarından yararlanarak cemaati zaman zaman aydınlatmak, din görevlilerinin vazifeleri arasında önemli bir yere sahiptir ve beklentiler de bu yöndedir. İslâm dışı çeşitli fikir ve inanç akımlarının yoğun faaliyet gösterdiği bir coğrafyada yaşayan Müslümanların, din görevlilerinden bu beklenti içerisinde olmaları gayet anlamlı ve gereklidir⁸³. Çünkü İslâm inanç ve itikadına dair doğru, güvenilir ve kolay ulaşılır kaynak, Batı Avrupa'da yaşayan Türkler için din görevlileridir. Dolayısıyla inanç konularının gerek Cuma vaazlarında gerekse diğer etkinliklerde anlatılması zarureti ortaya çıkmaktadır.

Biz de anketimizde inanç konularının anlatım yeterliğiyle ilgili bir soruyu deneklere sorduk. Aldığımız cevaplar Tablo 44'de görülmektedir.

---

⁸³ Fransa'da ve diğer Avrupa ülkelerinde özellikle Yahova Şahitlerinin yoğun ve ısrarlı ev ziyaretleri yaparak, kendi inançlarını anlatma gayretlerini gözlemleme imkânı bulduğumuzu belirtmek isteriz. Türkçe konuşan görevliler vasıtasıyla misyonerlik faaliyetleri sürdürülerek, iş bulma ve aile geçimsizliklerine çözüm getirme gibi insanî argümanları kullanarak, yakınlık elde edip, arkasından İncil okuma ve diğer inanç esaslarıyla ilgili dersler yapma teklifinde bulunuyorlar. Bu tekliflere muhatap olan Türklerden, bu yönde sorulara muhatap olduğumuzu belirtmeliyiz. Dolayısıyla din görevlilerinin İslâm inanç esaslarını bilmekle beraber, güncel fikrî ve dinî akımlardan da haberdar olma zarureti doğmaktadır. Ayrıca bkz. Terzi, Duran, "Diğer Dini Akımlar", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, Ankara, 2005, s. 767-775.

Tablo 44: İnanç Konularını Anlatım Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	481	68.1	77.6	77.6
Kısmen yeterli	84	11.9	13.5	91.1
Hayır yetersiz	55	7.8	8.9	100.0
Ara toplam	620	87.8	100.0	
Cevapsız	86	12.2		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.68, Sonuç=Evet yeterli				

Tablo 44’de, deneklerin %77.6’sı “*Evet yeterli*”, %13.5’i “*Kısmen yeterli*” ve %8.9’u “*Hayır yetersiz*” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Oldukça yüksek sayılabilecek bir oranda (%77.6), inanç konularının yeterince işlendiği belirtilmiştir. Kısmen yeterli görenlerle, tamamen yetersiz görenlerin toplam oranı (%13.6 + %8.9 = %22.5) yaklaşık 1/5 oranı civarındadır. Bu durumda inanç konularının anlatımını yeterli görenlerin sayısını daha da yükseltebilmek için, yeni ve ilginç yöntem arayışlarını sürdürmenin gerekliliğini vurgulayabiliriz. Özellikle Batı Avrupa’da görev yapan din görevlilerinin, çeşitli dinî ve fikri akımları ve bu akımların felsefelerini tanımları, İslâm itikadını anlatmada işlerini kolaylaştırabilir.

Şimdi ise, aldığımız bu cevapların farklı değişkenlere göre detay analizlerini yapmaya çalışalım (bkz. Tablo 45).

İnanç konularının anlatımı hakkındaki görüşlerin farklı değişkenlere göre dağılımını Tablo 45’ten inceleyebiliriz. Dikkat edilirse 20-29 yaş grubu (%79.7) hariç, diğer yaş gruplarında yaş seviyesi yükseldikçe, inanç konularının yeterli anlatıldığı kanaati de yükselmektedir. Şöyle ki, inanç konularının yeterli anlatıldığı kanaati, 30-39 yaş grubunda %72.3 iken, 60 ve üzeri yaş grubunda %88.2’ye çıkmıştır. Bu konuda ortalama oran olan %77.6’yı düşündüğümüzde, deneklerin yaklaşık 4/5’i inanç konularının anlatımının yeterli olduğunu belirtmiştir.

Tablo 45: İnanç Konularını Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		İnanç Konularını Anlatım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	141	79.7	22	12.4	14	7.9	177	100.0
	30-39 yaş a.	136	72.3	32	17.0	20	10.6	188	100.0
	40-49 yaş a.	94	77.7	13	10.7	14	11.6	121	100.0
	50-59 yaş a.	80	80.0	15	15.0	5	5.0	100	100.0
	60 yaş ve +	30	88.2	2	5.9	2	5.9	34	100.0
	Toplam	481	77.6	84	13.5	55	8.9	620	100.0
Doğum yeri	Fransa	68	80.0	10	11.8	7	8.2	85	100.0
	Türkiye	409	77.2	73	13.8	48	9.1	530	100.0
	Diğer	4	80.0	1	20.0	0	0	5	100.0
	Toplam	481	77.6	84	13.5	55	8.9	620	100.0
Cinsiyet	Kadın	146	82.0	18	10.1	14	7.9	178	100.0
	Erkek	335	75.8	66	14.9	41	9.3	442	100.0
	Toplam	481	77.6	84	13.5	55	8.9	620	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	201	82.4	30	12.3	13	5.3	244	100.0
	İlköğ/Ortao.	77	80.2	12	12.5	7	7.3	96	100.0
	Lise	151	71.2	33	15.6	28	13.2	212	100.0
	Üniversite	38	77.6	4	8.2	7	14.3	49	100.0
	Lisansüstü	9	64.3	5	35.7	0	0	14	100.0
	Toplam	476	77.4	84	13.7	55	8.9	615	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	77	77.8	13	13.1	9	9.1	99	100.0
	İşçi	210	76.1	39	14.1	27	9.8	276	100.0
	Emekli	20	83.3	2	8.3	2	8.3	24	100.0
	Ev hanımı	100	81.3	14	11.4	9	7.3	123	100.0
	Öğrenci	17	89.5	2	10.5	0	0	19	100.0
	Teknik eleman	20	71.4	5	17.9	3	10.7	28	100.0
	İşsiz	21	77.8	6	22.2	0	0	27	100.0
	Diğer	7	58.3	2	16.7	3	25.0	12	100.0
	Toplam	472	77.6	83	13.7	53	8.7	608	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	83	78.3	14	13.2	9	8.5	106	100.0
	1000€-2000€	209	78.9	31	11.7	25	9.4	265	100.0
	2000€-3000€	108	76.1	21	14.8	13	9.2	142	100.0
	3000€-4000€	18	66.7	5	18.5	4	14.8	27	100.0
	4000€ ve +	38	82.6	6	13.0	2	4.3	46	100.0
	Toplam	456	77.8	77	13.1	53	9.0	586	100.0

Doğum yeri değişkeninde benzer bir durum söz konusu olmakla beraber, %80.0'lık oranla Fransa doğumlular, % 77.2 orana sahip olan Türkiye doğumlulardan daha yüksek seviyede, camilerde inanç konularının yeterince işlendiğini belirtmişlerdir.

Cinsiyet değişkeninde ise kadınlar %82.0'lık oranla, %75.8 orana sahip olan erkeklerden daha yüksek seviyede aynı konuda fikir beyan etmişlerdir. Gerek doğum yeri değişkeninde, Türkiye doğumluların oranının düşük olması (%77.2), gerekse cinsiyet değişkeninde erkeklerin oranının düşük olması, bu iki denek grubunun inanç konularında daha detay bilgiler istemelerinden kaynaklanmış olabilir.

Öğrenim durumu değişkeninde "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleme ortalama oranı %77.4 olarak gerçekleşmiştir. Öğrenim gruplarına göre ise, ortalama oranın (%77.4) etrafında kümelenme olduğu gözlenmektedir. Ancak "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretlemede lisansüstü mezunları hariç, diğer öğrenim gruplarında, öğrenim seviyesi yükseldikçe inanç konularının işlenişinin yeterli görülme oranı da yükselmektedir. Sırasıyla üniversite mezunları %14.3, lise mezunları %13.2, ilköğretim/ortaokul mezunları %7.3 ve ilkokul mezunları %5.3 oranında, camilerde inanç konularının işleniş hakkında "*Hayır yetersiz*" şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bu sonuçlara göre, öğrenim değişkeni ilgili sorunun cevaplanmasında önemli oranda farklılaşmanın oluşmasına neden olmuştur diyebiliriz.

Meslek durumu değişkenine gelince, "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleme ortalama oranı %77.6 olarak gerçekleşmiştir. Öğrenciler % 89.5, emekliler %83.3, ev hanımları %81.3, müteşebbisler ve işsizler de %77.8 oranla, ortalama oranın (%77.6) üzerinde "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemişlerdir.

İşçiler %76.1, teknik elemanlar %71.4 ve “diğer” şikkını işaretleleyenler ise %58.3 oranla, ortalama oranın (%77.6) altında, “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemişlerdir. Özellikle katılan sayısı en fazla olan hanımlar (%81.3), müteşebbisler (%77.8) ve işçiler (%77.8) olmak üzere üç meslek grubu, ortalama orana (%77.6) yakın seviyelerde görüş bildirmişlerdir.

Gelir durumu değişkeninde ise, %66.7 oranla 3000€-4000€ aylık gelir grubuna dâhil olanlar en az, %82.6 oranla 4000€ ve üstü gelir grubuna dâhil olanlar da en yüksek oranda, camilerde inanç konularının işlenmesinin yeterli olduğunu söylemişlerdir. Diğer gelir grupları ise ortalama oran olan %77.8’e çok yakın oranlarda bu konuda görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle, gelir durumu değişkenine göre camilerde inanç konularının işlenmesinin yeterliliği hakkında önemli bir farklılaşma olmadığı söylenebilir.

B. İBADET KONULARINI ANLATIM YETERLİĞİ

İslâm inancına sahip olmanın doğal sonucu, ibadet görevini yerine getirmektir. Kur'ân-ı Kerim'de insanların yaratılış maksadının ibadet etmeleri olduğu bildirilir.⁸⁴ Öyle ise ibadetin ne olduğu, nasıl yapıldığı, hangi özelliklere sahip ibadetin insanı hedefe ulaştırdığı gibi konuların, öğrenilmesi ve uygulanması önem arz etmektedir. İbadetin çok çeşitli tarifleri yapılmakta, ilmihal ve fıkıh kitaplarında ibadetlerin nasıl yapılacağı hakkında genişçe bilgi verilmektedir. Yine diğer dinî kaynaklarda ibadetlerden birisi olan namazın insanı "*hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyduğunu*" belirten ayetin⁸⁵ açıklaması mahiyetinde bilgi verildiğini ve hedefine ulaşan ibadetle olumlu duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiye değinildiğini görmekteyiz⁸⁶.

---

⁸⁴ Zâriyât, 51/56.

⁸⁵ Ankebût, 29/45: (Resulüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.

⁸⁶ İbadetlerin tarifi, çeşitleri ve İslâm'daki anlam ve önemi hakkında geniş bilgi için bkz. Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1982, c. I, s. 96; Akseki, A. Hamdi, İslâm Fitri ve Umumi Bir Dindir, İstanbul, 1966, s. 287; Pazarlı, Osman, Din Psikolojisi, İstanbul, 1968, s. 169; Şentürk, Habil, Psikolojik Açıdan Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı, İstanbul, ts., s. 9; Akseki, A. Hamdi, İslâm Dini, Ankara, 1983, s. 108; Koca, Ferhat, İslâm'da İbadet, TDV İslâm Ansiklopedisi, İbadet Maddesi, İstanbul, 1999, c. 19, s. 240 vd.; Sinanoğlu, Mustafa, "İbadet (Etimoloji ve Tanım)", DİA, İstanbul, 1999, c. 19, s.233; Akyüz, Vecdi, Mukayeseli İbadetler İlmihali, İstanbul, 1995, c. 1, s. 3-

Din görevlilerinin Müslümanlara İslâm'ın öngördüğü şekliyle ibadetleri öğretmeleri ve davranışlara nasıl yansıtılacağı konusunda örnek olmaları beklenen bir durumdur. Cemaatin arzusu, ibadetler konusunda aydınlatılmak ve maksadına uygun bir şekilde bu ibadetleri yerine getirmek için bilinç elde etmektir. İşte din görevlilerinin rehberliğine ve cami etkinlikleri içerisinde bu konulara gereğince yer verilmesine duyulan ihtiyaç buradan doğmaktadır.

Deneklerin bu konudaki arzularının ne denli yerine getirildiğini öğrenmek için onlara bu yönde bir soru sorduk. Aldığımız cevaplar Tablo 46'da görülmektedir.

Tablo 46: İbadet Konularını Anlatım Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	440	62.3	71.9	71.9
Kısmen yeterli	125	17.7	20.4	92.3
Hayır yetersiz	47	6.7	7.7	100.0
Ara toplam	612	86.7	100.0	
Cevapsız	94	13.3		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.64, Sonuç=Evet yeterli				

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, camilerde ibadet konularının işlenişiyile ilgili soruya “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek cevap verenlerin oranı %71.9, “*Kısmen yeterli*” seçeneğini işaretleyerek cevap verenlerin oranı %20.4 ve “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretleyerek cevap verenlerin

---

21; Karagöz, İsmail, “İbadet”, Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara, 2006, s. 285. “İbadet; kişinin sağlam bir inanca Allah’ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınması, canlı ve cansız varlıklara karşı olumlu duygu, düşünce ve davranış biçimi geliştirmesi, bunları yaparken de Allah’a karşı sevgi, saygı ve bağlılık şuuru içerisinde bulunması” şeklinde tarif edilmektedir (Sağlam, İsmail, Çocuk ve İbadet, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41-42.).

oranı da %7.7'dir. Bu durumda ibadet konularının camilerde işlenişini, yaklaşık olarak deneklerin 7/10'ü yeterli, 1/5'i kısmen yeterli ve 1/10'dan azı da, yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır.

İnanç konularının işleniş hakkındaki görüşlerle, ibadet konusu hakkındaki görüşleri karşılaştıracak olursak; "*Evet yeterli*" seçeneği inanç konusunda %77.6 (bkz. Tablo 44), ibadet konusunda %71.9 olarak işaretlenmiştir. Bu durumda denekler camilerde inanç konularının, ibadetlere göre daha yeterli işlendiğini belirtmektedir. İbadet konularının işleniş hakkındaki görüşlerin farklı değişkenlere göre dağılımı ise Tablo 47'de verilmektedir.

Aşağıdaki tabloyu incelediğimizde; yaş değişkeninde 20-29 yaş arası %74.9 oranında, 30-39 yaş arası %71.3 oranında, 40-49 yaş arası %69.0 oranında ve 50-59 yaş arası %66.7 oranında "*Evet yeterli*" şıkkını işaretlemişlerdir. Bu rakamlara göre yaşın ilerlemesiyle ibadet konularının camilerde işlenmesini yeterli görme oranının biraz düştüğü anlaşılmaktadır. Böylece yaş değişkeniyle ibadetlerin işlenişini yeterli görme arasında anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. İbadet konularının anlatımını yeterli görme 20-29 yaş arasında %74.9 iken, 50-59 yaş arasında bu oran %66.7'ye kadar düşmektedir. Ancak katılan sayısı az olan 60 ve üzeri yaş grubunda %87.1 oranında "*Evet yeterli*" şıkkı işaretlenerek, yaşa bağlı ibadet konularının işlenişini yeterli görme oranındaki düşüşün tersine bir durum olduğunu, not etmemiz gerekmektedir.

Tablo 47: İbadet Konularını Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		İbadet Konularını Anlatım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	131	74.9	33	18.9	11	6.3	175	100.0
	30-39 yaş a.	134	71.3	35	18.6	19	10.1	188	100.0
	40-49 yaş a.	80	69.0	24	20.7	12	10.3	116	100.0
	50-59 yaş a.	68	66.7	29	28.4	5	4.9	102	100.0
	60 yaş ve +	27	87.1	4	12.9	0	0	31	100.0
	Toplam	440	71.9	125	20.4	47	7.7	612	100.0
Doğum yeri	Fransa	66	79.5	9	10.8	8	9.6	83	100.0
	Türkiye	369	70.4	116	22.1	39	7.4	524	100.0
	Diğer	5	100	0	0	0	0	5	100.0
	Toplam	440	71.9	125	20.4	47	7.7	612	100.0
Cinsiyet	Kadın	134	73.2	33	18.0	16	8.7	183	100.0
	Erkek	306	71.3	92	21.4	31	7.2	429	100.0
	Toplam	440	71.9	125	20.4	47	7.7	612	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	170	70.5	60	24.9	11	4.6	241	100.0
	İlköğ/Ortao.	68	73.1	18	19.4	7	7.5	93	100.0
	Lise	147	69.7	42	19.9	22	10.4	211	100.0
	Üniversite	41	83.7	1	2.0	7	14.3	49	100.0
	Lisansüstü	11	78.6	3	21.4	0	0	14	100.0
	Toplam	437	71.9	124	20.4	47	7.7	608	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	71	74.0	18	18.8	7	7.3	96	100.0
	İşçi	184	68.4	62	23.0	23	8.6	269	100.0
	Emekli	18	81.8	3	13.6	1	4.5	22	100.0
	Ev hanımı	92	71.9	24	18.8	12	9.4	128	100.0
	Öğrenci	16	84.2	2	10.5	1	5.3	19	100.0
	Teknik eleman	23	82.1	5	17.9	0	0	28	100.0
	İşsiz	19	73.1	7	26.9	0	0	26	100.0
	Diğer	9	75.0	3	25.0	0	0	12	100.0
	Toplam	432	72.0	124	20.7	44	7.3	600	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	72	69.2	21	20.2	11	10.6	104	100.0
	1000€-2000€	192	73.3	52	19.8	18	6.9	262	100.0
	2000€-3000€	95	68.3	32	23.0	12	8.6	139	100.0
	3000€-4000€	18	69.2	4	15.4	4	15.4	26	100.0
	4000€ ve +	40	88.9	4	8.9	1	2.2	45	100.0
	Toplam	417	72.4	113	19.6	46	8.0	576	100.0

Doğum yeri değişkeninde, Fransa doğumlular %79.5, Türkiye doğumlular %70.4 oranında camilerde ibadet konularının yeterince işlendiği kanaatinde olduklarını belirtmişlerdir. Fransa doğumlularla Türkiye doğumlular arasında (%79.5 - %70.4 =) %9.1 oranında farkın olması, dikkat çekici bir durumdur. Bu farkın, Türkiye doğumluların daha detaylı bilgi istemelerinden kaynaklanması mümkündür. Ancak "*Evet yeterli*" ve "*Kısmen yeterli*" şıklarının toplamı, Fransa doğumlularda (%79.5 + 10.8 =) 90.3 oranını bulması, Türkiye doğumlularda da (%70.4 + 22.1 =) 92.5'i bulması, doğum yeri değişkeninin camilerde ibadet konularının işlenme yeterliğinde anlamlı bir farklılaşma meydana getirmediği yorumunu yapmayı kolaylaştırmaktadır. Aynı sonuçta, "*Hayır yetersiz*" şikkının Türkiye doğumlularda %9.6 ve Fransa doğumlularda %7.4 oranlarında işaretlenmesinden de ulaşabiliriz.

Cinsiyet değişkenine baktığımızda, kadınlar %73.2 oranında, erkekler de %71.3 oranında "*Evet yeterli*" şikkını işaretlemiş olmaları, cinsiyet değişkeninde önemli bir fark oluşturmadığını göstermektedir.

Öğrenim durumu değişkeninde ise, ilgili soruyu cevaplamada "*Evet yeterli*" şikkını işaretleme ortalama oranı %71.9 iken, aynı seçeneği %83.7 ile en yüksek oranda üniversite mezunları, %69.7 ile de en düşük oranda lise mezunları işaretlemişlerdir. Diğer öğrenim seviyelerindeki gruplar ise ortalama oran olan %71.9'a yakın oranlarda "*Evet yeterli*" şikkını işaretlemişlerdir. Öğrenim durumu değişkeninin etkisini "*Hayır yetersiz*" seçeneğinin işaretlenmesinde net olarak görmekteyiz. Şöyle ki, ilkokul mezunları %4.6, ilköğretim/ortaokul mezunları %7.5, lise mezunları %10.4 ve üniversite mezunları %14.3 oranında "*Hayır yetersiz*" şikkını

işaretlemişlerdir. Dikkat edilirse öğrenim seviyesi yükseldikçe yetersiz görme oranı da yükselmektedir. Bu durumda öğrenim durumu değişkeni, ilgili soruyu cevaplama önemli bir etkiye sahip gözükmemektedir. Ancak katılan sayısı çok az olan lisansüstü mezunları bu değerlendirmemizin dışında kalmaktadır. Benzer bir durum Tablo 45'te camilerde inanç konularının işlenişi için de mevcuttur ve benzer yorumlar yapılmıştır (bkz. Tablo 45 ve öğrenim durumu değişkeninin yorumu).

Meslek durumu değişkeniyle ilgili değerlendirmeyi, katılım sayısı az olan meslek gruplarını dışarıda tutarak, camilerde ibadet konularının işlenişini "*Hayır yetersiz*" seçeneğini cevaplayan müteşebbisler (%7.3), işçiler (%8.6) ve ev hanımlarına (%9.4) göre yapabiliriz. Bu durumda meslek değişkeninin önemli bir farklılaşma meydana getirmediği anlaşılmaktadır. Nitekim "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretleyen ve değerlendirmeye alınan meslek grupları, ortalama oran olan %7.3'ten çok farklı değerlere sahip değildir.

Gelir durumu değişkeninde, 4000€ ve üstü aylık gelire sahip olan denek grubu %88.9'la en yüksek oranda ilgili soruya "*Evet yeterli*" şeklinde cevap vermişlerdir. Diğer gelir grupları ise bu konuda ortalama oran olan %72.4'e yakın seviyelerde "*Evet yeterli*" şıkkını işaretlemişlerdir. Yine "*Hayır yetersiz*" şeklinde ilgili soruyu cevaplandırma oranlarına baktığımızda 4000€ ve üstü gelir grubu %2.2 iken, 3000€-4000€ arası gelir grubu %15.4 olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak camilerde ibadet konularının işlenmesini yeterli veya yetersiz görmeye, gelir durumunun azalması veya çoğalması sistematik bir etki meydana getirmediği anlaşılmaktadır.

C. KUR'AN-I KERİMİ OKUMA VE ANLAMA ETKİNLİĞİ YETERLİĞİ

İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Müslümanlar onu okumak, anlamak, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmakla görevlidir⁸⁷. Kur'an'ın okunması bizzat

---

⁸⁷ Müslüman'ın Kur'ân-ı Kerim ile ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda gerek ayetlerde ve hadislerde, gerekse diğer kaynaklarda oldukça geniş bilgi verilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'den şu ayetleri örnek olarak gösterebiliriz: *"Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacakları bir kazanç umabilirler. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfünden onlara fazlasını da verir. Çünkü O, çok başıslayan, şükriün karşılığını bol bol verendir (Fatır 35/29-30). Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir (Enfal 8/2). (De ki) ben ancak her şeyin sahibi olan ve burayı kutlu kılan bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Yine bana Müslümanlardan olmam ve Kur'ân okumam emredildi. Artık kim doğru yola girerse, yalnız kendisi için gelmiş olur, kim de saparsa ona de ki, ben sadece uyarıcılarımdım (Neml 27/91-92). (Resulüm) sana vahyedilen Kitabı oku ve namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı bilir (Ankebut 29/45). İnkâr edenler: 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okurken gürültü yapın. Umulur ki galip gelirsiniz' dediler" (Fussilet 41/26). Diğer ayetler için bkz. Bakara 2/121, Al-i İmran 3/113, Araf 7/204, İsrâ 17/45, Kehf 18/27, Meryem 19/58, Furkan 25/30-32, Hadid 57/16, Müzzemmil 73/4. Konu ile ilgili Kur'ân-ı Kerim'den daha fazla bilgi edinmek için bkz (Aykan, Recep, Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi, 2 bs. İstanbul, 2000, s. 951-958 ve Abdalbaki, Muhammed Fuad, el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ân, İstanbul, ts., s. 155-156, 539-540). Konuyla ilgili olarak hadis kaynaklarında da çok geniş bilgi bulunmaktadır. Şu*

ibadet olarak kabul edildiği gibi, hem diğer ibadetlerin yapılmasında hem de hayatı ilgilendiren konularda yararlanılacak olan, yine Kur'an'dır.

Batı Avrupa'da camileri gezip cemaatle görüşmeler yaptığımızda, din görevlilerinin üzerinde durmaları gereken konulardan birisinin de, cemaate Kur'an okumasını ve okunan Kur'an'ın ne anlama geldiğini öğretmek olduğu ifade edilmişti. Ancak bu şekilde okunan ve anlaşılan Kur'an'ı davranışlarına yansıtma imkânı bulabilecekleri belirtilmişti. Bu düşünceden hareketle deneklere, camilerde Kur'an'ı okuma ve anlama etkinliklerinin yeterlikleri hakkında bir soru sorduk. Aldığımız cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 48).

Anlaşıldığına göre denekler, camilerde cemaate Kur'an'ı öğretme ve anlamını kavratma konusundaki faaliyetleri %61.4 oranında "Evet yeterli", %24.6 oranında "Kısmen yeterli" ve %14.0 oranında da "Hayır yetersiz" olarak görmektedir (bkz. Tablo 48). Demek ki yaklaşık 3/5 oranında ilgili

---

örnekleri verebiliriz: "Kur'an okuyan mü'min, kokusu ve tadı güzel olan turuncu gibidir. Kur'an okumayan mü'min, tadı güzel ve kokusu olmayan hurma gibidir. Kur'an okuyan münaфіk, kokusu güzel, tadı acı olan fesleğen otu gibidir. Kur'an okumayan münaфіk ise, kokusu olmayan acı yaban keleşti gibidir (bkz. Sahihü'l-Buhari, VI, 107; Sünenü İbn-i Mâce, II, 1242). Şu Kur'an'ı öğreniniz. Şüphesiz ki onu okumakla her harfine karşılık on sevapla mükâfatlandırılırsınız (bkz. Sünenü'd-Darimî, II, 429). Ümmetimin ibadetinin en faziletlisi, Kur'an okumaktır (bkz. Feydu'l Kadir Şerhu Camii's-Sağır, II, 44). Ancak iki kişi gıpta edilmeye değer; birisi Allah'ın kendisine Kur'an ihsan ettiği ve gece gündüz Kur'an okuyan kimsedir. Diğeri de Allah'ın verdiği malı gece gündüz (fakirlere) infak eden kimsedir (bkz. Buhari, Feza'ilü'l-Kur'an 20). Konu ile ilgili diğer hadisler için bkz. Buhari, Feza'ilü'l-Kur'an 19, 21, 34; İbn Mâce, Mukaddime 16; Müslim, Müsafirîn 232, 234; Ebu Davud, Sünen, I/336; Tirmizi, Davet, 23, Sevabü'l-Kur'an 14,15; Ayrıca bkz. Karaçam, İsmail, Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri, İstanbul, 1984, s. 83 vd.; Çetin, Abdurrahman, Kur'an Okuma Esasları, İstanbul, ts., s. 15 vd.

soruya olumlu cevap verilmiştir. Camilerde bu konudaki fiili uygulamaları gözlemlediğimizde, genellikle ilk ve orta öğretim yaşındaki çocuklara Kur'an okumasını ve dinî bilgileri öğretme kursları düzenlendiğini gördük. Bu faaliyetin yanında, bazı camilerde istekli olan cemaatin din görevlilerinden Kur'an okumasını öğrendiğini ve anlamı üzerine konuşulup sohbet edildiğini görmek mümkün oldu. Bu sözünü ettiğimiz şekilde Kur'an'ı okuma ve anlama çalışması her camide olmadığı gibi, bu faaliyete katılan sayısı da çok fazla olmayıp üç-beş kişiyle sınırlıdır.

Tablo 48: Kur'an-ı Kerimi Okuma ve Anlama Etkinliği Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	381	54.0	61.4	61.4
Kısmen yeterli	153	21.7	24.6	86.0
Hayır yetersiz	87	12.3	14.0	100.0
Ara toplam	621	88.0	100.0	
Cevapsız	85	12.0		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.74, Sonuç=Evet yeterli				

Ancak din görevlilerinin çoğunlukla vaaz ve sohbetlerinde Kur'an okumanın ve anlamayı kavramanın gereğine vurgu yaptıklarını söylemek mümkündür. Anketimize katılan denekler, %61.4 oranında camilerde Kur'an-ı Kerimi okuma ve anlama faaliyetlerini "Evet yeterli" olarak görmelerinde, din görevlilerinin bu işin gereğini vurgulamalarının büyük bir etkisi olduğunu düşünüyoruz.

Şimdi de elde ettiğimiz bu verilerin çapraz tabloda (bkz. Tablo 49) farklı değişkenlere göre detay analizlerini inceleyelim.

**Tablo 49: Kur'an-ı Kerimi Okuma ve Anlama Etkinliği
Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı**

Değişkenler		Kur'an-ı Kerimi Okuma ve Anlama Etkinliği						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	111	64.2	42	24.3	20	11.6	173	100.0
	30-39 yaş a.	112	58.6	51	26.7	28	14.7	191	100.0
	40-49 yaş a.	69	57.5	30	25.0	21	17.5	120	100.0
	50-59 yaş a.	63	61.8	24	23.5	15	14.7	102	100.0
	60 yaş ve +	26	74.3	6	17.1	3	8.6	35	100.0
	Toplam	381	61.4	153	24.6	87	14.0	621	100.0
Doğum yeri	Fransa	53	63.9	23	27.7	7	8.4	83	100.0
	Türkiye	324	60.8	130	24.4	79	14.8	533	100.0
	Diğer	4	80.0	0	0	1	20.0	5	100.0
	Toplam	381	61.4	153	24.6	87	14.0	621	100.0
Cinsiyet	Kadın	120	65.9	45	24.7	17	9.3	182	100.0
	Erkek	261	59.5	108	24.6	70	15.9	439	100.0
	Toplam	381	61.4	153	24.6	87	14.0	621	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	157	63.8	56	22.8	33	13.4	246	100.0
	İlköğ/Ortao.	65	67.0	22	22.7	10	10.3	97	100.0
	Lise	115	54.8	61	29.0	34	16.2	210	100.0
	Üniversite	30	61.2	11	22.4	8	16.3	49	100.0
	Lisansüstü	10	71.4	3	21.4	1	7.1	14	100.0
	Toplam	377	61.2	153	24.8	86	14.0	616	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	59	60.2	25	25.5	14	14.3	98	100.0
	İşçi	160	58.2	74	26.9	41	14.9	275	100.0
	Emekli	16	66.7	7	29.2	1	4.2	24	100.0
	Ev hanımı	86	67.7	28	22.0	13	10.2	127	100.0
	Öğrenci	15	78.9	3	15.8	1	5.3	19	100.0
	Teknik eleman	19	65.5	6	20.7	4	13.8	29	100.0
	İşsiz	11	44.0	7	28.0	7	28.0	25	100.0
	Diğer	7	58.3	1	8.3	4	33.3	12	100.0
	Toplam	373	61.2	151	24.8	85	14.0	609	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	62	58.5	25	23.6	19	17.9	106	100.0
	1000€-2000€	171	65.0	61	23.2	31	11.8	263	100.0
	2000€-3000€	79	55.6	36	25.4	27	19.0	142	100.0
	3000€-4000€	16	59.3	7	25.9	4	14.8	27	100.0
	4000€ ve +	33	73.3	7	15.6	5	11.1	45	100.0
	Toplam	361	61.9	136	23.3	86	14.8	583	100.0

Tablo 49’da görüldüğü üzere, **yaş** değişkeninde 60 ve üzeri yaş grubu ilgili soruya %74.3 oranında en yüksek düzeyde ve 40-49 yaş arası %57.5 oranında en düşük düzeyde “*Evet yeterli*” şeklinde cevap vermişlerdir. Aynı soruya “*Hayır yetersiz*” şeklinde cevap vermede de, yine 60 ve üzeri yaş grubu %17.5 oranıyla en yüksek ve 40-49 yaş arası %8.6 oranıyla en düşük düzeye sahiptir. Camilerde Kur’an’ı okuma ve anlama faaliyetlerini yeterli görmeye, yaş kategorilerine göre farklılıklar göze çarpsa da, yaşın iniş ve çıkışına ters veya doğru orantıda bir hareketlilik olduğunu söylemek mümkün değildir.

Doğum yeri değişkeninde de Fransa doğumlular %63.9 ve Türkiye doğumlular %60.8 oranında camilerde Kur’an okuma ve anlama faaliyetlerini yeterli görmektedir. Bu durumda Fransa doğumluların birkaç puanla daha olumlu düşündükleri anlaşılmaktadır. Ancak doğum yeri değişkeninde anlamlı bir farklılık mevcut değildir.

Cinsiyet değişkeninde de ise kadınlar %65.9 oranla, %59.5 orana sahip olan erkeklerden, camilerde Kur’an okuma ve anlama faaliyetleri konusunda daha olumlu düşündükleri ortaya çıkmaktadır. Cinsiyet değişkeninde (%65.9-%59.5=) %6.4 gibi bir fark olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrenim durumu değişkeninde %71.4 oranla lisansüstü mezunları en yüksek düzeyde ve %54.8 oranla lise mezunlarını en düşük düzeyde, “*Evet yeterli*” şıkkını işaretlemişlerdir. İki tahsil seviyesi arasındaki fark (%71.4-%54.8=) %16.6 olup, dikkat çekicidir. Öte yandan “*Hayır yetersiz*” şıkkını işaretlemeye, katılan sayısı çok az olan lisansüstü mezunlarını hariç tutarsak, üniversite mezunları (%16.3) ile lise mezunla-

rı (%16.2) yakın oranlarla bu konuda ortalama oran olan %14.0'ın üzerinde olmakla benzerlik gösterirken, ilkokul mezunları (%13.4) ve ilköğretim/ortaokul mezunları (%10.3) ortalama oranın (%14.0) altında olmakla benzerlik göstermektedir. Elde ettiğimiz sonuçlara göre, öğrenim durumu değişkeninde konuyla ilgili rakamlar farklılık göstermekle beraber, öğrenim seviyesinin yükselmesine paralel, camilerde Kur'an okuma ve anlama faaliyetinin sistematik olarak azalıp çoğaldığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Meslek durumu değişkeninde, katılan sayısı en fazla olan üç meslek grubundan ev hanımları %67.7 oranında, müteşebbisler %60.2 oranında ve işçiler %58.2 oranında, camilerde Kur'an okuma ve anlama faaliyetlerinin yeterli yapıldığını belirtmiştir. Yine bu üç meslek grubundan, işçiler %14.9 oranında, müteşebbisler %14.3 oranında ve ev hanımları %10.2 oranında "*Hayır yetersiz*" şikkını işaretlemişlerdir. Ele aldığımız söz konusu üç meslek grubu içerisinde ev hanımlarının ilgili soruya "*Hayır yetersiz*" şeklinde cevap vermede düşük (%10.2) ve "*Evet yeterli*" şeklinde cevap vermede ise yüksek orana (%67.7) sahip olmaları dikkat çekmektedir. Bunun anlamı, ev hanımları katılan sayısı en fazla olan bu üç meslek gurubu içerisinde camilerde Kur'an okuma ve anlama etkinliklerinin yapılmasında en olumlu görüş bildiren grup olduğu şeklindedir.

Gelir durumu değişkeninde ise, 4000€ ve üstü gelir grubuna sahip olanlar %73.3 oranla en yüksek düzeyde, 2000€-3000€ gelir grubuna sahip olanlar da %55.6 oranla en düşük düzeyde "*Evet yeterli*" şikkını işaretlemişlerdir. Yine "*Hayır yetersiz*" şikkını işaretlemede 2000€-3000€ arası gelir gru-

bunda olanlar %19.0 oranla, 1000€ ve daha düşük gelir grubuna dâhil olanlar %17.9 oranla bu seçeneği işaretleme ortalama oranı olan %14.8'in üstünde, 1000€-2000€ arası gelir grubuna sahip olanlar %11.8'le, 4000€ ve üstü gelir grubuna dâhil olanlar da %11.1'le bahsi geçen ortalama oranın altında bir değere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumda gelir durumu değişkeni, deneklerin camilerde Kur'an okuma ve anlama etkinliklerinin yeterliği konusunda önemli bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

D. HZ. PEYGAMBERİN HAYATINI ANLATIM YETERLİĞİ

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerimden sonra Müslümanlar için İslâm dininin ikinci önemli kaynağı Hz Muhammed (sav)'in hayatı ve hadisleridir. Bu itibarla İslâm'ı anlama ve yaşamada Müslümanlar, her zaman Hz. Peygamberin örneğine müracaat etme ihtiyacı duymaktadır⁸⁸. Dolayısıyla onun hayatını ve hadislerindeki mesajları öğrenme ve anlama Müslümanların hedeflerinden biridir ve bu konuda yeterince kaynak bulunmaktadır⁸⁹. İşte bu ihtiyaca binaen Batı

---

⁸⁸ Hz. Peygamberin örneği ile ilgili Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden bazıları şöyledir: *"Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır (Ahzab, 33/21)". "De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir (Al-i İmran, 3/31)". "* (Ey Muhammed!) De ki: *"Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulalımz (A'raf, 7/158)".*

⁸⁹ Hz. Peygamberin hayatının ve sözlerinin en ince teferruatına kadar kayda geçtiği ve böyle bir durumun yeryüzünde başka hiçbir insana nasip olmadığı bildirilir (bkz. Çetin, Abdurrahman, Örneklerle Peygamberimiz, Ensar Neşriyat, 1. Basım, İstanbul, 2006, s. 32). Muhammed Hamidullah da, Hz. Peygamberi tanımak isteyen kişinin belge ve bilgi azlığından değil, çokluğundan sıkıntıya düşebileceğini söylemektedir (Hamidullah, Muhammed, Resulullah Muhammed, İstanbul, 1973, s.18). Çünkü ilk devirlerden günümüze kadar Hz. Peygamberi konu alan eserler yazılmış ve yazılmaya devam etmektedir (eser-

Avrupa'daki camilerin cemaati, Hz. Peygamberin hayatının ve hadislerinin etkinliklerde konu edilmesi yönünde bir beklenti içerisinde. Gerek siyer konularının ve asr-ı saadet döneminin, gerekse konularına göre Hz. Peygamberin hadislerinin, din görevlilerce her yaş ve cinsiyetin istifade edeceği şekilde uygun zaman ve mekan içerisinde anlatılması istenmektedir. Bu tespite dayanarak, cami etkinliklerinde Hz. Peygamberin hayatının ve örnekliğinin anlatım yeterliğiyle ilgili bir soruyu deneklere sorduk. Aldığımız cevaplar Tablo 50'de görülmektedir.

Tablo 50: Hz. Peygamberin Hayatını Anlatım Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	391	55.4	62.2	62.2
Kısmen yeterli	148	21.0	23.5	85.7
Hayır yetersiz	90	12.7	14.3	100.0
Ara toplam	629	89.1	100.0	
Cevapsız	77	10.9		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.47, Sonuç=Kısmen yeterli				

Tablo 50'den anlaşıldığına göre deneklerin %62.2'si "Evet yeterli", %23.5'i "Kısmen yeterli" ve %14'3'ü "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyerek, camilerde Hz. Peygamberin hayatının işlenişi hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Daha önce incelediğimiz konularda "Evet yeterli" seçeneğini işaretleme "İnanç konularının anlatımında %77.6 (bkz. Tablo

---

ler hakkında geniş bilgi için bkz. Şibli, Mevlana, Asr-ı Saadet, Tercüme: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1977 "I-V" c. 1, s. 4-5 ve 17-82; Hamidullah Muhammed, İslâm Peygamberi Çev. M. Sait Mutlu ve Salih Tuğ, İstanbul, 1969, c.1, s. 16-18; İbn İshak, Siyer "Kitabü'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi, Tahkik: Muhammed Hamidullah, Tercüme: Sezai Özel, İstanbul, 1988, s. 34; Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, c. 1, 13 vd.; Fayda, Mustafa, "Siyer" İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, c. 4, s.130 vd.).

44)", "ibadet konularının anlatımında %71.9 (bkz. 46)" ve "Kur'an'ı okuma ve anlamada %61.4 (bkz. Tablo 48)" olarak gerçekleşmişti. Bahsi geçen tablolardaki verileri Tablo 50'deki "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleme oranıyla (%62.2) karşılaştırdığımızda, %77.6 oranla (bkz Tablo 44) inanç ve %71.9 oranla (bkz. Tablo 71.9) ibadet konularının yüksek olduğu, %61.4 oranla da (bkz Tablo 48) Kur'an'ı okuma ve anlama konusunun, benzer rakamsal değerlere sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak deneklerin yaklaşık 3/5'inin (%62.2) Hz. Peygamberin hayatının anlatımının yeterli olduğu kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır. Şimdi de elde ettiğimiz bu sonuçların detay analizlerini Tablo 51'den incelemeye çalışalım.

Görüldüğü üzere Tablo 51'de yaş değişkeninde; "*Evet yeterli*" seçeneğini 60 ve üzeri yaş grubu %82.9'la en fazla, 50-59 yaş arası ise %58.9'la en düşük oranda işaretlemişlerdir. Diğer yaş grupları ise bu konudaki ortalama orana (%62.2) yakın değerlerde "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu durumda 60 ve üzeri yaş grubu yaklaşık olarak 4/5, diğer yaş grupları ise 3/5 oranında, camilerde Hz. Peygamberin hayatının yeterli miktarda anlatıldığı kanaatinde oldukları anlaşılmaktadır.

Doğum yeri değişkeninde Fransa doğumlularla (%58.8), Türkiye doğumlular (%62.5) arasında, camilerde Hz. Peygamberin hayatının anlatılmasını yeterli görmeye fazla bir fark olmasa da, Fransa doğumluların ilgili konunun daha fazla anlatılması gereğini istedikleri söylenebilir.

Tablo 51: Hz. Peygamberin Hayatını Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Hz. Peygamber'in Hayatını Anlatım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	106	60.6	43	24.6	26	14.9	175	100.0
	30-39 yaş a.	115	60.2	53	27.7	23	12.0	191	100.0
	40-49 yaş a.	78	64.5	21	17.4	22	18.2	121	100.0
	50-59 yaş a.	63	58.9	26	24.3	18	16.8	107	100.0
	60 yaş ve +	29	82.9	5	14.3	1	2.9	35	100.0
	Toplam	391	62.2	148	23.5	90	14.3	629	100.0
Doğum yeri	Fransa	50	58.8	22	25.9	13	15.3	85	100.0
	Türkiye	337	62.5	126	23.4	76	14.1	539	100.0
	Diğer	4	80.0	0	0	1	20.0	5	100.0
	Toplam	391	62.2	148	23.5	90	14.3	629	100.0
Cinsiyet	Kadın	119	64.7	40	21.7	25	13.6	184	100.0
	Erkek	272	61.1	108	24.3	65	14.6	445	100.0
	Toplam	391	62.2	148	23.5	90	14.3	629	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	168	66.9	55	21.9	28	11.2	251	100.0
	İlköğretim Ortaokul	67	67.7	21	21.2	11	11.1	99	100.0
	Lise	117	55.2	57	26.9	38	17.9	212	100.0
	Üniversite	29	59.2	11	22.4	9	18.4	49	100.0
	Lisansüstü	7	50.0	4	28.6	3	21.4	14	100.0
	Toplam	388	62.1	148	23.7	89	14.2	625	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	50	49.5	32	31.7	19	18.8	101	100.0
	İşçi	173	62.5	70	25.3	34	12.3	277	100.0
	Emekli	18	72.0	6	24.0	1	4.0	25	100.0
	Ev hanımı	84	66.1	25	19.7	18	14.2	127	100.0
	Öğrenci	15	78.9	2	10.5	2	10.5	19	100.0
	Teknik eleman	20	69.0	6	20.7	3	10.3	29	100.0
	İşsiz	16	61.5	3	11.5	7	26.9	26	100.0
	Diğer	6	50.0	2	16.7	4	33.3	12	100.0
	Toplam	382	62.0	146	23.7	88	14.3	616	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	68	62.4	22	20.2	19	17.4	109	100.0
	1000€-2000€	167	62.8	61	22.9	38	14.3	266	100.0
	2000€-3000€	86	60.6	39	27.5	17	12.0	142	100.0
	3000€-4000€	13	46.4	7	25.0	8	28.6	28	100.0
	4000€ ve +	33	70.2	8	17.0	6	12.8	47	100.0
	Toplam	367	62.0	137	23.1	88	14.9	592	100.0

Cinsiyet değişkeninde de önemli bir farklılık olmadığı, ancak kadınların (%64.7) erkeklere (%61.1) göre bahsi geçen konuda “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeye daha önde oldukları görülmektedir.

Öğrenim durumu değişkeninde camilerde Hz. Peygamberin hayatının anlatılmasını yeterli görmeye “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeye, öğrenim durumunun seviyesine bağlı bir ilişki kurulması zor görünmektedir. Ancak “*Hayır yetersiz*” şıkkını işaretlemeye ilköğretim mezunlarının %11.2, ilköğretim/ortaokul mezunlarının %11.1, lise mezunlarının %17.9, üniversite mezunlarının %18.4 ve lisansüstü mezunlarının %21.4 oranlarına sahip olduklarına bakarak, öğrenim seviyesi yükseldikçe Hz. Peygamberin hayatının anlatılmasını yetersiz görme oranının yükseldiğini söyleyebiliriz.

Meslek durumu değişkeninde ise “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeye müteşebbisler (%49.5), “diğer” kategorisindeki meslek sahipleri (%50.0) ve işsizler (%61.5) ortalama oran olan %62.0’ın üzerinde bir orana sahiptir. Geriye kalan meslek grupları ise aynı konuda “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeye ortalama oranın (%62.0) üzerinde değerlere sahiptir. Bu durumda Hz. Peygamberin hayatının camilerde anlatılmasını yeterli bulmada en az oran (%49.5) ile müteşebbislere, en yüksek oran ise (%78.9) ile öğrencilere aittir. Aradaki bu rakamsal farka bakarak meslek değişkeninin, Hz. Peygamberin hayatının anlatılmasını yeterli görmeye etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Gelir durumu değişkeninde, camilerde Hz. Peygamberin hayatının anlatılmasını en az yeterli görenler %46.4 oranla 3000€-4000€ aylık gelire sahip olanlar, en fazla yeterli görenler ise %70.2 oranla 4000€ ve üstü aylık gelire sahip olanlardır. 3000€ ve altı gelir grubuna dâhil olanlar ise bu

konuda ortalama oran olan %62.0'a yakın oranlarda "Evet yeterli" seçeneğini işaretlemişlerdir. Elde edilen bu sonuçlara bakarak gelir durumu değişkeninin sistematik bir şekilde, camilerde Hz. Peygamberin hayatının anlatımını yeterli görmede etkili olduğunu söylemek güçtür. Ancak gelir seviyeleri arasında, Hz. Peygamberin hayatının anlatılmasını yeterli görmede bazı farklılıklar olduğu da dikkat çekmektedir.

E. EŞLER ARASI İLETİŞİM KONUSUNU ANLATIM YETERLİĞİ

Aile, karı koca ve çocuklardan oluşan sosyal bir kurumdur. Aile bireyleri arasında sağlam bağların kurulması ve devam ettirilmesi, ancak eşler arası sağlıklı iletişimle mümkündür. Birbiriyle anlaşabilen, görev ve sorumluluklarının bilincinde olan, kendinin ve eşinin kişisel farklılıklarını fark edip saygı duyan eşlerden oluşan aile, sağlıklı iletişim için elverişlidir. Bu ailede, eşler ve çocuklar psiko-sosyal açıdan olduğu kadar manevî açıdan da, doyuma ulaşma şansına sahiptir. Çünkü bu ailede ilişkiler sevgi temeline dayanmaktadır. Sevgi ise insanlar arası ilişkide olduğu gibi, özellikle eşler arası ilişkide ve aile içinde, sağlıklı iletişimin en temel unsurudur. Bu unsur göz ardı edilerek mutlu aile yuvası kurmak, hatta doyumlu manevî/dinî hayat sürmek mümkün değildir⁹⁰. Birbiriyle anlaşamayan insanlardan oluşan ailede,

---

⁹⁰ Manevî/dinî hayat ile sevgi arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bkz. Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, 3. Basım, İstanbul, 1997, s. 113-118; Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, 2. Basım, Ankara, 1991, s. 83-85; Ay, M. Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, İstanbul, 1997, s. 21-25, 46-47; Bilgin, Beyza, *İslâm ve Çocuk*, Ankara, 1991, s. 67 vd.; Bayraklı, Bayraktar, İstanbul, 2000, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, s. 85 vd.; Parlador, Selahattin, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, İzmir 1996, s. 90 vd.; Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s. 141 vd.; Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İstanbul, 1999, s. 104 vd.; Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 2. Basım,

hem maddî hem de manevî enerji kaybı olur. Bu tip ailelerde yetişen insanlar ne kendisiyle, ne diğer insanlarla ve ne de yaratıcıyla barışık olurlar.

Ailenin gerçek mimarları eşler olduğu gibi, doğru ve etkili iletişim gerçekleştirmenin baş aktörleri de bunlardır. Dolayısıyla eşler bu konuda bilgili ve bilinçli olmak durumundadır. Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin oluşturduğu derneklerin ve cemiyetlerin organize ettiği toplantılara konferans ve seminerler vermek üzere katıldığımızda, aile ve eşler arası iletişim konularının en fazla ilgi duyan konular arasında olduğunu gözlemleme şansımız oldu*.

Yine Batı Avrupa'daki Türk ailelerle konuşulduğunda, aile içi iletişimde ciddi problemlerin varlığından söz edildiğini duymak mümkündür. Bu konu her ne kadar çok derin sosyo-kültürel nedenlere dayanan ve farklı disiplinlerin araştırması gereken bir durum olsa da, belki aile mutluluğunun manevî yaşamla iç içe olarak düşünülmesi, bu sorunun cami ortamına taşınmasına sebep olmaktadır. Bunun içinde camilerde icra edilen etkinliklerde eşler arası iletişimin konu edilmesi arzu edilmektedir. Biz de hazırlamış olduğumuz anketteki sorulardan birini, eşler arası iletişim konusunun

---

Konya, 1991, s. 34-35; Çamdibi, H. Mahmut, Eğitim İlkeleri ve Rehberlik, İstanbul, 2000, s. 1 vd.; Cüceloğlu, Doğan, Yetişkin Çocuklar, 18. Basım, İstanbul, 2000, s. 86-87; Tarhan, Nevzat, Duyguların Dili, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 65-76; Tarhan, Nevzat, Evlilik Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 55-63; Uludağ, Süleyman, İbn Arabi, Ankara, 1995, s. 167 vd.; Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayram, Ankara, 1994, s. 102 vd.

- 2008 yılında Almanya Freyburg bölgesinde gerçekleştirdiğimiz bir "Aile İçi İletişim" seminerinden sonra, dinleyicilerden birisi "Ah hocam arkadaşlarım keşke seminerin konusunu da bana söyleselerdi. Eşimi de konuşmalarımı da getirdim. Bu konularda bilgi sahibi olmaya çok ihtiyacımız var." şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

camilerde anlatılmasının yeterli olup olmadığına ayırdık. Deneklerin bu soruya vermiş oldukları cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 52).

Tablo 52: Eşler Arası İletişim Konusunu Anlatım Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	304	43.1	49.9	49.9
Kısmen yeterli	166	23.5	27.3	77.2
Hayır yetersiz	139	19.7	22.8	100.0
Ara toplam	609	86.3	100.0	
Cevapsız	97	13.7		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.10, Sonuç=Kısmen yeterli				

Tablo 52'yi incelediğimizde deneklerin %49.9'u "Evet yeterli", % 27.3'i "Kısmen yeterli" ve %22.8'i de "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyerek, camilerde eşler arası iletişim konularının anlatımı hakkında düşüncelerini açıklamışlardır. Görüldüğü üzere deneklerin yaklaşık 1/2'si eşler arası iletişim konularının anlatımını yeterli görürken, yaklaşık 3/10'u kısmen yeterli ve 2/10'u da yetersiz görmektedir.

Camilerde eşler arası iletişim bağlamında ele alınan konular, klasik İslâm kaynaklarında karı koca hakları başlığı altında anlatıldığı şekliyle eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları olarak dile getirilmektedir. Bu anlatımın yararlı olabileceğini söylemekle beraber, özellikle psikoloji ve diğer sosyal bilimlerin elde ettiği verileri kullanarak eşler arası iletişimin nasıl sağlam temellere oturacağını teknik detaylara inerek anlatmadan yoksun olduğunu ifade etmemiz gerekir. Hatta deneklerin birçoğunun eşler arası iletişim konusunun bu şekilde anlatılabileceği beklentisinden yoksun olduğunu da söylemek mümkündür. İnsanlar ancak böyle bir anlatımla karşılaştıklarında, ilgili dinî verilerin (ayet, hadis vb.) farklı bir dil ve yöntemle yorumlanıp sosyal

bilimlerin kavramlarıyla anlatıldığını gördüklerinde, eşler arası iletişim konusunda farklı beklentilere girebiliyorlar. Dolayısıyla Tablo 52'de elde ettiğimiz rakamsal veriler anlamlandırılırken deneklerin içerisinde buldukları bu durumu hesaba katmamamız gerekecektir.

Şimdi farklı değişkenlere göre eşler arası iletişim konularının işlenişi hakkında detay analizler yapabilmek için Tablo 53'ü inceleyelim.

Tablo 53'deki veriler incelendiğinde, **yaş** değişkeninde sırasıyla %38.4 oranında 30-39 yaş arası, %48.9 oranında 20-29 yaş arası, %54.6 oranında, 40-49 yaş arası, %59.8 oranında 50-59 yaş arası ve %73.5 oranında 60 ve üzeri yaştaki denekler "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Dikkat edilirse eşler arası iletişim konularının işlenişini yeterli görme ortalama oranı olan %49.9'un altında 20-30 yaş arası (%48.9) ve 30-39 yaş arası (%38.4) bulunmaktadır. Söz konusu bu iki yaş kategorisi, diğerlerine göre hem evliliklerin başlangıcında sayılabilir, hem de yaşları gereği eşler arası iletişimde arayış içerisinde olabilirler. Bu nedenler de onları eşler arası iletişim konularının işlenişinde yüksek beklentilere sevk etmiş olabilir. Sonuç olarak yaş değişkeninde anlamlı bir farklılığın oluştuğunu söyleyebiliriz.

Doğum yeri değişkeninde Türkiye doğumlularla (%50.6), Fransa doğumlular (%45.1) karşılaştırıldığında "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemeye, Türkiye doğumlular (%50.6 - %45.1=) %5.5 oran önde oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre, Fransa doğumlular eşler arası iletişim konularının daha fazla anlatılması gerektiği kanaatinde oldukları yorumunu yapabiliriz.

Tablo 53: Eşler Arası İletişim Konusunu Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Eşler Arası İletişim Konusunu Anlatım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S	%
		S	%	S	%	S	%		
Yaş	20-29 yaş a.	85	48.9	44	25.3	45	25.9	174	100.0
	30-39 yaş a.	71	38.4	60	32.4	54	29.2	185	100.0
	40-49 yaş a.	65	54.6	29	24.4	25	21.0	119	100.0
	50-59 yaş a.	58	59.8	27	27.8	12	12.4	97	100.0
	60 yaş ve +	25	73.5	6	17.6	3	8.8	34	100.0
	Toplam	304	49.9	166	27.3	139	22.8	609	100.0
Doğum yeri	Fransa	37	45.1	18	22.0	27	32.9	82	100.0
	Türkiye	264	50.6	147	28.2	111	21.3	522	100.0
	Diğer	3	60.0	1	20.0	1	20.0	5	100.0
	Toplam	304	49.9	166	27.3	139	22.8	609	100.0
Cinsiyet	Kadın	89	50.3	47	26.6	41	23.2	177	100.0
	Erkek	215	49.8	119	27.5	98	22.7	432	100.0
	Toplam	304	49.9	166	27.3	139	22.8	609	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	147	61.0	59	24.5	35	14.5	241	100.0
	İlköğ/Ortao.	53	55.8	27	28.4	15	15.8	95	100.0
	Lise	85	41.1	59	28.5	63	30.4	207	100.0
	Üniversite	11	22.9	17	35.4	20	41.7	48	100.0
	Lisansüstü	3	23.1	4	30.8	6	46.2	13	100.0
	Toplam	299	49.5	166	27.5	139	23.0	604	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	47	48.0	25	25.5	26	26.5	98	100.0
	İşçi	135	50.8	75	28.2	56	21.1	266	100.0
	Emekli	16	66.7	4	16.7	4	16.7	24	100.0
	Ev hanımı	63	51.2	35	28.5	25	20.3	123	100.0
	Öğrenci	10	55.6	4	22.2	4	22.2	18	100.0
	Teknik eleman	7	24.1	11	37.9	11	37.9	29	100.0
	İşsiz	14	51.9	5	18.5	8	29.6	27	100.0
	Diğer	4	33.3	5	41.7	3	25.0	12	100.0
	Toplam	296	49.6	164	27.5	137	22.9	597	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	55	53.4	25	24.3	23	22.3	103	100.0
	1000€-2000€	125	47.7	74	28.2	63	24.0	262	100.0
	2000€-3000€	63	45.0	52	37.1	25	17.9	140	100.0
	3000€-4000€	13	48.1	3	11.1	11	40.7	27	100.0
	4000€ ve +	28	66.7	6	14.3	8	19.0	42	100.0
	Toplam	284	49.5	160	27.9	130	22.6	574	100.0

Cinsiyet değişkeninde ise kadınlar % 50.3, erkekler ise %49.8 oranında “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek eşler arası iletişim konularının anlatımında farklı düşünmediklerini ortaya koymuşlardır. Bu durumda cinsiyet değişkeninin ilgili konuda herhangi bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Öğrenim durumu değişkeninde eşler arası iletişim konularının anlatımını “*Hayır yetersiz*” diye cevaplama oranlar %14.5 ilkököl, %15.8 ilköğretim/ortaokul, %30.4 lise, %41.7 üniversite ve %46.2 lisansüstü şeklinde gerçekleşmiştir. İlgili soruyu cevaplama “*Hayır yetersiz*” seçeneğini en çok oranda (%46.2) işaretleyen lisansüstü mezunları, en az (%14.5) işaretleyen ilkököl mezunlarından üç kat fazladır ve öğrenim seviyesi artıkça eşler arası iletişim konularının anlaşılmasını gerekli görme oranı sistematik bir şekilde artmaktadır. Bu durumda öğrenim durumu değişkeni, eşler arası iletişim konularının anlatımını yeterli görüp görmeme önemli bir etkiye sahiptir diyebiliriz.

Meslek durumu değişkeninde “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeye %66.7 oranıyla en yüksek düzeyde emekliler, ikici olarak ise %55.6 oranıyla öğrenciler gelmektedir. Yine “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemeye en düşük düzeyde %24.1 oranla ilk sırayı teknik elemanlar alırken, ikinci sırayı % 33.3 oranıyla “diğer” kategorisinde değerlendirilen meslek grubu almaktadır. Geriye kalan meslek grupları ise bu konuda ortalama oran olan %49.6’nın etrafında değerlere sahiptir. Mevcut değerlere göre, meslek değişkeninde eşler arası iletişim konularını anlatma etkinliklerini yeterli görmede bazı farklılıkların oluştuğu söylenebilir.

Gelir durumu değişkeninde ise ilgili soruyu cevaplama da “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretlemeye %40.7 oranla

3000€-4000€ gelir grubu ilk sırada gelmektedir. Yine aynı seçeneği en düşük oranda işaretlemede ise %17.9 oranıyla 2000€-3000€ gelir grubu dikkat çekmektedir. Diğer gelir gruplarına dâhil olan denekler de, bu konuda ortalama oran olan %22.6'ya yakın değerlerde aynı seçeneği işaretlemişlerdir. Bu verilere bakarak, gelir durumu değişkeninin eşler arası iletişim konusu anlatım etkinliğini yeterli veya yetersiz görmede etkili olduğunu söylemek mümkündür.

F. ÇOCUK VE GENÇ EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ

Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin en önemli sorunlarından birisi de çocukları ve gençleri milli ve manevî değerler sahip bireyler olarak yetiştirmede karşılaştıkları güçlüklerdir. Bu güçlük, din, dil, kültür ve değer farklılıklarının olduğu bir ortamda bulunmaktan kaynaklanmaktadır. İnsan sosyal bir varlıktır ve etrafında olup biten olaylardan etkilenebilir⁹¹. Bu etkilenme çoğu kere sosyalleşmenin bir parçası olarak algılanır. Eğer sosyal çevrenin değer yargıları, çocuğa ve gence kazandırılmak istenen hedeflerle örtüşüyorsa, sosyalleşme ve hedef davranışa ulaşma aynı paralelde ilerliyor demektir. Bir yükü çekmek için aynı yönde iki kuvvetin uygulanmasının toplam bir güç meydana getirdiği gibi, olumlu bir durum meydana gelir. Ancak tersi bir durum söz konusu olunca, istenen yönde mesafe almak için fazla çaba harcamak gerekeceği açıktır.

Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin çocuklara ve gençlere milli ve manevî değerleri aktarmak için en çok destek umdukları kurum camiler/cemiyetler/derneklerdir. Aslında

---

⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Şerif, Muzaffer ve Şerif, Carolyn W., Sosyal Psikolojiye Giriş I-II (Çev. Mustafa Atakay, Aysun Yavuz) Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996 s. 240-242; Sağlam, İsmail, Çocuklarda Davranışların Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım, UÜİFD, c.10, Sayı 2, s. 208-223.

çocuk ve genç eğitiminin temelinde anne-babaların onlarla sağlıklı iletişim kurabilmeleri yatar. Dolayısıyla anne-baba ile çocuk ve genç arasındaki iletişimde, özellikle anne-babaların rehberliğe ihtiyaçları olduğu bir gerçektir. Çocukların ve gençlerin eğitiminde başarılı olmanın en önemli ilkesi, onlarla ilişkilerde güç kullanma yerine, kanıt göstere rek inandırma biçimidir⁹².

Batı Avrupa'da çocukların ve gençlerin eğitiminin anlatım ve uygulaması deyince, ailede anne-baba ile çocuk ve gençlerin sağlıklı iletişimi hakkında cemaate bilgi vermek ve rehberlik etmek, cami ortamında çocukların ve gençlerin eğitimiyle fiilen din görevlilerinin ilgilenmesi akla gelmektedir. Gerek yaz kurslarında gerekse diğer tatillerde ve hafta sonunda din görevlilerinden çocuklara ve gençlere yönelik eğitim etkinlikleri düzenlemesi ve icra etmesi beklenmektedir.

Batı Avrupa'da genellikle bütün camilerde çocukların ve gençlerin eğitim öğretilimiyle ilgili kurslar görmek mümkündür. Bu kursların klasik cami kursu şeklinde sadece Kur'an okumasını ve bazı dinî bilgileri öğretmeyi hedeflemesi, çoğu kere ne öğrenciyi ne de veliyi tatmin etmektedir. Kısaca cami

---

⁹² Bkz. Baumrind, D.(1971) Current Patterns of Parental Authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4 (1Partz); Baumrind, D. (1989) *Rearing Competent Children*, W. Damon (Ed.), *Child Development Today and Tomorrow* (kitabında), s. 349-378, San Francisco, Jossey-Bass; Baumrind, D.(1980), *New Directions in Socialization Research*, *American Psychologist*, 35, s. 639-652 (aktaran) Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Kültürel Psikoloji*, 1998 İstanbul, s. 79; Sağlam, İsmail, *Çocuk ve İbadet*, s. 224; Baltaş, Zuhale, "Çocuklarla İletişimin Temel İlkeleri", *Evde ve Okula Mutlu Çocuk Yetiştirmenin Temelleri*, Çocuk ve Aile Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 161 vd; Mountrose, Philip, *Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi*, İstanbul, 2000, s. 79 vd.; Cüceloğlu, Yeniden İnsan İnsana, s. 167 vd.

cemaatinin bu konudaki beklentisi; kendilerinin çocuk ve gençlerin eğitimi konusunda motive edilmesi ve bilinçlendirilmesidir. Bununla beraber din görevlilerinin ve cemiyet yöneticilerinin öncülüğünde çocukların ve gençlerin, planlı ve programlı bir şekilde, pedagojik esaslara uygun olarak, eğitim görecekleri imkânların hazırlanmasıdır. Burada bahsi geçen eğitim daha ziyade milli ve manevî değerlerin aktarılması bağlamında bir beklentidir. Diğer eğitim konuları ileride, çocukların okul başarısını yükseltme konusunun anlatım ve uygulama yeterliği başlığı altında ele alınacaktır.

Bu konuda deneklerin beklentilerinin ne denli yerine getirildiğini öğrenmek için, onlara camilerdeki etkinlikler arasında çocukların ve gençlerin eğitimi konusunun anlatım ve uygulama yeterliği hakkında bir soru yönelttik. Aldığımız cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 54):

Tablo 54: Çocuk ve Genç Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	287	40.7	46.6	46.6
Kısmen yeterli	184	26.1	29.9	76.5
Hayır yetersiz	145	20.5	23.5	100.0
Ara toplam	616	87.3	100.0	
Cevapsız	90	12.7		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.23, Sonuç=Kısmen yeterli				

Yukarıda Tablo 54'te görüldüğü üzere, camilerde çocuk ve gençlerin eğitimi konusunun anlatımını ve uygulamaları yeterli görme %46.6, kısmen yeterli görme %29.9 ve yetersiz görme ise %23.5 oranındadır. Bu sonuçlara göre camilerde gerçekleştirilen programlarda, çocukların ve gençlerin eğitimi konusuna yer vermeyi, deneklerin yaklaşık ½'sinin (%46.6) yeterli gördüğü anlaşılmaktadır. Yaptığımız gözlem-

lerde, camilerde yapılan vaaz ve sohbetlerde yer yer çocuk terbiyesinden, genç nesle milli ve manevî değerlerin kazandırılmasından bahsedildiğini görmek mümkün olmuştur. Ancak kurumsal organizasyonlar olmadan velilerin, çocukların ve gençlerin eğitiminin üstesinden gelmesini beklemek pek gerçekçi değildir.

Çocukların ve gençlerin eğitiminin cami programlarında konu edilmesinin farklı değişkenlere göre nasıl değerlendirildiğini ise Tablo 55'ten inceleyebiliriz.

Çocuk ve genç eğitiminin cami etkinliklerinde anlatılması ve uygulanması yeterliğini yaş değişkenine göre değerlendirdiğimizde, Tablo 55'te de görüldüğü gibi "*Evet yeterli*" seçeneğini %37.9 oranla en düşük 30-39 yaş grubu, %69.7 oranla da en yüksek 60 ve üzeri yaş grubu işaretlemiştir. Diğer yaş kategorileri ise bu konuda ortalama oran olan %46.6'nın etrafında kümelenmektedir. Yine aynı konuda "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretlemeye ilk sırayı %30.0 oranla 30-39 yaş arası ve ikinci sırayı %28.2 oranla 40-49 yaş arası denekler almaktadır. Çocuk ve genç eğitimi konularının cami etkinliklerinde konu edilmesini söz konusu iki yaş kategorisindeki deneklerin yüksek oranlarda yetersiz görmeleri, yaşları gereği eğitim döneminde bulunan çocuklara sahip olmalarından kaynaklanabilir. Sonuç olarak, söz konusu değişkende rakamlara topluca bakınca önemli bir farklılaşma olduğunu söylemek mümkündür.

Doğum yeri değişkeninde ise ilgili soruya "*Evet yeterli*" şeklinde cevap veren Fransa doğumlular (%45.2) ile Türkiye doğumlular (%46.9) arasında önemli bir farkın olmadığı görülmektedir. Demek ki doğum yeri değişkeni bu konuda herhangi bir farklılık meydana getirmemektedir.

Tablo 55: Çocuk ve Genç Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Çocuk ve Genç Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	86	48.9	59	33.5	31	17.6	176	100.0
	30-39 yaş a.	72	37.9	61	32.1	57	30.0	190	100.0
	40-49 yaş a.	58	49.6	26	22.2	33	28.2	117	100.0
	50-59 yaş a.	48	48.0	31	31.0	21	21.0	100	100.0
	60 yaş ve +	23	69.7	7	21.2	3	9.1	33	100.0
	Toplam	287	46.6	184	29.9	145	23.5	616	100.0
Doğum yeri	Fransa	38	45.2	27	32.1	19	22.6	84	100.0
	Türkiye	247	46.9	155	29.4	125	23.7	527	100.0
	Diğer	2	40.0	2	40.0	1	20.0	5	100.0
	Toplam	287	46.6	184	29.9	145	23.5	616	100.0
Cinsiyet	Kadın	80	44.2	62	34.3	39	21.5	181	100.0
	Erkek	207	47.6	122	28.0	106	24.4	435	100.0
	Toplam	287	46.6	184	29.9	145	23.5	616	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	132	55.0	61	25.4	47	19.6	240	100.0
	İlköğ/Ortao.	51	52.0	29	29.6	18	18.4	98	100.0
	Lise	77	36.5	72	34.1	62	29.4	211	100.0
	Üniversite	18	36.7	20	40.8	11	22.4	49	100.0
	Lisansüstü	5	35.7	2	14.3	7	50.0	14	100.0
	Toplam	283	46.2	184	30.1	145	23.7	612	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	44	44.9	27	27.6	27	27.6	98	100.0
	İşçi	122	45.4	88	32.7	59	21.9	269	100.0
	Emekli	15	65.2	3	13.0	5	21.7	23	100.0
	Ev hanımı	59	46.8	40	31.7	27	21.4	126	100.0
	Öğrenci	11	57.9	4	21.1	4	21.1	19	100.0
	Teknik eleman	10	34.5	7	24.1	12	41.4	29	100.0
	İşsiz	15	55.6	6	22.2	6	22.2	27	100.0
	Diğer	5	41.7	4	33.3	3	25.0	12	100.0
	Toplam	281	46.6	179	29.7	143	23.7	603	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	54	50.5	24	22.4	29	27.1	107	100.0
	1000€-2000€	115	43.7	89	33.8	59	22.4	263	100.0
	2000€-3000€	59	41.8	45	31.9	37	26.2	141	100.0
	3000€-4000€	15	57.7	4	15.4	7	26.9	26	100.0
	4000€ ve +	28	63.6	13	29.5	3	6.8	44	100.0
	Toplam	271	46.6	175	30.1	135	23.2	581	100.0

Cinsiyet değişeninde %44.2 oranla kadınlar, %47.6 oranla da erkekler, çocukların ve gençlerin eğitimlerinin camilerde konu edinilmesini ve uygulamaları yeterli gördüklerini bildirmişlerdir. Dikkate değer bir fark olmasa da, kadınların erkeklere nazaran daha fazla çocuk ve genç eğitimi konularına ağırlık verilmesinden yana oldukları söylenebilir.

Öğrenim durumu değişkenine geldiğimizde, tahsil seviyesi yükseldikçe çocukların ve gençlerin eğitimlerinin cami programlarında konu edinilmesini ve uygulanmasını yeterli görme eğiliminin düştüğü görülmektedir. Bu konuda “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleme ilkokul mezunlarında %55.0 iken, lisansüstü mezunlarda %35.7’ye kadar düşmektedir. Öğrenim durumu değişkeninin, çocukların ve gençlerin eğitiminin camilerde anlatılması ve uygulamaların yapılması konusunda, önemli bir farklılık meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

Meslek durumu değişkeninde sırasıyla emekliler % 65.2, öğrenciler %57.9 ve işsizler %55.6’lık oranlarda “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlerken; teknik elemanlar %34.5 ve “*diğer*” kategorisinde değerlendirilen meslek sahipleri % 41.7’lik düşük oranlarda aynı seçeneği işaretlemişlerdir. Geriye kalan meslek grupları ise bu konuda ortalama oran olan %46.6’ya yakın değerlerde aynı seçeneği işaretleyerek, camilerde “*çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği*” hakkındaki görüşlerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre meslekler arasında ilgili soruya cevap verme konusunda bazı farklılıklar olduğu söylenebilir.

Gelir durumu değişkenine baktığımızda, 4000€ ve üstü gelir grubuna dâhil olan denekler %63.6 oranla ilk sırada, 3000€-4000€ gelir grubuna sahip olanlar %57.7 oranla ikinci sırada ve 1000€ ve daha düşük gelir grubuna sahip olanlar

%50.5 oranla üçüncü sırada ve bu konuda ortalama oran olan %46.6'nın üstünde "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemişlerdir. Geriye kalan 1000€-2000€ gelir grubu %43.7 ve 2000€-3000€ gelir gurubu %41.8 oranla çocukların ve gençlerin eğitimlerinin camilerde anlatılmasını ve uygulama yapılmasını yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir. Özellikle 2000€-3000€ arasında gelir grubuna sahip olan denekler, %41.8 oranıyla en düşük seviyede "*Evet yeterli*" şıkkını işaretlemeleri dikkat çekmekte ve önemli sayılabilecek farklılık oluşturduğu görülmektedir.

G. YETİŞKİN EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ

Eğitim insanın bütün hayatını kapsayan bir uğraştır. Dolayısıyla eğitimciler her kuşaktan insanı dikkate almak ve eğitimleriyle uğraşmak durumundadır. Aslında insanlık tarihinin başlangıcında peygamberlerin ve filozofların, eğitimleriyle uğraştığı ilk kitle yetişkinlerdir. Bu durumun 12. asra kadar devam ettiği ve bu tarihten sonra okulların açılmasıyla çocuk eğitiminin günümüze kadar revaçta olduğu görülmüştür. Akademik anlamda ise 17. asırdan itibaren çocukluk dönemi eğitimine ilgi başlarken, yetişkin eğitimiyle ilgilenme ancak 20. asrın ilk çeyreğinden itibaren yoğunluk kazanmıştır⁹³. Her yaş döneminin kendine has özellikleri olduğu gibi, hiç şüphesiz yetişkinlik döneminin de, eğitimde dikkate alınması gereken özellikleri vardır⁹⁴. Yetişkin eğitiminde başarılı olmak, söz konusu özellikleri dikkate almayı gerektirmektedir.

Çoğu kere çocuk ve gencin eğitiminde başarılı olmak, onların anne-babası veya yakını konumundaki yetişkini eğitmekten geçmektedir. Özellikle yaygın din eğitimi faaliyetinde bu-

---

⁹³ Yetişkin eğitiminin tarihi gelişimi konusunda geniş bilgi için bkz. Köylü, Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri, s. 21-28.

⁹⁴ Yetişkinlik dönemi eğitimi ve özellikleri için bkz. Köylü, Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri, s.151-223; Kılavuz, Mehmet Akif, Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi, Arasta Yayınları, Bursa 2003, s.75-110.

lunan din görevlileri için yetişkin eğitimi, vazgeçilmez bir uğraşı durumundadır. Her ne kadar Batı Avrupa’da çocukların ve gençlerin camilerde eğitim alması son derece gerekli ve üzerinde durulan bir konu olsa da, bunda başarı elde etmek için onların velileri olan yetişkinlerle iletişimde başarılı olmak adeta bir ön şart niteliğindedir. Çünkü din görevlilerinin ilk muhatap olacağı ve beraber plan program yapacağı kitle yetişkinlerdir.

Eğitim denilince genellikle öğrenim döneminde bulunan çocukların ve gençlerin eğitimi anlaşılmaktadır. Oysa ki eğitim bir ömür boyu süren ve ihtiyaç duyulan bir uğraştır. Her yaş döneminde herkesin öğrenme ihtiyacı devam etmektedir. Yetişkinlerin eğitimine önem verilmesi, onların hayatlarında ihtiyaç duydukları konuları öğrenmelerine ve daha bilinçli yaşam sürdürmelerine katkı sağlamaktadır. Ayrıca yetişkinler öğrenim durumunda olan çocukların ve gençlerin velisi durumunda olduklarından, onların eğitilmeleri öğrenim çağındaki çocuklarının eğitiminde de anahtar rol oynamaktadır.

İslâm’ın ilk günlerinden itibaren, camilerde yetişkinlere dersler yapıldığını görüyoruz⁹⁵. Günümüzde de bu geleneğin az da olsa devam ettiğini, birçok ilde bazı camilerde görmek mümkündür⁹⁶.

---

⁹⁵ Bkz. Ağırman, Mustafa, Hz. Peygamber’in Mescitte Yaptığı Sohbetler, I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, c. 2, s. 372-391; Pasmaz, Durak, Cami Derslerini Verimli Kılmak İçin Bazı Mülâhazalar, I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, c. 2, s. 392-404.

⁹⁶ İstanbul’daki cami dersleri için bkz. Pasmaz, Durak, I. DHS, s. 398. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı yayımlamış olduğu genelgede cami dersleri ile ilgili şu hususlara değinmektedir: “Cami dersleri MADDE 13- (1) İl ve ilçelerdeki merkezî camilerde aşağıdaki usûl ve esaslar çerçevesinde halka yönelik cami dersleri verilecektir: a) Dersleri verecek

Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin içerisinde buldukları sosyo-kültürel ortam göz önünde bulundurulunca, yetişkin eğitimi konusunda ilgili kurumların üzerine düşen görevi yerine getirmelerinin ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır. Bu itibarla camilerde yetişkinlere yönelik, Cuma ve bayram vaazlarının haricinde eğitim programları düzenlenmesi, onların eğitimlerine büyük katkı sağlayacak ve hem cemaatin ken-

---

elemanlar öncelikle müftü, müftü yardımcısı, şube müdürü, Kur'an kursları müdürü, vaizler, Kur'an kursu öğretmenleri, murakıplar, imam-hatipler ile Başkanlık personeli iken emekli olan ve bizzat müftülerce uygun görülecek liyakatli elemanlar arasından tespit edilecektir. b) Cami derslerinde Kur'an-ı Kerim ve meali ile Temel Dinî Bilgiler dersleri, Cuma günleri hariç olmak üzere; mevsim şartları, mahallî şartlar ve vatandaşların talepleri de dikkate alınarak il ve ilçe müftülerince tespit edilecek gün ve saatlerde, birer saat olarak haftada en az iki saat uygulanacaktır. c) Cami dersleri; erkeklere ve kadınlara yönelik olmak üzere ayrı ayrı düzenlenebilecektir. Kadınlara yönelik cami dersleri, bayan din hizmetleri uzmanları ve vaizeler tarafından verilecektir. Bunlar bulunmadığı takdirde fahri vaizeler ile liyakatli bayan Kur'an kursu öğretmenlerinden istifade cihetine gidilecektir. ç) Cami dersleri, 01 Ekim - 30 Nisan tarihleri arasında sürdürülecektir. Ancak Ramazan Ayı özel programları sebebiyle bu ay içinde derslere ara verilecektir. d) Bu derslere daha çok katılımın sağlanması için gerekli duyurular, usulüne uygun olarak zamanında yapılacaktır. e) Cami dersleri uygulamasından müftüler birinci derecede sorumlu olacak, Başkanlık müfettişlerince yakından takip edilecektir. Müftü ders vermiyorsa, zaman zaman derslere katılarak ders veren hocalarla dinleyicileri yönlendirerek, açıklamalarıyla destek olacaktır. f) Cami dersleri ile ilgili faaliyet raporları, her yıl müftülüklerde hazırlanan yıllık irşat raporlarında ayrı bir başlık altında, olumlu, olumsuz yönleri ile önerileri de ihtiva edecek şekilde hazırlanacak ve değerlendirilmek üzere Başkanlığa gönderilecektir. g) Cami derslerinde kaynak eser olarak Başkanlık yayımları esas alınacaktır (Bkz. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, Genelge 2007, Sayı: B.02.1.DİB.0.65.02-010.06.02-920, Tarih: 06/08/2007).

di arasında hem de, din görevlisiyle cemaat arasında kaynaşmayı sağlayacaktır. Böylelikle diğer problemlerin üstesinden gelmek için de fırsatlar elde edilecektir.

Nitekim görüştüğümüz deneklerden bazılarının bu yönde istekleri olduğunu gördük. Biz de yetişkin eğitiminin anlatılması ve uygulaması hakkında bir soruyu onlara sorduk. Camilerde yetişkin eğitimi anlatım ve uygulama yeterliği hakkındaki soruya deneklerin verdikleri cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 56):

Tablo 56: Yetişkin Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	259	36.7	43.0	43.0
Kısmen yeterli	163	23.1	27.1	70.1
Hayır yetersiz	180	25.5	29.9	100.0
Ara toplam	602	85.3	100.0	
Cevapsız	104	14.7		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.13, Sonuç=Kısmen yeterli				

Tablo 56'yı incelediğimizde deneklerin %43.0'ı "Evet yeterli", %27.1'i "Kısmen yeterli" ve %29.9'u "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyerek, yetişkin eğitimi anlatım ve uygulama yeterliği hakkında görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu durumda camilerde yetişkinlere yönelik eğitimi, yaklaşık olarak deneklerin 2/5'i yeterli, 3/10'ı kısmen yeterli ve yine 3/10'u da yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır. Kısmen yeterli (%27.1) ve yetersiz (%29.9) görenlerin toplam oranı beraber düşünüldüğünde yaklaşık 3/5 oranındaki denek grubunun, camilerdeki yetişkin eğitimi konusunda bir şekilde eksiklik gördüğünü düşündüğü sonucuna ulaşabiliriz.

Şimdi de farklı değişkenler açısından camilerdeki yetişkin eğitiminin, denekler tarafından nasıl değerlendirildiğini incelemeye çalışalım (bkz. Tablo 57).

Tablo 57'de görüldüğü üzere **yaş** değişkeninde camilerde yetişkin eğitimini yeterli görmede 30-39 yaş arası grup %37.6'yla en düşük, 60 ve üzeri yaş grubu ise %74.2'yle en yüksek oranlara sahiptir. Yine aynı soruya 50-59 yaş arası grup %38.2'yle, bu konuda ortalama oran olan %43.0'ın altında bir oranla "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek cevap vermişlerdir. Diğer yaş gruplarının ise, bahsi geçen ortalama orana (%43.0) yakın seviyelerde camilerdeki yetişkin eğitimini yeterli gördükleri ve önemli bir farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır.

Doğum yeri değişkeninde Fransa doğumlular %36.1, Türkiye doğumlular %44.4 oranında "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek, camilerdeki yetişkin eğitimi konusunda görüşlerini dile getirmişlerdir. Fransa doğumlularla Türkiye doğumlularının "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemeye (%44.4 - %36.1=) %8.3'lük farkın olduğu görülmektedir. Bunu, Fransa doğumlular camilerde yetişkinlerin eğitimine Türkiye doğumlulardan daha fazla önem verilmesi fikrinde oldukları ve doğum yeri değişkeninin bu konuda dikkat çeken bir farklılaşmaya neden olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Cinsiyet değişkeninde ise kadınlar %44.1, erkekler %42.6 oranlarında ilgili soruya "*Evet yeterli*" diye cevap vermişlerdir. Oranlar birbirine yakın olması, cinsiyet değişkeninin camilerde yetişkin eğitimini yeterli görme konusunda önemli farklılık meydana getirmediğini doğrulamaktadır.

Tablo 57: Yetişkin Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Yetişkin Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	76	44.2	50	29.1	46	26.7	172	100.0
	30-39 yaş a.	68	37.6	52	28.7	61	33.7	181	100.0
	40-49 yaş a.	53	45.7	26	22.4	37	31.9	116	100.0
	50-59 yaş a.	39	38.2	30	29.4	33	32.4	102	100.0
	60 yaş ve +	23	74.2	5	16.1	3	9.7	31	100.0
	Toplam	259	43.0	163	27.1	180	29.9	602	100.0
Doğum yeri	Fransa	30	36.1	25	30.1	28	33.7	83	100.0
	Türkiye	228	44.4	134	26.1	152	29.6	514	100.0
	Diğer	1	20.0	4	80.0	0	0	5	100.0
	Toplam	259	43.0	163	27.1	180	29.9	602	100.0
Cinsiyet	Kadın	78	44.1	46	26.0	53	29.9	177	100.0
	Erkek	181	42.6	117	27.5	127	29.9	425	100.0
	Toplam	259	43.0	163	27.1	180	29.9	602	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	113	48.3	60	25.6	61	26.1	234	100.0
	İlköğ/Ortao.	45	47.4	22	23.2	28	29.5	95	100.0
	Lise	75	36.2	66	31.9	66	31.9	207	100.0
	Üniversite	19	40.4	11	23.4	17	36.2	47	100.0
	Lisansüstü	3	21.4	4	28.6	7	50.0	14	100.0
	Toplam	255	42.7	163	27.3	179	30.0	597	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	42	43.8	24	25.0	30	31.3	96	100.0
	İşçi	103	39.0	85	32.2	76	28.8	264	100.0
	Emekli	14	63.6	2	9.1	6	27.3	22	100.0
	Ev hanımı	57	46.7	28	23.0	37	30.3	122	100.0
	Öğrenci	9	47.4	4	21.1	6	31.6	19	100.0
	Teknik eleman	8	27.6	8	27.6	13	44.8	29	100.0
	İşsiz	13	50.0	7	26.9	6	23.1	26	100.0
	Diğer	7	58.3	3	25.0	2	16.7	12	100.0
	Toplam	253	42.9	161	27.3	176	29.8	590	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	43	41.3	33	31.7	28	26.9	104	100.0
	1000€-2000€	107	42.0	68	26.7	80	31.4	255	100.0
	2000€-3000€	60	42.9	41	29.3	39	27.9	140	100.0
	3000€-4000€	12	44.4	5	18.5	10	37.0	27	100.0
	4000€ ve +	24	58.5	7	17.1	10	24.4	41	100.0
	Toplam	246	43.4	154	27.2	167	29.5	567	100.0

Öğrenim durumu değişkeninde, öğrenim seviyesinin yükselmesi camilerde yetişkin eğitimini daha fazla yetersiz görmeyi beraberinde getirmektedir. Söz gelimi ilgili soruya “*Hayır yetersiz*” diye cevap verme ilkokul mezunlarında %21.1 iken, öğrenim seviyesinin yükselmesiyle beraber sistematik bir şekilde yükselme meydana gelmekte ve lisansüstü mezunlarda bu rakam %50.0’ı bulmaktadır.

Meslek durumu değişkeninde katılan sayısı en fazla olan üç meslek grubunda sırasıyla, ev hanımları %46.7, müteşebbisler %43.8 ve işçiler %39.0 oranlarla “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemişler ve bu konuda ortalama oran olan %42.9’a yakın oranlarda, camilerdeki yetişkin eğitimi hakkında görüşlerini bildirmişlerdir. Geriye kalan meslek gruplarında ise % 63.6 (emekliler) ile %27.6 (teknik eleman) oranları arasında değişen rakamlarla “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Bu durumda meslek değişkeninin camilerde yetişkin eğitiminin yeterliliği konusunda bazı görüş farklılıklarına sahip oldukları söylenebilir.

Gelir durumu değişkeni incelendiğinde, sistematik bir şekilde gelir durumu yükseldikçe camilerde yetişkin eğitimini yeterli görme oranının da yükseldiği dikkat çekmektedir. Şöyle ki; ilgili soruya “*Evet yeterli*” diye cevap vermede 1000€ ve daha düşük gelir grubu %41.3 orana sahipken, bu oran gelir seviyesinin yükselmesine paralel olarak yükselerek 4000€ ve üstü aylık gelire sahip olan grupta %58.5’e yükselmektedir. Bu sonuçlara göre gelir durumu değişkeni, camilerde yetişkinlere yönelik eğitim faaliyetlerini yeterli görme de önemli bir etki meydana getirme eğiliminde görülmektedir.

H. GENÇ KIZLARIN EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ

Eğitim ihtiyacı, elbise ihtiyacına benzetilecek olursa, herkese gerekli olmakla beraber, yaşa, cinsiyete, zamana ve mekâna göre birtakım farklılıklar gösterir. Her bireyin kendine özgü farklılıkları olduğu gibi, genç kızların da kendilerine özgü farklılıklarının olması doğaldır. Başarılı bir eğitim, bu farklılıkları dikkate alan eğitimidir. Genel manada çocuk ve gençlerin eğitimi için söylenenleri, genç kızlar için de söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle İslâm eğitiminde, Müslüman birey için genel olarak ulaşılmaya çalışılan hedefler için cinsiyet farkı gözetmek söz konusu değildir. Herkesin ilim öğrenmesi, güzel davranışlar kazanması, sorumluluk bilinci edinmesi vs. gerekli görülür. Ancak biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bazı farklılıklar dikkate alınca, genç erkekler için bazı özel eğitim hedefleri düşünülebileceği gibi, genç kızlar için de düşünülebilir. Söz gelimi genç erkek, nasıl iyi baba olunacağı yönünde bilinçlendirilirken, genç kız nasıl iyi anne olunacağı yönünde bilinçlendirilmesi gerekir.

Cami ortamında, ibadetlerde ve vaazlarda kadınların yerinin ayrı ve din görevlilerinin erkek olması, genç kızların eğitimini ayrı bir başlık altında düşünmeyi gerekli kılan nedenlerden biridir. Genç kızların, kendileri için özel bir program dâhilinde zaman ve mekân ayrılmadan, cami ortamındaki

etkinliklere, genç erkeklerin rahatlığı içerisinde katılma şansları yoktur. Oysa ki, onların da en az erkekler kadar, din eğitimi almaya ve bu yönde kendini geliştirmeye ihtiyacı vardır. Yaygın din eğitimi kurumları olan camilerde, muhatap kitlenin yaklaşık %50'sini oluşturan bayanların ve dolayısıyla genç kızların dikkate alınması gereği, onların eğitimine önem vermeyi beraberinde getirmektedir.

Batı Avrupa'da yetişen Müslüman genç kızların, kendilerine has problemleri olabileceği gözden uzak tutulmamalı⁹⁷ ve onlara rehberlik edecek insanların istihdam edilmesi düşünülmelidir⁹⁸. En azından din hizmetleri müşavirliğinde ve din hizmetleri ataşeliğinde, genç kızların ve bayanların din eğitiminde istihdam edilmek üzere ilâhiyatçı bayanlar görevlendirilmelidir. Diyanet personelinde karı-koca ilâhiyatçı olanların, yurtdışında görevlendirilmeleri teşvik edilmelidir. Her camide olmasa da her bölgede genç kızların ve bayanların eğitiminden sorumlu, bayan görevlilerin bulunması, din eğitimi konusunda önemli bir atılım olacaktır.

---

⁹⁷ Bkz. Weibel, Nadine, Par-delà le Voile: Femmes d'Islam en Europe, Complexe, Paris 2000.

⁹⁸ İlgili anket sorusunu cevaplandırırken 30 yaşındaki bir bayan şu notu düşmüştür: "Avrupa'da din hizmeti verme gayretinde olan insanlar çok büyük paralar harcayarak camiler yapmakla, görevlerini yerine getireceklerini zannettiler ve benim gibi burada yetişen genç kızların eğitimini ihmal ettiler. Bu insanlar, Avrupa'nın birçok yerinde ihtişamlı camilere sahip oldular, fakat ne yazık ki benim gibi yüzlerce genç kızı kaybettiler. Bu anketin en az otuz yıl önce yapılması ve elde edilen veriler ışığında, yeni yetişen neslin eğitimi konusunda tedbirler alınması gerekirdi. Ben şimdi Türk millî ve manevî değerlerinden çok uzak bir hayat tarzına sahibim."

Bununla beraber, Avrupa ülkelerindeki Müslüman kuruluşların*, birçok yerde lise ve üniversite eğitimi dönemlerindeki genç kızlara yönelik enstitü niteliğindeki eğitim programlarının benzerleri, DİTİB tarafından gerçekleştirilebilir⁹⁹. Hatta diğer cami dernekleri de, din görevlilerinin rehberliğinde çeşitli branşlarda ders verecek hoca temin ederek, genç kızların eğitimlerine yönelik kurumsallaşan programlar icra edebilirler.

Cami atmosferinde bir eğitimden söz edilince, velilerin genç kızlara yönelik farklı beklenti içine girdiklerini gözlemlemek mümkündür. Daha önce *“Çocukların ve gençlerin eğitimi konusunun anlatım ve uygulama yeterliği”* başlığı altında söylenenleri, genç kızlar için de söylemenin yanında, bu bahiste dile getirilecek görüş ve fikirleri onlara ilave olarak düşünmek daha isabetli olacaktır. Diğer bir bakış açısıyla genç kızlar için düşünülen sistemleşmiş eğitim programlarının benzeri, erkekler için de düşünülebilir.

---

* Bu kuruluşlardan bazıları şunlardır: Young Muslims (YM), The Federation of Students Islamic Societies (FOSİS), Jeunes Musulmans de France (JMF) ve Association des Etudiants Islamiques en France (AEIF).

⁹⁹ Château-Chinon İslâmi İlimler Enstitüsü yıllardır Fransa’da, İslâmi ilimler alanında yürüttüğü faaliyetlerine devam ediyor. Beş ana branşta hizmet veren okulda şu başlıklar altında faaliyetler yapılıyor: 1. Arapça Lisan Bölümü, 2. Hafızlık Bölümü, 3. İmamlık ve Hatibelik Bölümü, 4. İlâhiyat Fakültesi, 5. Açık Öğretim Bölümü. Bu enstitüde her branşta genç kızlara din eğitimi verilmekte ve mezun olanlar Avrupa genelinde, İslâmi kuruluşların programlarında eğitim hizmeti yürütmektedir (bkz. <http://www.iesh.fr/> 9.09.2009). Bir benzer kuruluş Viyana’da hizmet vermektedir. Üç yıllık bir eğitimden geçen genç kızlar, hem okullarda din dersi öğretmenliği, hem de özel kuruluşlarda bayanların din eğitiminde görev yapmaktadır (bkz. <http://www.islamischesinstitut.at/index.php> 9.09.2009).

Batı Avrupa’da yaşayan Türklerin önemli beklentilerinden birisi yetişen genç kızlara/erkeklerle yönelik eğitim programları düzenlenmesi ve onların milli ve manevî değerlere sahip bireyler olarak yetişmesidir. Özellikle genç kızlara yönelik bu tür programların azlığı/alternatiflerin olmaması dikkat çekmektedir. Onlara milli ve manevî değerler kazandırmanın yanında, ileride mutlu aile yuvası kurmalarına yardımcı olacak bilgi ve becerilerin aktarılması da bu beklentiler içerisindedir. Deneklerin bu yöndeki isteklerini dikkate alarak, cami etkinlikleri içerisinde genç kızların eğitimi konusunun anlatım ve uygulama yeterliğini soru olarak onlara yönelttik. Aldığımız cevaplar Tablo 58’de görülmektedir.

Tablo 58: Genç Kızların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	219	31.0	36.0	36.0
Kısmen yeterli	159	22.5	26.2	62.2
Hayır yetersiz	230	32.6	37.8	100.0
Ara toplam	608	86.1	100.0	
Cevapsız	98	13.9		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=1.98, Sonuç=Kısmen yeterli				

Anlaşıldığına göre (bkz. Tablo 58), deneklerin %36.0’ı “Evet yeterli”, %26.2’si “Kısmen yeterli” ve %37.8’i “Hayır yetersiz” seçeneklerini işaretleyerek, genç kızlara yönelik camilerde uygulanan programlar hakkında görüş bildirmişlerdir. “Kısmen yeterli” ve “Hayır yetersiz” seçeneklerini işaretleyen deneklerin toplam oranının (%26.2 + %37.8 =) %64.0 olması, bu konuda görülen eksikliğin yüksekliğini ortaya koymaktadır.

Deneklerin dile getirdiği bu görüşlerinin farklı değişkenlere göre nasıl değerlendirildiğini ise Tablo 59' da görebiliriz.

Aşağıdaki tabloda verilen rakamlara baktığımızda yaş değişkeninde 30-39 yaş arası (%29.3) ve 50-59 yaş arası (%33.7) denekler, genç kızlara yönelik camilerdeki eğitim programlarını yeterli görme ortalama oranı olan %36.0'ın altında oranlara sahiptir. İlgili soruyu "*Evet yeterli*" şeklinde cevaplamada 20-29 yaş arası (%38.8) ile 40-49 yaş arası (%38.8) denekler aynı orana sahip olarak, 60 ve üzeri yaşta olan denekler ise %56.3 orana sahip olarak, ortalama oranın (%36.0) üstünde gözükmektedir. Bu durumda 30-39 yaş arası %29.3 oranla en düşük düzeyde, 60 ve üzeri yaşta olanlar ise %56.3 oranla en yüksek düzeyde, camilerde genç kızlara yönelik eğitim programlarını yeterli gördüklerini belirtmişlerdir.

Doğum yeri değişkeninde ise Fransa doğumlular %32.9 ve Türkiye doğumlular %36.7 oranlarında "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek, genç kızlara yönelik camilerde uygulanan programlar hakkında görüşlerini bildirmişlerdir. Görüldüğü gibi doğum yeri değişkenine göre arada çok fazla fark olmasa da, Fransa doğumular ilgili programları, Türkiye doğumlular kadar yeterli görmemektedir.

Cinsiyet değişkeninde kadınlar %36.2, erkekler de %35.9 oranında "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek, geç kızlara yönelik eğitimlerin yeterliliği konusunda, aralarında önemli bir fark olmadığını göstermişlerdir.

Tablo 59: Genç Kızların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Genç Kızların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama						Toplam			
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz		S		%	
		S	%	S	%	S	%				
Yaş	20-29 yaş a.	66	38.8	45	26.5	59	34.7	170	100.0		
	30-39 yaş a.	54	29.3	48	26.1	82	44.6	184	100.0		
	40-49 yaş a.	47	38.8	32	26.4	42	34.7	121	100.0		
	50-59 yaş a.	34	33.7	27	26.7	40	39.6	101	100.0		
	60 yaş ve +	18	56.3	7	21.9	7	21.9	32	100.0		
	Toplam	219	36.0	159	26.2	230	37.8	608	100.0		
Doğum yeri	Fransa	27	32.9	20	24.4	35	42.7	82	100.0		
	Türkiye	191	36.7	135	25.9	195	37.4	521	100.0		
	Diğer	1	20.0	4	80.0	0	0	5	100.0		
	Toplam	219	36.0	159	26.2	230	37.8	608	100.0		
Cinsiyet	Kadın	67	36.2	53	28.6	65	35.1	185	100.0		
	Erkek	152	35.9	106	25.1	165	39.0	423	100.0		
	Toplam	219	36.0	159	26.2	230	37.8	608	100.0		
Öğrenim durumu	İlkokul	106	44.2	64	26.7	70	29.2	240	100.0		
	İlköğ/Ortao.	39	41.1	20	21.1	36	37.9	95	100.0		
	Lise	54	26.3	59	28.8	92	44.9	205	100.0		
	Üniversite	13	26.5	14	28.6	22	44.9	49	100.0		
	Lisansüstü	3	21.4	2	14.3	9	64.3	14	100.0		
	Toplam	215	35.7	159	26.4	229	38.0	603	100.0		
Meslek durumu	Müteşebbis	30	31.3	27	28.1	39	40.6	96	100.0		
	İşçi	95	36.0	73	27.7	96	36.4	264	100.0		
	Emekli	10	45.5	5	22.7	7	31.8	22	100.0		
	Ev hanımı	49	38.6	37	29.1	41	32.3	127	100.0		
	Öğrenci	9	47.4	2	10.5	8	42.1	19	100.0		
	Teknik eleman	7	24.1	4	13.8	18	62.1	29	100.0		
	İşsiz	11	40.7	4	14.8	12	44.4	27	100.0		
	Diğer	3	25.0	4	33.3	5	41.7	12	100.0		
	Toplam	214	35.9	156	26.2	226	37.9	596	100.0		
Gelir durumu	1000€ ve -	36	34.6	30	28.8	38	36.5	104	100.0		
	1000€-2000€	94	35.7	62	23.6	107	40.7	263	100.0		
	2000€-3000€	44	32.6	40	29.6	51	37.8	135	100.0		
	3000€-4000€	10	37.0	7	25.9	10	37.0	27	100.0		
	4000€ ve +	22	51.2	12	27.9	9	20.9	43	100.0		
	Toplam	206	36.0	151	26.4	215	37.7	572	100.0		

Öğrenim durumu değişkeninde ise ilkokul mezunları %44.2, ilköğretim/ortaöğretim mezunları %41.1, lise mezunları %26.3, üniversite mezunları %26.5 ve lisansüstü mezunları %21.4 oranlarıyla, genç kızlara yönelik camilerde icra edilen programları yeterli gördüklerini dile getirmişlerdir. Dikkat edilirse öğrenim seviyesi yükseldikçe ilgili konuda yeterli görme oranı düşmektedir. Öyle ise öğrenim seviyesi yüksek olan denekler, camilerde genç kızlara yönelik icra edilen eğitim programlarını diğer deneklere göre daha az yeterli görmekte ve önemli bir farklılık oluşmaktadır diyebiliriz.

Meslek durumu değişkenine göre ise sırasıyla %24.1'lik oranla teknik elemanlar, %25.0 oranla "diğer" kategorisindeki meslekler, %31.3 oranla müteşebbisler, genç kızlara yönelik camilerdeki eğitim programlarını, bu konudaki ortalama oran olan %35.9'un altında yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Öte yandan %36.0 oranla işçiler, %38.6 oranla ev hanımları, %40.7 oranla işsizler, %45.5 oranla emekliler ve %47.4 oranla öğrenciler ilgili soruyu ortalama oran olan %35.9'un üzerinde "*Evet yeterli*" diye cevaplamışlardır.

Gelir durumu değişkeninde ise önemli farklılaşma sadece %51.2 oranla 4000€ ve üstü aylık gelire sahip olan deneklerde görülmektedir. Diğer gelir gruplarına sahip denekler ise, genç kızlara yönelik camilerde icra edilen eğitim programlarını yeterli görme ortalama oranı olan %36.0'a yakın değerlerde "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek, görüşlerini bildirmişlerdir.

I. BAYANLARIN EĞİTİMİ KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ

Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkesin eğitime ihtiyacı olduğu bilinen bir gerçektir. İslâm'ın gelişiyle birçok sosyal alanda olduğu gibi kadınların eğitimi konusunda da önemli gelişmeler olmuştur¹⁰⁰. Kadınlar erkekler gibi ilim öğrenmekle sorumlu tutulmuş¹⁰¹, camide Hz. Peygamberden sohbet dinlemiş, bilmediklerini sorup öğrenmiş ve özel dersler almışlardır¹⁰². İslâm bilim tarihinde çok erken dönemlerde ünlü kadın bilginlerin yetişmesi¹⁰³, bu faaliyetlerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihte ve günümüzde birçok İslâm beldesinde, kadınlar yaygın din eğitimi kurumu olan camilerde etkin bir şekilde

---

¹⁰⁰ Hz. Peygamberin kadınların camiye gelmelerini teşvik ettiğini, beş vakit namaz, Cuma, Bayram ve diğer özel günlerde ibadetlere ve eğitim faaliyetlerine katılmaları için çağrıda bulunduğunu ve onların eğitimleriyle ilgilendiğini görmekteyiz (bkz. Buhari, Salât 2 ve 13, İydeyn 4, 7, 15 ve 16, İlim 36; İbn Hanbel, Müsned VI, 148; Tirmizi, Cuma 32;).

¹⁰¹ İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, es-Sünen I, 81.

¹⁰² Ebu Davud, Salat 17.

¹⁰³ Sahabe içerisinde yetişen kadın bilginler hakkında geniş bilgi için bkz. Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi (Çev. Salih Tuğ), Yeni Şafak Yayınları, Ankara, 2003, c. 2, s. 79; Okıç, Tayyib, İslâm'da Kadın Eğitimi, Diyanet Yayınları, Ankara, 1978, s. 26.

ibadet ve eğitim hayatına katılıyorken¹⁰⁴, Türkiye’de¹⁰⁵ ve Türklerin inşa ettiği Batı Avrupa’daki camilerde, bu katılım istenen ölçüde gerçekleşmemektedir¹⁰⁶. Türkiye’de isteyen genç kızların ve bayanların Kur’an kurslarından yararlanma imkânı, Batı Avrupa’daki bayanlar için mevcut değildir. Çünkü Türkiye’deki Kur’an kursları gibi hizmet verecek kuruluşlar mevcut değildir. Yukarıda genç kızların eğitimi konusunda bahsedildiği gibi, bayanların eğitimi için Batı Avrupa’daki camilerde özel etkinlikler gerçekleştirilmelidir. Genç kızlar için gerektiğinde örgün bir yapıda ve yatılı eğitim programları düzenlemek veya dil sorunu olmayanların diğer Müslüman kuruluşların eğitim programlarına katılmaları mümkünken; evli, çalışan veya çocuk sahibi bayanlara, kendi durumlarına uygun düşen eğitim programları düzenlemek gerekmektedir¹⁰⁷.

Bu nedenlerle Batı Avrupa’da yaşayan Türklerin eğitiminde bayanlar ayrı bir yer tutmaktadır. Türkiye’den Batı Avru-

---

¹⁰⁴ Hizmetli, Sabri, Cuma Namazı Kadınlara da Farzdır, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1996, s. 13.

¹⁰⁵ İbadet yapmak ve eğitim etkinliklerine katılmak için Türkiye’de kadınların camilere gelmemelerinin sebepleri ve çözüm önerileri için bkz. Yılmaz, Hüseyin, Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi, 5 (14), 107-130.

¹⁰⁶ Yaptığımız gözlemlere göre batı Avrupa’da, kadınlarla ilgili birimi bulunan cami veya derneklerde onların çeşitli sosyal ve kültürel etkinlikleri bulunmaktadır. Ancak bu şekilde birimi olmayan veya olsa da aktif olmayan yerlerde, kadınlara yönelik faaliyetler, ramazanda teravih ve yaz aylarında kızlara yönelik kurslarla sınırlı kalmaktadır. Tablo 60’da, camilerde kadınlara yönelik faaliyetlerin %33.3 oranında yeterli görülmesi de, gözlemimizi doğrular niteliktedir.

¹⁰⁷ Kuyucuoğlu, İsa, “Avrupa Birliği ve Din”, III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, s. 321-322.

pa'ya göç serüveninde Türk ailesinin çektiği sıkıntıları göğüsleyen sessiz kahramanlar hiç şüphesiz bunlardır. Türk kültürü, Batı kültürü, inançlar, örf ve adetler bağlamında içerisinde yaşadıkları toplumda kendilerine bir yer edinmeye çalışan bayanlar, camilerde icra edilen eğitim faaliyetlerinden de, haklı olarak yararlanmak istemektedir. Ancak ne ölçüde bu hizmetlerden yararlanıp yararlanmadıklarını öğrenmek için, deneklerin görüşlerine başvurmak gerekecektir. İlgili soruya deneklerin verdiği cevaplar Tablo 60'da gözükmektedir.

Tablo 60: Bayanların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	235	33.3	38.8	38.8
Kısmen yeterli	144	20.4	23.8	62.5
Hayır yetersiz	227	32.2	37.5	100.0
Ara toplam	606	85.8	100.0	
Cevapsız	100	14.2		
Toplam	706	100.0		

Likert ölçeği=2.01, Sonuç=Kısmen yeterli

Bayanlara yönelik camilerdeki eğitim faaliyetlerinin yeterliliğiyle ilgili olarak, Tablo 60'da %38.8 "Evet yeterli", %23.8 "Kısmen yeterli" ve %37.5 "Hayır yetersiz" şeklinde sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre "Kısmen yeterli" ve "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyen denek sayısı toplam (%23.8 + %37.5=) %61.3 rakamını bulmaktadır. Bunun anlamı, deneklerin 3/5'inden fazlasının camilerde bayanlara yönelik yeterli eğitim programları yapılmadığı kanaatinde olduğudur. Elde ettiğimiz bu sonucun detay analizlerini yapabilmek için, konuyu farklı değişkenlere göre ele alan Tablo 61'i incelememiz gerekecektir.

Görüldüğü üzere (bkz. Tablo 61), yaş değişkeninde 30-39 yaş arası % 30.8 oranla en düşük, 60 ve üzeri yaş grubu ise

%62.5 oranla en yüksek oranlarda “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek camilerde bayanlara yönelik eğitim programları hakkında görüşlerini bildirmişlerdir. “*Hayır yetersiz*”, seçeneğini işaretlemede ise sadece %45.1 oranla 30-39 yaş arası grup bu konuda ortalama oran olan %37.5’in üzerinde bir seviyede görüş bildirmiştir. Bu durumda “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretlemede 20-29 yaş arası grup hariç, diğer yaş gruplarında yaşın yükselmesine paralel olarak, camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yetersiz görme oranının düştüğünü söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle 20-29 yaş arası grup hariç, diğer yaş gruplarında deneklerin yaşı gençleştikçe camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yetersiz görme oranı yükselmektedir. Yaş değişkeninin ilgili soruyu cevaplamada önemli farklılık meydana getirdiği görülmektedir.

Doğum yeri değişkeninde, Fransa doğumlular %40.2 oranla, Türkiye doğumlular %38.7 oranla camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu rakamlara bakarak ilgili soruda doğum yeri değişkeninin önemli bir farklılık meydana getirmediği anlaşılmaktadır.

Cinsiyet değişkenine gelince, kadınlar %42.5 oranla, erkekler ise %37.2 oranla camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yeterli gördüklerini ifade etmektedir. Burada ilginç olan durum, kadınların kendilerine yönelik programları erkeklerden daha yüksek bir oranda yeterli görmeleridir. Diğer bir ifadeyle erkekler bayanlara yönelik programları kadınlara göre daha yetersiz görmektedir. Nitekim “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretlemede, kadınlar %35.9’lık orana sahipken, erkekler %38.1’lik orana sahiptir.

Tablo 61: Bayanların Eğitimi Konusunu Anlatımı ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Bayanların Eğitimi Konusunu Anlatım ve Uygulama						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	76	44.7	37	21.8	57	33.5	170	100.0
	30-39 yaş a.	56	30.8	44	24.2	82	45.1	182	100.0
	40-49 yaş a.	50	41.3	26	21.5	45	37.2	121	100.0
	50-59 yaş a.	33	32.7	34	33.7	34	33.7	101	100.0
	60 yaş ve +	20	62.5	3	9.4	9	28.1	32	100.0
	Toplam	235	38.8	144	23.8	227	37.5	606	100.0
Doğum yeri	Fransa	33	40.2	15	18.3	34	41.5	82	100.0
	Türkiye	201	38.7	127	24.5	191	36.8	519	100.0
	Diğer	1	20.0	2	40.0	2	40.0	5	100.0
	Toplam	235	38.8	144	23.8	227	37.5	606	100.0
Cinsiyet	Kadın	77	42.5	39	21.5	65	35.9	181	100.0
	Erkek	158	37.2	105	24.7	162	38.1	425	100.0
	Toplam	235	38.8	144	23.8	227	37.5	606	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	113	47.3	51	21.3	75	31.4	239	100.0
	İlköğ/Ortao.	38	40.4	24	25.5	32	34.0	94	100.0
	Lise	62	30.1	56	27.2	88	42.7	206	100.0
	Üniversite	15	31.3	10	20.8	23	47.9	48	100.0
	Lisansüstü	3	21.4	3	21.4	8	57.1	14	100.0
	Toplam	231	38.4	144	24.0	226	37.6	601	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	32	34.0	25	26.6	37	39.4	94	100.0
	İşçi	99	37.4	72	27.2	94	35.5	265	100.0
	Emekli	12	54.5	2	9.1	8	36.4	22	100.0
	Ev hanımı	53	42.4	31	24.8	41	32.8	125	100.0
	Öğrenci	11	57.9	1	5.3	7	36.8	19	100.0
	Teknik eleman	8	27.6	3	10.3	18	62.1	29	100.0
	İşsiz	10	37.0	5	18.5	12	44.4	27	100.0
	Diğer	5	41.7	2	16.7	5	41.7	12	100.0
	Toplam	230	38.8	141	23.8	222	37.4	593	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	44	41.5	23	21.7	39	36.8	106	100.0
	1000€-2000€	98	37.8	58	22.4	103	39.8	259	100.0
	2000€-3000€	43	31.6	38	27.9	55	40.4	136	100.0
	3000€-4000€	11	40.7	4	14.8	12	44.4	27	100.0
	4000€ ve +	24	55.8	12	27.9	7	16.3	43	100.0
	Toplam	220	38.5	135	23.6	216	37.8	571	100.0

Öğrenim durumu değişkenine baktığımızda ilgili soruyu cevaplama da, ilkokul mezunları %31.4'lük oranla en düşük düzeyde, lisansüstü mezunları ise %57.1'lik oranla en yüksek düzeyde "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretleyerek, camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir. Diğer öğrenim seviyelerini de dikkate aldığımızda, sistematik bir şekilde öğrenim seviyesi yükseldikçe ilgili eğitimi yetersiz görme oranının da yükseldiği görülmektedir. Öyle ise öğrenim değişkeni camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yeterli görmede önemli bir farklılık meydana getirmektedir diyebiliriz.

Meslek durumu değişkeninde de sırasıyla %27.6'lık oranla teknik elemanlar, %34.0'lık oranla müteşebbisler, %37.0'lık oranla işsizler ve %37.4'lük oranla işçiler bu konuda ortalama oran olan %38.8'in altında oranlarda "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek, camilerde bayanlara yönelik eğitim programları hakkındaki görüşlerini bildirmişlerdir. Geriye kalan meslek grupları ise, %41.7'lik oranla "diğer" kategorisindeki meslekler, %42.4'lük oranla ev hanımları, %54.5'lik oranla emekliler ve %57.9'luk oranla öğrenciler, ilgili ortalama oranın (%38.8) üstünde oranlarda "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek ilgili soruyu cevaplamışlardır.

Gelir durumu değişkeninde ise, 4000€ ve üstü aylık gelire sahip denekler hariç, diğer gelir gruplarında gelir seviyesi yükseldikçe, camilerde bayanlara yönelik eğitim programlarını yetersiz görme oranının da yükseldiği görülmektedir. Nitekim ilgili soruyu cevaplama da "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretlemeye 1000€ ve altı gelir grubu %36.8'lik orana sahipken, 3000€-4000€ aylık gelir grubu %44.4 oranına yükselmektedir.

İ. TOPLUMU TANIMA KONUSUNU ANLATIM YETERLİĞİ

Türkiye'den Batı Avrupa'ya göç edip orada yaşamaya başlayan ve yıllardır birkaç kuşak nesli orada yetiştiren Türkler, içerisinde buldukları toplumu çeşitli açılardan tanımak durumundadır. Bunları; toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı, kültür, medeniyet, aile ve akrabalık ilişkileri,¹⁰⁸ Batı insanının genel karakteri ile hizmet alacağı kurum ve kuruluşlar olarak sıralamak mümkündür. Her bireyin toplumu yukarıda bahsi geçen başlıklar altında derinlemesine tanınması, elbette mümkün değildir. Çünkü bu konularda derin bilgi sahibi olmak uzmanlık gerektirir. Ne var ki, Avrupa'da Türk toplumuna dernekler ve cemiyetler vasıtasıyla liderlik yapmaya çalışan kadroların, bahsi geçen konulardan tamamen habersiz, el yordamıyla işlerini yürütmesi de bazı problemleri beraberinde getirmektedir¹⁰⁹.

---

¹⁰⁸ Bottomore, T. B., Toplum Bilim (Çev. Ünsal Oskay), 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, ts., s.119-204.

¹⁰⁹ Çeşitli cemiyetleri ziyaretimizde, toplumsal yapıyı, yasa ve yönetmelikleri dikkate almadan, yapılan girişimlerin başarısız olduğunu ve bu yüzden belediyelerden cami ruhsatı alınamadığını veya geç kalındığını ifade eden dernek yöneticileri olmuştur. Bu ifadeler toplumu tanıyarak hareket etmenin gereğini ortaya koyarken, yapılan yanlışın da fark edildiğini göstermektedir. Ancak her şeye rağmen, bazı yerlerde bu tür ruh-

Bu konunun din görevlileriyle ilgisine gelince; camilerdeki eğitim faaliyetlerinde toplumu tanımaya yönelik konuların gündeme alınmasıdır. Hiç şüphesiz cemaatten bazı kişilerin yıllarca orada yaşamalarından veya özel uzmanlık alanları olduğundan, toplumu tanıma konusunda din görevlilerinden fazla bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olabilir. Bu tür kişiler cemiyetlerde ve derneklerde yönetici olduğunda veya görüşleri alındığında, toplumu tanıma açısından avantajlar elde edilmektedir. Ancak bu konuda cemaatin topyekûn bilinç durumunu yükseltmek ve canlı tutmak, yine din görevlilerine düşmektedir.

Nitekim Batı Avrupa'da gerek cemiyetlerin kuruluşunda ve camilerin açılışında, gerekse daha sonra buralarda dinî, sosyal ve kültürel faaliyetlerin icra edilmesinde, içerisinde yaşanılan toplumu tanıyarak ve bilerek girişimlerde bulunmak çoğu kere başarıyla sonuçlanırken, aksi durumda istenmeyen bazı olumsuz reaksiyonlarla karşılaşıldığı belirtilmektedir.

Camilerin, Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin hayatında merkezi bir yere sahip olduğu, bu mekânlarda dinî eğitimin yanında, sosyal ve kültürel faaliyetlerin de yoğun bir şekilde olması gerektiği düşünülecek olursa, elbette içerisinde yaşanılan toplumu tanımaya yönelik konuların da anlatılması gerekecektir. Bu konuları bizzat din görevlileri anlatabileceği gibi, zaman zaman konunun uzmanlarını davet edip onlardan öğrenmek de mümkündür. Araştırmamız için ön çalışmalar yaparken, cemaatin camilerdeki etkinliklerde toplumu tanımaya

---

satların alımında belediyelerin yetkili kişilerinden kaynaklan birçok zorluklarla karşılaştığı da ifade edilmektedir.

yönelik konuların anlatılması gerektiğini düşündüklerini gördüğümüzden, anket sorularımızdan birini bu konuya ayırdık. İlgili soruya deneklerin verdikleri cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 62).

Tablo 62: Toplum Tanıma Konusunu Anlatım Yeterliği

Seçenekler	S	%	%(Katılan)	%(Kümülatif)
Evet yeterli	190	26.9	31.8	31.8
Kısmen yeterli	164	23.2	27.5	59.3
Hayır yetersiz	243	34.4	40.7	100.0
Ara toplam	597	84.6	100.0	
Cevapsız	109	15.4		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=1.91, Sonuç=Kısmen yeterli				

Tablo 62'ye baktığımızda deneklerin % 31.8'i "Evet yeterli", %27.5'i "Kısmen yeterli" ve %40.7'si "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyerek, camilerde içerisinde yaşanan toplumu tanımaya yönelik konuların anlatılması hakkında görüşlerini bildirmişlerdir. "Kısmen yeterli" ve "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyen toplam denek oranı (%27.5 + %40.7=) %69.2 bulmaktadır. Bu sonuç, deneklerin yaklaşık 7/10'unun camilerdeki faaliyetlerde içerisinde yaşadıkları toplumu tanımaya yönelik konuların istenilen düzeyde anlatılmadığı kanaatini taşıdıkları şeklinde yorumlanabilir.

Şimdi de elde edilen bu sonuçların farklı değişkenlere göre nasıl bir dağılım gösterdiğini inceleyebiliriz (bkz. Tablo 63).

Tablo 63'te görüldüğü üzere, yaş değişkeninde denekler ilgili soruyu "Evet yeterli" diye cevaplamada üç kategoride ele alınabilir, bunlardan ilki 20-29 yaş (%26.5) ve 30-39 yaş (%26.6) grubu, ikincisi 40-49 yaş (%37.9) ve 50-59 yaş (37.2) grubu, üçüncüsü ise 60 ve üzeri yaş (%21.2) grubudur. Bahsi

geçen bu üç kategoride 60 yaş ve üzeri grup %21.2'yle en düşük oranda ilgili konuyu yeterli görmektedir. 20 ile 39 yaş arası gruplar %26.5 ve %26.6'lık oranlarla, 60 ve üzeri yaş (%21.2) grubunu takip ederken, orta yaş grubu diyebileceğimiz 40 ile 59 yaş arası gruplar %37.9 ve %37.2'lik oranlarla ilgili konuyu diğer yaş gruplarına göre daha fazla yeterli görmektedir. Bu durumda yaş değişkeni önemli bir farklılığa sebep olmaktadır denilebilir.

Doğum yeri değişkeninde ise Fransa doğumlular %32.5 ve Türkiye doğumlular % 31.6 oranında, içerisinde yaşanan toplumu tanımaya yönelik konuların camilerde yeterli anlatıldığını belirtmektedir. Dikkat edilirse doğum yeri değişkeni önemli bir farklılık meydana getirmemektedir.

Cinsiyet değişkenine gelince, burada da kadınlar %32.0 ve erkekler %31.7 oranlarında ilgili soruya "*Evet yeterli*" diye cevap vermişlerdir. Yine sonuçlar birbirine çok yakın olduğundan cinsiyet değişkeni önemli bir farklılık meydana getirmemiştir.

Öğrenim durumu değişkenini incelediğimizde, özellikle ilgili soruya "*Hayır yetersiz*" diye cevap verme oranlarında, öğrenim seviyesinin yükselişine paralel bir yükseliş görülmektedir. İlkokul mezunlarında % 29.1 olan oran, lisansüstü mezunlarda %64.3'e kadar çıkmaktadır. Bu sonuca göre, öğrenim seviyesi yüksek olan denekler camilerde, içerisinde yaşanan toplumu tanıma konularının işlenişini daha fazla oranlarda yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda öğrenim değişkeni bahsi geçen konuda önemli bir farklılık meydana getirmektedir diyebiliriz.

Tablo 63: Toplum Tanıma Konusunu Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Toplum Tanıma Konusunu Anlatım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	45	26.5	51	30.0	74	43.5	170	100.0
	30-39 yaş a.	49	26.6	51	27.7	84	45.7	184	100.0
	40-49 yaş a.	44	37.9	26	22.4	46	39.7	116	100.0
	50-59 yaş a.	35	37.2	27	28.7	32	34.0	94	100.0
	60 yaş ve +	17	21.2	9	27.3	7	51.5	33	100.0
	Toplam	190	31.8	164	27.5	243	40.7	597	100.0
Doğum yeri	Fransa	26	32.5	16	20.0	38	47.5	80	100.0
	Türkiye	162	31.6	145	28.3	205	40.0	512	100.0
	Diğer	2	40.0	3	60.0	0	0	5	100.0
	Toplam	190	31.8	164	27.5	243	40.7	597	100.0
Cinsiyet	Kadın	57	32.0	58	32.6	63	35.4	178	100.0
	Erkek	133	31.7	106	25.3	180	43.0	419	100.0
	Toplam	190	31.8	164	27.5	243	40.7	597	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	96	41.0	70	29.9	68	29.1	234	100.0
	İlköğ/Ortao.	30	32.3	25	26.9	38	40.9	93	100.0
	Lise	47	23.3	54	26.7	101	50.0	202	100.0
	Üniversite	12	24.5	11	22.4	26	53.1	49	100.0
	Lisansüstü	2	14.3	3	21.4	9	64.3	14	100.0
	Toplam	187	31.6	163	27.5	242	40.9	592	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	29	29.9	22	22.7	46	47.4	97	100.0
	İşçi	76	29.8	74	29.0	105	41.2	255	100.0
	Emekli	11	47.8	4	17.4	8	34.8	23	100.0
	Ev hanımı	44	34.9	39	31.0	43	34.1	126	100.0
	Öğrenci	7	38.9	3	16.7	8	44.4	18	100.0
	Teknik eleman	9	31.0	5	17.2	15	51.7	29	100.0
	İşsiz	9	34.6	7	26.9	10	38.5	26	100.0
	Diğer	2	16.7	6	50.0	4	33.3	12	100.0
Toplam	187	31.9	160	27.3	239	40.8	586	100.0	
Gelir durumu	1000€ ve -	38	36.5	26	25.0	40	38.5	104	100.0
	1000€-2000€	67	26.3	80	31.4	108	42.4	255	100.0
	2000€-3000€	42	31.3	35	26.1	57	42.5	134	100.0
	3000€-4000€	10	38.5	3	11.5	13	50.0	26	100.0
	4000€ ve +	20	44.4	12	26.7	13	28.9	45	100.0
	Toplam	177	31.4	156	27.7	231	41.0	564	100.0

Meslek durumu değişkeninde ise, sırasıyla “diğer” kategorisindeki meslek sahipleri %16.7 oranında, işçiler %29.8, müteşebbisler %29.9, teknik elemanlar %31.0, işsizler %34.6, ev hanımları %34.9, öğrenciler %38.9 ve emekliler % 47.8 oranlarında, “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek, camilerde içerisinde yaşanan toplumu tanımaya yönelik konuların işlenişi hakkında görüşlerini bildirmişlerdir.

Gelir durumu değişkeninin de, 4000€ ve üstü aylık gelire sahip grubun haricinde, gelir durumu yükseldikçe ilgili soruyu cevaplama da “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretleme oranı da yükselmektedir. “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretlemede 1000€ ve altı gelir grubu %38.5 oranında iken, 3000€-4000€ arası gelire sahip grupta bu oran %50.0’a çıkmaktadır. Dolayısıyla gelir durumu değişkeni, ilgili soruyu cevaplama da bazı farklılıkların oluşmasına neden olmuştur denilebilir.

J. ÇOCUKLARIN OKUL BAŞARISINI YÜKSELTME KONUSUNU ANLATIM VE UYGULAMA YETERLİĞİ

Çocukların okul başarısını yükseltme, onlara okuldan artakalan zaman dilimlerinde camilerde Kur'an öğretme ve dinî bilgi vermeden farklı bir uğraştır. Sözgelimi Türkiye'de okullardaki eğitimin yanında isteyen veliler çocuklarını camilerde yaz kurslarına gönderir ve din eğitimi almasını sağlar. Bunun yanında okul başarısını yükseltmek için dershanelere başvurur. Her ne kadar bu durum eğitim açısından tartışmalı olsa da, akademik başarı yönünden kaygı duyan veliler çocuklarını bu kurumlar desteğiyle başarılı bir liseye ve yüksek öğrenime hazırlamaktadır. Avrupa ülkelerinde, Türkiye'deki gibi dershaneliklik mevcut değil ve çocukların hangi liseye gidebileceği, okullardaki öğretmenlerin verdiği not ve kanaatle belirlenmektedir. İleride lisans eğitimi alabilmek için, okul başarısı yüksek olmak ve akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin kabul edildiği liselerde okumak anahtar rol oynamaktadır.¹¹⁰

---

¹¹⁰ Batı Avrupa ülkelerine eğitim sistemleri ülkelere göre bazı farklılıklar gösterse de genellikle bahsettiğimiz ilke hepsinde geçerlidir (geniş bilgi için bkz. MEB Komisyon, Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Eğitim Sistemleri, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1996; Sağlam, Mustafa, Avrupa Ülkelerinin Eğitim Sistemleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir 1999; MEB Komisyon, Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Eğitim Sistemleri,

Bazı istisnalar dışında Batı Avrupa'da yaşayan Türkler, çocuklarını yaşadıkları ülkede ikamet ettikleri yerleşim yerinde bulunan devlet okullarına göndermek durumundalar¹¹¹. Anaokulundan, ilköğretim ve orta öğretim dönemine kadar akademik başarı gösteren öğrenci sayısının çok yetersiz olduğu her fırsatta anne-babalar tarafından vurgulanmaktadır. Dolayısıyla üniversite öğrenimi gören Türk öğrenci sayısı çok yetersiz bir düzeydedir.

Sebepler arasında, çocukları yabancı olarak değerlendirip farklı muamele gösteren öğretmenler olabildiğinden bahsedildiği gibi¹¹², özellikle yeterli dil bilmeme ve veli ile okul arasın-

---

Kalkan Matbaacılık Ankara, 2006; Balcı, Ali, Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2007; [http://www.megep.meb.gov.tr/megep/genel/moduler/ulkeler/France \(TR\).doc](http://www.megep.meb.gov.tr/megep/genel/moduler/ulkeler/France%20(TR).doc) (06.09. 2009).

¹¹¹ Fransa'da İlköğretimdeki öğrencilerin %86,5'i ve ortaöğretimdeki öğrencilerin %79,9'u kamu sektörüne ait parasız okullardadır (bkz. www.megep.meb.gov.tr 07.09.2009). Türklerden özel okullarda okuyan öğrenci sayısının çok düşük olduğu tahmin edilmekle beraber, hiç bir tane Türklerin açtığı özel okul yoktur. Arap kökenli Müslümanların açtığı üç özel okul var ve bunlar Lille, Paris ve Lyon'dadır. Lyon'daki el-Kindi ismini alan okul, 5000 m2 arsa üzerinde, 17 dersliği, 3 laboratuvarı, 1 kütüphanesi, biri kızlara biri erkekler için olmak üzere 2 mescidi, 1 kantini ve 1 spor tesisi mevcut olup, 600 öğrenci kapasitesine sahiptir. Bu okulda iki hafta inceleme yapma şansımız oldu. Sınıflara girip derslerin işlenişini takip etme, programını inceleme ve yöneticilerden bilgi alma ile elde ettiğimiz kanaate göre, bu okulun işleyişi ve programı Türkiye'deki imam hatip liseleriyle paralellik göstermektedir. Diğer iki okulda da aynı programın uygulandığı ve kardeş kuruluşlar oldukları ifade edilmiştir. Paris'in kuzeydoğusundaki Aubervilliers banliyösündeki okul 2001, Lille'deki 2003 ve Lyon'daki 2007 yıllarında açılmışlardır.

¹¹² Sosyolog François Dubet Fransız kökenli olmayan öğrencilerin okullarda farklı muamele gördüklerini şöyle dile getirmektedir: "Okullardaki ilişkiler, bir bütün olarak toplumdaki ilişkiler gibi, giderek ırksallaşmaktadır. Bireyler, etnik kimlik sahibi kişiler olarak algılanmakta ve damga-

da etkili iletişimin sağlanamaması ifade edilmektedir. Belki bunlara, ailelerin okumak için çocukları motive etme yerine en kısa yoldan gelir getirici bir işe yönlendirmelerini de eklemek gerekir. Bu kısır döngü içerisinde yüksek tahsil yapmış milli ve manevî değerlere bağlı saygın meslek sahibi örnek insanları, çocukların ve gençlerin önünde görmek pek mümkün olmamaktadır¹¹³.

Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin çocuklarının okullarda başarı göstermesi, anne-babaların isteyip de başaramadıkları konulardan biridir. Okullarda Türk öğrencilerin akademik

---

lanmaktadır. Daha basitçe söylemek gerekirse, okullar öğrencileri geçmişte işçi sınıfı çocukları olarak tanımlarken şimdilerde göçmen çocukları olarak tanımlamaktadır. Daha önceleri çocuklara babaları yoksul olduğu için sorunlu oldukları teşhisi konurken, şimdilerde, çocuk üçüncü kuşak olsa bile, babası göçmen olduğu için sorunlu teşhisi konmaktadır. Erkek çocukların davranışlarını geçmişte saldırgan olarak tanımlarlarken, artık davranışın kendisi etnik olarak tanımlanmaktadır (Milner, S. Ve Parsons, N., *Reinventing France: State and Society in the Tweny-First Century* içinde, Palgrave, Hampshire 2003, s. 120, aktaran Ayhan Kaya, "Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi", *Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri* (içinde Edt.: Didem Danış - Verda İrtiş), s. 46-47).

¹¹³ Katıldığım bir eğitim programının sabahında, yaklaşık yirmi kişilik kahvaltı sofrasında Batı Avrupa'daki Türklerin yüksek tahsil yapan öğrenci sayısını artırmaları gereğinden bahsederken, aramızda Almanya'da müteahhitlik yapan bir inşaat mühendisi ile Lüksemburg'da bürosu bulunan bir avukatın olduğu söylendi. Bu iki arkadaşı tebrik ettikten sonra, "şu an tanıdığınız ve kendisine ulaşabileceğiniz üniversite mezunu Türkiye kökenli kaç kişiyi tanıyorsunuz ve Avrupa'da yaşayan Türklerin sorunlarını çözmeye yönelik bir projede yer almaları için çağrıda bulunsanız, kaç kişinin ilgi duyacağını tahmin ediyorsunuz" diye sordum. Verilen cevapta, 15 civarında Türkiye kökenli üniversite mezunu tanıdıklarını ve bunlar arasından iki-üç kişinin böyle bir çağrıya olumlu bakacağını tahmin ettiklerini söylemişlerdir.

başarılarının düşük olduğu ve bu yüzden arzu ettikleri liseye ve üniversiteye gidemedikleri, cami çevresindeki cemaatten duyulan serzenişler arasında yer almaktadır.

Çözüm olarak, camilerdeki din görevlilerinden ve cami derneklerinin yönetimlerinden velilere bu konularda seminerler düzenlenmesi ve okul çocuklarının başarmakta zorlandıkları dersler için kurslar tertiplenmesi istenmektedir. Belki Türkiye’de dershanelerin yapmış olduğu faaliyetin bir benzeri din görevlilerinden ve cami dernek yönetimlerinden beklenmektedir denilebilir. Sorunun çözümünün nerede ve nasıl olması gerektiği tartışılabilir. Ancak ilgili çocukların okul başarılarının yükseltilmesi ciddi bir konu olarak, Avrupa’da yaşayan Türklerin önünde durduğu bir gerçektir. Çünkü yeni yetişen neslin ileride yaşadığı toplumda saygın bir yer edinebilmesi, yeterli miktarda ve düzeyde her alanda yetişmiş insan unsuruyla mümkün olacaktır. Bu ise iyi bir eğitim almayı gerektirecektir.

Daha ilkokul sıralarından itibaren akademik başarıları düşük damgasını yiyen ve ona göre okullara yönlendirilen çocukların, yarın Avrupa’da yaşayan Türkleri her platformda temsil etmesi ve varlık göstermesi zor olacaktır. İşte bu yönüyle bahsi geçen konunun, çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler gösteren cami derneklerinin ilgi alanlarıyla kesiştiği söylenebilir¹¹⁴. Kısaca cemaat; ibadet etme, görüşüp kaynaşma, milli ve manevî değerleri yaşatma imkânı veren bu camilerden ve dernek yönetimlerinden, çocukların okul başarılarını yükseltmek için programlar düzenlemesini beklemektedir. Bu beklentide

---

¹¹⁴ Çok az da olsa bazı camilerin sınıflarında, öğrencilerin ihtiyacı olan Fransızca ve Matematik gibi bazı derslerden, özel hocalar nezaretinde kurslar düzenlendiği tarafımızdan görülmüştür.

din görevlilerine düşen görev ise bu konunun gereğini ve önemini anlatmak, dernekleri motive etmek ve programın sağlıklı yürütmesine yardımcı olmaktır. Bu beklentiden hareketle deneklere, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik faaliyetlerin yeterliğini sorduk. İlgili soruya şu şekilde cevap verilmiştir (bkz. Tablo 64).

Tablo 64: Çocukların Okul Başarısını Yükseltme Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	172	24.4	28.4	28.4
Kısmen yeterli	159	22.5	26.3	54.7
Hayır yetersiz	274	38.8	45.3	100.0
Ara toplam	605	85.7	100.0	
Cevapsız	101	14.3		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=1.83, Sonuç=Kısmen yeterli				

Tablo 64'te de görüldüğü gibi, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik faaliyetleri deneklerin %28.4 "Evet yeterli", %26.3'ü "Kısmen yeterli" ve %45.3'ü de "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyerek cevaplamışlardır. Bu konudaki beklentinin nedenli yüksek olduğu, "Kısmen yeterli" ve "Hayır yetersiz" seçeneklerini işaretleyen deneklerin toplam oranının (%26.3 + %45.3=) %71.3 rakamına ulaşmasından anlaşılabilir. Demek ki deneklerin 7/10'undan fazlası, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmek için yeterli bir faaliyetin yapılmadığı kanaatini taşımaktadır.

Elde edilen bu sonucun detay analizlerini ve farklı değişkenler açısından nasıl değerlendirildiğini ise Tablo 65'i inceleyerek görebiliriz.

Tablo 65: Çocukların Okul Başarısını Yükseltme Konusunu Anlatım ve Uygulama Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		Çocukların Okul Başarısını Yükseltme Konusunu Anlatımı ve Uygulaması						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	45	26.5	46	27.1	79	46.5	170	100.0
	30-39 yaş a.	43	23.6	41	22.5	98	53.8	182	100.0
	40-49 yaş a.	37	30.8	33	27.5	50	41.7	120	100.0
	50-59 yaş a.	29	28.4	32	31.4	41	40.2	102	100.0
	60 yaş ve +	18	58.1	7	22.6	6	19.4	31	100.0
	Toplam	172	28.4	159	26.3	274	45.3	605	100.0
Doğum yeri	Fransa	22	27.2	15	18.5	44	54.3	81	100.0
	Türkiye	149	28.7	142	27.3	229	44.0	520	100.0
	Diğer	1	25.0	2	50.0	1	25.0	4	100.0
	Toplam	172	28.4	159	26.3	274	45.3	605	100.0
Cinsiyet	Kadın	49	27.4	52	29.1	78	43.6	179	100.0
	Erkek	123	28.9	107	25.1	196	46.0	426	100.0
	Toplam	172	28.4	159	26.3	274	45.3	605	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	90	37.8	63	26.5	85	35.7	238	100.0
	İlköğ/Ortao.	26	26.8	31	32.0	40	41.2	97	100.0
	Lise	42	20.7	50	24.6	111	54.7	203	100.0
	Üniversite	12	25.0	11	22.9	25	52.1	48	100.0
	Lisansüstü	2	14.3	1	7.1	11	78.6	14	100.0
	Toplam	172	28.7	156	26.0	272	45.3	600	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	22	22.4	21	21.4	55	56.1	98	100.0
	İşçi	77	29.3	76	28.9	110	41.8	263	100.0
	Emekli	10	45.5	5	22.7	7	31.8	22	100.0
	Ev hanımı	35	27.8	36	28.6	55	43.7	126	100.0
	Öğrenci	6	33.3	2	11.1	10	55.6	18	100.0
	Teknik eleman	8	27.6	4	13.8	17	58.6	29	100.0
	İşsiz	9	36.0	7	28.0	9	36.0	25	100.0
	Diğer	3	25.0	3	25.0	6	50.0	12	100.0
	Toplam	170	28.7	154	26.0	269	45.4	593	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	34	31.5	33	30.6	41	38.0	108	100.0
	1000€-2000€	67	26.6	67	26.6	118	46.8	252	100.0
	2000€-3000€	39	28.1	35	25.2	65	46.8	139	100.0
	3000€-4000€	7	25.9	4	14.8	16	59.3	27	100.0
	4000€ ve +	15	34.1	12	27.3	17	38.6	44	100.0
	Toplam	162	28.4	151	26.5	257	45.1	570	100.0

Tablo 65'i incelediğimizde, yaş değişkeninde camilerde çocukların okul başarılarını yükseltme konusunda yapılan faaliyetleri, % 23.6'lık oranla 30-39 yaş arası denekler en düşük düzeyde, 60 ve üzeri yaştaki denekler ise %58.1'lik oranla en yüksek düzeyde yeterli görmektedir. Diğer yaş grupları ise bu konuda ortalama oran olan %28.4'e yakın düzeylerde “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu sonuçlara göre 60 ve üzeri yaş grubunu hariç tutarsak, diğer yaş gruplarında “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyen deneklerin oranı %23.6 ile %30.8 arasında değiştiği görülmektedir ve bu konuda yaş değişkeni belli bir oranda farklılık oluşturmaktadır denilebilir.

Doğum yeri değişkeninde ise Fransa doğumlular %27.2 ve Türkiye doğumlular %28.7 oranlarında “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmek için yapılan faaliyetlerde, doğum yeri değişkeninin önemli bir farklılık oluşturmadığını göstermişlerdir.

Cinsiyet değişkeninde de benzer bir durum söz konusudur. Kadınlar %27.4 ve erkekler de %28.9 oranlarında “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmek için yapılan faaliyetlerde, cinsiyet değişkeninin önemli bir farklılık oluşturmadığını göstermişlerdir.

Ancak **öğrenim durumu** değişkeninde durum farklılık göstermekte ve öğrenim düzeyi yükseldikçe ilgili soruyu cevaplamada “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretleme oranı yükselmektedir. Söz gelimi ilkökul mezunlarında “*Hayır yetersiz*” seçeneğini işaretleme oranı % 35.7 iken, lisansüstü mezunlarda bu oran %78.6 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmaktadır. Daha önce işlediğimiz birçok konuda olduğu gibi, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik faaliyetlerde

de, öğrenim durumu değişkeni önemli farklılık meydana getirmektedir

Meslek durumu değişkenine gelince, özellikle müteşebbislerin çok düşük düzeyde (%22.4) ve emeklilerin de yüksek sayılabilecek düzeyde (%45.5) "Evet yeterli" seçeneğini işaretleyerek, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik faaliyetlerin yeterliği hakkında görüş bildirdikleri dikkat çekmektedir. Yine aynı konuda "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretlemeye müteşebbisler %56.1 ve emekliler %31.8 oranlarla en yüksek ve en düşük oranlara sahip oldukları görülmektedir. Geriye kalan meslek grupları ise bu iki meslek grubunun sahip olduğu oranlar arasında, ilgili konunun yeterliği/yersizliği hakkında görüş bildirmişlerdir. Bu durumunda, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik faaliyetlere yer verilmesi gerektiğini en fazla müteşebbisler, en az da emekliler arzu etmektedir diyebiliriz.

Gelir durumu değişkenine baktığımızda, 4000€ ve üzeri aylık gelire sahip olan denekleri hariç tutarsak, gelir durumunun yükselmesiyle, camilerde çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik faaliyetleri yetersiz görmenin de yükseldiği görülmektedir. Şöyle ki, 1000€ ve daha aşağı gelir grubunda "*Hayır yetersiz*" seçeneğini işaretleme %38.0 iken, 3000€-4000€ arası gelire sahip olan grupta bu oran %59.3'e çıkmaktadır.

K. İNSANLAR ARASI İLİŞKİLER KONUSUNU ANLATIM YETERLİĞİ

İnsanlar arası ilişkiler, her zaman, her toplumda, herkese gerekli olan bir konudur. Ailede, iş yerinde, çarşı-pazarda, bütün kurum ve kuruluşlarda insanlar arası ilişkiler belirleyici rol oynamaktadır. Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin hem aile fertleri arasında, hem kendi cami ve derneklerinde beraber oldukları insanlar arasında, hem de yaşadıkları ülkedeki diğer din ve kültürlerle mensup insanlarla olan ilişkilerinde, doğru ve etkili iletişim kurabilmek için insanlar arası ilişki konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Nitekim bazen aile içinde, bazen kendi arkadaş çevrelerinde, bazen de diğer din ve kültürlerle mensup insanlarla ilişkilerde, nasıl bir davranış tarzı geliştirme gerektiği konusunda tereddütler yaşadıklarını, kendileri dile getirmektedir.

Söz gelimi Hıristiyan, Yahudi veya ateist bir komşuyla nasıl komşuluk ilişkilerinin devam ettirileceği, selamlaşmadan hediyeleşmeye kadar nasıl bir ilişki içerisinde olunacağı zihinlerde net olması gerekiyor¹¹⁵. Cami cemaati bütün bu konular-

---

¹¹⁵ Avusturya Linz bölgesinde insanlar arası ilişki konusunda verdiğimiz bir konferansın bir bölümünde, "Avrupa'da yaşayan Müslümanlar insanî ilişkiler konusunda başarılı olmalıdır. Ailelerinde, kendi inanç ve kültüründen olan insanlarla olduğu kadar, diğer inanç ve kültürlerle sahip olan insanlarla ilişkilerinde de başarılı olmalıdır. Yaşanılan ortamda

da bilgilenecek ve örnek davranış modelleri görmek arzusunda¹⁶. İşte cami faaliyetlerinde insanlara inanç ve ibadet esasları hakkında bilgi verildiği gibi, insanlar arası ilişkiler konusunda da bilgi vermek gerekiyor ki, cemaat toplumdaki insanlarla problemsiz iletişim kurabilme becerisini geliştirebilsin.

Tablo 66: İnsanlar Arası İlişkiler Konusunu Anlatım Yeterliği

Seçenekler	S	%	% (Katılan)	% (Kümülatif)
Evet yeterli	321	45.5	51.5	51.5
Kısmen yeterli	150	21.2	24.1	75.6
Hayır yetersiz	152	21.5	24.4	100.0
Ara toplam	623	88.2	100.0	
Cevapsız	83	11.8		
Toplam	706	100.0		
Likert ölçeği=2.27, Sonuç=Kısmen yeterli				

güvenilir, adil, sorumluluk sahibi ve insani değerlere sahip olmak çok önemlidir. Komşularımızla iş arkadaşlarımızla selamlaşp hal hatır sormak, ilişkilerimizde bizi başarıya götüren davranışlardan bazılarıdır...” diye düşüncelerimizi açıkladık. Konferanstan sonra dinleyicilerden birisi teşekkür etlikten sonra, “Hocam geçen sene bu salonda konferans veren birisi, Müslümanların haricindeki kişilerle selamlaşmanın caiz olmadığını söyledi. İnsanlarla küs gibi yaşamak nasıl mümkün olur.” diye serzenişini dile getirdi. Aktarılan anekdotta da görüldüğü gibi, Batı Avrupa’da yaşayan Müslümanların insanlar arası ilişkiler konusunda doğru bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

¹¹⁶ Hz. Peygamberin toplumun çeşitli kesimlerinden insanlarla, farklı din ve kültürlerle sahip kişilerle ilişkilerinde örnek davranışlar için bkz. Ay, Mehmet Emin, Şefkat Peygamberi Hz. Muhammed (sav), Beyza Kitap, İstanbul, 2007, s. 99-166.

Şimdi cami faaliyetlerinde insanlar arası ilişkiler konusunda denli yer alıp almadığıyla ilgili anket sorumuza, deneklerin verdikleri cevapları yukarıdaki Tablo 66'dan inceleyebiliriz.

İnsanlar arası ilişki konusunun cami faaliyetlerinde denli gündeme geldiğiyle ilgili sorumuza denekler %51.5 oranında "*Evet yeterli*", %24.1 oranında "*Kısmen yeterli*" ve %24.4 oranında da "*Hayır yetersiz*" şeklinde cevap vermişlerdir (bkz. Tablo 66). Bu rakamlara göre deneklerin yaklaşık ½'sinin ilgili konunun anlatılmasını yeterli gördüğü anlaşılmaktadır. Yine aynı sorunun farklı değişkenlere göre nasıl değerlendirildiğini görmek için Tablo 67'e bakabiliriz.

Yukarıda da görüldüğü gibi (bkz. Tablo 67) **yaş** değişkeninde 30-39 yaş grubu hariç, diğer yaş gruplarında yaş ilerledikçe insanlar arası ilişki konusunun cami faaliyetlerinde gündeme gelmesini yeterli görme oranının arttığı fark edilmektedir. 20-29 yaş grubunda %51.4 oranında, 40-49 yaş grubunda 53.3 oranında, 50-59 yaş grubunda %53.3 oranında, 60 ve üzeri yaş grubunda %75.8 oranında "*Evet yeterli*" seçeneği işaretlenerek ilgili soruya cevap verilmiştir. Yaş değişkeninde %44.9 oranıyla 30-39 yaş grubunun en düşük düzeyde, 60 ve üzeri yaş grubunun da %75.8 gibi yüksek bir düzeyde ilgili soruyu "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek cevaplandırmaları dikkat çekmektedir.

Doğum yeri değişkenine, baktığımızda Fransa doğumlular %56.0 ve Türkiye doğumlular %50.6 oranlarında ilgili soruyu "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek cevaplamışlardır. Bu durumda Fransa doğumluların insanlar arası ilişkilerinin anlatımını daha fazla yeterli gördüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 67: İnsanlar Arası İlişkiler Konusunu Anlatım Yeterliğinin Farklı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		İnsanlar Arası İlişkiler Konusunu Anlatım						Toplam	
		Evet yeterli		Kısmen yeterli		Hayır yetersiz			
		S	%	S	%	S	%	S	%
Yaş	20-29 yaş a.	92	51.4	47	26.3	40	22.3	179	100.0
	30-39 yaş a.	83	44.9	44	23.8	58	31.4	185	100.0
	40-49 yaş a.	64	53.3	29	24.2	27	22.5	120	100.0
	50-59 yaş a.	57	53.8	26	24.5	23	21.7	106	100.0
	60 yaş ve +	25	75.8	4	12.1	4	12.1	33	100.0
	Toplam	321	51.5	150	24.1	152	24.4	623	100.0
Doğum yeri	Fransa	47	56.0	16	19.0	21	25.0	84	100.0
	Türkiye	270	50.6	133	24.9	131	24.5	534	100.0
	Diğer	4	80.0	1	20.0	0	0	5	100.0
	Toplam	321	51.5	150	24.1	152	24.4	623	100.0
Cinsiyet	Kadın	102	55.4	46	25.0	36	19.6	184	100.0
	Erkek	219	49.9	104	23.7	116	26.4	439	100.0
	Toplam	321	51.5	150	24.1	152	24.4	623	100.0
Öğrenim durumu	İlkokul	138	56.3	60	24.5	47	19.2	245	100.0
	İlköğ/Ortao.	60	60.0	23	23.0	17	17.0	100	100.0
	Lise	95	45.2	48	22.9	67	31.9	210	100.0
	Üniversite	22	44.9	11	22.4	16	32.7	49	100.0
	Lisansüstü	3	21.4	6	42.9	5	35.7	14	100.0
	Toplam	318	51.5	148	23.9	152	24.6	618	100.0
Meslek durumu	Müteşebbis	47	47.0	22	22.0	31	31.0	100	100.0
	İşçi	138	50.5	66	24.2	69	25.3	273	100.0
	Emekli	14	63.6	2	9.1	6	27.3	22	100.0
	Ev hanımı	69	53.9	35	27.3	24	18.8	128	100.0
	Öğrenci	13	68.4	4	21.1	2	10.5	19	100.0
	Teknik eleman	14	48.3	6	20.7	9	31.0	29	100.0
	İşsiz	16	57.1	5	17.9	7	25.0	28	100.0
	Diğer	5	41.7	4	33.3	3	25.0	12	100.0
	Toplam	316	51.7	144	23.6	151	24.7	611	100.0
Gelir durumu	1000€ ve -	54	50.9	28	26.4	24	22.6	106	100.0
	1000€-2000€	135	50.0	70	25.9	65	24.1	270	100.0
	2000€-3000€	67	47.9	33	23.6	40	28.6	140	100.0
	3000€-4000€	16	59.3	3	11.1	8	29.6	27	100.0
	4000€ ve +	29	64.4	9	20.0	7	15.6	45	100.0
	Toplam	301	51.2	143	24.3	144	24.5	588	100.0

Cinsiyet değişkeninde ise kadınlar %55.4 ve erkekler %49.9 oranlarında, insanlar arası ilişki konularının anlatılmasını yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Burada da kadınlar ilgili konunun anlatılmasını, erkeklere göre daha fazla yeterli gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Öğrenim durumu değişkenine baktığımızda sırasıyla %60.0 ortaokul/ilköğretim mezunları, %56.3 ilkokul mezunlar, %45.2 lise mezunları, %44.9 üniversite mezunları ve %21.4 lisansüstü mezunları "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretleyerek ilgili soruyu cevaplamışlardır. Bu durumda ortaokul/ilköğretim mezunları (%60.0) ile ilkokul mezunlarının (%56.3) yeterli görme rakamları haricinde, öğrenim durumunun yükselmesiyle, insanlar arası ilişki konusunun camilerde anlatılmasını yeterli görme oranının düştüğü görülmektedir. Sonuç olarak da öğrenim durumu değişkeninin ilgili konuda önemli bir farklılık meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

Meslek durumu değişkeninde de, öğrenciler (%68.4), emekliler (63.6) ve işsizler (%57.1) ilgili soruyu cevaplama ortalama oran olan %51.7'nin üstünde oranlarda "*Evet yeterli*" seçeneğini işaretlemişlerdir. Geriye kalan ev hanımları (%53.9), işçiler (%50.5), teknik elemanlar (%48.3) ve müteşebbisler ise ilgili ortalama orana (%51.7) yakın değerlerde ilgili konunun anlatılmasını yeterli görmektedir. Ancak "*diğer*" kategorisindeki meslek sahipleri %41.7 oranıyla en düşük düzeyde, insanlar arası ilişkiler konusunun anlatılmasını yeterli gördüklerini belirtmişlerdir.

Gelir durumu değişkeninde ise 1000€ ve altı gelir grubu %50.9, 1000€-2000€ arası gelir grubu %50.0, 2000€-3000€ gelir grubu %47.9, 3000€-4000€ gelir grubu %59.3, 4000 ve üstü gelir

grubu %64.4 oranında “*Evet yeterli*” seçeneğini işaretleyerek, camilerde insanlar arası ilişki konularının yeterliği hakkında görüşlerini dile getirmişlerdir. Dikkat edilirse gelir durumu yükseldikçe, ilgili konunun anlatılmasını yeterli görme oranının da arttığı görülmektedir ve gelir durumu değişkeni bu durumda önemli bir farklılık meydana getirmektedir diyebiliriz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaygın din eğitiminde yüksek kalitede hizmete ulaşmanın yolu, mesleki olduğu kadar sosyo-kültürel ve insanlar arası ilişkiler konularında da donanımlı din görevlilerine sahip olmaktan geçer. Çünkü bu vasıfları kendilerinde birleştiren görevliler, içerisinde buldukları şartları dikkate alarak hizmet stratejisi geliştirebilirler. Görevlinin uygulayacağı eğitim programının (etkinliklerin) uygunluğu da, bu stratejinin bir parçasını oluşturur. Dolayısıyla gerekli donanımı elde etmiş bir din görevlisinin bulunması, isabetli ve ihtiyaçları giderici program tespit etmeyi ve uygulamayı beraberinde getirir. Bu hizmetin hedef kitlesi durumunda olan cemaatin görüş ve fikirleri ise, “isabet ve uygunluk” açısından büyük bir test ve aynı zamanda geri bildirim niteliği taşır.

“Din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterliği”ne matuf elde ettiğimiz sonuçları daha net ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyabilmek için, “yüzdelik tabloların” Likert ölçeği değerlerini, “çapraz tabloların” da Ki-kare anlamlılık değerlerini tablolaştırarak topluca vermek ve yorumlamak istiyoruz. Bu işlemi “din görevlileri yeterliği” ve “cami etkinlikleri yeterliği” olmak üzere iki başlık altında ve her başlığı da Likert ölçeği ve Ki-kare anlamlılık değerlerinden yararlanarak, iki alt başlık altında özetlemeyi düşünüyoruz. Söz konusu rakamsal değer-

ler, aynı zamanda varsayımlarımızın ne ölçüde gerçekleşip gerçekleşmediğini de istatistiksel olarak ortaya koymuş olacaktır.

1. Din görevlileri yeterliği ile ilgili elde ettiğimiz sonuçlar:

Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan ve on iki tablodan oluşan, deneklerin din görevlileri yeterlikleri hakkındaki görüşleriyle ilgili verilerin sonuçları, Tablo 68'de özet olarak verilmiştir.

Buna göre, "Din görevlisinin dinî bilgi ve donanım yeterliği" Likert ölçeği değeri 2.48 olup, "Kısmen yeterli" olarak sonuçlanmış ve konuyla ilgili varsayımımız (V/A1) doğrulanmıştır.

"Din görevlisinin vaaz ve sohbet yapma yeterliği"nde ise Likert ölçeği değeri 2.45 ile "Kısmen yeterli" şeklinde sonuçlanmış ve bu konudaki varsayımımız (V/A2) doğru çıkmıştır.

"Din görevlisinin güzel Kur'an okuma yeterliği" Likert ölçeği değeri 2.57'yle, yeterlikler arasında ikinci sırada olup, "Evet yeterli" sonucuna ulaşmıştır. "Din görevlisinin Türkçeyi iyi kullanma yeterliği"nden sonra yüksek değere sahip olma da ikinci sırayı işgal ederek, ilgili varsayım (V/A3) doğrulanmıştır.

"Din görevlisinin genel kültür yeterliği" 2.33'lük Likert ölçeği değerine sahiptir ve "Kısmen yeterli" olarak sonuçlanmıştır. Oysa ki söz konusu yeterlik varsayımlarımız arasında (V/A4) "Yetersiz" olarak belirtilmişti. Bu durumda V/A4 doğrulanmamıştır.

“Din görevlisinin Müslümanları temsil yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.35’tir ve “Kısmen yeterli” olarak sonuçlanmıştır. Bu konudaki varsayımımız (V/A5) doğrulanmamıştır. Çünkü V/A5’i “Yetersiz” olarak belirtmiştik.

Tablo 68 Din Görevlileri Yeterliği Likert Ölçeği Değerleri

Tablolar	Likert ölçeği değeri	Sonuç
Tablo 20: Din görevlisinin dinî bilgi ve donanım yeterliği	2.48	Kısmen yeterli
Tablo 22: Din görevlisinin vaaz ve sohbet yapma yeterliği	2.45	Kısmen yeterli
Tablo 24: Din Görevlisinin Güzel Kur’an Okuma Yeterliği	2.57	Evet yeterli
Tablo 26: Din görevlisinin genel kültür yeterliği	2.33	Kısmen yeterli
Tablo 28: Din görevlisinin Müslümanları temsil yeterliği	2.35	Kısmen yeterli
Tablo 30: Din görevlisinin etkileyici kişilik yeterliği	2.20	Kısmen yeterli
Tablo 32: Din görevlisinin yetişkinlerle iletişim kurma yeterliği	2.41	Kısmen yeterli
Tablo 34: Din Görevlisinin gençlerle iletişim kurma yeterliği	2.23	Kısmen yeterli
Tablo 36: Din görevlisinin çocuklarla iletişim kurma yeterliği	2.36	Kısmen yeterli
Tablo 38: Din görevlisinin cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterliği	2.10	Kısmen yeterli
Tablo 40: Din görevlisinin Türkçeyi iyi kullanma yeterliği	2.58	Evet yeterli
Tablo 42: Din görevlisinin Fransızca’yı iyi kullanma yeterliği	1.50	Kısmen yeterli

“Din görevlisinin etkileyici kişilik yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.20 olup, “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmıştır. Oysa ki V/A6’da söz konusu yeterliği, biz “Yetersiz” olarak belirtmiştik. Dolayısıyla bu varsayım (V/A6) doğrulanmamıştır.

“Din görevlisinin yetişkinlerle iletişim kurma yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.41 ve sonuç “Kısmen yeterli” şeklindedir. Bu durum V/A7’yi doğrulamaktadır.

“Din görevlisinin gençlerle iletişim kurma yeterliği”, 2.23 Likert ölçeği değeriyle “Kısmen yeterli” sonucuna sahip olup, bu konudaki varsayımımızı (V/A8) doğru çıkarmıştır.

“Din görevlisinin çocuklarla iletişim kurma yeterliği” denekler tarafından 2.36 Likert ölçeği değeriyle “Kısmen yeterli” olarak sonuçlandırılması bu konudaki varsayımımızı (V/A9) doğrulamıştır.

“Din görevlisinin cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterliği” 2.10 Likert ölçeği değeriyle “Din görevlisinin Fransızca’yı iyi kullanma yeterliği”nden sonra en az değere sahip olmada ikinci olarak, “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/A10’u doğrulamıştır.

“Din görevlisinin Türkçeyi iyi kullanma yeterliği” sahip olduğu 2.58 Likert ölçeği değeriyle diğer yeterlikler arasında en yüksek değerle ilk sırada yer almakta ve “Evet yeterli” şeklinde sonuçlanmaktadır. Böylece bu husustaki varsayımımız (V/11) doğru çıkmıştır.

“Din görevlisinin Fransızca’yı iyi kullanma yeterliği”ne gelince, 1.50 Likert ölçeği değerine sahip olarak, diğer yeterlikler arasında en düşük değer olmasına rağmen, “Kısmen yeterli”

şeklinde sonuçlanmıştır. Bu husustaki varsayımımız “Hayır yetersiz” olduğundan, V/A12 doğrulanmamıştır.

Din görevlileri yeterlikleriyle ilgili bulguları “Likert ölçeği değerleri” yardımıyla özetledikten sonra, şimdi de yine aynı yeterliklerle ilgili bulguların bağımsız değişkenlere göre sonuçlarını vermeye çalışalım. Bu işlemi yaparken, çapraz tabloların “Ki-kare bağımsızlık testi anlamlılık değerleri”ni¹¹⁷ kullanarak, söz konusu bulguları daha somut bir şekilde özetlemek istiyoruz.

“Dinî bilgi ve donanım” yeterliğinde “yaş, doğum yeri, cinsiyet, öğrenim durumu, meslek durumu ve gelir durumu” bağımsız değişkenlerinin hiç birinde anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir.

“Vaaz ve sohbet yapma” yeterliğinde ise sadece “öğrenim durumu” bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık ($p=0.002$) meydana gelmiştir. Bu durumda öğrenim seviyesi, yapılan vaaz ve sohbetleri değerlendirmede önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Güzel Kur’an okuma” yerliğinde de “cinsiyet” bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık ($p=0.018$) oluşmuştur. Tablo 25’in yorumunda da belirtildiği gibi, kadınlar erkelere göre, din görevlilerini, bu konuda daha başarılı görmektedir.

“Genel kültür” yeterliğinde “öğrenim durumu” bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık ($p=0.013$) meydana gelmiştir. Tablo 27’nin yorumunda da belirtildiği gibi, deneklerin öğrenim durumunun artması, din görevlilerini genel kültür açısından daha az yeterli görmeyi beraberinde getirmektedir.

---

¹¹⁷ “Ki-kare bağımsızlık testi anlamlılık değeri” hakkında geniş bilgi için bkz. Ek 4.

Tablo 69: Din Görevlileri Yeterliği Ki-kare Bağımsızlık Testi Anlamlılık Değerleri

Seçenekler	Yaş	Doğum yeri	Cinsiyet	Öğrenim durumu	Meslek durumu	Gelir durumu
Tablo 21: Dinî bilgi ve donanım yeterliği	0.076	0.837	0.501	0.166	0.559	0.394
Tablo 23: Vaaz ve sohbet yapma yeterliği	0.789	0.746	0.608	0.002	0.347	0.490
Tablo 25: Güzel Kur'an okuma yeterliği	0.685	0.627	0.018	0.052	0.220	0.162
Tablo 27: Genel kültür yeterliği	0.227	0.830	0.921	0.013	0.158	0.882
Tablo 29: Müslümanları temsil yeterliği	0.019	0.703	0.416	0.000	0.171	0.473
Tablo 31: Etkileyici kişilik yeterliği	0.037	0.505	0.723	0.000	0.854	0.048
Tablo 33: Yetişkinlerle iletişim kurma yeterliği	0.132	0.931	0.278	0.000	0.121	0.044
Tablo 35: Gençlerle iletişim kurma yeterliği	0.015	0.978	0.287	0.001	0.208	0.694
Tablo 37: Çocuklarla iletişim kurma yeterliği	0.099	0.866	0.519	0.004	0.363	0.534
Tablo 39: Cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterliği	0.005	0.241	0.791	0.000	0.033	0.832
Tablo 41: Türkçeyi iyi kullanma yeterliği	0.249	0.106	0.929	0.052	0.115	0.332
Tablo 43: Fransızca'yı iyi kullanma yeterliği	0.111	0.580	0.047	0.082	0.302	0.011

“Müslümanları temsil” yeterliğinde “yaş” ($p=0.019$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.000$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık oluşmuştur. Tablo 29'nin yorumunda belirtildiği gibi, bu konuda ileri yaşlardaki deneklerle, özellikle 30-39 yaş grubundaki denekler arasında önemli farklılık görölmektedir. Yine

aynı konuda ilkokul mezunları ile lise ve üniversite mezunlarının değerlendirilmeleri arasında farklılık bulunmaktadır.

“Etkileyici kişilik” yeterliğinde de “yaş” ($p=0.037$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.000$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Nitekim bu konuda 60 ve daha yukarı yaşlardaki deneklerle diğer yaş gruplarındaki denekler arasında ve ilkokul mezunlarıyla üniversite mezunları arasında görüş farklılığı bulunmaktadır (bkz. Tablo 31). Öteki denek gruplarına göre, ileri yaştaki ve ilkokul mezunu denekler din görevlilerini söz konusu yeterlikte daha başarılı görmektedir.

“Yetişkinlerle iletişim kurma” yeterliğinde “öğrenim durumu” ($p=0.000$) ve “gelir durumu” ($p=0.044$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır. İlkokul mezunları söz konusu yeterlikte din görevlilerini başarılı görürken, üniversite mezunları aynı kanaati paylaşmamaktadır. Yine gelir durumu çok yüksek olanlar, din görevlilerinin yetişkinlerle iletişiminden memnun gözükürken, diğer gelir grupları aynı memnuniyeti göstermemektedir (bkz. Tablo 33).

“Gençlerle iletişim kurma” yeterliğinde “yaş” ($p=0.015$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.001$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık meydana gelmiştir. İlkokul mezunlarıyla yüksek öğrenim görmüş denekler arasında, bir de 30-39 yaş ile 60 ve daha yukarı yaş grupları arasında, bu konuda önemli farklılık olduğu dikkat çekmektedir (bkz. Tablo 35).

“Çocuklarla iletişim kurma” yeterliğinde sadece “öğrenim durumu” ($p=0.004$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık olduğu dikkat çekmektedir. Din görevlilerini söz konusu yeterlikte yüksek öğrenim gören denekler daha az başarılı

görürken, öğrenim seviyesi düştükçe başarılı görme oranı artmaktadır (bkz. Tablo 37).

“Cemaatin problemleriyle ilgilenme” yeterliğinde “yaş” ($p=0.005$), “öğrenim durumu” ($p=0.000$) ve “meslek durumu” ($p=0.033$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık olduğunu görüyoruz. Tablo 39’un yorumunda da belirtildiği gibi, bahsi geçen yeterlikte 60 yaş ve daha yukarısındaki denekler çok iyimserken, 30-39 yaş arasındakiler aynı iyimserliği göstermemektedir. Öte yandan öğrenim durumu yükseldikçe bu konudaki iyimserlik düşmektedir. Meslek durumu bağımsız değişkeninde ise öğrenciler, öteki meslek gruplarına göre, din görevlilerinin cemaatin problemleriyle ilgilenme yeterliğini, daha yüksek oranda yeterli görmektedir.

“Türkçeyi iyi kullanma” yeterliğinde, hiç bir bağımsız değişkende anlamlı farklılık oluşmamıştır.

“Fransızca’yı iyi kullanma” yeterliğinde ise “cinsiyet” ($p=0.047$) ve “gelir durumu” ($p=0.011$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Erkekler kadınlara göre, din görevlilerini bu konuda daha başarılı görürken, yüksek gelire sahip olanlar (4000€ ve +) diğer gelir gruplarına göre daha başarısız görmektedir.

2. Cami etkinlikleri yeterliği ile ilgili elde ettiğimiz sonuçlar:

Deneklerin cami etkinlikleri yeterlikleri hakkındaki görüşleri, çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınıp ilgili on iki tabloya dayanarak yorumlanmıştı. Şimdi ise bahsi geçen bölümde elde ettiğimiz verilerin “Likert ölçeği” değerlerini Tablo 70’de topluca ele alarak, ulaştığımız sonuçları özetlemek istiyoruz.

“İnanç konularını anlatım yeterliği”nde Likert ölçeği değeri 2.68’le “Evet yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B1 doğru çıkmıştır. Çünkü inanç konularının anlatımı varsayımlarımız arasında “Evet yeterli” olarak belirtilmişti.

“İbadet konularını anlatım yeterliği”nde Likert ölçeği değeri 2.64’le “Evet yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B2 doğru çıkmıştır. Çünkü ibadet konularının anlatımı varsayımlarımız arasında “Evet yeterli” olarak belirtilmişti.

“Kur’an-ı Kerimi okuma ve anlama etkinliği yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.74’le “Evet yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B3 doğrulanmamıştır. Çünkü Kur’an-ı Kerimi okuma ve anlama etkinliği, varsayımlarımız arasında kısmen yeterli olarak belirtilmişti.

“Hz. Peygamberin hayatını anlatım yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.47’yle “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B4 doğrulanmıştır. Çünkü Hz. Peygamberin hayatını anlatım etkinliği, varsayımlarımız arasında “Kısmen yeterli” olarak belirtilmişti.

“Eşler arası iletişim konusunu anlatım yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.20’yle “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B5 doğrulanmamıştır. Çünkü eşler arası iletişim konusunu anlatım etkinliği, varsayımlarımız arasında “Hayır yetersiz” olarak belirtilmişti.

“Çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.23’le “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B6 doğrulanmıştır. Çünkü çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği, varsayımlarımız arasında “Kısmen yeterli” olarak belirtilmişti.

“Yetişkin eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.13’le “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B7 doğrulanmıştır. Çünkü yetişkin eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği, varsayımlarımız arasında “Kısmen yeterli” olarak belirtilmişti.

Tablo 70: Cami Etkinlikleri Yeterliği Likert Ölçeği Değerleri

Tablolar	Likert ölçeği değeri	Sonuç
Tablo 44: İnanç konularını anlatım etkinliği yeterliği	2.68	Evet yeterli
Tablo 46: İbadet konularını anlatım etkinliği yeterliği	2.64	Evet yeterli
Tablo 48: Kur’an-ı Kerimi okuma ve anlama etkinliği yeterliği	2.74	Evet yeterli
Tablo 50: Hz. Peygamberin hayatını anlatım etkinliği yeterliği	2.47	Kısmen yeterli
Tablo 52: Eşler arası iletişim konusunu anlatım etkinliği yeterliği	2.10	Kısmen yeterli
Tablo 54: Çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği yeterliği	2.23	Kısmen yeterli
Tablo 56: Yetişkin eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği yeterliği	2.13	Kısmen yeterli
Tablo 58: Genç kızların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği yeterliği	1.98	Kısmen yeterli
Tablo 60: Bayanların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği	2.01	Kısmen yeterli
Tablo 62: Toplumunu tanıma konusunu anlatım etkinliği yeterliği	1.91	Kısmen yeterli
Tablo 64: Çocukların okul başarısını yükseltme konusunu anlatım ve uygulama etkinliği yeterliği	1.83	Kısmen yeterli
Tablo 66: İnsanlar arası ilişkiler konusunu anlatım etkinliği yeterliği	2.27	Kısmen yeterli

“Genç kızların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği” Likert ölçeği değeri 1.98’le “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B8 doğrulanmamıştır. Çünkü genç kızların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği, varsayımlarımız arasında “Hayır yetersiz” olarak belirtilmişti.

“Bayanların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.01’le “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B9 doğrulanmıştır. Çünkü bayanların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği, varsayımlarımız arasında “Kısmen yeterli” olarak belirtilmişti.

“Toplumu tanıma konusunu anlatım yeterliği” Likert ölçeği değeri 1.91’le “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B10 doğrulanmamıştır. Çünkü toplumu tanıma konusunu anlatım etkinliği, varsayımlarımız arasında “Hayır yetersiz” olarak belirtilmişti.

“Çocukların okul başarısını yükseltme konusunu anlatım ve uygulama yeterliği” Likert ölçeği değeri 1.83’le “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B11 doğrulanmamıştır. Çünkü çocukların okul başarısını yükseltme konusunu anlatım ve uygulama etkinliği, varsayımlarımız arasında “Hayır yetersiz” olarak belirtilmişti.

“İnsanlar arası ilişkiler konusunu anlatım yeterliği” Likert ölçeği değeri 2.27’yle “Kısmen yeterli” şeklinde sonuçlanmış ve V/B12 doğrulanmamıştır. Çünkü insanlar arası ilişkiler konusunu anlatım etkinliği, varsayımlarımız arasında yetersiz olarak belirtilmişti.

Cami etkinlikleri yeterlikleriyle ilgili bulguları “Likert ölçeği değerleri” yardımıyla özetledikten sonra, şimdi de yine aynı yeterliklerle ilgili bulguların bağımsız değişenlere göre

sonuçlarını vermeye çalışalım. Daha önce “din görevlileri yeterlikleri”yle ilgili çapraz tablolardan yararlandığımız gibi, burada da, “cami etkinlikleri yeterliği” ile ilgili çapraz tablolardan yararlanarak “Ki-kare bağımsızlık testi anlamlılık değerleri”ni Tablo 71’de topluca vererek, ulaştığımız sonuçları daha somut bir şekilde özetlemek istiyoruz.

Bu durumda “inanç konularını anlatım etkinliği” yeterliğinde sadece “öğrenim durumu” bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık ($p=0.009$) meydana gelmiştir. Tablo 45’de de belirtildiği gibi, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunlarına göre, lise ve üniversite mezunları daha yüksek oranlarda, bu konuda ki etkinlikleri yetersiz görmektedir.

“İbadet konularını anlatım etkinliği” yeterliğinde de yalnız “öğrenim durumu” bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık ($p=0.008$) meydana gelmiş ve “inanç konularını anlatım etkinliği” sonucuna benzer bir durum karşımıza çıkmıştır. Tablo 45’de olduğu gibi, Tablo 47’de de, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunlarına göre, lise ve üniversite mezunları daha yüksek oranlarda, “ibadet konularını anlatım etkinliği”ni yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır.

“Kur’an-ı Kerimi okuma ve anlama etkinliği” yeterliğinde “yaş, doğum yeri, cinsiyet, öğrenim durumu, meslek durumu ve gelir durumu” bağımsız değişkenlerinin hiç birinde anlamlı bir farklılık meydana gelmediğini görmekteyiz.

Aynı şekilde “Hz. Peygamberin hayatını anlatım etkinliği” yeterliğinde de bağımsız değişkenlerinin hiç birinde anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir

Tablo 71: Cami Etkinlikleri Yeterliği Ki-kare Bağımsızlık Testi Anlamlılık Değerleri

	Yaş	Doğum yeri	Cinsiyet	Öğrenim durumu	Meslek durumu	Gelir durumu
Tablo 45: İnanç konularını anlatım etkinliği	0.311	0.916	0.213	0.009	0.539	0.841
Tablo 47: İbadet konularını anlatım etkinliği	0.123	0.102	0.554	0.008	0.653	0.205
Tablo 49: Kur'an-ı Kerimi okuma ve anlama etkinliği	0.702	0.382	0.087	0.521	0.211	0.392
Tablo 51: Hz. Peygamberin hayatını anlatım etkinliği	0.101	0.738	0.700	0.224	0.069	0.336
Tablo 53: Eşler arası iletişim konusunu anlatım etkinliği	0.001	0.209	0.968	0.000	0.340	0.012
Tablo 55: Çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği	0.005	0.973	0.302	0.001	0.475	0.032
Tablo 57: Yetişkin eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği	0.021	0.054	0.917	0.135	0.310	0.506
Tablo 59: Genç kızların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği	0.145	0.069	0.564	0.001	0.299	0.365
Tablo 61: Bayanların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği	0.004	0.624	0.440	0.013	0.111	0.080
Tablo 63: Toplumunu tanıma konusunu anlatım etkinliği	0.036	0.146	0.124	0.000	0.437	0.132
Tablo 65: Çocukların okul başarısını yükseltme konusunu anlatım ve uygulama etkinliği	0.004	0.288	0.605	0.000	0.326	0.596
Tablo 67: İnsanlar arası ilişkiler konusunu anlatım etkinliği	0.073	0.477	0.186	0.007	0.593	0.440

“Eşler arası iletişim konusunu anlatım etkinliği” yeterliğine gelince, burada “yaş” ($p=0.001$), “öğrenim durumu”

($p=0.000$) ve “gelir durumu” (0.012) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık meydana gelmiştir. Tablo 53’de belirtildiği üzere, 40 yaş altı denekler bahsi geçen etkinliği daha az oranda yeterli görürken, 40 yaş üstü deneklerin yeterli görme oranları yükselmektedir. Yine ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunlarının bu etkinliği yeterli görme oranlarına göre, üniversite ve lisansüstü mezunlarının yeterli görme oranları çok düşüktür. Öte yandan özellikle 3000€-4000€ aylık gelire sahip olan denekler, diğer deneklere göre yüksek oranda bahsi geçen etkinliği yetersiz görmektedir.

“Çocuk ve genç eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği”ni yeterli görmede “yaş” ($p=0.005$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.001$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık oluşmaktadır. Tablo 55’de görüldüğü üzere 30-39 yaş grubu denekler, söz konusu etkinliği en az, 60 ve yukarı yaş grubu denekler ise diğer yaş grupları arasında en fazla yeterli görmektedir.

“Yetişkin eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği”ni yeterli görmede sadece “yaş” ($p=0.021$) bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık oluştuğunu görüyoruz. Tablo 55’dekine benzer bir durum Tablo 57’de de görülmüş, 30-39 yaş grubu denekler, bahsi geçen etkinliği, 60 yaş ve daha yukarıdaki deneklere göre, düşük oranda yeterli görmüşdürler.

“Genç kızların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği” yeterliğinde de ise sadece “öğrenim durumu” ($p=0.008$) bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık meydana gelmiştir Tablo 59’da görüldüğü üzere ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunları, diğer öğrenim seviyelerindeki denek-

lere göre, bu konudaki etkinlikleri daha fazla yeterli görmektedir.

“Bayanların eğitimi konusunu anlatım ve uygulama etkinliği”ni yeterli görmeye “yaş” ($p=0.004$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.013$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tablo 61’de bahsedildiği gibi, 30-39 yaş grubu denekler, söz konusu etkinliği en az, 60 ve yukarı yaş grubu denekler ise diğer yaş grupları arasında en fazla yeterli görmektedir. Öğrenim durumu bağımsız değişkeninde ise bahsi geçen etkinliği yetersiz görme oranı ilköğretim/orta okul mezunlarında az iken, diğer öğrenim seviyelerinde yükselmektedir.

“Toplumu tanıma konusunu anlatım etkinliği”ni yeterli görmeye “yaş” ($p=0.036$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.000$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 63’de görüldüğü gibi, diğer deneklere göre 40-59 yaş grubu denekler, bahsi geçen etkinliği daha fazla yeterli görmektedir. Yine öğrenim durumu yükseldikçe söz konusu etkinliği yetersiz görme oranı da yükselmektedir.

“Çocukların okul başarısını yükseltme konusunu anlatım ve uygulama etkinliği”ni yerli görmeye de, “yaş” ($p=0.004$) ve “öğrenim durumu” ($p=0.000$) bağımsız değişkenlerinde anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tablo 65’de yorumlandığı gibi, 30-39 yaş grubu deneklerde ilgili etkinliği yeterli görme en az iken, 60 yaş ve daha yukarı deneklerde bu oran en yükseğe çıkmaktadır. Öte yandan ilköğretim mezunlarında bu etkinliği yeterli görme en çok orana sahipken, lisansüstü mezunlarda en az orana sahiptir.

“İnsanlar arası ilişkiler konusunu anlatım etkinliği” yeterliğinde ise sadece “öğrenim durumu” bağımsız değişkeninde anlamlı farklılık ($p=0.007$) meydana gelmiştir. Tablo 67’de de belirtildiği gibi, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunlarına göre, lise ve daha yüksek öğrenim görmüş denekler arasında görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen etkinliği, ilkokul ve ilköğretim/ortaokul mezunları diğerlerine göre, daha yüksek oranlarda yeterli gördüklerini beyan etmişlerdir.

Öneriler

Bu çalışmanın her aşaması bize çok farklı bilgi ve deneyimler elde etme fırsatı vermiştir. Anket sorularının hazırlanması, uygulanması, cemaatle yaptığımız görüşmeler, gerçekleştirdiğimiz gözlemler, araştırmaya konu coğrafyayı gezmemiz ve literatür taraması, bize bilgi ve deneyim kazandıran aşamalar arasında sayılabilir. Her şeyden önce din görevlilerinin gerçekleştirdiği hizmet, hedef kitle olan Batı Avrupa’da yaşayan Türkler için hayati bir öneme sahiptir. Kimliklerini korumada olduğu kadar, sosyal bir gruba aidiyet duygusunu yaşamalarında da, cami önemli bir işlev görmektedir. Gerek bu aidiyet duygusu, gerekse gerçekleştirilen etkinlikler vasıtasıyla dinî, kültürel ve psiko-sosyal açıdan kendini güçlü hissetme, beraberinde sosyal uyumu getirmektedir. Çünkü organize sosyal gruplar kendilerini daha rahat ifade edebilmekte, beklentilerini dile getirebilmekte ve yasal çerçevede hak arayabilmektedir. Bu durum sorunların tespiti ve çözümü açısından ikamet edilen ülkenin muhatap bulmasını kolaylaştırmakta ve köken ülke Türkiye’nin de strateji üretmesine yardım etmektedir. Nitekim köken ülke ve kültürle bağları kesilmiş ve sosyal aidiyet duygusu zayıflamış bazı göçmen grupların,

sosyal uyum açısından problemlili olduğunu ve zaman zaman yaşadıkları ülkeyi de zor durumda bıraktıklarını görmekteyiz. Butün bu problemlerin çözümü için, üzerinde durduğumuz konunun paydaşları diyebileceğimiz devlet ve kuruluşlara yönelik önerilerimizi şöyle sıralayabiliriz.

Batı Avrupa ülkelerine yapılacak öneriler:

Hiç bir ülke, vatandaş olarak kabul ettiği veya oturma izni verdiği ve ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatına katkıda bulunun bu insanları “öteki” olarak görmemelidir. Farklı inanç ve kültürleri zenginlik olarak kabul etmeli ve onları “asimile” etme yerine birlikte yaşama formülleri üzerinde durulmalıdır. Özellikle “yabancı düşmanlığı” ve “İslâmofobi”nin olumsuz etkilerinden ülkelerinde yaşayan insanları korumak için, her devlet politikalar geliştirmelidir. Yine bu insanların, yasal çerçevede ibadet yerleri ve eğitim müesseseleri açma istekleri olumlu karşılanmalı, zorluklar çıkarma yerine teşvik edilmelidir. Camilerde görev yapacak din görevlilerinin yetiştirilmesi, istihdam edilmesi ve oturma alınması konularında kolaylıklar sağlanmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılacak öneriler:

Türkiye açısından konuya bakılacak olursa, devlet olarak Batı Avrupa'da yaşayan vatandaşlarının sorunlarıyla yakından ilgilenildiğini icraatlarla hissettirilmelidir. Söz konusu devletlerle, vatandaşlarıyla ilgili yapmış olduğu anlaşmaları ve bunların yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediğini takip etmeli ve hükümetler nezdinde girişimlerde bulunmak suretiyle aksayan yönler giderilmelidir. Ayrıca ortaya çıkan yeni problemler varsa, durum değerlendirmesi yapıp çözüm stratejileri geliştirilmelidir. Nitekim devletler nezdinde çözü-

me kavuşturulması gereken bir problemin, dernekler vasıtasıyla çözülmesini beklemek sonuç getirici değildir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na yapılacak öneriler:

Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik yapılacak önerilere gelince; öncelikle DİTİB gibi, diğer cemiyetlerin de Türkiye'den Diyanetin gönderdiği din görevlilerinden yararlanma yolları aranmalıdır. Arzu eden cemiyetler Diyanetle yapılacak bir protokolle DİTİB'e bağlı cemiyetlerden istenen şartları yerine getirmeleri durumunda, camilerinde resmi din görevlilerini istihdam edebilmelidir. Tıpkı hac ibadetinde Diyanetin yanında, özel şirketlerin de hacı götürdüğü ve resmi görevlilerden yararlandığı gibi, Batı Avrupa'daki cemiyetlerin de resmi din görevlilerinden yararlanma yolu açılmalıdır. DİTİB'in dışındaki cemiyetlerde görev yapan din görevlilerinin büyük bir çoğunluğu zaten Diyanetten emekli olmuş kişilerdir. Öyle ise gerekli düzenleme ve diyalog sağlanarak, bu cemiyetlerin de, özel kurslardan ve sınavlardan geçmiş genç ve donanımlı görevlilerden yararlanmaları sağlanmalıdır.

Öte yandan gerek Din Hizmetleri Müşavirliğinde ve gerekse Din Hizmetleri Ataşeliğinde istihdam edilen görevli sayısı ihtiyaç doğrultusunda artırılmalıdır. Sözelimi Türkiye'deki 3000-5000 nüfuslu küçük bir ilçe müftülüğünde bulunan görevli sayısı kadar bile, Paris Din Hizmetleri Müşavirliği'nde veya Lyon Din Hizmetleri Ataşeliği'nde görevli bulmak mümkün değildir. Her Batı Avrupa ülkesinde bulunan Türk nüfusu, cami sayısı ve üretilmesi gereken hizmet dikkate alınarak, Din Hizmetleri Müşavirliği ve Din Hizmetleri Ataşeliği görevlilerinin niteliği ve sayısı yeniden gözden geçirilmelidir.

Türkiye’de il müftülükleri nezdinde çeşitli sosyal, kültürel ve dinî konulardaki etkinliklerin belli periyotlarla akademisyen ve ilgili uzmanlar yardımıyla gerçekleştirildiği gibi, Batı Avrupa’da da benzer faaliyetler gerçekleştirilmelidir. Din Hizmetleri Müşavirliği ve Din Hizmetleri Ataşeliklerinin öncülük etmesiyle cemiyetlerin bu faaliyetlere ilgi duyacağını ve külfetine katlanacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Batı Avrupa’ya gönderilecek din görevlileri en az dört yıllık dinî yüksek öğrenim görmüş ve pedagojik formasyona sahip elemanlar arasından seçilmelidir. Ayrıca çalışmamızda cemaat tarafından “yetersiz” veya düşük oranlarla “kısmen yeterli” bulunan yeterlikleri güçlendirmek için ilgili konularda din görevlileri daha donanımlı hale getirilmelidir.

Yine Diyanet açısından önemli hususlardan birisi, gerek Türkiye’de gerekse Batı Avrupa’da Araştırma Merkezi/Birimi oluşturarak, araştırma konuları belirlemeli ve bu konular üzerinde bilimsel araştırmalar yaptırılmalıdır. Sözelimi Batı Avrupa’da İslâm’a ve Müslümanlara bakış veya üretilen din hizmetlerinin işlevselliği, Türkiye’de veya İslâm dünyasında üretilen bilginin Batı Avrupa’da entelektüel çevrelerle paylaşımı gibi konular, üzerinde durmaya ve mesai harcamaya değer konular arasındadır. Çünkü Batı Avrupa’da Müslümanların konumunu güçlendirecek en önemli etkenlerden birisi, entelektüel manada temsil edilme sorununun çözümüdür. İşte bahsi geçen ve önerilen araştırma merkezi, faaliyetlerini bu yönde yoğunlaştırmalıdır.

Batı Avrupa’da faaliyet gösteren cemiyetlere yapılacak öneriler:

Mümkün oldukça cemiyetlerde, profesyonel yönetim anlayışı hakim kılınmalıdır. Önce cemiyetin etrafında bulunan

yetişmiş elemanlar değerlendirilmeli, yapılabilecek hizmetler ve mevcut imkanlar gözden geçirilmelidir. Hem yerel yönetimlerle hem ikamet edilen devletin ilgili organlarıyla hem de Türkiye ile işbirliği imkanları aranarak, sorunların çözüme kavuşturulması düşünölmelidir. Özellikle din görevlilerinden kaliteli din hizmeti alabilmek için cemiyetlerin imkanları seferber edilmeli ve din görevlilerine gösterilmesi gereken saygı ve ilgide ihmalkar davranılmamalıdır.

Batı Avrupa'da din hizmetlerinden yararlanan cemaate yapılacak öneriler:

İlgili cemaate özet olarak, bir fert olarak sorunları tespit etmede olduğu kadar, çözüm üretmede de elden gelen katkıyı vermekten geri durmamak şeklinde bir öneride bulunabiliriz. Yine bütün kurum ve görevli kişilerin hedefi, cemaate hizmet ulaştırmak olduğuna göre, cemaatin organize edilen etkinliklere katılması ve geri bildirimde bulunması oldukça önem arz etmektedir.

Din görevlilerine yapılacak öneriler:

Yapılan işin din görevliliğiyle beraber bir liderlik olduğunun farkına varılmalıdır. Öyle ise din görevliliği donanımı yanında, liderlik donanımına sahip olma çabası içerisinde olmak gerekecektir. Öncelikle cemaatin beklentisi doğrultusunda, gerekli yeterlikleri haiz olduğunu gerçekleştireceği etkinliklerle gösterebilmelidir. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde dile getirilen din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterliklerinde azami derecede başarılı olma hedefi her zaman dikkate alınmalıdır.

Öte yandan, din görevlileri Batı Avrupa'da camilerle ilişki içerisinde olan bütün kurum ve kişilerle ilişkilerin odak nokta-

sında olduğunu düşünmeli, bilgi ve becerisini buna göre şekillendirmelidir. Cemiyet, cemaat, Din Hizmetleri Müşavirliği veya Din Hizmetleri Ataşeliği, Batı toplumu ve diğer Müslümanlar gibi unsurlarla olan ilişkilerde, din görevlileri anahtar rol üstlenmektedir. Çünkü direkt göz önünde olan, faaliyetleriyle ve sağlamış olduğu iletişim gücüyle ilişkileri pozitif bir zemine çekme olanağını elinde bulunduran, din görevlileridir. Bunun için mesleki birikime sahip olma yanında, sosyal bilimlerin gücünden de yararlanma gerekecek, ayrıca sabır, özveri, güzel örneklik ve diğer erdemli davranışları gösterebilmeyi zorunlu kılacaktır.

İlâhiyat Fakültelerine yapılacak öneriler:

Türkiye’de İlâhiyat Fakülteleri, ilâhiyat alanında bilimsel çalışmalar yapıp bilim dünyasına önemli katkılar sağlamanın yanında, gerek örgün gerekse yaygın din eğitiminde ihtiyaç duyulan elemanları da yetiştirmektedir. Hiç şüphesiz, temel ilâhiyat alanını tanıtma yanında mezun ettiği öğrencilerinin istihdam alanlarını düşünerek, programlarını şekillendirmesi gerekmektedir. Sözelimi mezun olduktan sonra din görevlisi olacak bir öğrenci zorunlu derslerin yanında, düşündüğü hizmet alanıyla ilgili donanımını güçlendirecek dersler seçebilmelidir.

Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı ile gerekse Batı Avrupa’daki üniversitelerle, Batı Avrupa’daki Türklerin sorunlarıyla ilgili ortak bilimsel çalışmalar yapma zemini oluşturulmalıdır. Türkiye’de, Batı Avrupa’ya gönderilecek din görevlilerinin eğitiminde (seminerlerde) İlâhiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yardımlaşmanın olması olumlu bir durumdur. Ancak Batı Avrupa’daki üniversiteleri de işin içine

katarak, Din Hizmetleri Ataşelikleri veya Din Hizmetleri Müşavirlikleri yardımıyla, görev başındaki din görevlilerine yönelik eğitim seminerlerinin belli periyotlarla devam ettirilmesi gerekmektedir. Türkiye'deki İlâhiyat Fakülteleri yardımıyla böyle bir çalışmanın projelendirilmesi önem arz etmektedir.

Öte yandan, İlâhiyat Fakültelerindeki öğretim elemanlarının, Batı Avrupa'daki üniversitelerle ortaklaşa bilimsel projeler yapmaları teşvik edilmelidir. Batı Avrupa'da yaşayan Türkleri konu alan bilimsel çalışmaların sayısını artırmak, akademisyenlerin bahsedilen coğrafyayı ve orada yaşayan Türklerin hangi sorunları olduğunu bilmelerini sağlamak, çözüm üretmede akademik bakış açısından yararlanmayı beraberinde getirecektir.

Din Hizmetleri Müşavirlikleri ve Din Hizmetleri Ataşeliklerine yapılacak öneriler:

Özellikle Din Hizmetleri Müşavirlikleri ve Din Hizmetleri Ataşelikleri, sıralamış olduğumuz önerilerin uygulamaya geçmesinde önemli bir role sahiptir. İlgili kurum ve kişiler arasında iletişimi sağlama ve organizasyonlar gerçekleştirme, Din Hizmetleri Müşavirlikleri ve Din Hizmetleri Ataşeliklerinin yapabilecekleri etkinliklerdir. Sözelimi DİTİB'e bağlı cemiyetlerde halka yönelik eğitim programlarının teşvik edilmesi ve ilâhiyatçı akademisyenlerden yararlanılması, atılacak diğer adımların başlangıcı olabilir. Dolayısıyla Din Hizmetleri Müşavirlikleri ve Din Hizmetleri Ataşeliklerine yapacağımız öneri, Türkiye'de olduğu gibi, çeşitli dinî ve millî günler vesilesiyle düzenlenecek seminer ve konferanslarla, DİTİB'e bağlı cemiyetlerle ilâhiyatçı akademisyenleri buluşturmak, Batı

Avrupa'daki birçok dinî problemin çözümünü beraberinde getirebilir.

Sonuç olarak, Batı Avrupa'da yaygın din eğitimi sorununun bir parçası olarak, din görevlileri ve cami etkinlikleri yeterlikleri hakkında cemaatin ne düşündüğünü tespit etmiş olduk. Ortaya çıkan sorunun, birçok kişi ve kurumun konuya eğilmesiyle çözüleceğini, ama bununla beraber ilgili herkesin gücü dâhilinde hemen yapabileceği bir şeylerin olduğunu hatırlatmakta fayda görüyoruz. İyi niyetle, empati yaparak, bilginin gücünden ve insan kaynaklarından yararlanarak sorunların üstesinden gelinebileceği asla unutulmamalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkaki, Muhammed Fuad**, el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'an, İstanbul, Ts.
- Ağırman, Mustafa**, "Hz. Peygamberin Mescidde Yaptığı Sohbetler", I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Ahmet b. Hanbel**, el-Müsned I-VI, Beyrut, Ts.
- Akgönül, Samim**, "Din Çok Bağımlılık ve Kimlik Korkusu Ekseninde Fransa Türkleri", Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Edt. Didem Danış ve Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008.
- "Dinî ve Kültürel Perspektifler Açısından Avrupa Birliğinin İnşası: Din-Devlet-Devlet Üstü Kurumlar", III. DŞTM 20-24 Eylül 2004, Ankara, 2005.
- Akseki, A. Hamdi**, İslâm Fitri ve Umumi Bir Dindir, İstanbul, 1966.
- "Medresetü'l-İrşad", Sebilürreşad, XXI, Sayı 538-589 (Cemaziyel-ahir 1339).
- İslâm Dini İtikad İbadet Ahlak, Bahar Yayınları, 30. Baskı, Ankara.
- Akyüz, Vecdi**, Mukayeseli İbadetler İlmihali, İstanbul, 1995.
- Albert, Micheal**, Değişimin Yolu (Çev. Orhan Akalın), Aram Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Allport, Gordon W.**, Birey ve Dini (Çev. Bilal Sambur), Elis Yayınları, Ankara, 2004.
- Altıkardeş, İsmet**, Din ve Sosyal Bütünleşme, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

- Arabacı, Fazlı**, "Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika)'da Din Öğretimi", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999.
- "Fransa'da Müslüman Toplumun Örgütlenmesi ve Türk-İslâm Kimliğini Korumada Cami ve Derneklerin Fonksiyonu", Diyanet İlmî Dergi, c. 33, Sayı 3, Temmuz-Eylül 1997, s. 87-106.
- Arık, Selim**, "Cami İçi Din Hizmetleri Bağlamında Vaizlik" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Arpacı, Mücahit**, "Diyanet İşleri Başkanlığı Vaaz Hizmetleri" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Aslantürk, Zeki**, Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.
- Aşkoğlu, Nevzat Yaşar**, "Diyanet İşleri Başkanlığının AB Ülkelerindeki Türklere Yönelik Hedef ve Politikaları Üzerine", UABŞTM (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 1, Ankara, 2000.
- "Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dinî Danışmanlık" I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008.
- "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlikler Üzerine" CÜİFD, Sivas, 2004.
- Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi, TDVY, Ankara 1993.
- " Din Hizmetleri Personelinin Yetiştirilmesi Sorununa Öğretim Programları Açısından Yeni Bir Yaklaşım" YDESS (28-29 Mayıs 2002), Kayseri, 2003.
- Autant-Dorier, Claire**, "Bilinmemekten Tanımaya: Fransa'daki Türkiye Kökenli Göçmenler", Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Edt. Didem Danış ve Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008.

- Ay, Mehmet Emin**, "Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türk İşçi Çocuklarının Kimlik Problemi ve Çözümü İçin Bazı Teklifler", UÜİFD, Sayı 7, c. 7, Bursa 1998.
- Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Eğitim-Öğretim Açısından İlâhiyat Fakültelerinde Rehberlik, Bursa 2000.
- Şefkat Peygamberi Hz. Muhammed (sav), Beyza Kitap, İstanbul, 2007.
- Aydın, Mehmet Zeki**, "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlâk Öğretimi", CÜİFD, , Sayı 3, Sivas, 1999.
- "Batı Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türkler İçin Din Görevlisi ve Din Dersi Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi", UABŞTM (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 2, Ankara 2000.
- "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlâk Öğretimi", CÜİFD, Sayı 3, Sivas 1999.
- Aydüz, Davut**, Dinlerarası Diyalog, İstanbul, 2005.
- Ayhan, Halis**, Din Eğitimi ve Öğretimi, 3. Basım, İstanbul, 1997.
- Aziz, Aysel**, Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim, Ankara, 1994.
- Bakkal, Ali**, "Vaaz Tekniği", I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Balcı, Ali**, Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri, PegamA Yayıncılık, Ankara, 2007.
- Baltacı, Cahit**, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları", DEAD, Yıl 1999, Sayı 6, İstanbul.
- Baltaş, Zuhâl**, "Çocuklarla İletişimin Temel İlkeleri", Evde ve Okula Mutlu Çocuk Yetiştirmenin Temelleri, Çocuk ve Aile Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000.
- Bastenier, A. et F. Dassetto**, Enseignants et Enseignement de l'İslâm au Sein de l'Ecole Officielle en Belgique, Editeur CIACO, Louvain-La Neuve 1978.

- Başkurt, İrfan**, Federal Almanya'da Din Eğitimi, İFAV Yayını, İstanbul, 1995.
- Baumrind, D.** (1989) Rearing Competent Children, W. Damon (Ed.), Child Development Today and Tomorrow.
- (1971) Current Patterns of Parental Authority. Developmental Psychology Monographs.
- Bayhan, Vehbi**, "Türkiye'de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler", Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (Edt. Mehmet Zincirkıran), Nova Yayınları, Ankara, 2006
- Bayraklı, Bayraktar**, Kadın Sevgi ve Temel Haklar, İstanbul, 2000,
- Bayraktar, M. Faruk**, İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri, 3. Baskı, İstanbul, 1989.
- Türkiye'de Vaizlik (Tarihçesi ve Problemleri), MÜİFVY, İstanbul, 1997.
- Berger, Peter L.**, Kutsal Şemsiye (Çev. Ali Coşkun), Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bilgin, Beyza**, İslâm ve Çocuk, Ankara, 1991.
- Bilmen, Ömer Nasuhi**, Büyük İslâm İlmihali, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Bottomore, T. B.**, Toplum Bilim (Çev. Ünsal Oskay), 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, Ts.
- Boyer, Alain**, L'Islam en France, Paris, 1999.
- Buhari**, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahih I-VIII, İstanbul, 1979.
- Bulaç, Ali**, Din ve Modernizm, İz Yayıncılık İstanbul, 1995.
- Bulut, Aytekin**, Din Eğitimi'nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, DİBY, Ankara, 2002.
- Buyrukçu, Ramazan**, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", AÜİFD, Sayı 2, c. 47, Ankara 2006.
- Din Görevlisinin Mesleği Temsil Gücü, TDVY, Ankara, 1995.

- C.I.E. Newsletter**, Gent, Gent Universiteit, Centrum voor İslâm in Europa (CIE), vol.1 No.1. February 1999.
- Cebeci, Suat**, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Cebecioğlu, Ethem**, Hacı Bayram, Ankara, 1994.
- Cüceloğlu, Doğan**, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 1998.
- Yetişkin Çocuklar, 18. Basım, İstanbul, 2000.
- Çağdaş, Aysel**, Ana-Baba-Çocuk İletişimi, Konya, 2003.
- Çakan, İsmail Lütfi**, Örnekleriyle Uygulamalı Dinî Hitabet, Ankara, 1975.
- Çamdibi, H. Mahmut**, Eğitim İlkeleri ve Rehberlik, İstanbul, 2000.
- Çekin, Ahmet**, “Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurt Dışı Din Görevliliği” III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, Ankara, 2005.
- Çetin, Abdurrahman**, Kur’an Okuma Esasları, Aksa Yayınları, İstanbul, 1997.
- Örneklerle Peygamberimiz, Ensar Neşriyat, 1. Basım, İstanbul, 2006.
- Danış, Didem - Füsun Üstel**, “Türkiye’den Fransa’ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutlar”, Entegrasyon Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Edt. Didem Danış - Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008.
- Darimî**, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, es-Sünen I-II, Beyrut, Ts.
- Debray, Régis**, L’enseignement du Fait Religieux Dans l’Ecole Laïque, Paris 2002.
- Din Görevlisi** El Kitabı (Komisyon), 3. Baskı, DİBY, Ankara, 2001.
- Dodurgalı, Abdurrahman**, Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, İstanbul, 1999.

- Doğan, Recai**, “Avrupa’da Kur’an-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Kursları: Problemler ve Çözümler (Almanya Örneği)” III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, Ankara, 2005.
- Dökmen, Üstün**, İletişim Çatışmaları ve Empati, 12. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Ebu Davud**, Süleyman b. Eş’as es-Sicistani, es-Sünen I-IV, Beyrut, Ts.
- Éléments D’analyse Géographique de L’implantation des Religions en France, Analyse de l’IFOP pour La vie**, Décembre 2006.
- Ensaroğlu, Sevim**, Fransa’da Türk Toplumunu: Zorluklar Avantajlar ve Beklentiler, Avrupa DAD, Şubat 2008.
- Ersöz, İsmet**, “Üstün Vasıflı Din Görevlisi İhtiyacı ve Yetiştirilmesi” DÖDHS (8-10 Nisan 1988), DİBY, Ankara, 1991.
- Fayda, Mustafa**, “Siyer” İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi IV, İstanbul, 1997.
- Gérard, Alain B.L.** Permanence de la Laïcité en France et Dans le Monde, Toulouse, 2001.
- Godard, Bernard ve Sylvie Taussing**, Les Musulmans en France, Paris, 2007.
- Gökçe, Birsen**, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Ankara, 1988.
- Gül, M. Hilmi**, “Afrika-Batı ve İslâm”, İslâm Dergisi, Nisan 1985.
- Gündüz, Şinasi**, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- Hamidullah, Muhammed**, İslâm Peygamberi (Çev. Salih Tuğ), Yeni Şafak Yayınları, Ankara, 2003.
- Resulullah Muhammed, İstanbul, 1973.
- Harman, Ömer Faruk**, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Fransa’daki Faaliyetleri”, Avrupa DAD, Sayı 106, Şubat 2008.
- “Fransa’da İslâm ve Müslümanlar”, Avrupa DAD, Sayı 106, Şubat 2008.
- Havva, Said**, İslâm’da Allah İnancı (Çev. Ramazan Nazlı), Hilal Yayınları, İstanbul, 1980.

- Heine, Susanne**, "Avrupa'da İslâm: Bir Hıristiyan Perspektifinden, Önyargıları Giderme ve Karşılıklı Anlayış Zeminini Oluşturma", UABŞTM (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 2, Ankara, 2000.
- Hick, John**, İnançların Gökkuşluğu (Çev. Mahmut Aydın), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Hilmi, Şehbenderzâde Filibeli Ahmet**, İslâm'ın Esası (Üss-i İslâm) (Sadeleştirenler: Adnan Bülent Baloğlu ve Halife Keskin), TDVY, Ankara, 1997.
- Hizmetli, Sabri**, Cuma Namazı Kadınlara da Farzdır, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1996.
- Hortaçsu, Nuran**, İnsan İlişkileri, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- Hökelekli, Hayati**, Din Psikolojisi, TDVY, Ankara, 1993.
- http://www.diyih.gov.tr/files/sayisal_bilgi/ikili_anlasma.../Fransa.doc. 08.07.2009.
- <http://oumma.com/Les-mosquees-de-France-un-etat-des> (06.06.2009).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Bat%C4%B1_Avrupa (15.09.2009).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Birinci_Ha%C3%A7%C4%B1_seferi#cite_note-runciman-1 (06.07.2009).
- <http://www.ambafrance-tr.org/spip.php?article911> (07.07.2009).
- <http://www.atib.org/dosyalar/turk.pdf> (06.07.2009).
- <http://www.cs.gb.gov.tr/images/articles/editor/YURTDISINDAKI%20VATANDASLARIMIZLA%20ILGILI%20SAYISAL%20BILGILER.doc> (09.08.2009).
- <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/DIYANET/2009aylik/haziran/aylik/Diyenet.html>(17.10.2009).
- <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp> (12.10.2009).
- <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp/personelyeterlikleri> (15.09.2009).

- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/egitimmerkezlerimiz.asp?id=3> (13.10.2009).
- <http://www.diyanetpersoneli.com/haber/2916/yurtdisi-din-gorevlisi-sinav-ve-mulakat-duyurusu-haberi.htm>(13.10.2009).
- http://www.habitaticingenclik.org.tr/dl/Genclik_Haklari.ppt+%22gen%C3%A7lik+tan%C4%B1m%C4%B1%22&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (18.10.2009).
- <http://www.iesh.fr/> (9.09.2009).
- <http://www.ifop.com/?option=com/publication&type=poll&id=629> (08.08.2009).
- http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1170#inter5 (16/06/2009).
- http://www.İslâmansiklopedisi.org/index.php/Avrupa%27daki_M%C3%BCsl%C3%BCman_N%C3%BCfus (09.08.2009).
- <http://www.islamischesinstitut.at/index.php> (9.09.2009).
- <http://www.istatistikmerkezi.com/makale,spss-kikare-bagimsizlik-testi,129.html> (12.05.2009).
- <http://www.megep.meb.gov.tr> (07.09.2009).
- [http://www.megep.meb.gov.tr/megep/genel/moduler/ulkeler/France \(TR\).doc](http://www.megep.meb.gov.tr/megep/genel/moduler/ulkeler/France(TR).doc) (06.09. 2009).
- <http://www.scribd.com/doc/21050542/Turklere-Kar%C5%9F%C4%B1-Hacl%C4%B1-Seferleri> (06.07.1009).
- Husson, Jean-François**, Pour une formation des imams en Belgique, Points de référence en Belgique et en Europe, www.kbs-frb.be (15.05.2009).
- İbn İshak**, Siyer “Kitabü'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Meğazi (Thk. Muhammed Hamidullah, Çev. Sezai Özel), İstanbul, 1988.
- İbn Mâce**, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, es-Sünen I-II, Kahire, 1954.

- İrtiş, Verda**, "Fransa'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler ve Kimlik Stratejileri", Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Edt. Didem Danış ve Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem**, Kültürel Psikoloji, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998.
- İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kalkan, Yusuf**, "Diyanet İşleri Başkanlığının AB Sürecinde Hedef ve Politikaları Ne Olmalıdır?", UABŞT M (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 1, Ankara, 2000.
- Kaptan, Saim**, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Ankara, 1984.
- Karaçam, İsmail**, Kur'an-ı Kerim'in Fazileti ve Okuma Kaide-leri, MÜİFVY, İstanbul, 1984.
- Karagöz, İsmail**, "İbadet", Dinî Kavramlar Sözlüğü, Ankara, 2006.
- Karaman, Fikret**, "İmam Hatipler, Topluma Can Suyu Veren Görevlilerdir" DAD, Haziran 2009.
- Karasar, Niyazi**, Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara, 1994.
- Karataş, Birgül**, Araştırma Teknikleri, İstanbul, 1984.
- Karataş, Mustafa**, Hz. Peygamberin Beden Dili ve Davranış Modelleri, İstanbul, 2007.
- Kavas, Ahmet**, "Örgün Din Öğretiminde Fransa Örneği (Katolik Okullar)", Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve TÖMER Yayınları, Ankara, 1997.
- Kaya, A. - F. Kentel**, Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü? Engel mi?, İBÜY, İstanbul, 2005.
- Kaya, Ayhan**, "Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi", Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Edt. Didem Danış ve Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008.

- Kayadibi, Fahri**, "Diyanet İşleri Başkanlığının AB Sürecinde Hedef ve Politikaları Ne Olmalıdır?", UABŞTM (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 1, Ankara, 2000.
- "Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik", DEAD, Sayı 6, İstanbul, 1999.
- "Fransa, İsviçre ve Benellux Ülkelerinde Vatandaşlarımızın Din Eğitimi ve Öğretimi", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999.
- Kaymakcan, Recep**, "Diyanet Hizmetleri Bağlamında Avrupa'daki Türk Gençlerinin Eğitimi", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), Ankara, 2005.
- Keskioğlu, Osman**, Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri, TDVY, Ankara, 1987.
- Kılavuz, Ahmet Saim**, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987.
- Kılavuz, Mehmet Akif**, Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi, Arasta Yayınları, Bursa, 2003.
- Koca, Ferhat**, "İslâm'da İbadet", TDV İslâm Ansiklopedisi, İbadet Maddesi, İstanbul, 1999.
- "Din Görevlisi Cemaat İlişkisi", DAD, Ekim 2008.
- Koç, Ahmet**, "Etkili İletişim ve Öğretim Teknikleri Açısından Vaaz" I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Koningsveld, P. S. Van**, "Avrupa'da İmam İmajı", UABŞTM (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 2, Ankara, 2000.
- Köktaş, M. Emin**, Türkiye'de Dinî Hayat, İstanbul, 1993.
- Köylü, Mustafa**, Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri, Etüt Yayınları, Samsun, 2000.
- Kuyucuoğlu, İsa**, "Avrupa Birliği ve Din", III. DŞTM (20-24 Eylül 2004) Ankara, 2005.
- L'islam en France et en Allemangne**, Identités et Citoyennetés, Intitit Français des relation Internationales, Paris, 2001.
- La formation des imams en Europe**, Etat des lieux, www.kbs-frb.be (15.05.2009).

- Lapidus, Ira M**, Modernizme Geçiş Sürecinde İslâm Dünyası (Çev. İ. Safa Üstün), MÜİFY, İstanbul 1996.
- Martin, B.G.**, Afrika'da Sufi Direniş, (Çev. Fatih Tatlılıoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 1988.
- MEB Komisyon**, Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Eğitim Sistemler, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 2006.
- Milner, S. ve Parsons, N.**, Reinventing France: State and Society in the Tweny-First Century içinde, Palgrave, Hampshire, 2003.
- Mohamed, El Battiui ve Meryem Kanmaz**, Mosquées, imams et professeurs de religion islamique en Belgique, www.kbs-frb.be (15.05.2009).
- Monique, Renaerts**, "L'İslâm Institutionnel et les Normes Lies a' l'Expression du Culte", Guide de la Personne Etrangère Suppl. 7. Chapitre 10 Religion, Bruxelles, 1997.
- Morris, Brian**, Din Üzerine Antropolojik İncelemeler: Bir Giriş Metni (Çev. Tayfun Atay), Ankara, 2004.
- Mountrose, Philip**, Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi, İstanbul, 2000.
- Münavi**, Şemsuddin Muhammed Zeynuddin Abdurrauf, Feydu'l Kadir Şerhu Camii's-Sağır IV, Beyrut, 1972.
- Müslim**, Ebu'l Huseyn Muslimb. Haccac el-Kuşeyri, Sahihu Müslim I-V, (Thk. M. F. Abdalbaki), 3. Basım, Beyrut, 1972.
- Nasr, Marlene**, Les Arabes et l'İslam Vus par Les Manuels Scolaires Français (1986 et 1997), Paris, 2001.
- Nouailat, René**, Enseigner les Religions au College et au Lycée, Paris, 1999.
- Ok, Üzeyir**, "İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi" I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008.
- Okiç, Tayyib**, İslâm'da Kadın Eğitimi, Diyanet Yayınları, Ankara, 1978.

- Ouedraogo, Jean-Martin**, "Eglises et Etat en Allemagne: La Difficile Laicisation d'une Societe Secularisee", Jean Bauberot, Religions et Laicite dans l'Europe Des Douze, Paris, Ed. Syros, 1994.
- Öcal, Mustafa**, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, TDVY, Ankara, 1999.
- Düünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlikleri, YDESS (28-29 Mayıs 2002), İBVY, Kayseri, 2003.
- İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri, Düşünce Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- Öncül, Remzi**, Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, MEBY, İstanbul, 2000.
- Önkal, Ahmet**, "Dinî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Çerçevesinde İmam-Cemaat İlişkisi", I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008.
- Özbek, Abdullah**, "Vaazların Fonksiyonelliği" YDESS (28-29 Mayıs 2002), Kayseri 2003.
- Bir Eğitimiçi Olarak Hz. Muhammed, 2. Basım, Konya, 1991.
- Özdemir, Şuayip**, Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri, DEMY, İstanbul, 2007.
- Özek, Ali**, İmam-Hatip Liseleri ve Ehliyetli Din İşleri Görevlisi Yetiştirme İşi, DÖDHS (8-10 Nisan 1988), DİBY, Ankara, 1991.
- Özer, A. Kadir**, İletişimsizlik Becerisi, İstanbul, ts.
- Öztürk, Veli**, "Avusturya'daki Türk İşçilerinin Örgün ve Yaygın Din Eğitimi Sorunları ve Bazı Çözüm Önerileri", UABŞTM (3-7 Mayıs 2000), DİBY, c. 2, Ankara, 2000.
- Petek, Gaye**, "Türkiye Kökenli Göçmenlerin Fransa'da Siyasi Katılımı ve Temsiliyeti" Entegrasyon Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri (Edt. Didem Danış ve Verda İrtiş), İBÜY, İstanbul, 2008.

- Pusmaz, Durak**, “Cami Derslerini Verimli Kılmak İçin Bazı Mülahazalar” I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Rapport de l’Inspection Générale de L’Éducation Nationale-2003**. Paris, 2003.
- Recep, Aykan**, Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur’an Fihristi, 2. Basım, İstanbul, 2000.
- Runciman, Steven**, Haçlı Seferleri Tarihi: Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu (Çev. Fikret Işıltan), c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Sağlam, İsmail**, Çocuk ve İbadet 7-14 Yaş Dönemi İbadet Eğitimi Üzerine Bir Araştırma, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Çocuklarda Davranışların Şekillenmesinde Etkili Olan Faktörlere Teorik Bir Yaklaşım, UÜİFD, c. 10, Sayı 2, Bursa 2001.
- Sağlam, Mustafa**, Avrupa Ülkelerinin Eğitim Sistemleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1999.
- Sancaklı, Saffet**, Değişen ve Gelişen Toplumsal Hayatta Din Hizmetlerini Yürütenlerin Misyonu ve Nitelikleri, I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Selçuk, Mualla**, “2000’li Yıllara Girerken İrşad Anlayışımız Üzerine Bazı İlk Düşünceler”, II. DŞTM, Ankara, 2003.
- Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla ilişkiler, Eskişehir, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa**, “İbadet (Etimoloji ve Tanım)”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999.
- Soysaldı, Mehmet**, “Cami İçi Din Hizmetlerinden Vaazın Hazırlanışı ve Sunuluşunda Dikkat Edilecek Hususlar” I. DHS (3-4 Kasım 2007), DİBY, Ankara, 2008.
- Subaşı, Necdet**, Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.

- Şen, Faruk**, “Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm’ın Gelişmesi ve Sorunları”, III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), Ankara, 2005.
- Şentürk, Habil**, Psikolojik Açıdan Hz. Peygamber’in İbadet Hayatı, İstanbul, Ts.
- Şerif, Muzaffer - Şerif, Carolyn W.**, Sosyal Psikolojiye Giriş I-II (Çev. Mustafa Atakay, Aysun Yavuz) Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996.
- Şibli, Mevlana**, Asr-ı Saadet (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1977.
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı**, Genelge 2007.
- Tarhan, Nevzat**, Duyguların Dili, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- Evlilik Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kendinizle Barışık Olmak, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- Tavukçuoğlu, Mustafa**, “Avusturya İslâm Diyanet Teşkilatı Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri”, DİD, c. 30, Sayı 1, Ankara, 1994.
- “Avusturya Okullarında İslâm Din Dersleri”, SÜİFD, Sayı 8, Konya, 1998.
- “Belçika’da Eğitim ve Din”, DİD, c. 33, Sayı 1, Ankara 1997.
- “Belçika’da İslâm Din Eğitimine Genel Bir Bakış”, DEAD, Sayı 3, İstanbul, 1996.
- Avrupa’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği), Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2000.
- Belçika’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2000.
- Terzi, Duran**, “Diğer Dinî Akımlar”, III. DŞTM (20-24 Eylül 2004), DİBY, Ankara, 2005.
- Tinq, Henri**, Le Monde, 01/12/1989.
- Tirmizi**, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, es-Sünen I-V (Thk. A. M. Şakir), Kahire, Ts.

- Topaloğlu, Bekir**, İslâm Kelamcıları ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacib), DİBY, 2. Baskı, Ankara, 1979.
- Tosun, Cemal**, Din ve Kimlik, TDVY, Ankara 1996.
- "İslâm Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Modern Eğitim Yöntemleri Işığında Vaazda Yöntem" AÜİFD, Ankara, 1997.
- Ugurlu, Őemsettin**, L'enseignement Religieux et les Problèmes des Enseignants de Religion İslâmique En Belgique, Université de Mons-Hainaut, Faculté des Sciences Psycho-Pedagogique (BasılmamıŐ Mezuniyet Tezi), Mons, 1996.
- Uludağ, Süleyman**, İbn Arabi, Ankara, 1995.
- Weibel, Nadine**, Par-delà le Voile: Femmes d'İslam en Europe, Complexe, Paris 2000.
- Yazıcı, Nesimi**, "Din Hizmetlerinde Cami, Cami Hizmetlerinde Ramazan zerine Bazı Değerlendirmeler", I. DHS (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi**, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1982.
- Yediyıldız, Bahaettin**, " Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Vakıf Külliyesi", Türk Kültürü, Ankara, Mart-Nisan 1981.
- Yılmaz, Hüseyin**, Camilerin Eğitim Fonksiyonu, DEMY, İstanbul, 2005.

EKLER

Ek 1: İmam-Hatip Yeterlikleri

A. Temel Yeterlikler

a. Alan Yeterlikleri

1. Kur'an' ı tecvid kurallarına göre yüzünden okur.
2. Kur'an'dan bazı bölümleri ezbere okur.
3. Okuduğu ayetlerin anlamlarını bilir.
4. Kur'an mealini kullanır.
5. Görevinin gerektirdiği düzeyde Arapça ve Osmanlıca bilir.
6. Kur'an'ın ana konularını sıralar.
7. Kur'an ve tefsirle ilgili temel kavram ve ilkeleri bilir.
8. Temel tefsir kaynaklarını sayar.
9. Tefsirler yardımıyla ayetlerin anlamlarını açıklar.
10. Hadislerle ilgili temel kavramları bilir.
11. Temel hadis kaynaklarını sayar.
12. İman, ibadet ve ahlak konularında yeterli miktarda hadis bilir.
13. Kullandığı hadislerin anlamlarını bilir.
14. Hadislerden yararlanmayla ilgili temel ilkeleri bilir.
15. Hadislerin güncel konularla ilgisini kurar.
16. Dinî kavramları doğru telaffuz eder ve anlamına uygun açıklar.
17. Temel fıkıh kavramlarını bilir.
18. Temel fıkıh kaynaklarını bilir.
19. Fıkıh kaynaklarından yararlanmayla ilgili ilkeleri bilir.
20. İman, ibadet ve ahlak ile ilgili temel kavram ilke ve esasları bilir.
21. İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarını açıklar.
22. Duanın bireye katkılarını açıklar.
23. Hz. Peygamberin hayatını bilir.
24. Hz. Peygamberin dindeki konumunu açıklar.
25. Hz. Peygamberin tutum ve davranışlarından örnekler aktarır.
26. Görev alanıyla ilgili Hz. Peygamberi modeller.
27. İslâm tarihi ile ilgili temel kaynakları sıralar.

28. İlk dönem İslâm tarihindeki olayları sebep ve sonuçlarıyla açıklar.
29. Din-ahlâk ilişkisini açıklar.
30. Dinî-ahlakî konuları açıklamada naslarla birlikte aklı ve bilimi kullanır.
31. Dindeki inanç ve yorum farklılıklarını açıklar.
32. Dinsel anlayış ve uygulama farklılıklarının birer zenginlik olduğunu bilir.
33. Diğer dinleri temel unsurlarıyla tanır.
34. Kültürel mirası dinle bağlantısı açısından açıklar.
35. Dinin birlik ve beraberliğe olan katkılarını açıklar.

b. Genel Kültür Yeterlikleri

1. Cumhuriyetin, demokrasinin ve laikliğin bireye ve topluma sağladığı kazanımları bilir.
2. Türkiye'nin sosyo-kültürel ve dinî yapısını tanır.
3. Din bilimleriyle diğer bilimler arasında gerekli ilişkileri kurar.
4. Din hizmetlerinin daha etkili yapılabilmesi için insan bilimlerinden yararlanır.
5. Din-kültür ilişkisini açıklar.
6. Din-birey ilişkisini açıklar.
7. Din-toplum ilişkisini açıklar.
8. Görevinin gerektirdiği düzeyde yabancı dil bilir.
9. Yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel aktüaliteyi takip eder.
10. Tarihi ve güncel dinî akım ve oluşumları tanır.

c. Eğitim-Öğretim Yeterlikleri

1. Din hizmetleriyle ilgili strateji, yöntem ve teknikleri uygular.
2. Etkili iletişim ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
3. Vaaz, hutbe ve ders materyali hazırlar ve geliştirir.
4. Vaaz ve dersi etkili biçimde sunar.
5. Yaygın din eğitimi ve öğretimi etkinliklerini planlar ve değerlendirir.
6. Görevi çerçevesinde Dinî konularda danışmanlık ve rehberlik yapar.
7. Hitabet ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
8. Yetişkin eğitiminin ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
9. Kur'an'ı yüzünden okumayı öğretmenin ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.

10. Sure ve dua öğretmenin yöntem ve tekniklerini uygular.
11. Alanıyla ilgili bilimsel yayınlardan yararlanır.
12. Din eğitimi ve öğretimiyle ilgili yeni yaklaşım, yöntem ve tekniklerden yararlanır.
13. Eğitim teknolojisindeki yeniliklerden yararlanır.
14. Bilgisayar ve İnternet'i etkili kullanır.
15. Din eğitimi ve öğretimi yapabilmek için, gerekli ortamı düzenler ve etkili bir biçimde yönetir.
16. Mesleği ile ilgili yeni projeler üretir ve uygular.
17. Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanır.
18. Önemli gün ve gecelerde program düzenler.
19. Sorun çözme becerisine sahiptir.

B. Özel Yeterlikler

1. Kur'an'ı, cemaat önünde tecvid üzere okur.
  2. Dinî özel gün ve gecelerde Kur'an okur.
  3. Yasin, Mülk, Hucurat, Fetih, Rahman ve Nebe sureleri ile Duha suresinden Nas suresine kadar ezbere okur.
  4. Kur'an'dan, okunması mutad olan kısımları (mihrabiye/aşır) okur.
  5. Bütün namazları usulüne uygun kıldırır.
  6. Günün anlam ve önemine ve cemaatin ihtiyaçlarına uygun hutbe hazırlar ve sunar.
  7. Gerektiğinde cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun vaaz hazırlar ve sunar.
  8. Cenaze ile ilgili dinî görevleri usulüne uygun yapar.
  9. Namazda okunan kısa sûrelerin anlamlarını bilir.
  10. İlmihal konularını çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, seviyelerine uygun muhteva, yaklaşım ve yöntemlerle öğretir.
  11. Yapılması mutad olan duaları Türkçeleriyle birlikte yapar.
  12. Cemaatin iman, ibadet ve ahlak konularındaki sorularını cevaplandırır.
  13. Yaz kurslarında öğreticilik yapar. Gerektiğinde müezzinlik yapar.
- Kaynak: <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp> (12.10.2009).

Ek 2: Yurtdışında Görevlendirilecek Bay/Bayan Din Görevlisi Sınav ve Mülakat Duyurusu

T.C.
BAŞBAKANLIK
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Sayı :

Konu: Yurtdışında Görevlendirilecek Bay/Bayan Din Görevlisi Sınav ve Mülakat Duyurusu

17.02.2009

İlgi:

- a) 633 Sayılı D.İ.Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair 30.05.2007 tarihli ve 5676 sayılı Kanun.
- b) 03.07.2003 tarihli ve 25157 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulunun 2003/5753 sayılı kararı.
- c) Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonunun 09.02.2009 tarihli ve 12 sayılı kararı.

Başkanlığımızca;

- (A) KATEGORİSİ: ABD, Avrupa Ülkeleri, Avustralya, Japonya ve Kanada'da,
  - (B) KATEGORİSİ: Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Müslüman Topuluklarının buldukları ülkelerde uzun süreli olarak (4 yıla kadar),
  - (C) KATEGORİSİ: Uzun süreli din görevlisi talepleri, kontenjan yeterliliği nedeniyle karşılanamayan yurtdışı cami derneklerinde (Ramazan ayı münasebetiyle (Türk Cumhuriyetleri dahil) veya 3 aydan 2 yıla kadar) kısa sürelerle, (uçak bilet ücreti ile yurtdışı aylık ücreti talep eden derneklerce karşılanmak kaydıyla) görev yapmak üzere sınavla din görevlileri seçilecektir.
1. İsteklilerde aranılan genel ve özel şartlar:
    - a. 657 Sayılı D. M. Kanunu'nun değişik 48/A maddesindeki şartlara sahip olmak,

- b. İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslâm Enstitüsü, İlahiyat Meslek Yüksek Okulu, AÖF İlahiyat Ön Lisans mezunu olmak veya (sadece (C) kategorisinde görevlendirilmek üzere) İ.H.L. mezunu olup İlahiyat alanı dışında 4 yıllık bir lisans programını tamamlamış bulunmak,
- c. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanun'un (Değişik: 23/1/2008-5728/317 md.): Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, millî savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak.
- ç. Son 3 yıl içinde her yıl en az iyi derecede (76 puan ve üzeri) sicil almış olmak,
- d. Disiplin cezası almamış olmak, (uyarma, kınama cezaları hariç)
- e. Askerlik hizmetini yapmış olmak veya muaf tutulmuş olmak, (A ve B kategorisi için)
- f. Yurtdışı hizmetinin gerektirdiği yurtdışı temsil ve yeterliliğe sahip olmak,
- g. Görevine engel olacak vücut ve akıl hastalığı veya vücut sakatlığı ile özürlü bulunmamak,
- h. Yurtdışında görevlendirilmesine mani bir hali bulunmamak,
- ı. 16/03/2009 tarihi itibarıyla 1 yıldır Başkanlıkta (sözleşmeli hariç) görevli bulunmak,
- i. 16/03/2009 tarihi itibarıyla Lisansüstü diploması olanlar için 2 yıl; İlahiyat Fakültesi ve Y. İslâm Enstitüsü mezunları için 3 yıl; İlahiyat Meslek Yüksek Okulu, AÖF İlahiyat Ön Lisans ve İlahiyat alanı dışı lisans mezunları için 6 yıl fiili olarak (askerlik hariç) görev yapmış olmak,
- j. 5 ve 6. grup illerin ilçelerinde görev yapan müftüler, 16/03/2009 tarihi itibarıyla buldukları yerlerde en az 1 yıl görev yapmış olmak,
- k. 01 Haziran 2009 tarihinden itibaren 6 aydan daha uzun süreli herhangi bir kursa kursiyer olarak katılmak üzere, sınava girmiş veya

- planlanmış olmamak, (halen uzun süreli ihtisas kursunda olup, kursu 2009 yılı içerisinde sona erecek olanlar sınava başvurabilir)
1. Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu Kararı ile yurtdışında görev yapmış olup ikinci kez yurtdışı görevine (A ve B kategorisinde) başvuruda bulunacaklar, KPDS (Kamu Personeli Yabancı Dil Sınavı) ndan en az 50 puan, üçüncü kez başvuranlar ise 70 puan almış olmak,
  - m. Ortak Kültür Komisyonu Kararı ile yurtdışında görev yapmış olanlar ile geçici süreli 2 yıldan fazla yurtdışında görev yapmış olanlar veya Bilgi-görgü artırmak amacı ile herhangi bir ülkeye gönderilmiş olanlar için yurtiçi görevine başlamasından itibaren en az 3 yıl çalışmış olmak,
  2. İsteklilerce Yurt Dışı Görev Başvuru Formu'na (EK) eklenecek belgeler:
    - a. Kendi el yazısı ile doldurulmuş Aday Bilgi Formu (EK2) (Özgeçmiş),
    - b. Nüfus cüzdanının fotokopisi (T.C. Kimlik numaralı),
    - c. Öğrenim durumlarını gösterir diploma veya belgenin Müftülükçe tasdikli bir örneği,
    - ç. Lisansüstü öğrenime devam edenlerin veya bitirenlerin bunu belgelenmeleri,
    - d. Son altı ay içerisinde çekilmiş ve arkasına isim yazılmış 2 adet vesikalık fotoğraf,
    - e. Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu Kararı ile yurtdışında görev yapmış olup ikinci kez yurtdışı görevine (A ve B kategorisinde) başvuruda bulunanlar için, KPDS (Kamu Personeli Yabancı Dil Sınavı)'ndan en az 50 puan aldığını gösterir belge,
  3. Yurtdışı Görev Başvuru Formu' ile Aday Bilgi Formu' Başkanlığın Web sayfası duyurular bölümünden yayınlanacak olan sınav duyurusu ekinde indirilebilecek veya il ve ilçe müftülüklerinden temin edilebilecek olup, Yurtdışı Görev Başvuru Formu' bilgisayar ile; Aday Bilgi Formu' ise müracaatçının kendi el yazısı ile doldurulacaktır.
  4. Seçilen personelden uzun süreli yurtdışında görevlendirilecek olanların görevlendirilme süresi 1 yıldır. Görevlerinde başarılı olmaları halinde bu süre her defasında birer yıl olmak üzere ilge kanun ve karar hükümlerinde belirtilen süre kadar uzatılabilecektir.

Ancak, Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu, olumsuz davranışları ve başarısızlıkları tespit edilen yurtdışında görevlendirilmiş din görevlilerini, sürelerine bakılmaksızın geri çağırmaya yetkilidir. Kısa süreli personelin görevlendirilme süresi ise, Ramazan ayı veya 3 aydan 1 yıla kadar olup, görevindeki başarı durumuna göre en fazla 2 yıla kadar uzatılabilecektir.

5. Sınava katılmak isteyenlerden; Merkez kuruluşundaki görevliler bağlı buldukları birimlere; Taşra kuruluşundaki görevliler bağlı buldukları Müftülüklere; Eğitim Merkezlerindeki görevliler ile kursiyerler (1. maddenin (k) bendindeki şarta uygun olanlar) Eğitim Merkezi Müdürlüklerine; yurtdışı kuruluşundaki kısa süreli görevliler ise Din Hizmetleri Müşavirlik ve Ataşeliklerine 16 Mart 2009 Pazartesi günü mesai saati sonuna kadar müracaat edeceklerdir. Bu tarihten sonra yapılan müracaatlar kabul edilmeyecektir.
6. Başvuru Mercii Birimler/ Müftülükler/ Müşavirlik/ Ataşeliklerce Yapılacak İşlemler:
  - a. Sınav için başvuranların evrakı, Başkanlık Merkezinde Birim Amirlerinde; Taşrada ise Valiliklerce (Müftülük/Eğitim Merkezi Müdürlüğü); Yurtdışında ise Müşavirlik ve Ataşeliklerce her bir aday için ayrı ayrı adayın yurtdışında görevlendirilmesi ile ilgili olarak, yurtdışı hizmetin hassasiyeti muvacehesinde Ülkemizi ve Başkanlığımızı yurtdışında temsil edebilme, görevindeki başarı durumu, mesleki bilgi ve genel kültürü ile ilgili değerlendirmelerini içeren Birim, Valilik (Müftülük) ve Müşavirlik/Ataşelik görüşünü belirten ayrı birer yazı ekinde, 27 Mart 2009 Cuma günü mesai saati sonuna kadar Başkanlığımız Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığına toplu halde ulaştırılmış olacaktır. Birim ve Valilik görüşü alınmadan gönderilen başvurular Başkanlığımızca dikkate alınmayacaktır.
  - b. Özlük ve sicil dosyaları İl Müftülüklerimizde bulunan personelin 2006, 2007 ve 2008 yılı sicil notları (76 ve üzeri olanlar) ile bu dosyalarında mevcut olan cezaları İl Müftülüklerimizce gizlilik derecesine riayet edilerek EK-3 forma kaydedilerek, ilgili amir tarafından tasdik edilecek ve müracaat evrakı ile birlikte Başkanlığımıza gönderilecektir.
7. Mesleki ehliyet sınavı; yazılı ve sözlü olmak üzere iki aşamalı yapılacaktır. Ancak, Yurtdışı Teşkilatımızın acil bayan din görevlisi ih-

tiyacı ile bu sınava başvuran bayan adayların sayısının az olması durumunda, bayan adaylar doğrudan mesleki ehliyet sözlü mülakatına alınabileceklerdir.

- a. Yazılı sınav konuları; Kur'an-ı Kerim (Ayet Meali), Tefsir ve Hadis Usûlü, Hadis (Riyazu's-Sâlihîn), Peygamberimizin Hayatı, İslâm Medeniyeti Tarihi, İslâm İlmihali, Güncel Dinî Meseleler, İslâma Giriş, Yaşayan Dinler Tarihi, Milli Tarih ve Coğrafya, gibi alanlarla, AÖF İlahiyat Programında okutulan: İslâm Dininin Temel Kaynakları, Ana Konularıyla Kur'an, İslâm Düşünce Tarihi, Dine Yeni Yaklaşımlar ile Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler kitaplarının içeriğini;
- b. Sözlü sınav konuları;
  1. Kur'an-ı Kerim (tecvid kuralları ve uygulaması, maharic-i hurûf, ezber olarak Yâsin, Mülk, Fetih, Hucurât, Rahmân ve Amme cüzü süreleri),
  2. Temel İslâm Bilimleri (Ana Konularıyla Kur'an, Meâl, Kur'an Yolu Tefsiri, Tefsir ve Hadis Usûlü, Hadis (Riyazu's-Sâlihîn), İslâm İlmihali, İslâm Dininin Temel Kaynakları, Güncel Dinî Meseleler, Peygamberimizin Hayatı, İslâm Medeniyeti ve Düşünce Tarihi),
  3. Diyanet İşleri Başkanlığı Yapısı ve Hizmet Alanları, Başkanlığımız Yayınları, İslâm'a Giriş Seti, Yaşayan Dünya Dinleri, Dinlerarası Diyalog, Hitabet, Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler, Avrupa ile Avrasya'nın Aktüel ve Sosyo-Kültürel Yapısı, Milli Tarih ve Coğrafya ile Genel Kültür konularını kapsayacaktır.
  8. Sınav tarihi, yeri, sınav katılım listesi ve yazılı sınav masrafları için belirlenecek yazılı sınav katılım ücreti ile ücretin yatırılacağı banka hesap numarası müracaatlar sonuçlandıktan sonra başvuranların sayısına göre tespit edilecek olup, Başkanlığımız web sayfasında duyurulacaktır.
  9. Yazılı sınav sonuçları Başkanlığımız Web sayfasında yayımlanacak olup, başarılı bulunanlar daha sonra Başkanlık merkezinde gerçekleştirilecek mesleki ehliyet sözlü sınavına çağrılacaklardır.
  10. Mesleki Ehliyet Sınavının yazılı ve sözlü aşamasında en az 70 puan alanlar başarılı sayılacak olup, (A) ve (B) Kategorisinde başarılı olanlar ayrıca Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu Mülakatına alınacaklardır.

11. Sınavlarda seçilen personelin yurtdışı ülke planlamaları ve görevlendirmeleri, yurtdışı hizmet bölgeleri ve ihtiyaç durumuna göre Başkanlıkça yapılacaktır. Adayların form üzerindeki tercihleri bilgi mahiyetindedir. Ayrıca öngörülen yabancı dil kurslarını tamamlamış olup planlamaları yapılmış bulunan adaylar, geçerli olmayan mazeretler ileri sürerek planlanan göreve gitmekten imtina etmeleri halinde, daha sonra bu amaçla açılacak yurtdışı sınavlarına en az 3 yıl süreyle katılamayacaklardır.
12. Bu duyuruda belirtilen genel ve özel şartları taşımadıkları sonradan anlaşılan adaylar, yapılan sınavları kazanmış hatta yurtdışında görevlendirilmiş olsalar bile haklarındaki bütün işlemler iptal edilerek yurtdışı görevlerine son verilecektir. (ilgi kararın 7. ve 9.maddesi)

Gerekli nitelikleri taşıyan personele imza karşılığı duyurulmasını, başvuruların zamanında Başkanlığımıza ulaştırılması hususunda gereken hassasiyetin gösterilmesini önemle rica ederim.

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
Diyanet İşleri Başkanı

Kaynak: <http://www.diyagnetpersoneli.com/haber/2916/yurtdisi-din-gorevlisi-sinav-ve-mulakat-duyurusu-haberi.htm>

Ek 3: Bursa Nilüfer Eğitim Merkezi Müdürlüğü

Mesleki ve Kültürel Seminer Programı

1. Hafta Programı (06-10 Nisan 2009)

Seminerin adı	Ders saati
Batı ve İslâm	2 saat
Avrupa ülkelerindeki Müslüman organizasyonlar	2 saat
Batıda kutsal kitap algısı ve Kur'an-ı Kerim	2 saat
Diyanet İşleri Başkanlığı ve yurtdışı hizmetleri	2 saat
Diyanet İşleri Başkanlığı ve yurtdışı hizmetleri	2 saat
Yurtdışında karşılaşılan fıkhi meseleler ve çözümde izlenecek yöntemler.	2 saat
Batılıların hadis algısı, yurtdışı vaaz ve irşat hizmetlerinde hadislerden yararlanma	2 saat
İslâm düşünce ekolleri	2 saat
Yurtdışında karşılaşılan fıkhi meseleler ve çözümde izlenecek yöntemler.	2 saat
İslâm medeniyetinin oluşturduğu kurumlar ve değerler	2 saat
İslâm medeniyetinin oluşturduğu kurumlar ve değerler	2 saat
İslâm düşünce ekolleri	2 saat
İslâm dininin temel özellikleri	2 saat
İslâm dininin temel özellikleri	2 saat
Yurtdışı camii din hizmetleri	2 saat
Yurtdışı camii din hizmetleri	2 saat
Din görevlilerinin hizmet alanları	1 saat

2. Hafta Programı (13-17 Nisan 2009)

Seminerin adı	Ders saati
Yurtdışı din hizmetlerinde rehberlik ve dinî danışmanlık	2 saat
Yurtdışında yaygın din eğitimi	2 saat
Din görevlilerinin hizmet alanları	2 saat
Yurtdışı ile ilgili genel konular	2 saat
Yurtdışı ile ilgili genel konular	2 saat
Yurtdışında yıkıcı ve bölücü terör faaliyetleri	2 saat
Türk kültürünün yaşatılması	2 saat
Avrupa'da yaşayan Müslümanların sorunları	2 saat
Avrupa da yaşayan Hıristiyanlık ve Yahudilik, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın temel özellikleri, Yahudilik ve Hıristiyanlığı öğrenmenin yurtdışındaki din hizmetleri açısından önemi	2 saat
Misyonerlik ve diyalog , Misyonerlik kavramı ve dinlerin öteki algısı ve diyalog	2 saat
Din görevlilerinin görev ve sorumlulukları	2 saat
Türk dış politikası	2 saat
Türk dış politikası	2 saat
AB müktesebatı ve Türkiye ilişkileri	2 saat
Avrupa'da yaşayan Müslümanların kültürel ve günlük hayata ilişkin sorunları	2 saat
Avrupa'da yaşayan Müslümanların kültürel ve günlük hayata ilişkin sorunları	2 saat
Din görevlilerinin hizmet alanları	1 saat

3. Hafta Programı (20-22 Nisan 2009)

Seminerin adı	Ders saati
Yurtdışı din hizmetlerinde iletişim	2 saat
Yurtdışı din hizmetlerinde iletişim	2 saat
Yurtdışı din hizmetlerinde iletişim	1 saat
Batı ve Hz. Muhammed	2 saat
Batı ve Hz. Muhammed	2 saat
Batı ve Hz. Muhammed	2 saat
Avrupa'da yaşayan Müslümanların ailevi ve ahlaki sorunları	2 saat
Avrupa'da yaşayan Müslümanların ailevi ve ahlaki sorunları	2 saat
Değerlendirme ve kapanış	2 saat

Üç haftalık toplam seminer saati: 76

Kaynak: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Bursa Nilüfer Eğitim Merkezi
Müdürlüğü

Ek 4: Ki-kare Bağımsızlık Testi

Anlamlılık değerlerini vermeden önce, Ki-kare bağımsızlık testi hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz:

“Ki-Kare Bağımsızlık Testi” iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır. Bu testte diğer ilişkisel analizlerden farklı olarak, ilişki kurulan değişkenlerin her ikisi de Nominal (Sınıflama) ya da Ordinal (Sıralama) ölçeklidir. Söz gelimi “eğitim durumu ile din görevlilerini dinî bilgi ve donanım açısından yeterli görme” veya “yaş durumu ile inanç konularının anlaşılmasını yeterli görme”, değişkenleri arasındaki ilişkiler Ki - Kare Bağımsızlık Testi ile incelenebilir. Şimdi Ki - Kare Bağımsızlık Testi ve SPSS uygulamasını bir örnek yardımıyla inceleyelim.

Bir fabrikada rastgele seçilen bir örnekleme anket uygulanarak en çok okudukları gazeteler belirleniyor. Acaba örnekleme grubundaki kişilerin okudukları gazeteler eğitim düzeylerine göre farklılık göstermekte midir? Bu örnek için kurulacak hipotezler aşağıdaki gibi olacaktır.

H₀ = Fabrika çalışanlarının okudukları gazeteler eğitim düzeylerine göre farklılık göstermez.

H₁ = Fabrika çalışanlarının okudukları gazeteler eğitim düzeylerine göre farklılık gösterir.

Ki-kare Bağımsızlık Testi için SPSS uygulamasında gerekli komutlar verildikten sonra karşımıza aşağıdakine benzer tablolar çıkar.

Çapraz tablodaki (Eğitim x Gazete) değerlerden ilköğretim mezunu çalışanların Bulvar Gazetesini, lise mezunu çalışanların Tünaydın Gazetesini, üniversite mezunu çalışanların ise Entel Haber gazetesini ağırlıklı olarak tercih ettikleri gözlenmektedir. Bu durum özellikle tablodaki beklenen toplam (Expected Count) ile gözlenen toplam satırlarındaki değerler karşılaştırıldığında çok net olarak görülmektedir. Bununla birlikte daha sağlıklı bir yorum yapabilmek için Chi-Square Tests tablosunun incelenmesi yararlı olacaktır.

Chi-Square Tests tablosunun Assymp.Sig. sütununun en üstündeki anlamlılık değerinin $p = 0,00$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şar-

tını karşıladığından eğitim düzeyi ile okunan gazete arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle H0 hipotezi reddedilmiş ve fabrika çalışanlarının okudukları gazetelerin eğitim düzeylerine göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır*.

		Gazete			Total	
		Bulvar	Tüneydin	EntelHaber		
Eğitim	İlköğretim	Count	40	12	4	56
		Expected Count	15,1	26,6	14,3	56,0
		% within Eğitim	71,4%	21,4%	7,1%	100,0%
		% within Gazete	74,1%	12,6%	7,8%	28,0%
Lise		Count	14	70	0	84
		Expected Count	22,7	39,9	21,4	84,0
		% within Eğitim	18,7%	83,3%	,0%	100,0%
		% within Gazete	25,9%	73,7%	,0%	42,0%
Üniversite		Count	0	13	47	60
		Expected Count	16,2	28,5	15,3	60,0
		% within Eğitim	,0%	21,7%	78,3%	100,0%
		% within Gazete	,0%	13,7%	92,2%	30,0%
Total		Count	54	95	51	200
		Expected Count	54,0	95,0	51,0	200,0
		% within Eğitim	27,0%	47,5%	25,5%	100,0%
		% within Gazete	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	194,112 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	198,820	4	,000
Linear-by-Linear Association	112,843	1	,000
N of Valid Cases	200		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 14,28.

* Konu hakkında geniş bilgi için bkz: <http://www.istatistikmerkezi.com/makale,spss-kikare-bagimsizlik-testi,129.html> (12.05.2009).

Ek 5: Likert Ölçeği

Likert ölçeği; tutum ölçeği hazırlamada ve bu tür ölçüleri puanlamada kullanılan bir yöntemdir. 3 veya 5 basamaklı bir ölçekte deneye belirtilen özelliği benimseyip benimsememe durumu sorulur. Seçenekler pozitiften negatife doğru (veya tersi de olabilir) sıralanır. Elde edilen veriler neticesinde hesaplama yapılarak Likert ölçeği değeri bulunur. Hesaplama ise şöyle yapılır; 3'lü veya 5'li seçeneklerin, en pozitif değeri gösteren seçeneğin kat sayısı 3 veya 5 kabul edilir ve bu şekilde seçeneklerin kat sayıları 1'e kadar sıralanır. Daha sonra seçeneğin önündeki kat sayı ile o seçeneklerin sayı değerleri çarpılır, çarpımlar toplanarak katılan sayısına bölünür.

Şöyle ki; (örnek olarak Tablo 20'yi ele alacak olursak) $3 \times 368 = 1104$, $2 \times 213 = 426$, $1 \times 57 = 57$; $1104 + 426 + 57 = 1587$, $1587 / 638 = 2.48$ elde edilir. Elde edilen Likert ölçeği değeri, yuvarlaklaştırılarak hangi seçeneğe tekabül ettiği tespit edilir. Yuvarlaklaştırma yapılırken elde edilen Likert ölçeği değeri; $2.5 \geq$ ise 3, $2.5 <$ ve $1.5 \geq$ ise 2, $1.5 <$ ve $0.5 \geq$ ise 1 olarak kabul edilir. Örnek olarak ele aldığımız Tablo 20'de Likert ölçeği değeri 2.48 çıktığın dan, yuvarlaklaştırılmış değeri 2'ye tekabül etmekte olup, "Kısmen yeterli" sonucunu doğurmaktadır*.

---

* Likert Ölçeği hakkında geniş bilgi için bkz. Öncül, Remzi, Eğitim ve Eğitim Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2000, s. 758.

Ek 6: Anket Formu

BATI AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRLERE GÖRE
DİN GÖREVLİLERİ VE CAMİ ETKİNLİKLERİ YETERLİĞİ
(FRANSA ÖRNEĞİ)
KONULU ARAŞTIRMA ANKET FORMU

Saygıdeğer Hanımefendi / Beyefendi

Bu anket soruları bilimsel bir araştırmaya veri elde etmek için hazırlanmıştır. Sizden adınızı soyadınızı ve adresinizi yazmanızı istemiyoruz. Amacımız "**Batı Avrupa'da Yaşayan Türklere Göre Din Görevlileri ve Cami Etkinlikleri Yeterliği**"ni sizlere sorarak öğrenmektir. Sizden aldığımız bilgilerin analizlerini yaparak bilimsel bazı sonuçlara ulaşmak ve çözüm önerileri ortaya koymak bu çalışmanın en temel hedefidir.

Bu soruları dikkatli bir şekilde okuyup, sizin görüş ve durumunuzu yansıtan şıkkı işaretlemede göstereceğiniz hassasiyet, bizi bu hedefe ulaştıracaktır. Bize zaman ayırıp, değerli görüş ve fikirlerinizi bizimle paylaşma nezaketi göstermenizden dolayı, sizlere şimdiden şükranlarımızı arz eder, sağlık ve mutluluklar dileriz.

Dr. İsmail SAĞLAM
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Din Eğitimi Anabilim Dalı

ANKET SORULARI

Lütfen soruları dikkatlice okuduktan sonra sizin durumunuza uygun olan şıkkın önündeki rakamı yuvarlak (O) içine alarak cevaplandırınız. Bazı sorularda (.....) şeklindeki yere yazmanız gereken cevabı yazınız.

1. Yaşınız?
  1. 20 - 29 yaş arası
  2. 30 - 39 yaş arası
  3. 40 - 49 yaş arası
  4. 50 - 59 yaş arası
  5. 60 yaş ve yukarısı
2. Doğum yeriniz?
  1. Fransa
  2. Türkiye
  3. Diğer
3. Cinsiyetiniz?
  1. Kadın
  2. Erkek
4. Öğrenim durumunuz?
  1. İlkokul mezunu
  2. İlköğretim/Ortaokul
  3. Lise
  4. Üniversite
  5. Lisansüstü
5. Mesleğiniz nedir?
  1. Müteşebbis
  2. İşçi
  3. Emekli
  4. Ev hanımı
  5. Öğrenci
  6. Teknik eleman
  7. İşsiz
  8. Diğer...
6. Ailenizin (tüm ev halkının gayrimenkul vb. getiriler dâhil) toplam aylık geliri nedir?
  1. 1000 € ve altı
  2. 1000€ - 2000€
  3. 2000€ - 3000€
  4. 3000€ - 4000€
  5. 4000€ ve üzeri
7. İçerisinde yaşadığınız Fransız toplumunun refah düzeyine kıyasla kendi durumunuzu nasıl görüyorsunuz?
  1. Çok kötü
  2. Kötü
  3. Orta
  4. İyi
  5. Çok iyi

8. Medeni durumunuz?
1. Evli   2. Boşanmış   3. Bekâr   4. Dul
9. Cemaati olduğunuz bir (cemiyyet) cami varsa düzenlediği programlar sizin ve ailenizin dinî ihtiyaçlarınızı karşılamada yeterli oluyor mu?
1. Yeterli   2. Kısmen yeterli   3. Yetersiz
10. Beş vakit namazı kılma durumunuz nasıldır?
1. Hiç aksatmadan düzenli kılarım, nadiren kılamasam da hemen kazasını yaparım
2. Günün bazı vakitlerini kılamadığım olur
3. Bazen birkaç gün kılamadığım olur
4. Kıldığım çok nadirdir
5. Hiç beş vakit namazı kılmam
11. Cuma namazını kılabilme durumunuz nasıldır?
1. Hiç aksatmadan kılarım   2. Bazen kılarım   3. Kılmam
12. Fransız toplumunda yaygın olan, çiftlerin evlenmeden nikâhsız beraber yaşamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
1. Olabilir bir sakınca görmüyorum
2. Fikrime uygun değil, sakıncalı görüyorum
3. Bu konuda kararsızım
13. Allah hakkındaki düşüncenizi, aşağıdaki cümlelerden hangisi, en uygun biçimde ifade etmektedir? Lütfen düşüncenize uygun olan, sadece bir tane şık işaretleyiniz.
1. Her şeyi yaratan, bilen, her şeye gücü yeten, hiçbir şeye muhtaç olmayan, eşi ve benzeri bulunmayan, her an kainata ve yaratıklarına müdahalede bulunabilen, bir tek Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyorum.
2. Bizleri ve kainatı Allah'ın yarattığına inanıyorum. Fakat daha sonra bunlara müdahale ettiğini düşünmüyorum.
3. Allah'ın varlığına inanıyorum. Fakat O'un nasıl olduğu konusunda bilgi eksikliğim var.
4. Bu konuda net bir fikrim yok.
5. Başka.....

14. Hz. Muhammed (sav) hakkındaki düşüncenizi, aşağıdaki cümlelerden hangisi, en uygun biçimde ifade etmektedir? Lütfen düşüncenize uygun olan, sadece bir tane şıkı işaretleyiniz
1. Allah'ın kulu ve resulüdür. En çok sevdiğim ve kendisine yakın olmayı istediğim insandır.
  2. Allah'ın kulu ve resulüdür. Ancak kendisine çok fazla ilgi duymuyorum.
  3. Allah'ın kulu ve resulüdür. Ancak kendisini çok fazla tanımıyorum.
  4. Farklı özellikleri olan, tarihte yaşamış ünlü bir şahıs olarak algılıyorum.
  5. Başka.....
15. Bu toplumunda kendinizi Fransızların sahip oldukları bütün haklara sahip bir Fransız vatandaşı gibi görebiliyor musunuz?
1. Evet
  2. Kısmen
  3. Hayır
16. Daimi olarak Türkiye'ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?
1. Evet düşünüyorum
  2. Bazen düşünüyorum
  3. Hayır düşünmüyorum

17. Cemaati olduğunuz camide Şimdiye kadar görev yapan din görevlilerini topluca değerlendirdiğinizde aşağıdaki özellikler açısından değerlendirir misiniz? Lütfen fikrinize uygun olan hücreye (X) işareti koyunuz.

	Evet yeterli	Kısmen yeterli	Hayır yetersiz
Dini bilgi ve donanım			
Vaaz ve sohbet yapma			
Güzel Kur'an okuma			
Genel kültür			
Müslümanları temsil			
Etkileyici Kişilik			
Yetişkinlerle iletişim kurma			
Gençlerle iletişim kurma			
Çocuklarla iletişim kurma			
Cemaatin problemleriyle ilgilenme			
Türkçeyi iyi kullanma			
Fransızcaı iyi kullanma			

18. Camilerde yapılan sohbet, vaaz, hutbe vb. etkinliklerde veya düzenlenen konferans, seminer ve diğer eğitim programlarında, aşağıdaki konulara yeterli derecede yer verilip verilmediğini belirtir misiniz? Lütfen fikrinize uygun olan hücreye (X) işareti koyunuz.

	Evet yeterli	Kısmen yeterli	Hayır yetersiz
İnanç konuları			
İbadet konuları			
Kur'an-ı Kerimi okuma ve anlama			
Hz. Peygamberin hayatı			
Eşler arası iletişim			
Çocuk ve genç eğitimi konusu			
Yetişkin eğitimi konusu			
Genç kızların eğitimi konusu			
Bayanların eğitimi konusu			
İçerisinde yaşadığınız toplumu tanımaya yönelik konular			
Çocukların okul başarılarını yükseltmeye yönelik konular			
İnsanlar arası ilişkiler konusu			

19. Konu ile ilgili belirtmek istediğiniz başka hususlar varsa lütfen yazar mısınız?

.....
 .....
 .....
 .....
 .....

(Teşekkürler)

DİZİN

- ABD 24, 43, 283
Abdülbaki 172, 263, 273
Abdullah ..91, 145, 185, 267,
274
Abdurrahman173, 179, 185,
267
Açık Öğretim Bölümü .. 208
Afrika23, 24, 26, 58, 74, 108,
268, 273
Afrika-Batı ve İslam 25, 268
Ağırman 91, 200, 263
Ahmet21, 32, 79, 81, 90, 138,
160, 263, 267, 269, 271,
272, 274
Akgönül 26, 27, 263
Akif 22, 199, 272
Akseki.....79, 160, 166, 263
Akyüz 166, 263
Alain 23, 266, 268
Albert..... 263
Ali79, 90, 226, 265, 266, 274,
288
Al-i İmran..... 172, 179
Allah..... 71, 72, 73, 160, 166,
167, 172, 179, 268, 277,
297, 298
Allport.....263
Almanya .. 28, 35, 37, 38, 42,
82, 186, 227, 264, 266, 268
Altıkardeş..... 263
Analyse de l'IFOP..... 26, 268
Ankara23, 24, 25, 27, 32, 35,
41, 42, 45, 79, 81, 82, 90,
96, 102, 107, 138, 140, 144,
157, 160, 161, 166, 185,
193, 200, 213, 214, 225,
263, 264, 265, 266, 267,
268, 269, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 277
Ankebût 166
Antropoloji..... 30
Arabacı..... 37, 264
Araf 172
Arap kökenli Müslümanlar
..... 226
Arapça Lisan Bölümü ... 208
Araştırma Merkezi 257
Arık 90, 264

- Arpacı 90, 264
 Aslantürk 42, 264
 Association des Etudiants
 Islamiques en France
 (AEIF)..... 208
 Aşıkoğlu35, 37, 90, 140, 144,
 264
 Autant-Dorier 151, 264
 Avrupa15, 17, 18, 24, 25, 27,
 28, 30, 32, 33, 35, 36, 37,
 38, 42, 43, 44, 57, 58, 60,
 61, 62, 67, 74, 76, 82, 84,
 85, 90, 113, 126, 132, 149,
 207, 208, 214, 215, 219,
 225, 227, 228, 233, 257,
 259, 260, 263, 264, 265,
 268, 269, 270, 271, 272,
 273, 275, 276, 283, 287,
 289, 290, 291
 Avrupa Birliği15, 25, 27, 28,
 35, 43, 61, 214, 225, 263,
 271, 272, 273, 276
 Avustralya 43, 283
 Avusturya28, 35, 38, 85, 233,
 274, 276
 Ay38, 114, 140, 185, 234, 265
 Aydın..... 38, 265, 269
 Aydüz 265
 Ayhan .61, 74, 185, 227, 265,
 271
 Aykan 172, 275
 Aysel 42, 265, 267
 Aytekin 140, 266
 Aziz 42, 265
 Bağımsız değişkenler 92
 Bahattin..... 157, 277
 Bakara 172
 Bakkal 90, 265
 Balcı..... 226, 265
 Baltacı..... 96, 265
 Baltaş..... 193, 265
 Bastenier 265
 Batı Avrupa... 17, 18, 19, 20,
 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
 35, 37, 38, 39, 42, 43, 44,
 46, 47, 48, 50, 51, 58, 80,
 82, 87, 89, 102, 103, 107,
 108, 112, 115, 126, 138,
 144, 149, 154, 157, 158,
 159, 161, 162, 173, 180,
 186, 192, 193, 200, 201,
 207, 209, 214, 220, 225,
 226, 227, 233, 234, 254,
 255, 256, 257, 258, 259,
 260, 265, 295
 Baumrind..... 193, 266
 Bayanların eğitimi 248, 249,
 251, 253, 300
 Bayhan 266
 Bayraklı..... 185, 266
 Bayraktar 91, 185, 266
 Beden Dili..... 145, 271
 Bekir 160, 277

- Belçika 28, 35, 38, 43, 264,
265, 276
- Berger 266
- Bernard..... 25, 268
- Beyza.....185, 234, 265, 266
- Bilgin..... 185, 266
- Bilimsel araştırma 42
- Bilmen..... 79, 266
- Birgül 41, 271
- Birinci Haçlı Seferi .. 23, 275
- Birsen 42, 268
- Bottomore..... 219, 266
- Boyer..... 23, 266
- Brian..... 273
- Buhari 173, 213, 266
- Bulaç 266
- Bulut 140, 266
- Buyrukçu..... 79, 107, 266
- Cahit 96, 265
- Cami....37, 45, 47, 49, 50, 64,
65, 90, 157, 200, 206, 208,
214, 233, 246, 248, 249,
251, 264, 275, 277, 295
- Cami dersleri 200
- Cami etkinlikleri 45, 47, 49,
246, 249
- Carolyn..... 192, 276
- Cebeci 114, 121, 133, 267
- Cebecioğlu 186, 267
- Cem Sultan..... 24
- Cemaat..45, 46, 48, 109, 138,
272, 274
- Cemaatin problemleri.. 244,
246
- Cemal 35, 39, 90, 277
- Cenaze 281
- Cezayir..... 24
- Claire..... 151, 264
- Clermont-Ferrand 23
- Cuma namazı..... 68, 69, 297
- Cüceloğlu 133, 186, 193, 267
- Çağdaş 267
- Çakan 145, 267
- Çamdibi 186, 267
- Çekin 32, 81, 267
- Çetin 173, 179, 267
- Çiğdem 193, 271
- Çocuk 50, 67, 71, 73, 133,
167, 185, 193, 194, 195,
196, 247, 248, 251, 252,
265, 266, 267, 275, 300
- Çocuk ve genç eğitimi . 195,
247, 248, 251, 252, 300
- Çocukların okul başarısı225,
248, 249, 251, 253
- Çocuklarla iletişim kurma
..... 244, 245
- Danış 27, 30, 44, 263, 264,
267, 271, 274
- Danimarka..... 28
- Darimî 173, 267
- Dassetto 265
- Davut 265
- Debray 267

- Didem...27, 30, 44, 263, 264,
267, 271, 274
- Diksiyon..... 82
- Dil..... 29, 82, 285
- Din 15, 21, 26, 27, 30, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 44, 45,
46, 47, 79, 83, 84, 85, 86,
87, 90, 91, 93, 96, 97, 99,
102, 103, 104, 105, 107,
109, 110, 111, 112, 114,
115, 116, 118, 120, 121,
122, 123, 127, 129, 133,
135, 137, 138, 139, 140,
141, 143, 144, 145, 147,
150, 151, 152, 157, 160,
166, 167, 185, 199, 214,
239, 240, 241, 242, 243,
244, 245, 256, 258, 259,
260, 263, 264, 265, 266,
267, 268, 269, 271, 272,
273, 274, 275, 276, 277,
280, 281, 283, 286, 287,
289, 290, 295
- Din Eğitimi15, 30, 34, 35, 37,
38, 85, 90, 102, 114, 120,
133, 140, 185, 199, 264,
265, 266, 267, 271, 272,
274, 276, 277, 295
- Din görevlileri30, 44, 45, 46,
47, 83, 85, 87, 96, 103, 105,
111, 112, 115, 118, 121,
127, 137, 143, 151, 157,
167, 239, 240, 243, 245,
258, 289, 290
- Din görevlisi34, 79, 107, 121,
138, 144, 240, 241, 242
- Din Hizmetleri Ataşeliği21,
36, 39, 256, 258
- Din Hizmetleri Müşavirliği
.... 21, 27, 36, 39, 256, 257,
258
- Din Psikolojisi .. 30, 166, 269
- Din Sosyolojisi 30
- Din ve Kimlik..... 35, 39, 277
- Dini27, 29, 47, 67, 82, 84, 86,
121, 127, 138, 144, 160,
161, 166, 243, 244, 263,
268, 271, 272, 274, 276,
277, 299
- Dini bilgi ve donanım.... 47,
127, 243, 244
- Dini Bilgiler 82, 268
- Dinler Tarihi..... 30, 84, 287
- Dinlerarası Diyalog.. 82, 84,
265, 287
- DİTİB.. 15, 27, 29, 36, 40, 44,
82, 98, 208, 256, 260
- Dodurgalı 185, 267
- Doğan82, 133, 144, 186, 267,
268
- Doğrul..... 180, 276
- Dolaylı gözlem..... 42
- Dökmen 121, 133, 268
- Durak 91, 200, 275

- Duran..... 161, 276
- Dünya Savaşı..... 25
- Ebu Davud.....173, 213, 268
- Eğitim .29, 30, 38, 44, 50, 65,
79, 82, 83, 90, 120, 140,
186, 199, 200, 206, 225,
265, 267, 273, 274, 275,
276, 277, 281, 286, 292,
294
- El Battui..... 38, 273
- Elmalılı 166, 277
- Emin21, 22, 38, 67, 114, 140,
185, 234, 265, 272
- Ensaroğlu 58, 268
- Entegrasyon...26, 30, 44, 58,
61, 74, 151, 227, 263, 264,
267, 271, 274
- Ersöz 144, 268
- Eşler arası iletişim.. 50, 247,
248, 251, 252, 300
- Ethem..... 186, 267
- Etkileyici kişilik.... 122, 244,
245
- Euro 61, 271
- Euro-Türkler 61, 271
- Fahri..... 38, 91, 272
- Faruk.25, 27, 28, 35, 91, 185,
266, 268, 276
- Fatih 24, 273
- Fayda 180, 268
- Fazlı..... 37, 264
- Femmes d’Islam en Europe
..... 207, 277
- Ferhat 46, 166, 272
- Fıkıh 82, 279
- Fikret..... 23, 107, 271, 275
- Filibeli 160, 269
- Flamenkçe 82
- François..... 21, 24, 226
- François Dubet..... 226
- Fransa. 18, 21, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 42, 43, 44, 56,
58, 61, 71, 74, 75, 80, 85,
86, 87, 89, 93, 94, 99, 100,
104, 105, 110, 111, 116,
117, 123, 124, 128, 129,
135, 136, 140, 141, 144,
146, 147, 150, 151, 152,
158, 163, 164, 169, 170,
175, 176, 181, 182, 188,
189, 195, 196, 203, 204,
208, 210, 211, 216, 217,
222, 223, 226, 227, 230,
231, 235, 236, 263, 264,
267, 268, 269, 271, 272,
274, 296
- Fransa-Türkleri 74, 227, 271
- Fransızca45, 81, 82, 108, 144,
150, 151, 153, 228
- Fransızca’yı iyi kullanma
..... 153, 241, 242, 244, 246
- Freyburg 186

- Furkan 172
- Fusun 30, 44, 267
- Gaye 74, 274
- Genç kızlar50, 206, 214, 248,
251, 252, 300
- Genç kızların eğitimi ... 248,
251, 252, 300
- Gençlerle iletişim kurma
..... 244, 245
- Genel kültür...243, 244, 299
- Genel Kültür Yeterlikleri
..... 102, 280
- Gent Universiteit..... 267
- Gérard..... 268
- Godard 25, 268
- Gordon 263
- Göç 27, 30, 43, 44, 58, 61, 74,
151, 227, 263, 264, 267,
271, 274
- Göçmenlik27, 30, 44, 58, 61,
74, 151, 227, 263, 264, 267,
271, 274
- Gökçe..... 42, 268
- Gül 25, 268
- Güncel Dini Konular 82
- Güncel Dini Meseleler... 82,
84, 287
- Gündüz 45, 268
- Güzel Kur'an okuma ... 243,
244
- Habil 166, 276
- Hacı Bayram 186, 267
- Haçlı Seferleri 23, 275
- Hadid 172
- Hadis 82, 84, 287
- Hafızlık Bölümü 208
- Halis 185, 265
- Halkla ilişkiler 145, 275
- Hamdi79, 160, 166, 263, 277
- Hanbel 213, 263
- Hardion 25
- Harman..... 27, 268
- Havva..... 160, 268
- Hayati 269
- Heine 38, 269
- Henri 27, 276
- Hilmi 25, 160, 268, 269
- Hitabet82, 84, 145, 267, 280,
287
- Hizmetli 214, 269
- Hollanda 28, 43, 264
- Hortaçsu 269
- Hökelekli 269
- Husson..... 38, 270
- Hutbe ve Hazırlama
Metodu 82
- Hüseyin44, 79, 180, 214, 277
- Hz. Muhammed72, 73, 145,
160, 185, 234, 265, 274,
291, 298
- Hz. Peygamber ... 46, 49, 91,
145, 157, 158, 160, 166,
179, 180, 181, 182, 183,
200, 213, 214, 234, 247,

- 248, 250, 251, 263, 271,
276, 279, 300
- Hız. Peygamberin hayatı 46,
158, 179, 180, 181, 183,
247, 248, 250, 251, 279,
300
- Institut national..... 70
- Ira 273
- Işıltan 23, 275
- İbadet....67, 71, 73, 160, 166,
167, 168, 169, 180, 193,
214, 247, 248, 250, 251,
263, 268, 271, 272, 275,
276, 300
- İbadet Eğitimi 67, 275
- İbadet konuları..... 168, 247,
248, 250, 251, 300
- İbn Arabi 186, 277
- İbn İshak..... 180, 270
- İbn Mâce..... 213, 270
- İlahiyat Fakültesi15, 84, 208,
271, 284, 295
- İmam.....79, 91, 96, 107, 138,
271, 272, 274, 279
- İmam Hatipler 107, 271
- İmamlık ve Hatibelik
Bölümü 208
- İnanç45, 71, 72, 73, 140, 160,
162, 163, 168, 180, 246,
248, 251, 268, 273, 300
- İnanç Bakım ve
Danışmanlığı..... 140, 273
- İnanç konuları162, 168, 180,
246, 248, 251, 300
- İngilizce 82
- İngiltere..... 28, 264
- İnsanlar arası ilişki . 51, 233,
235, 248, 249, 251, 254,
300
- İrşad ve Tebliğ Metodu .. 82
- İrtiş27, 30, 44, 58, 61, 74, 151,
227, 263, 264, 267, 271,
274
- İsa 214, 272, 276
- İslam... 15, 18, 25, 27, 28, 29,
35, 37, 71, 72, 79, 83, 84,
90, 107, 108, 160, 161, 162,
166, 167, 172, 179, 180,
187, 200, 206, 213, 257,
263, 264, 266, 268, 269,
272, 273, 275, 276, 277,
284, 287, 289
- İslam Dergisi 268
- İsmail.... 20, 67, 96, 145, 167,
173, 192, 193, 266, 267,
271, 275, 295
- İsmet..... 144, 263, 268
- İspanya 28, 42
- İsra..... 172
- İstanbul15, 24, 27, 41, 44, 61,
67, 79, 91, 96, 97, 114, 120,
121, 133, 144, 145, 160,
166, 172, 179, 185, 192,
193, 200, 219, 234, 263,

- 264, 265, 266, 267, 268,
269, 270, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 277, 294
- İsveç 28
- İsviçre 28, 38, 42, 272
- İşçi 38, 60, 86, 93, 99, 104,
110, 116, 123, 129, 135,
141, 147, 152, 163, 169,
175, 182, 189, 196, 204,
211, 217, 223, 230, 236,
265, 296
- İtalya 24, 28, 43
- İzmir 67, 71, 73, 185
- Jean-François 38, 270
- Jean-Martin 274
- Jeunes Musulmans de
France (JMF)..... 208
- John..... 269
- Kadir 133, 173, 273, 274
- Kağıtçıbaşı..... 193, 271
- Kalkan 38, 226, 271, 273
- Kanada 43, 283
- Kanmaz 38, 273
- Kaptan 41, 271
- Karaçam 96, 173, 271
- Karagöz 167, 271
- Karaman..... 107, 271
- Karasar 42, 271
- Karataş..... 41, 145, 271
- Kavas 271
- Kaya.....61, 74, 227, 271
- Kayadibi..... 38, 91, 272
- Kaymakcan..... 126, 132, 272
- Kehf..... 172
- Kelime-i Şahadet 72
- Kentel..... 61, 271
- Kesin Dönüş..... 75, 76
- Keskioglu..... 96, 272
- Kılavuz..... 160, 199, 272
- Ki-kare 239, 243, 250
- Ki-Kare Bağımsızlık Testi40,
244, 251, 292
- Kişilik 17, 114, 115, 116, 299
- Koca..... 46, 166, 272
- Koç..... 90, 272
- Koningsveld..... 272
- Konya. 35, 85, 186, 267, 274,
276
- Köktaş 67, 71, 73, 272
- Köylü..... 120, 133, 199, 272
- Kudüs Krallığı 23, 275
- Kuyucuoğlu 214, 272
- La formation des imams en
Europe..... 272
- Lapidus..... 273
- le Conseil Français 27
- Le Monde 27
- Les Musulmans en France
..... 25, 268
- Lihtenştayn 43
- Likert ölçeği .. 19, 83, 91, 97,
103, 109, 115, 122, 127,
133, 139, 145, 150, 162,
167, 174, 180, 187, 194,

- 202, 209, 215, 221, 229,
234, 239, 240, 241, 242,
243, 246, 247, 248, 249,
294
- Lille 226
- Linz 233
- Louis 24
- Lüksemburg..... 43, 227
- Lütfi 144, 145, 267
- Lyon ..21, 27, 36, 39, 40, 108,
226, 256
- Lyon Katolik Üniversitesi
Tıp Fakültesi 108
- Mahmut.....186, 267, 269
- Manevî..... 185
- Marlene 273
- Martin..... 24, 273
- Matematik..... 228
- MEB Komisyon 225, 273
- Mehmet 21, 22, 38, 79, 90,
114, 140, 199, 234, 265,
266, 272, 275
- Meryem 38, 172, 273
- Metotlar 185
- Mevlana..... 180, 276
- Micheal..... 263
- Milli...26, 27, 29, 83, 84, 225,
287
- Milli Görüş..... 26, 27
- Milner 227, 273
- Mohamed 38, 273
- Monique 273
- Morris 273
- Mountrose 133, 193, 273
- Mualla 90, 144, 275
- Muhammed Fuad.. 172, 263
- Muhammed Hamidullah
..... 179, 270
- Mustafa21, 22, 24, 35, 38, 79,
85, 91, 102, 114, 120, 133,
145, 160, 166, 180, 185,
192, 200, 225, 263, 268,
271, 272, 274, 275, 276
- Muzaffer 192, 276
- Mücahit..... 90, 264
- Münavi..... 273
- Müslim..... 173, 273
- Müslüman nüfus . 25, 26, 27
- Müslümanlara bakış 257
- Müslümanları temsil 45, 48,
81, 107, 108, 109, 111, 112,
113, 115, 127, 150, 240,
241, 243, 244
- Müzzemmil 172
- Nadine 207, 277
- Nasr 273
- Nasuhi..... 79, 266
- NATO 43
- Necdet..... 275
- Nesimi..... 157, 277
- Nevzat.. 35, 37, 90, 140, 144,
186, 264, 276
- Newsletter 267
- Nikâhsız..... 69, 70

- Nilüfer Eğitim Merkezi. 42,
82, 289, 291
- Niyazi 42, 271
- Norveç 28
- Nouailat..... 273
- Nuran 269
- Ok..... 140, 273
- Okıç..... 213, 273
- Osman 96, 166, 272
- Ouedraogo 274
- Öcal...79, 102, 114, 160, 185,
274
- Öğretmen 185, 266
- Ömer...27, 79, 180, 266, 268,
276
- Öncül 120, 274, 294
- Önkal 138, 274
- Özbek.....91, 145, 185, 274
- Özdemir 97, 274
- Özek..... 79, 274
- Özer 133, 274
- Öztürk 38, 274
- Pacs 70
- Papa II. Urban 23
- Paris ..21, 23, 25, 27, 36, 207,
226, 256, 266, 267, 268,
272, 273, 274, 275, 277
- Paris Cami..... 25
- Parsons 227, 273
- Paul Bourdarie 25
- Petek 74, 274
- Peter 266
- Peygamber 72
- Philip..... 133, 193, 273
- Psikoloji 30, 193, 271
- Pusmaz 91, 200, 275
- Ramazan.... 67, 79, 107, 157,
160, 201, 266, 268, 277,
283, 286
- Rapport de l'Inspection
Générale de L'Éducation
Nationale..... 275
- Recai..... 82, 268
- Recep126, 132, 172, 272, 275
- Régis..... 267
- Rehberlik 138, 140, 186, 265,
266, 267, 274
- Religions en France .. 26, 268
- Remzi120, 133, 267, 274, 294
- Renaerts 273
- René..... 273
- Reşid..... 23
- Rıza..... 180, 276
- Runciman 23, 275
- Sabri 214, 269
- Saffet 79, 275
- Sağlam . 67, 71, 73, 167, 192,
193, 225, 275
- Said..... 160, 268
- Saim..... 21, 41, 160, 271, 272
- Samim 26, 27, 263
- Sancaklı..... 79, 275
- Sebilürreşad 79, 263
- Selçuk..... 90, 144, 275

- Selim 90, 264
- Seminer..... 83, 289
- Semsettin..... 39
- Sevim 58, 268
- Sinanoglu 166, 275
- Siyer 180, 268, 270
- Sosyal 26, 29, 32, 42, 81, 157,
192, 263, 264, 267, 276,
277
- Sosyoloji 30
- Soysaldı 90, 275
- SPSS 19, 40, 292
- Steven 23, 275
- Suat 114, 121, 133, 267
- Subaşı..... 275
- Sultan Beyazıd..... 23, 24
- Susanne 38, 269
- Süleyman ...21, 24, 186, 268,
277
- Sylvie 25, 268
- Şefkat Peygamberi 234, 265
- Şehbenderzâde 160, 269
- Şen.....25, 28, 35, 276
- Şentürk 166, 276
- Şerif..... 192, 276
- Şibli 180, 276
- Şinasi..... 45, 268
- Şuayip..... 97, 274
- Tarhan 186, 276
- Taussing, ... 25, 268
- Tavukçuoğlu.35, 38, 85, 276
- Tayyib..... 213, 273
- Tefsir 82, 84, 287
- Terzi 161, 276
- The Federation of Students
Islamic Societies (FOSİS)
..... 208
- Tinç 27, 276
- Tirmizi 173, 213, 276
- Topaloğlu 160, 277
- Toplumu tanıma... 248, 249,
251, 253
- Tosun 35, 39, 90, 277
- Türk15, 23, 26, 28, 29, 35, 36,
37, 38, 40, 43, 44, 58, 85,
126, 132, 144, 150, 157,
158, 186, 207, 215, 219,
226, 227, 256, 264, 265,
268, 272, 274, 275, 276,
277, 283, 284, 290
- Türk Ailesi.... 35, 38, 85, 276
- Türk göçmen..... 44
- Türkçeyi iyi kullanma45, 81,
144, 145, 146, 148, 149,
240, 241, 242, 244, 246
- Türkiye15, 17, 24, 25, 27, 29,
30, 32, 35, 37, 44, 46, 48,
56, 58, 61, 67, 71, 73, 74,
75, 76, 82, 86, 87, 90, 91,
93, 94, 97, 99, 100, 102,
104, 105, 108, 110, 111,
116, 117, 123, 124, 126,
128, 129, 135, 136, 140,
141, 144, 146, 147, 149,

- 151, 152, 159, 163, 164,
169, 170, 175, 176, 181,
182, 188, 189, 195, 196,
203, 204, 210, 211, 214,
216, 217, 219, 222, 223,
225, 226, 227, 228, 230,
231, 235, 236, 254, 255,
256, 257, 259, 260, 263,
264, 266, 267, 271, 272,
273, 274, 280, 290, 296,
298
- Türkiye Araştırmalar
Merkezi 35
- Türkler 28, 29, 37, 38, 44, 48,
50, 51, 58, 62, 138, 149,
161, 219, 226, 254, 265
- Uğurlu 39, 277
- Uludağ 15, 186, 277, 295
- Ü. Haluk Bayülken 25
- Üstel 30, 44, 267
- Üstün 121, 133, 144, 268, 273
- Üzeyir 140, 273
- Vaaz Tekniği 90, 265
- Vaaz ve sohbet yapma .. 90,
243
- Vaazların Fonksiyonelliği
..... 91, 274
- Van 272
- Vehbi 266
- Veli 38, 274
- Verda.. 27, 30, 44, 58, 61, 74,
151, 227, 263, 264, 267,
271, 274
- Viyana 208
- Weibel 207, 277
- Yahova Şahitleri 161
- Yaşar 35, 37, 90, 140, 144, 264
- Yaygın din eğitimi.. 56, 207,
239, 280
- Yazıcı 157, 277
- Yazır 166, 277
- Yediyıldız 157, 277
- Yeni Zelanda 43
- Yetişkin 48, 120, 133, 186,
199, 202, 204, 247, 248,
251, 252, 267, 272, 280,
300
- Yetişkin eğitimi 48, 199, 247,
248, 251, 252, 280, 300
- Yetişkinlerle iletişim kurma
..... 244, 245
- Yetişkinlik dönemi 120, 199
- Yılmaz 44, 79, 214, 277
- Young Muslims (YM) ... 208
- Yurt Dışı Din görevliliği 81,
267
- Yurtdışı Din Görevliliği.. 32
- Yusuf 38, 271
- Zâriyât 166
- Zeki 38, 42, 264, 265
- Zuhal 193, 265